

A CSELEKVÉS ISKOLÁJA

PEDAGÓGIAI DOLGOZATOK

XI. évfolyam.

(1942—43.)

**KIADJA „AZ ÁLLAMI GYAKORLÓ POLGÁRI ISKOLA”
KÖNYVTÁRA.**

**IGAZGATÓ:
KRATOFIL DEZSŐ**

**AZ ÁLLAMI POLGÁRI ISKOLAI TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA
GYAKORLÓ ISKOLÁJA.
SZEGED, BOLDOGASSZONY-SUGÁPUT 8.**

50527

**A CSELEKVÉS ISKOLA MUNKATÁRSAI
AZ 1942—43. TANÉVBEN.**

Fáber József
Dr. Jankovits Miklós
Dr. Krammer Jenő
Kratofil Dezső
5. *Krix Márton*
Matzkó Gyula
Megyeri János
Dr. Noszlopi László

Dr. Schleicher Lajos
10. *Szántó Lőrinc*
Szenes Adolf
Dr. Szőkefalvi Nagy Zoltán
Dr. Údvarhelyi Károly
Dr. Várkonyi Hildebrand
15. *Vicsay Lajos*
Dr. Visy József

TARTALOMJEGYZÉK :

I. TANULMÁNYOK.

1. Dr. Krammer Jenő; A magyar nyelv tanításának kérdése nemzetiségi polgári iskoláinkban	16
2. Dr. Szőkefalvi Nagy Zoltán: Tankönyveink pedagógiai értékelése ...	109
3. Dr. Várkonyi Hildebrand: Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából. Példák, elemzések	1, 89, 185

II. GYAKORLATI PEDAGÓGIA.

1. Fáber József: Boríték készítése értékesebb levelezőlapok gyűjtésére és megőrzésére	61
2. — Dugóhúzó készítés	160
3. — Háromlábú, félgömbalakú forgástest mintázása	244
4. Krix Márton: A törtek kivonása	53
5. — A kamatláb kiszámítása következtetéssel	153
6. — A negatív szám fogalma	237
7. Matzkó Gyula: Természettan a mai Németországban	56
8. — Természettan a mai Németországban	241
9. Megyeri János: A vegytan és a honvédelmi ismeretek	50
10. — A szénvegyületekről általában	157
11. — Kaucsuk és gumi	234
12. Szántó Lőrinc: Petőfi: A Tisza c. költemény tárgyalása	24
13. — Petőfi: Téli esték c. költemény tárgyalása	114
14. — Petőfi: Az Alföld c. költemény tárgyalása	193
15. Dr. Schleicher Lajos: Beszámoló a Debreceni Nyári Egyetem német nyelvi továbbképző tanfolyamán szerzett tapasztalatokról	41
16. — Énekeljünk a német órán	136
17. — A németnyelvi olvasmányok visszhangja tanulóink lelkében	214
18. Dr. Udvarhelyi Károly: A levegő páratartalma és lecsapódás	45
19. — Canadai államszövetség	148
20. — Belső- és Kelet-Ázsia gazdasági élete	224
21. Vicsay Lajos: Hunyadi, a kereszténység védőpajza	30

22.	—	Az országépítő barokk	120
23.	—	A hadügy fejlődése (Összefoglalás)	201

III. IRODALOM. a) Hazai irodalom.

1.	<i>Aldobolyi Nagy Miklós dr.</i> : A Zsitvaszög tájnépesedése. <i>Ism. Dr. Udvarhelyi Károly</i>	169
2.	<i>Bagoly Béla</i> : Széchenyi. <i>Ism. Dr. Jankovits Miklós</i>	163
3.	<i>Dr. Bakos József</i> : Nagy magyar értékeink védelmében és szolgálatában. <i>Ism. Vicsay Lajos</i>	69
4.	<i>Bognár Cecil</i> : Lélektan és nevelés <i>Ism. Dr. Visy József</i>	247
5.	<i>Dr. Garay József</i> : Montessori lélektana és didaktikája. <i>Ism. M. Gy.</i>	67
6.	<i>Dr. Gelei József</i> : A nemzetnevelés alapja. <i>Ism. Vicsay Lajos</i>	65
7.	<i>Gombos István</i> : Az osztálytanács szervezete, mint az önnevelés tényezője. <i>Ism. dr. Udvarhelyi Károly</i>	69
8.	<i>Dr. Lux Gyula</i> : Iskolai szakkifejezések magyar-német szótára. <i>Ism. Krix Márton</i>	168
9.	<i>Mándy Stefánia</i> : A gyermek a magyar regényirodalomban. <i>Ism. Dr. Visy József</i>	165
10.	<i>Novák Ferenc</i> : A kolozsvári középiskolai tanulók játéka a statisztika tükrében. <i>Ism. Vicsay Lajos</i>	170
11.	<i>Országos Közoktatási Tanács</i> : Népiskolai ipari és kereskedelmi ismeretek. <i>Ism. Megyeri János</i>	167
12.	<i>Papp István</i> : Az irodalom életformái. Bevezetés a magyar irodalomismeretbe. <i>Ism. Vicsay Lajos</i>	250
13.	<i>Réder Pál</i> : Szülők Iskolája. <i>Ism. dr. Udvarhelyi Károly</i>	68
14.	<i>Somos Lajos</i> : Népiskolai nevelés. <i>Ism. Vicsay Lajos</i>	249
15.	<i>Szántó Lőrinc</i> : Magyar helyesírási gyakorlófüzet. <i>Ism. Vicsay Lajos</i>	164
16.	<i>Dr. Tóth B. Zoltán</i> : Félelem és a gyermeki lélek. <i>Ism. M. Gy.</i>	68
17.	<i>Váradi József</i> : Széchenyi intelmei. <i>Ism. Vicsay Lajos</i>	64
18.	— Iskolaszervezetten. <i>Ism. Kratofil Dezső</i>	250
19.	<i>Várkonyi Hildebrand</i> : A gyermek testi és lelki fejlődése. <i>Ism. Dr. Visy József</i>	248
20.	<i>Vértés O. József</i> : Az ingerlékeny gyermek. <i>Ism. M. Gy.</i>	66
21.	<i>Vicsay Lajos</i> : Történelmi olvasókönyv a világtörténelem tanításához. <i>Ism. Szántó Lőrinc</i>	166
22.	<i>Wagner Richárd dr.</i> : A világegyetem és a föld. <i>Ism. Udvarhelyi Károly dr.</i>	70

b) KÜLFÖLDI IRODALOM.

1.	<i>Otto Kersten</i> : Praxis der Erziehungsberatung. <i>Ism. Dr. Nosztopi László</i>	72
----	--	----

IV. LAPSZEMLE.

1. Magyar Pedagógia	81, 179,	285
2. Magyar Tanítóképző	85, 181,	259
3. Nevelésügyi Szemle		260
4. Mennységtani és természettudományi didaktikai lapok		261
5. Nevelés		261

V. KÜLFÖLDI TANÍTÁSI MOZGALMAK. (Szenes Adolf)

1. A német hatosztályú Mittelschule új tanterve és utasításai. Rajz és kézimunka	73
2. Hírek Magyarország elkapcsolt területeiről. A délerdélyi magyar iskolák múlt tanévi eredményei	76
3. Az elzászi iskolák	77
4. Panaszok a német nyolcosztályú népiskola ellen	79
5. Német iskola Párisban	80
6. A tankötelezettség kezdete Németországban	81
7. A német hatosztályú Mittelschule új tanterve és utasításai. Ház-tartástan	171
8. Hírek Magyarország elkapcsolt területeiről	173
9. Bulgária iskolarendszere	175
10. A számtantánítás köréből	176
11. A svájci nevelőintézetek válsága	177
12. Az ifjúsági testi fejlődése Németországban	178
13. A tanév beosztása Olaszországban	178
14. Fiatalkorú bűnözők szaporodása a háború alatt	179
15. Kína közoktatásügye	252
16. Tanügyi hírek Szlovákiából	254
17. Szerb nemzetiségi iskolai oktatás	255
18. Német és magyar iskolaviszonyok Horvátországban	255
19. A latin betűk használata Németországban	256
20. Katonák érettségi vizsgája Németországban	257
21. Kerti munka a svájci iskolákban	257
22. Idegen nyelvek a francia középiskolákban	257
23. Főiskolák megszűnése az USA-ban	257
24. Az iskolák állapota Spanyolországban	257
25. A népiskola kötelező látogatása Svájcban	257
26. Elzászi tanügy	258

VI. HIREK.

1. A tanárképző főiskola új tanára	87
2. Dr. Kratochvíl Dezső magántanári próbaelőadása.	87
3. Szünidei továbbképző tanfolyamok az állami polgári iskolai tanárképző főiskolán	87
4. A Gyakorló Iskola Könyvtára	183, 264

A Cselekvés Iskolája

PEDAGÓGIAI DOLGOZATOK

Kiadja „A Gyakorló Polgári Iskola Könyvtára”

Igazgató: KRATOFIL DEZSŐ

Megjelenik tanévenként 5 kettős számjelzésű könyvalakú füzetben, 32 ívnyi terjedelemben. Előfizetési ára egy tanévre 12 pengő.

Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola gyakorló iskolája.
Szeged, Boldogasszony-sugárút 8. szám.

Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából.

(Hetedik közlemény.)

Példák, elemzések.

[1. Konkrét példák és esetek elnevezésének fontossága. — 2. A személyi egészségviszonyok szempontja a vizsgálatokban. — 3. A serdüléskori hazugság problémája és annak egyes példái. — 4. Szempontjaink az egyes esetek elemzésénél. A szélhámosság hajlama. — 5. Két típusos jelenség. A hazugságok legfőbb fajtái és indítékai. — 6. Lelki seb. — 7. Képzelet túltengése és nemi hajlamok.]

1. Előző tanulmányainkban a serdülés- és ifjúkornak egyes olyan alapvető lélektani mozzanataira hívtuk fel az olvasó figyelmét, amelyek alkalmasak ezen az életkorok legjellemzőbb sajátosságainak megragadására. A serdülést és az ifjúkort nem úgy mutattuk be, mint a rendszeres lélektani munkák, melyek egymásután áttekintik ezeknek az életszakaszoknak fő lelki területeit, pl. az érzékeknek, a képzeletnek, emlékezetnek, az érzéseknek és a törekvéseknek fejlődését; az ilyen áttekintő rendszerezéseknek már szép és nagy irodalmuk van; nem törekedtünk arra, hogy a meglevő kézikönyveknek számát eggyel szaporítsuk. Aki odaadással akarja tanulmányozni a legnehezebben nevelhető életkor lelki világát és annak jellegzetességeit, akár az idegen, akár a magyar nyelvű irodalomban számos munkát talál ennek a nemes törekvésnek kielégítésére. A mai szempontunk az volt, hogy a serdülésnek és ifjúkornak legmélyebb és legcentrálisabb kérdését ra-

gadjuk meg és innen kiindulva igyekezzünk felvilágosításokat nyerni ennek az életkornak értelméről, jelentőségéről és nevelési módjáról. Éppen ezért a lelki konfliktusok és lelki válságok kérdését tettük tanulmányunk tárgyává; innen kiindulva kell ugyanis megvilágítanunk a serdülő- és ifjúkor minden részletkérdését; nevelői vonatkozásban pedig a lelki egészségtan szempontját tartjuk legcélravezetőbbnek. Az alább következő fejtegetések azt a célt szolgálják, hogy *konkrét példákban és esetekben* mutassák be a serdülő- és ifjúkor mozgalmas és viharos lelki életét úgy, hogy tanulmányunknak következő részeit mintegy „lélektani kazuisztikának (esettannak)” is lehetne elnevezni. Oly eseteket és kis történeteket elemzünk majd, amelyek jól feltűntetik a serdülők és fiatalok valóságos életét, annak egy-egy élethű darabját tükröztetik és alkalmat adnak nekünk a lélektani elemzésre, továbbá nevelői eszmélkedésre. Ezeket a példákat részint a meglevő irodalomból, részint pedig mások és magunk tapasztalataiból merítjük, — megőrizve mindenkor azt a léleknevelői „távolságot” és féltő tiszteletet, mellyel a nevelendők személyiségének tartozunk. A példák elemzéseinél is szem előtt kell tartanunk a régi klasszikus mondást: „Maxima debetur puero reverentia” — a nevelendő iránt a legnagyobb tisztelettel kell lennünk!

2. Könnyű volna a serdülő- és ifjúkor életét a példák sorozatán keresztül úgy festeni, hogy azokból egyszerűen a régi könyveknek egy ismert fejezete kerekedjen ki, amely ezt a címet viseli: „*A serdülés és ifjúkor hibái.*” Nem is említve azt, hogy az ilyenfajta címet mindjárt ki kellene egészíteni ugyan-ezen életkor „*erényeinek*” és jó tulajdonságainak tárgyalásával is, ha igazságosak akarunk lenni, — inkább *Schröder*¹ álláspontját és módszerét tesszük magunkévá, aki mint igazi mélylátású lélekbúvár, a gyermek- és fiatalkor „*jellegetességeiről*” „*különlegességeiről*” (*Abartigkeiten*) beszél, mert így tartja legjobban megfoghatóknak és megérthetőeknek a szóban forgó életkornak belső szerkezetét és erőiknek játékát. Hogy ezek a „jellegetességek” mikor válnak hibákká vagy erényekké, azt könnyű megítélni; a nevelődési helyzet, melyben a fiatalkorúak vannak, a társadalomnak, a szülőknek életfelfogása és törvényei, végül maguknak a fiataloknak lelkiismerete is világosan, félreérthetetlenül rámutatnak a lelki történéseknek erre az erkölcsi mozzanatára. A pszichológus és nevelő azonban jól teszi, ha azoknak a történéseknek *lélektani lefolyását*, okait, indítékait és az egész személyiségbe való beleágyazódását, vagyis egyéni és típusos jellegetességeit veszi elsősorban figyelembe.

¹ Kindliche Charaktere und ihre Abartigkeiten. 1931.

A fiatal kor „hibái“ és „erényei“ csak így nyernek kellő megvilágítást, relíciót, és csak így lehet reményünk azok helyes kezelésére és esetleg gyógyítására. — Különösen fontosnak tartjuk a fiatalok „hibák“ mérlegelésénél az egész személyiséggel való összefüggésüknek minél határozottabban való megfontolását és vezető elv gyanánt való állandó szem előtt tartását. Az alább következőkből, úgy véljük, ki fog derülni, hogy egy-egy hibát, különleges viselkedésmódot, vagy abnormális lelki tulajdonságot, stb. soha sem érthetünk meg egyszerűen önmagából, hanem csak úgy, ha összeköttetésbe hozzuk az illető személynek többi lelki tulajdonságaival is, pl. értelmességének fokával, vérmérsékletével, a körülményekkel és a milieuvél, melyben, s melyek között él, átörökölt tulajdonságaival és egész előző élettörténetével; a gyermek és ifjú megítélésénél sem járhatunk el másképpen, hanem csak úgy, hogy hibáit és jellegzetességeit „személyiségének egészébe“ mintegy beleszövődve szemléljük. Minden hiba és jellegzetesség *egyéni* jelenség, — ámbár hangoztatnunk kell természetesen azt is, hogy minden lelki jelenség és folyamat egyúttal *tipos* is, azaz függ az illető személy típusbeli vonásaitól, továbbá minden lelki jelenség egyúttal bizonyos *általános* törvényszerűségnek is alá van vetve, az általános emberi törvényeket is követi.

3. Ezek előrebecsajjtása után foglalkozzunk azzal a „hibával“, amely a gyermekkorban a leggyakoribbak közé tartozik: a *hazugsággal* és vizsgáljuk meg, mily szerepet játszik a serdülés idején.

(1) Egy 17 éves középiskolai tanulót, nevezzük *Péternek*, anyja átküldi egy levéllel abba a klubhelyiségbe, hol atyja, — tekintélyes és jómódú kereskedő, — estéit tölteni szokta. A levélben fontos közlemények voltak és azonnali elintézkedést kívántak. A nyári helyiség ablakán át a fiú kellemetlen botránynak vált akaratlan tanújává: látta, amint apja az egyik kiszolgáló nővel szemben ildomtalan és illetlen mozdulatokat engedett meg magának. A fiút ez a látvány úgy érte, mint a derült égből lecsapó villám: megrendülése és zavara olyan nagy volt, hogy nem mert hazamenni, hol anyja várta, az éjszakát házon kívül töltötte; úgy érezte, hogy többé hazamenni nem tud s valóban többé nem is tért vissza. Anyjának telefonon csak annyit mondott, hogy ő többé nem mehet haza s ne is keressék. A rendőrség a szökevényre egy nagyobb építkezésnél, mint napszámosra bukkant rá és hazavitte. A szigorú és durvaságra hajló apa előtt a fiú egy szót sem volt hajlandó szólni kimaradása okairól. Hiábavalók voltak a büntetések, köztük a testi fenyegetés, a fiú „makacsul“ hallgatott. Anyjának azt hozta fel ürügyül, hogy meguntta az iskolát és jobb szeretne kőműves lenni. Ez a vallomás természetesen semmi összhangban sem volt a fiú előző életével és nem volt semmiképen sem valószínű. Atyja kinevette, anyja megsiratta Pétert, aki lelki konfliktusába egyre jobban belebonyolódott és újra elszökött, még mindig teljes bi-

zonytalanságban hagyva szüleit és tanárait hirtelen megváltozásának okait felől. Egy barátja külföldön talált rá, hol kellő papirosok nélkül bolyongott és rábírta, hogy hazamenjen. Csak ekkor vallotta be Péter a nevelői tanácsadónak lelki válsága igazi okát, de arra most sem volt rávehető, hogy a szülői ház küszöbét átlépje. Az apa teljesen szakított a fiával, kitagadta és átkozva a mai ifjúság szellemét, a „makacs és kritizáló“ fiú lelki összeomlásának okát kizárólagosan benne látta; a fiú anyjával többször találkozott a házon kívül és csak nehezen gyógyult ki vagy lelki megrendülésének következményeiből.¹

(2) Dezső 14 éves, csendes és melázó természetű fiú, nagyon intelligens és a versírás titkos szenvedélyének hódol, egy jóbarátjával együtt. Nagy sétákat tesznek együtt, bizalmasan megbeszélik olvasmányaikat és kölcsönösen elolvassák legújabb verseiket. Dezső egyúttal az ábrándos és rajongó szerelem első élményein esik át, mely annyira légies, hogy az ideállal személyesen meg sem ismerkedik, csak távolból kíséri figyelemmel. Naplót is ír és egyre zárkózottabbá válik. Sem szülei, sem testvéreivel szemben nem mutat semminő bizalmat; ha teheti, a lakásnak egy zugába bezárkózik, hol „titokzatos“ dolgokat művel. Anyjának kezd feltűnni a dolog; rosszat sejtve, a fiú szekrényét átkutatja, de semmi gyanúsat sem talál; a naplót és a verseket ugyanis Dezső titkos helyen elrejtve tartja. Végre egy ízben behatol Dezső rejtkehelyére, abban a hiszemben, hogy valami titkos bűnön kapta rajta; de semmi mást nem talál, mint versek kéziratait. A vallatás sem vezet más eredményre. A nyugtalan szülők a nevelői tanácsadás segítségét is igénybe veszik; kiderül, hogy a fiú bizalmatlansága és zárkózottsága semmi különös veszedelmet nem jelent — és nem kétszínűség, hazudozási hajlam, vagy rossz szokás eredménye, hanem egyszerűen a serdülőkor általános jellegzetessége.¹

(3) „A serdülő leányok felfogása az igazmondás problémájáról, tapasztalataim szerint a következő.² Másképen viselkednek és másképen nyilatkoznak bármiről családi körben, és ismét másképen ugyanarról a dologról az iskolában vagy idegenek előtt; különösen ez utóbiakkal szemben sokat megengednek maguknak és sokszor messze eltérnek az igazságtól s ezt tudatosan tesszik. Kérdésekre válaszolva, nemcsak elhallgatják bizonyos mozzanatait a teljes igazságnak, hanem egyenesen kitalálnak új részleteket, képzeletbeli történeteket is, amint azt a szükség magával hozni látszik. Az iskolában pedig különösen divatozik közöttük az ú. n. bajtársi hazugság, amelynek az a célja, hogy valamelyik társukat megvédje az esetleges büntetéstől. A leányokat erős szolidaritás-érzés kapcsolja össze és szervezi meg egységes csoporttá; ez a csoport mintegy védő- és dacszövetséget alkot a nevelők ellen és erkölcsi kódexe megengedi a védelmi hazugságot. (Egymás között aztán esetlegesen megbüntetik a hibázót, vagy lelkiismeretük megnyugtatóására a ha-

¹ V. ö. H. *Hanselmann*: *Erziehungsbertung*. 1937. 67/68. 1. nyomán.

² A szerző gyűjtéséből. A következőkben azokat az eseteket, melyeknél a lelőhelyre való utalás nincs feltüntetve, a szerző közlésének kell tekinteni.

² Egy tanárú megfigyelése.

zugságot jóvá törekszik tenni pl. a gyónásban). A szülők iránti bizalmasságot a serdülők közül általában csak azok mentik át a gyermekkorból, akik kiegyensúlyozott lelkiek és akiknek szülők is kiváló és talpraesett nevelők. De ezek a gyermekek sem maradnak meg rendes fejlődésük során a teljesen nyílt bizalom álláspontján, hanem én-jük fejlődésével belső világuk kialakul és „titkaik” lesznek (naplóírás!). Ezzel a titkolózással megszűnik a gyermeki naivitás állapota és így a serdülő leányoknál több-kevesebb őszinteség-hiányt, sőt zárkózottságot, esetleg kétszínűséget, áltatásokat, tettetést vehetünk észre. Ahol a családi helyzet nem oly kiegyensúlyozott és problémamentes, mint az egészséges és eszményi nevelés esetében, ott a serdülőknél ugyanazokkal a jelenségekkel találkozunk, mint az iskolai életben: a leányok megengedettnek tartják a védekező és kényelmi hazugságot a szülőkkel szemben is, s a társaikkal ebben sokszor segítségére vannak az egyes kényes helyzetbe kerülő tanulóknak. A bizalom és minden titok közlése csak az egyes barátok között áll fenn ekkor a maga teljességében. Azt hiszem, a serdülés lelki állapota magával hozza a fantáziának és a szóbeli kifejezésnek túlzásait is. Érdekes megfigyelni, milyen túlzó kifejezéseket használnak a leányok a közönséges és mindennapi dolgok jellemzésére ebben az életkorban (pl. „örült finom”, „roppant érdekes”, sok minden, ami a felnőtt előtt közönséges és átlagos, stb.). A költői fantázia is ekkor lép először működésbe a nagy tömegnél, azaz a legtöbb leánynál s a fiúknál is (versírás). Nem szabad azonban megemlítés nélkül hagyni a leányok viselkedésének azt a második jellemző oldalát sem, amelyet röviden idealizmusnak lehetne nevezni s ami abban áll, hogy sokan minden hazugsági vagy másító hajlamuk mellett is lelkesednek az igazságért, még pedig a kíméletlen és tiszta igazságért is. A serdülők lelki világa általában bonyolult és kétoldalú (ambivalens)“.

(4) Lajos ú. n. „rossz gyermek” volt mindig, — amin a nálunk szokásos beszédmód szerint azt kell érteni, hogy nagyon mozgékony, mindenféle csínytevésekből részét bőven kivéő, életrevaló, a közepesnél nagyobb értelmességgű fiú volt, aki már iskolásgyermek korában is sok gondot okozott szüleinek. Hat testvér közül a negyedik volt és sok általános gyermekkori hibája közül különösen a könnyű hazudozásra való hajlama tűnt fel. Gyermekkori hazugságai azonban sem nem haladták meg a normális mértéket, — azaz főképpen alkalmi hazugságok voltak, — sem nem tették őt problematikus gyermekké. Atyja egyszerű műveltségű tisztviselő, indulatos ember és ú. n. „szigorú” nevelő volt, aki népes családját főképpen erélyes büntetésekkel és alkalomadtán erkölcsi prédikációkkal törekedett nevelni és rendben tartani; ezek az erkölcsi intelmek azonban nem voltak a gyermekek felfogásához és erkölcsi érzéséhez mértek. A gyermekek és a szülők között nem fejlődhetett ki bizalmas viszony; az apa a gyermekek iskolabajárását elsősorban anyagi szempontból nézte és megkövetelte a befektetett tőke erkölcsi kamatait, azaz „a jó bizonyítványt.” Lajos körül a nagyobb bonyodalmak a serdülés érveivel kezdődtek. Egy diákszerelem miatt a tanulásban egyre jobban hanyatlott, ami az otthoni légkört valósággyal megmérgezte; a nevelésre és vezetésre alkalmatlan szülők és Lajos közötti

viszony egyre ellenségesebbé vált. A serdüléssel és udvarlással együtt nőtt. Lajos piperéskedő hajlama és ez apró lopásokra vezetett, nem is említve, hogy a fiú nemcsak saját külön lelki világába zárkózott, hanem mintegy kettős életet élt, ami a hazugságoknak és elhallgatásoknak egész rendszerét vonta maga után. A kezdődő fiatalságnak ezeket a visszás hangulatú éveit egy romantikus szükési kísérlet is tarkázta: Lajos (13 éves korában) egy társával elhatározta, hogy csónakon a tengerre fognak utazni és hajósinasok gyanánt Amerikába mennek. A tengeri útból természetesen semmi sem lett, a kaland három nap szerencsésen véget ért; a szülők ekkor eszméltek rá gyermekük kalandos hajlamaira először. Egy súlyosabb természetű lopási kísérlet és azt követő brutális testi büntetés után Lajos, amennyire tehetette, került a családi házat és többször késő este tért csak haza; az időt főképpen udvarlással töltötte ezen időben (17 éves korban) színésznek készült, amire egyébként bizonyos tehetsége is volt. Jó megjelenése, élénk és szellemes társalgása, alkalmazkodó modora kedvelté tették mindenütt, ahol megfordult. Nehézségek között érettségit téve, atyja azonnal hivatalba adta, ahol semmiképpen érezte magát jól és korán adósságokba bonyolódott. Fekkoriban új házassági terveket forgatott fejében, s az első menyasszony-jelöltet, hosszabb huzavona és áltatás után cserbenhagyta, ami természetesen nem ment simán és sok családi kellemetlenségre adott okot. Új menyasszonyának, kit elegáns modorával teljesen meghódított, fantasztikus meséket adott elő-előkelő származásáról, szüleinek mesés gazdagságáról stb. — mindaddig, míg szélhámosságai ki nem derültek. Időközben adósságai is felszaporodtak és Lajos hivatali hűtlenségei is annyira veszélyessé tették helyzetét, hogy csak a család gyors közbelépése hárihatta el a fenyegető nagy veszedelmet: a bírósággal való összeütközést és kriminalitást.

(5) Teréz már gyermekkorában sok panaszra adott alkalmat. Iskoláit tel teljesítményei a közepesnél sokkal gyengébbeknek bizonyultak; korán jelentkeztek kedvezőtlen hajlamai is, minők, a tanítónő megfigyelései szerint, a hazugság, a nemi dolgok iránt való túlzott kíváncsiság, a cicomára való törekvés és az önérvényesítés beteges hajlandósága. Még iskolás gyermek korából említjük azt az esetet, hogy Teréz tanítóját (férfi) azzal vádolta, hogy vele erkölcstelen nemi cselekedetet kísérelt meg. Ez a vád teljesen hamisnak bizonyult és gyanút keltett a leány értelmi képességeinek rendes volta és képzeletének esetleges túltengése iránt. Teréz később gyári munkásnő lett és újra hasonló hamis vádakát emelt feljebbvalói ellen, társnőit pedig sokszor képzeletbeli szexuális élményeinek bő részletezésével mulattatta. Ezeknél az elbeszéléseknél feltűnt a résztvevőknek, mennyire gyönyörködte magát az elbeszélőt a képzelt élmények leírása. Teréz csillogó szemmel egyre jobban „belelovalta“ magát a fantasztikus mesékbe, melyeknek folytatását és végét ő maga sem látta előre. Kihallgatása alkalmával és a vizsgálatnál igyekezett meggyőzni a jelenlevőket hamis vádjainak igazságáról, melyben végül, úgy látszik maga is hitt. Szociális érzésvilága nagyon szegényesnek bizonyult, minden érdeklődése csak saját magára irányulónak mutatkozott; részvétet, szomorúságot nem látszott érezni senki iránt, mások ügyei iránt közömbös maradt azon egész idő alatt, míg vele nevelői

a pszichológusok foglalkoztak. Teréz később a züllés útjára jutott és helyzete reménytelennek mutatkozik, ellenére mindazoknak az önfeláldozó fardozásoknak, melyeket érte a társadalmi egyesületek és a lelkipásztor kifejtettek.

4. A felsorolt eseteknek már felszínes szemlélete is megmutatja, hogy akár a gyermek- akár az ifjúkorban tekintjük az egyes felpanaszolt „hibákat“, ezeket nem szabad elszigetelten tekinteni, hanem úgy, ahogyan egy konkrét élő személybe, annak lelki szerkezetébe és történetébe belcágyazva jelentkeznek. Az ú. n. „elempszichológia“ balítéletei közé tartozott az a felfogás, mintha egy-egy „jellemhibát“ önmagában, az élő személy többi részétől különválasztva, a többi tulajdonságokkal való összefüggésének minden figyelembevétele nélkül lehetne megérteni és gyógyítani. A mai lélektudomány és lelki egészségtan gyökeresen szakított ezzel az elévült felfogással és elsősorban az „egészelvűség“ álláspontjára helyezkedik, azaz nem az egyes hibát vizsgálja önmagában, hanem az *egész* (hibás) *személyt*, és azt keresi, miképen *keletkezett* a rendellenes viselkedésmód; *okokat* kutat tehát és főképen a kérdéses jelenségnek, — a mi esetünkben a hazugságnak, — más lelki tulajdonságokkal való *szükségyszerű összefüggését*. Az első tehát, amit az ifjúkor lelki világának kellő megértéséhez alapul kell vetnünk, ebben az „egészlélektani“ elvben áll. Hogy példával is szolgáljunk, vegyük elemzés alá a felsorolt esetek közül a (4)-et (*Lajos*). Lajos élettörténetéből látjuk, hogy egy hiba, pl. a hazudozás, nem jelenik meg egyedül, mint egy hibás mozaikszem az egyébként hibátlan együttesben; sok más rendellenességgel, hibával, milieu okozta sérülésekkel stb. együttesen mutatkozik meg, velük egybeszövődve, egymást kölcsönösen feltételezve és előidézőve, úgyannyira, hogy már az első elemzés után felmerül a kérdés: vajjon az-e *L.* lelki állapotában a legkritikusabb pont, amiről szülei, nevelői panaszkodnak (t. i. a hazudozás), vagy pedig egy vagy több mélyebben rejtőző okban kell-e keresnünk a helytelen viselkedések végső forrását? *L.* lelki világát tehát tüzetesebben elemeznünk kell, hogy viselkedésének igazi belső oldaláról a valóságnak megfelelő képet nyerhessünk. Ez az elemzés a következő eredményre vezet. *L.* egyéniségének első alapvető lelki jellegzetességét az erősen fejlett *önérvényesítési tendenciában* kell keresnünk. Ez vezeti őt a hiúságnak, dicsékvésnek, hengegésnek azokra a lejtőire, melyeken egyre lejjebb csúszik, mikor a társaságban állítólagos előkelőségét, gazdagságát stb. megcsillogtatja szemfényvesztően s ügyes elbeszélésekben. Színészi becsvágya is az ugyanannak az *önérvényesítésnek*, és dicsőségvágyának (Hochstaplerség) szolgálatában áll. Mivel intelligenciája a közepesnél jóval magasabb fokú, és *képzelete* igen élénk és gazdag, *L.* egyénisége erősen közeledik

a „szédeltgő fantaszták“ típusához. Egyéniségének második alapvető jellegzetességét tehát a fantáziának abban a működésében kell látnunk, mely őt a „hazudozásokra“ vezeti. E hazudozások azonban nem merülnek ki apró alkalmi, kényelmi föllentésekben, hanem, mint látjuk, sokkal mélyebből erednek, t. i. a téves útakon járó önérvényesítés túlzásaiból és a fantázia gátolatlan-ságából. Ezek az alaptulajdonságok sodorják *L.-t* nemcsak a hazugságok sorozatába, hanem egy egész *helytelen életirányba* és a környezetével való folytonos *konfliktusokba*. Jellemző továbbá arra a hibás egyéniségre, melynek elemzését e helyen megkíséreljük, bizonyos *kedélybeli fogyatkozás* is. Ez a fogyatkozás abban áll, hogy *L.-t* nem köti igazi belső ragaszkodás vagy szeretet voltaképen senkihez; sem szülei, sem nevelői nem jelentenek számára érzelmi kapcsolatot, sőt még az a leány sem, aki kezdetben megnyerte tetszését, de akit hamarosan megunt és minden lelkiismeretfurdalás nélkül elhagyott. Ez a kedélybeli fogyatkozás lehet veleszületett tulajdonság, aminthogy ez a jellegzetesség, a több vagy kevesebb kedély, vagy szeretetre való képesség mindenikben veleszületett adottság, s így az elemzett személyben is; viszont a családi körülmények, a milieu okozta lelki sérülések ezt az eredeti fogyatkozást csak még mélyebbé teheték. Elöttünk van tehát *L.* lelki képének három alapvető vonása: a túlzó önérvényesítés, a képzelet gátolatlan-sága és a szeretethiány; ezek közül *L.* életének kialakulásában talán legdöntőbbben épen a fantázia gátolatlan-sága játszott szerepet. A lélektudományi irodalom¹ a fantáziának ezt a szerepét különösen a szélhámosságok lelkialkatának kialakulásában tartja jelentősnek. *Nyíró* is kiemeli a szélhámosságok lelki vonásai között a kedély fogyatékos-ságát, „az erkölcs-, igaz-, szép-, jó-, jog-, vallásos érzelmek hiányát“, amivel egyidejűen „előtérbe tolul az önzés“; e vonások *L.* életképében is megtalálhatók, kiben az egyszerű életleírás is kidomborítja az enyhe szélhámosság-jelleget. *Nyíró* idézi *Kronfeld*nek méltán híressé vált megkülönböztetését: a fantaszták rendszerint a külvilág tényeit és értékeit hamisítják meg saját maguk érdekében, — míg a hazug emberek saját maguk valódi képét hamisítják meg, hogy ezzel a környezetüket és külvilágot félrevezessék. A szélhámosságok ebbe az utóbbi csoportba tartoznak; de természetesen sokféle az átmenet a két típus között, és valószí-

¹ *Aschaffenburg*: Über Pseudologia phantastica. Münchener Medic. Wochenschrift. 1908. 590. l. — *H. M. Fay*: L'intelligence et le caractère. 1933. 314—321 ll. — *Homburger*: Die seelische Differenziertheit als heilpäd. Frage und Aufgabe. Ber. üb. d. 2. Kongr. üb. Heilpädagogik. Berlin, 1925. 86 kk. ll. — *Nyíró Gy.*: A szélhámosságok lelki alkata. M. Pszichol. Szemle. 1935. (VIII.) 352. kk. ll.

nőleg *L.* is mind a két típus keretébe tartozik (v. ö. kalandos szokési kísérletét és színészi pályaaábrándjait). *Aschaffenburg* is úgy látja, hogy az ilyen szélhámosásra hajló lelki alkatúaknál a viselkedés fő indítóoka a hiúság, az a vágy, hogy többnek tűnjön fel, mint ami valóban (v. ö. *L.* kérdéseit az előkelő rokonsággal, stb.). A *L.*-nál panaszolt nevelhetetlenséget és hazudozást a fentebbiek értelmében tehát úgy kell felfogni, mint egy mélyen gyökerező lelkialkatnak következményét, — melyet a nevelésnek nem sikerült elhárítania, hanem minden jel szerint csak még jobban kifejlődéshez segítette. Erre az eredményre vezet azoknak az alapelveknek alkalmazása, amelyeket előrebocsájtottunk; segítségükkel sikerült *L.* egyéniségének legmélyebb szerkezeti összetevőig elhatolnunk.

Ha már most azt a kérdést vetjük fel, van-e valamilyes valószínűsége annak, hogy *L.* és a hozzá hasonlók életfelfogását és életmódját nevelés segítségével megváltoztassuk, „nevelésen” értve a lelki gyógyításnak mindenféle (orvosi) eljárásait, nem pusztán a normális ráhatásokat: akkor a feleletnek, sajnos, *kedvezőtlenül* kell hangzania. A szélhámos lelki alkat, úgy látszik, kizárja az igazi nevelés lehetőségét, vagyis azt, hogy a nevelés alatt álló egyén teljesen elveszítse alapul szolgáló lelki alkatának lényeges mozzanatait. A legtöbb lélekorvos (a legújabbak közül *K. Schneider*¹ munkáját idézzük) úgy vélekedik, hogy a nagyfokú (pszichopata) és önérvényesítő lelki alkat ellenáll minden nevelésnek és kezelésnek. Ennek alapját két mozzanatban találhatjuk: az egyik az, hogy az idetartozó személyiségek kedélyi fogyaikozásban szenvednek; nem szeretnek igazán és odaadón senkit, csak önmagukat; ezért nehéz velük lelki kapcsolatot találni. A másik ok pedig az, hogy a nevelővel vagy az orvossal szemben nem őszinte és bizonytalan a viselkedésük: majd istenítik őt, majd pedig egy napon közömbössé válnak iránta, sőt rosszhiszemű, sértő gyanúsításokkal illetik, stb. Az *eredmény*, amit velük el lehet érni, inkább csak az óvatos alkalmazkodás a körülmények súlya alatt, t. i. félnek tetteik büntetőjogi vagy társadalmi következményeitől; vagy pedig csak látszatjavulás az eredmény, melynek felszíne alatt változatlanul megmaradtak a kedvezőtlen hajlamok. A hazudozó szélhámosásra hajlamos fiatalok *prognózisa*, vagyis a jövő fejlődésükre vonatkozó jóslás azért ily kedvezőtlen, mert alaphibáik, — azaz egyéni lelki alkatuk — a tapasztalat szerint nem szokott megváltozni egy élet folyamán. Aki „kedélytelennek” született, vagyis képtelen az odaadásra, szeretetre, a szép és jó iránti vonzódásra, vagy éppen a tekintetben fogya-
térkos lelkiséget mutat, az egy egész élet folyamán sem tud el-

¹ Die Psychopathischen Persönlichkeiten. 5. kiad. 1942. 94. l.

lenkezővé átalakulni. A nevelésnek a fő feladata itt nem anyyira a gyógyítás, mint inkább a bajoknak lehető megelőzése; — az ilyen jellemű egyéniségeket olyan körülmények közé helyezése (és felvilágosítása saját állapotukról), ahol esetleges kisklásaik már jó előre ellenőrizhetők és elháríthatók. Az *alapkönfliktus*, mely a lélek mélyén lappang, ezzel az elhárítással azonban nem szűnt meg, csak külső, társadalmi megnyilvánulásait enyhítettük. Azért tehát, mivel a szélhámós-hazug egyéniség állandó veszélyt jelent a társadalomra, őt társadalomellenesnek kell továbbra is tekintenünk.

5. Egészen más leki kép tárul elénk, ha a (2) és (3) esetet vesszük hasonló elemzés alá, mint amilyent fentebb vizsgáltunk. A most tárgyalandó két eset elsősorban azért esik egészen más elbírálás alá, mint *Lajos* története, mert bennük elsősorban a serdüléskori *típus* megnyilvánulását kell szemlélni, nem pedig egyéni problémát. Másodszor a lelki konfliktusok természete is más itt, mint amott: a magánytkereső és álmodozó fiúnak összeütközése a környezettel múlt természetű és korántsem oly veszedelmes, mint a szélhámosságra mutató hajlam esete. A fiatal leányok igazmondási „erkölcsi kódexe” sem tartalmaz megoldhatatlan nevelői kérdést. Mind a két feltüntetett adatscsoport inkább azért érdemli meg, hogy vele tüzetesebben foglalkozzunk, mert a bennük foglalt összeütközések alapját a *serdülőkornak* *tipikus*, tehát általánosan előforduló lelki sajátosságai teszik. — *Dezső* esetében (2) az aggódo szülőket azaz kell megnyugtadni, hogy a *magánykeresés*, az *álmodozó elmerülés* és *ábrándozás*, s vele kapcsolatban a költői hajlam jellegzetes és általánosan ismert serdüléskori jelenségek. Minthogy a gyermek és serdülő fejlődésének igazi végső értelme az *önállóság*, azért a fejlődő lénynek lassankint teljesen el kell szakadnia a szülői környezettől; ezt az „elszakadást” természetesen lélektani értelemben kell venni és olyannak kell tekinteni, mint amelyet a fejlődés célja megkövetel. A serdülő fiú vagy leány nem gyermek többé, nem az a naív és bizalmas lénv, aki a szülők és nevelők teljes tekintélyének uralma alatt áll: a serdülőnek először is elmélyül és kialakul a belső világa (*én-találás*), másodszor elmélyül érzelmi világa (hangulatok, vágyódások) és harmadszor: ezen belső világ felé fordul kíváncsisága és érdeklődése, ezt a belső világot írja le és elemzi kezdetleges verseiben és naplójában. Ezzel kapcsolatban a magányt keresi, hol egyedül lehet gondolataival és képzeletvilágával. Ez a hajlam magában véve semmi rosszat nem jelent tehát; nevelői aggodalomra csak abban az esetben adhat okot, ha alapos gyanúnk van rá, hogy a gyermek meg nem engedett dolgok veszedelmes titkait őrzi (nemi bűnök, vagy ilyeneket tárgyal titokban társaival.) A jóbarátok és jóbarátnők ártatlan titkait azonban

nincs miért üldöznünk: nagyrészt ezek adják meg a serdülőkör kezdetének azt a visszahozhatatlan varázst, mely későbbi emlékezetünkben oly bájosná teszi életünknek ezen éveit. Sok felesleges aggodalomnak forrása szokott lenni nemcsak ebben, hanem bármelyik életszakaszban a szülőknek, vagy különösen az anyáknak *ferde életfelfogása*. Vannak szülők, akik nem bírják megérteni azt, hogy dédelgetett gyermekük sorsa és hivatása az, hogy szárnyat bontsanak és kirepüljenek a családi fészekből, azaz önállókká váljanak. Az ilyen szülők legjobban szeretnék, ha gyermekeik mindvégig „kicsinyek” maradnának és a szülők gondozására szorulnának. Az anyai becézés és gondozás egyik túlzása ez, melyet nem szabad összetéveszteni a jól értelmezett szeretettel. Ez utóbbi, ha igaz és bölcs, nem akadályozza meg a gyermek önállósodását, ellenkezőleg, előmozdítja azt, a gyermek fejlődésének és érdeklődésének megfelelően. A serdülő fiúnak és leánynak tehát bizonyos önállóságot ad, pl. külön szobát, vagy a szabad időnek, zsebpénznek felhasználását megengedi a helyes nevelés, egyre kevesbedő ellenőrzéssel, és pedagógiai „bizalommal” kezelve a fejlődő fiatal embert. Ez a bizalom természetesen nem vak, nem biztosít *teljes szabadságot* a serdülő számára, de mindenesetre nyújt neki megfelelő erkölcsi és szellemi légkört, hol önmagának élhet és kisebb terveit megvalósíthatja. Ennek az önállóságnak egyik határa ott van, ahol az a felnőttekkel szemben dacos, bizalmatlan, ellenszegülő, vagy egyenesen ellenséges magatartássá fajul; erről a jellegzetességről (hibáról) egy későbbi elemzésben számolnak be.

Már mélyebb konfliktusokat tartalmaz a serdülő leányoknak az a felfogása, amely bizonyos konvencionális („ártatlan”) hazugságokat megengedhetőnek tart. Ezekben a fiatalok részint az iskolával, részint a családdal, vagy a társadalommal kerülnek ellentétbe vagy összeütközésbe. Ez a konfliktus általában nem rejteget magában nagyobb veszedelmeket; a nagy társadalom is telve van konvencionális hazugságokkal és a serdülők csakhamar felismerik az ott uralkodó farizeizmust is (v. ö. a sajtó, a közvélemény, a propaganda féligazságait, vagy igazságtalanságait, a pénz uralmát, a protekció túltengéseit stb.). Az erkölcsi nevelés azonban természetesen nem nyugodhatik bele abba, hogy az iskolai és bajtársi hazugságok szabadon burjánozzanak s innen crednek azok a problémák is, melyeket a fentebbi esetben vázoltunk (3). A példa gyanánt feltüntetett típusos serdüléskori magatartás alkalmat ad nekünk a hazugság egyes konkrét fajainak, és indítóokainak osztályozó áttekintésére; így jutunk ugyanis mélyebbre a célbavett esetek elemzése terén.

A hazugságok számtalan fajtáját *Baumgarten* és *Plaut* ismert művén

kívül újabban *L. Senne*¹⁾, *M. Zillig*²⁾ és *O. Schulz*³⁾ vették vizsgálat alá megfigyelési és kísérleti módszerek segítségével. Így megkülönböztethetünk félelemből, becsvágyból, szolidaritásérzésből, a feljebbvalók tetszésének elnyerése vágyából, vagy torkosságból, nyereségvágyból, kényelemből elkövetett hazugságokat; a leggyakoribb motívumok a normális gyermekeknél a következők: félelem, becsvágy, szegénylősség, s a feljebbvalók tetszésének biztosítása. A vizsgálatok arra is rámutatnak, hogy a hazugság legtöbb (vagy minden?) esetben *védekezés vagy menekülés*. Olyan iskolás gyermek, aki soha se hazudna, nem létezik. De mindenesetre könnyebben hazudnak a gyermekek csoportban, mint egyedül (szolidaritási hazugság), és annál inkább hajlamosak rá, minél kevésbbé ellenőrizzuk őket. Sajátságos tünet, hogy a 13. életévtől kezdve a hazugság gyakoriságában változás áll be (*M. Zillig*): a 13 évesek kevesebbet hazudnak, mint a kisebb gyermekek. Ez összefügghet, nézetünk szerint a serdülésnek azzal az alapjelenségével, hogy a serdülő önérzete növekedik és szükségét érzi a társadalmi helyeslésnek s ezt elsősorban a saját társaitól várja. A hazugság összefügg az egyéniség sokféle más tulajdonságával is, így egyenes arányban nő a gyengülő koncentráció képességgel és az emlékezőképesség csökkenésével; viszont egyenes arányban a jó kombinálóképességgel. A képzelet és hazugság között a német vizsgálatok nem látnak szoros összefüggést; ennek oka az lehet, hogy a kombináló képességgel találták meg a kérdéses kapcsolatot. (A kombinációhoz azonban a fantázia közreműködése is szükségesnek látszik). A perszeverációs képesség nagyobb foka szintén előmozdítja a hazugságot, amennyiben az igazmondás és vele a tehermentesítő tevékenység ellenében fenntartja a „makacs“ hazudozó viselkedést. *Le Senne* a hazugság különböző fajait az emberi személyiség alapvető lelki összetevőire igyekszik visszavezetni. Így megkülönböztet „érzelmes másításokat“, melyek oka mindig valamely erősebb érzelm; ide tartoznak a szépítések, a túlzások; a „kétszínűség“ csoportjába sorolja a hasznossági hazugságokat és a képmutatást; a „tettetés“ rovatába tartoznak: a rendszeres változtatásokkal történő hazugságok, a blöffök, a technikai hazugságok és végül a valóságnak oly egyszerűsítései, amelyek egyenesen az igazmondásból erednek. Mindezen hazugságfajok rendkívül jellemzők egyes lélektani típusokra, pl. az érzelmes másítások általában a tiszta (elsődleges) érzelmi (emocionális) egyéneknek fordulnak elő, míg a képmutatás a nem-érzelmi és nem aktív irányú személyekre jellemző és így tovább. Mint látjuk, ebben a francia munkában is az a szempont jut érvényességre, melyet fentebb hangoztattunk, t. i. nem szabad megállapodni a tüneteknél, pl. a gyermek vagy serdülő hazugságainak gyakoriságánál, módjainál stb., hanem a személyiségnek végző összetevőkhöz kell eljutnunk a hazugság értelmezéseiben. Csak így lesz lehetséges a pillanatnyi és szórványosan előforduló helyzet-hazugságokat megkülönböztetni a *hazugság-szokástól*, melynek gyökerei igen mélyre szok-

1 Le mensonge et le caractère. 1930.

2 Experim. Untersuchungen üb. die Kinderlüge. (Zeitschr. f. Psychologie. 1929. Bd. 114. 1—84 l.)

3 Experim. Untersuchungen üb. Lüge u. Charakter. Göttingen. É. n.

tak nyúlni. Az említett lélektani munkákból végül azt a fontos nevelési ügyi következtetést lehet levonni, hogy a hazugságoknak legfőbb *milieubelli oka* a mai nevelési rendszernek „teljesítményi szelleme“ (Baumgarten, M. Zil-lig). Meglepő következtetés! Ismét egy vád a mai nevelők ellen, akik a leg-jobb szándékkal küzdenek a hazugság, e legelterjedtebb iskolai hiba ellen! De vajjon mi az értelme annak a tételnek, hogy a gyermekek hazugságainak legfőbb alkalmi okát a mai nevelésnek teljesítményei szellemében kell ke-resni? — Az iskola valóban a teljesítmények szerint értékeli és osztályozza, jutalmazza és bünteti a növendéket, vagyis azok szerint az eredmények sze-rint, melyeket felmutat (felelet, dolgozat, külső viselkedés). Akárhogy vess-zük is a dolgot, az iskolának ez a feladata és felfogása az ő *lényegéhez tartozik*, épügy, mint pl. a lélektani próbáknak (teszteknek) is a teljesít-ményből kell kiindulniok, mert csak azt van módjuk mérni. Ami a pszicho-lógusnak a próba, ugyanazt jelenti a tanító számára a tanuló felelete, vagy dolgozata és erkölcsi cselekedetei. Aki az iskolai tanításnak ezt a felada-tát és oldalát teljesen ki akarná iktatni a nevelésből, az félrevezetné ön-magát és másokat. A kérdés megoldását nem is ezen a ponton kell keresni, hanem az *erkölcsi viselkedések* megítélésének új szempontjában. Ugyanis ami helyes és szükséges az egyes tantárgyaknál, nem okvetlenül jó a tanuló er-kölcsi magatartásának megítélésében és irányításában. Minden erkölcsi ne-velő óva int bennünket a „teljesítményi erkölcstől“; attól, amely a külső látszatra és a környezetre tett hatásra dolgozik és a „teljesítményben“ látja az erkölcs lényegét, nem pedig a belső érületben. Ha így értelmezzük a „teljesítmények“ szerepét a növendék életében és az erkölcsi térre nem eu-gedjük kiterjeszteni azok uralmát, akkor helyes értelmet kap az a szemre-hányás, melyet fentebb érintettünk.

Mi következik mindebből a serdüléskori megegyezéses (konvencionális) hazugságokra nézve? Hogy a bajtársias ha-zugságok, egymás mentegetésé és védelme valóban az iskolai és társadalmi rend közvetett hatása, azon senki sem kételkedhet; mivel a növendékek jó vagy rossz, helyes vagy helytelen „tel-jesítményei“ teszik az elbírálás tárgyát, világos, hogy a kisebb-nagyobb hazugságok, hamis alibik, a tények eltussolásai stb. a „teljesítményeknek“ kedvező elbíráltatására törekszenek. A nevelésnek, és a hazugságok elleni küzdelemnek tehát arra az álláspontra kell helyezkednie, melyet az „érületi erkölcs“ ne-vével szoktuk jelezni. Ez másképen annyit jelent, hogy töre-kednünk kell megértetni a növendékekkel: az igazi emberi ér-tékességnek és a valódi társadalmi boldogulásnak lényeges fel-tétele az igazság szeretete; ennek az érületnek kifejtésére épen a serdülő korban nagyszerű lelki támasztópontot nyerünk. A serdülők önérzete növekedőben van; érzékük az eszményi ér-tékek iránt ebben az életkorban nyilatkozik meg először; kü-lönösen érzékenyek a társadalmi elismerés és a siker iránt. A tipikus hibának (hazugság) tehát megtalálhatjuk tipikus ellen-

szerét is a helyes irányú felvilágosításban és lelkesítésben. A fiúknál a bátorságra hivatkozunk és a lovagias szellemre: ha volt bátorságuk a hibák elkövetésére, legyen bátorságuk azoknak férfias bevallására is!

6. Péter esete (1) szintén fontos tanulságokkal szolgálhat azok számára, akik nem elégszenek meg a külső jelenségekkel, vagy a tények egyszerű sorozatával, hanem „oknyomozó” és elemző vizsgálatokat tartanak szükségesnek a gyermekek és növendékek viselkedésmódjának igazi értelmezéséhez. *P.* összeütközésbe jut apjával s ennek oka az a lelki megrendülés, melyet soha többé kiheverni nem tud; de nem tudja lereagálni megriadottságának őszinte kifejezésével, megvallásával sem. *P.*-ben oly egyéniséggel állunk szemben, akinél a tehermentesítő vallomásnak leküzdhetetlen gátlások állanak útjában. Honnan származnak ezek a gátlások? A lélek mélyén rejtőző lelki megrendülésből, vagy lelki sebből, melyhez, minden valószínűség szerint még erős perszeverációs (megtapadási) hajlam is járul. Ezek miatt nem tudja sohasem kellőképpen feldolgozni azt a fájdalmas élményt, amely őt lelke legmélyén érintette és eddigi lelki nyugalmit feldúlta. A „makacs” titokzatosság és zárkózottság tehát nem tekinthető nála pusztán „hazugsági” hajlamból eredőnek; *P.* rejtélyes viselkedésének rugói egészen másutt vannak, mint ahol a felületes apa azokat keresi, t. i. a lelki megrendülésben és konfliktusban. Ez teszi a szerencsétlen fiatalembert egyensúlyvesztetté és diszharmonikussá, ez bontja meg eddigi nyugodt és egyenletes fejlődését és teszi őt zilálttá, gyökértelenné. A nagy életveszély nála nem az őszinteséghiányban van, hanem abban, hogy lelki konfliktusát nem tudja sem feldolgozni, sem lereagálni, sem megoldani. A nevelés, — azaz a lelki gyógyítás, a pszichoterápia — ilyen esetekben arra törekszik, hogy a szenvedőt lehetőség szerint „distanciálja” saját bajától és „érdektelenné” tegye azt számára. Distanciálni annyit jelent, mint távolságot venni, eltávolodni a bajtól, mely szüntelenül gyötri a lelket, megkísérelni annak „tárgyilagos” szemléletét, úgy, mintha nem is a mi szenvedésünk volna, hanem másé... Ebben a distanciálódásban igen nagy segítséget nyújthat a vallás természetfeletti álláspontja; vigasztal azonban rendszerint csak a mélyen vallásos egyéniségeknek szolgál, míg a felületesen vallásos, vagy vallástalan személyiségekről a vallásos hatások eredménytelenül peregnék le. A lelki gyógyulás érdekében azonban minden eszközt meg kell ragadnunk s így a vallás hatalmas erőforrásait is. A distanciálás mellett arra is törekszik a lelki gyógyítás, hogy a szenvedőt más érdeklődési irányba terelje. Ez a manőver sem ígér azonban biztos sikert. Van, akinél a környezet- vagy hivatásváltoztatás javít a

helyzetén, úgy szintén találkozunk olyan egyéniségekkel is, kiket szeretetművekre, társadalmi tevékenységre, vagy tudományos, vallásos irányú elfoglaltságra rávehetünk s így az eredeti érdeklődési irányuk lassankint vesztit erejéből; ugyanígy előfordul, hogy egy szerelmi csalódást későbbi oly házasság fedtet el, legalább részben, amely az illetőnek kezdetben egyáltalán nem látszott rokonszenvesnek. Mindezekben a műveletekben sokszor ráismerünk a kárpótlás (kompenzáció) vagy szublimáció folyamataira, melyek szintén hozzátartoznak a lelki gyógyítás segédeszközeihez.

7. *Teréz* (5) azok közé a fiataikorúak közé tartozik, kiknél az értelmesség alacsony foka erős nemi képzelettel párosul és akik emellett bizonyos kedélybeli fogyatkozást árulnak el. Ahhoz, hogy elzüllesük is bekövetkezzék, a felsorolt lelki összetevőkön kívül az állhatatlanság jegye is szükséges volna. Így azonban, minden kedvezőtlen benyomásunk ellenére sem kell ezt a fenyegető veszedelmet *T.* esetében előre számításba venni. A fő hiba itt a rendellenesen fejlett szexuális érdeklődésben van, amely kitalált történetekben gyönyörködik. Rendkívüli veszedelmet jelent az ilyen hajlamú egyéneknek az a szokása, hogy vádakát emelnek hozzátartozóik és nevelőik ellen; az újabb vizsgálatok szerint könnyen kimutatható, hogy a vádak legnagyobb része minden alapot nélkülöz. Épen ezért a gyengébb elméjű és erős nemi fantáziájú vádlóknak tanúskodását vagy állításait újabban a bíróság is külön vizsgálatnak veti alá, mert ilyen lelkialkatú gyermekek tanúvallomásai különleges nehézségeket árulnak el. A probléma központja *T.* esetében a fantázia túltengésében van, amit az tesz lehetővé, hogy hiányzik nála az értelem híralata. Ami az ilyen adottságú fiataikorúak nevelésének lehetőségeit illeti, a jóslás itt is inkább peszsimista, — a képzeletnek és gátolatlanságnak jellegei veleszületettek lévén, nevelői hatásokkal legfeljebb csökkenthetők, azaz megnyilvánulásaikban korlátozhatók; alapjukban azonban nem szoktak megváltozni az emberi élet folyamán. Az ilyen fiataikorúak élete-sorsa annak a környezetnek jóindulatától és hozzáértésétől függ, melybe kerülnek; kézimunka, felügyelet, a képzeletnek más irányú foglalkoztatása: ezek azok az eszközök, melyeket egyéniségük alakítása érdekében felhasználhatunk.

Dr. Várkonyi Hildebrand.

A magyar nyelv tanításának kérdése nemzetiségi polgári iskoláinkban

A modern nyelvoktatás kérdésével kiterjedt irodalom foglalkozik. A magyar nyelvnek, mint élő idegen nyelvnek tanításával viszont csak azóta törődünk behatóbban, amióta a háromszori országgyűsapodás folytán nagyobbbszámú nemzetiség tért vissza hazánkba. Pedig elsőrangú feladat a magyar nyelv megszerettetése, hiszen ez olyan kapocs, amely a lelkek megbékéléséhez és egybehangolódásához is hozzásegít. Így a magyar nyelv tanításának kérdése egyszersmind fontos nemzetnevelői hivatás is, megérdemli, hogy lelkiismeretesen és elmélyedően foglalkozzunk vele. Mivel azonban a módszertani elvek és rendszerek elsősorban a tapasztalatból szűrődnek le, illetőleg az elméleti elgondolások a megvalósítás folyamán alakulnak ki gyakorlati síkon, a magyar nyelvnek, mint élő idegen nyelvnek kérdése eléggé újkeletű nevelésügyi irodalmunkban és aránylag igen kevés tanulmányra mutathatunk rá, amely részletesebben foglalkoznék vele.¹

Mindenekelőtt tisztában kell lennünk azzal, hogy a modern idegen nyelvoktatás ma már igen gazdag elvi megalapozása és tapasztalati kincse nem használhatók fel közvetlenül a magyar nyelv tanításának munkatervében. A magyar nyelv ugyanis nem tekinthető olyan értelemben „idegen” nyelvnek, mint tesszem azt a német vagy a francia, hiszen kisebb-nagyobb mértékben mint élő valóság ott szerepel a növekedő gyermek mindennapi élménykörében s így a tanítás kezdetén nem jelenthet olyan újszerűséget, idegenséget, mint a sohasem hallott, távolabbi nyelvek. Ebből az következik, hogy a modern nyelvoktatás elveiből csak az érvényes módosítás nélkül a magyar nyelv tanítására is, ami általános nyelvlélektani jellegű. Gyakorlati munkánkban viszont számolnunk kell a magyar nyelvnek egész sajátos helyzetével nemzetiségeink és gyermekviláguk életében. Ezzel kapcsolatban olyan jelenség tűnik szembe, amelyet nevelésügyi irodalmunk eddig nem méltatott eléggé figyelmre. Nemzetiségi vidékeink, különösen azok, amelyek mostanában tértek vissza az országkeretbe, jellegzetesen perem-emberek szülőföldjei, azaz szoros életközösségben egymás mellett él rajtuk két vagy három nemzet s a határvonal köztük nem olyan éles, hogy pontosan meg lehetne mondani itt kezdődik az egyik, ott a másik lélekállománya és nyelvterülete. A vegyes-

¹ Elemi iskolai fokon I. Drozdý Gyula bevezető tanulmányát: A magyar beszédre tanítás főbb elvei. Néptanítók Lapja 1940. okt. 1. 848. o. és a következő számokban a tanítási terveket.

ajkú vidékek, a kétnyelvű, sőt háromnyelvű emberek világa külön lélektani kérdés, amellyel a német nevelésügyi irodalom ismételten foglalkozott² és amelyre — sajátos dunavölgyi vonatkozásaiban — nekünk is gondolnunk kell. Ez a megállapítás látszólag eltérít tulajdonképpen tárgyunktól, a magyar nyelv tanításának módszertani kérdésétől, valójában azonban lélektani alapot nyújt feladatunk helyes megfogalmazására. A magyar nyelv nemzetiségi iskolánkban olyan tantárgy, amelyhez eleve bizonyos érzelmi kapocs fűzi a gyermeket, legyen az akár kedvező, akár kedvezőtlen, ezzel tehát a tanárnak feltétlenül számolnia kell, ha eredményes munkát akar végezni, illetőleg az élet adta lehetőségeket ki akarja használni.

Mindenekelőtt a tanár részéről határozott és őszinte elvi felfogásra van szükség. Kisebbségi életünkben tudjuk, hogy a legügyesebben burkolt nevelői szándékot is észreveszi a bontakozó kis emberlélek. A nevelő őszinte, igaz emberi meggyőződése — ha szavakban nem is jut kifejezésre — az az alakító erő, amely észrevétlenül legmélyebben hat a reá bízott lelkekre. Ha viszont a szavak mögött valami rejlik, ha a gyermek megérzi, hogy hátsó gondolat irányítja tanárát, egyszeriben vége a kedvező nevelői légkörnek. A mi nevelői szándékunk nem olyan, hogy őszintén, nyíltan meg ne vallhatnók. Két alapelven nyugszik: 1. a gyermek anyanyelvének és anyanyelvi működésének föltétlen tiszteletbentartása, 2. a nemzeteink közötti történelmi sorsközösségnek tudatosítása. Mindakettő olyan természetű, hogy a magyar nyelv tanításában közvetlenül kamatoztatható. Második nyelvet a gyermeknek megtanítani ugyanis csak úgy lehet, ha anyanyelvi ismereteit, alkotó nyelvkészségét, tehát lelki megnyilatkozásának eddigi kizárólagos eszközét alapul veszem, tehát értékelem, megbecsülöm s az iránta való szeretetet a gyermekben is elmélyítem. Mert csak akkor szeretethetek meg egy nyelvet vele, ha szereti és becsüli anyanyelvét. Viszont a magyar nyelv tanításánál bőségesen érzékeltethetem azt a temérdek szellemi és lelki hatást, amellyel a hosszú történelmi együttélés, egymásmellettiség folyamán nemzeteink egymásbafonódtak és egymásban élnek még akkor is, ha egyik-másik esetben politikai ellentétek, harcok szenvedély lát-

² Lombard: Zweisprachige Schule im Reichslande; R. Ruland: Deutsch-tum und Franzosentum in Elsass-Lotharingen (1909 — O. Ghibu: Der moderne Utraquismus oder die Zweisprachigkeit in der Volksschule (Päd. Mag. 414) — Ed. Blocher: Zweisprachigkeit. Vorteile und Nachteile. (Päd. Mag. 385.) — W. Henss: Das Problem der Zwei- und mehrsprachigkeit und seine Bedeutung für den Unterricht und die Erziehung. (Zeitschrift für Pädagogische Psychologie. 1927.)

szólag egész külön útakra, egymástól messze elhajló életsíkokra sodorták is őket.

Ez a magyar nyelv tanításának elvi háttere. Ezekről a szellemi és érzelmi mozzanatoktól ugyanis semmiképpen sem vonatkoztatható el nyelvünk tanítása a nemzetiségi iskoláinkban, ha nem akarunk az élettől elszakadni, ami viszont minden cselekedtető tanítás lehetőségének emelne gátat. Magától adódik mindebből a következő követelmény: magyar nyelvtanításunknak még élénkebbnek, hangulatosabbnak kell lennie, mint amilyenre egész iskolai munkánkban különben is törekszünk. Nyelvtanítás esetében ez nem a legkönnyebb feladat. Hiszen itt állandóan szem előtt kell tartanunk a nyelv kettős arculatát: a lélek megnyilatkozásának kötetlen, gazdag, teremtő folyamatát és azt a szerkezeti rendszert, amelybe a nyelv jelenségeit, szabályait, sajátosságait foglaljuk. Az anyanyelv elsajátításánál a kisgyermekben utánzás és nagyfokú közlési vágy folytán egyszerre alakul ki mindakettő. A második nyelvnel okkal-móddal párhuzamosan lehet csak fejleszteni a kötetlen megnyilatkozási készséget és a szabályok, jelenségek tudatos ismeretét. Azaz itt kettős veszedelem fenyeget: vagy hangulatos, játékos, de rendszertelen s így széteső beszélgetés lesz egész nyelvtanításom, vagy lélekölő, sívár nyelvtanozássá fajul iskolai munkánk. A kettőnek ügyes, észrevétlen egyesítése a nyelvtanár külön művészete. A magyar nyelv tanításánál sajátos nehézség, hogy indogermán anyanyelvű és gondolkodású gyermekeket akarok megszólaltatni egy merőben más észjárású nyelven. Tudjuk, hogy a magyar nyelvnek mint anyanyelvnek tanítási kérdésénél milyen gyakran hangzik fel a panasz, hogy nyelvtanaink az indogermán rendszerű nyelvtanok szolgai másolatai s még csak alig alakult ki az anyanyelvünk szellemének megfelelő sajátos nyelvtani módszer. Ugyanez a követelmény áll a magyar nyelvnek mint második nyelvnek tanítására is. Tudatosítanunk kell magunkban, mik azok a sajátos nyelvi jelenségek, amelyek az indogermánul gondolkodó gyermekekre egész újszerűen hatnak, s így hosszas gyakorlat, állandó észrevétlen ismétlés rögzítheti csak meg őket. Első tekintetre ezek közé sorolhatók: a névelő helyes használata, a melléknév egyeztetése, a többesszám teljes hiánya számnevek után, a páros testrészek egészbe, szintézisbe foglalása, az alanyi és tárgyi ragozás,³ a mutató és

³ Érdekes, hogy Drozdy Gyula elemi iskolai első két magyar óráján szonnal fellép mind a névelő, mind az egyeztetés, mind pedig az alanyi és tárgyi ragozás váltakozása, valamint a számnév utáni egyesszám használat jelensége bizonyságául annak, hogy a magyar nyelvben a legegyszerűbb beszédben is már számolnunk kell velük, ha csak nem akarunk mesterkélten, természetellenesen szólni.

birtokos névmások egész sajátos használata, a névutók szerepe, nem is szólva a magyar mondat szerkesztés, a mellérendelő szerkezetek külön követelményeiről. A magyar nyelvet nemzetiségi iskoláinkban tanító tanárnak tehát mindenekelőtt tudatosítania kell, hogy hangállományban (és persze az írásbeliségben is), alaktanban és mondatban melyek a lényeges eltérések a gyermek anyanyelve és a magyar nyelv között és ezekre különösen figyelemmel kell lennie. Az idegen nyelvkönyvek egyik leggyakoribb fogyatékosága, hogy ezekre az eltérésekre és párhuzamosságokra nincsenek tekintettel, egyszerűen rendszerbe foglalják a nyelvtant és nem abból a sajátos szempontból dolgozzák fel, mi okozhat külön nehézséget, vagy mi könnyítheti meg az illető anyanyelven gondolkozó gyermek munkáját. Így ezt azután a tanárnak kell megállapítania és tanításánál érvényesítenie.

Külön tanulmányt érdemelne az elsajátítandó szókészlet szabályozásának és ébrentartásának kérdése nyelvtanításunkban. Ez az a terület, amelyen még sok tennivalónk van. A telet és megtanult szótárak látszólag gyarapítják a tanulók szókészletét, de csak az állandó, rendszeres gyakorlás biztosíthatja ébrentartásukat. A nyelvtanárnak tulajdonképpen mindig tudnia kell, milyen szókészletre számíthat tanulóinál, milyen szavakat tud expresszíve s milyeneket csak impresszíve, azaz melyekre számíthat a kötetlen beszédnél és melyekre csak az olvasmány vagy beszéd megértésénél. A magyar nyelv tanításánál azt akarjuk elérni, hogy tanulóink a műveltség különböző ágaiban értelmesen tudják közölni gondolataikat, így fontos, hogy az egyes tárgyi körökben meglegyen a megfelelő szókészletük. Ennek a célnak eléréséhez kívánatos, hogy a rendes szöveget mellett tanulóimmal állandóan tárgyi körökbe is gyűjtessem a gyarapodó szókészletet; ezt a szótárt az egész polgári iskolai tanulmányi idő alatt megőriztessem és ennek alapján dolgozzam ki sokirányú beszélgetési gyakorlatainkat. Nagy segítségemre lehet itt a koncentráció: az egyes tárgyak tanulmányi anyagának rövid, kellőképpen korlátozott magyar nyelvi megbeszélése kitűnően bővítheti minden irányban tanulóim magyar nyelvi kifejezési körét. De a szókészlet tudatos, állandó ébrentartása, azaz folyton ismétlődő gyakori használata, elengedhetetlen feltétele minden eredményes nyelvtanulásnak.

A szem előtt tartandó általános tanítási elvek között meg kell még említenünk azt a természetes követelményt, hogy tanításunk a gyermek életkorának, lelki fejlődési fokának megfelelő legyen. Nagy László a 10 éves gyermek lelkivilágában a felfogás konkrétságát, az érdeklődés objektív-voltát és az analitikus gondolkodásmódot emeli ki és ezért a foglalkoztatást megfigyeltetés, kísérletezés, konkrét tapasztalatok nyújtásában

jelöli meg. A 11—12. életévben a gyakorlati cselekvés örömet látja meg a gyermekben, akiben a konkrét és objektív érdeklődés gyakorlati irányú tevékenységet követel. Nyelvtanításban ez a dramatizálás lehetőségeit jelenti, a gyűjtés, rendezés, tárgyi körökbe osztott szó élénk nyelvgyakorlás kitűnő alkalmait. A 12—15. életévben kialakul a serdülőkor kezdeti válság jegyében: elzárkózás és a konkrét valóságtól való elfordulás gyakran kísérő tünetei. Tépeldés, szubjektívizmus jellemzi a gyermeket. Az időszak második felében viszont lassú megnyugvás, eszmények felé fordulás és objektív feladatokra való bekapcsolódás a lelki fejlődés iránya. Ezen a fokon számolnunk kell a cselekedtető tanítás átmeneti nehézségeivel, viszont tisztában kell lennünk azzal, hogy éppen itt van a gyermeknek fokozottabban szüksége az öntevékenység lehetőségein át önbizalmának növelésére, a saját maga által megteremtett rend és lankadatlan munkáiterni jótéteményére és a vezető tanári lélek bizalmára és szeretetére. Ezért a látszólagos nehézségek ne riasszanak el bennünket, mert ebben a korban a legjelentősebb és legdöntőbb nevelőoktatásunk szerepe.

Ezekben foglalhattuk össze a magyar nyelvtanítás szellemi és lélektani föltételeit. Most már részletbemenően felvethetjük a kérdést, milyen legyen tehát egy-egy magyar óránk. Természetesen csak általános tanítási tervet dolgozhatunk itt ki, csak keretet adhatunk és irányító elveket.⁴ Ismételten hangsúlyozzuk, milyen fontos a mi esetünkben a kellő hangulati légkör megteremtése. A magyar órának nemzetiségi iskoláinkban olyannak kell lenni, hogy a gyermek örömmel várja, egész sajátos külön élményt jelentsen számára és szívesen emlékezzék rája. Ezért ne kezdődjék magyar óra ének, ütemes versikék kórusban (esetleg többszólamban) való elmondása, apró játék nélkül. Ezek észrevétlenül a tanítást szolgálják: a gyermek egész beszélőkészségét a magyar nyelv sajátos hangrendszerére állítják be, nehezebb magyar hangfűzéseket, a helyes magyar hanglejtést észrevétlenül gyakorolják és a sajátos nyelvi jelenségeket is játsszón módon megrögzítik. (Pl. a páros testrészek egységbe-látását ilyenfajta dalocskákkal: Kék a szeme, szemöldöke fekete ...). A hangulati légkör megteremtése után gondoskodom róla, hogy egyénenkint is mindenkit megszólaltassak magyarul, ezért vil-

⁴ Megfelelő magyar nyelvkönyvek — tudtunkkal — eddig csak a szlovák tanítási nyelvű iskolák számára jelentek meg — Vájlók Sándor, Oláh József, ill. Hasák Lajos szerkesztésében az Egyetemi Nyomda kiadásában. Mihelyt a többi nemzetiségi iskola részére is megjelennek a könyvek, igen hasznos feladat lesz bemutató óratervek készítése az egyes tanítási egységekből és így mintatanítások összeállítása a tankönyvek használhatóságának szemléltetésére.

lámkérdésekkel, villámmondatokkal végigzongorázom tanulóim lelkén. Csak éppen megvillantjuk az előző órán megbeszéltek egy-egy mozzanatát és így észrevétlenül felelevenítettük az illető tárgykört és a hozzátartozó szókészletet, nyelvismeretet. Ezután sor kerülhet a tanulók önálló tevékenységére: kikérdezhetik egymást, kérdezgetnek, ötleteiket felvethetik és ha elakadt az élénk osztálymunka a tanár ügyes kijelentő kérdéssel egyszeriben megindíthatja újra a mondanivalók áradatát. (A kérdés a nyelvtanítás gerince: úgy kell tudnom kérdezni, hogy arra mindig legyen mondanivalója a gyermeknek és persze nyelvi szempontból se legyenek leküzdhetetlen nehézségei). Hogy az előző órai olvasmányt mikor olvastam el újra a tanulókkal, azt a helyzet szabja meg. Ha olyan természetű volt az, hogy tartalmi összefüggésének felelevenítése nélkül, nehezebb róla beszélgetni, akkor a beszélgetés megindítása előtt, ha viszont a róla való beszélgetés az elolvasás előtt önként kínálkozik, nyugodtan a végére hagyhatom az olvastatást. A nyelvtanításnak szigorúan módszeresnek és céltudatosnak kell lennie, de a világért se kössön bennünket bizonyos rideg formalizmus, mert az könnyen akadályozhat az életközelség természetes megteremtésében. Ne hiányozzék azonban a számonkérés keretében az összefüggő beszédben (hacsak néhány mondatban is) való összefoglalás, hogy ne csak apró kérdés-feleletekben gyakorolja a gyermek a nyelvet, hanem megtanuljon — kezdetben persze csak módjával — összefüggően szólni is. Az így felelevenített előző órai leckéhez hangulatosan kapcsolódják az új anyag. Közben ne riadjak vissza attól, hogy időnkint — ha látom tanulóimon a kifáradás jeleit — egy-egy kis dal eléneklésével, ütemes sorok kórusban való elmondásával, feloldjam a kifejezésért vívott küzdelem mindig nehézséget is jelentő légkörét. Ha ez a dalolás egy-két tornagyakorlattal is párosul, kettős célt szolgál. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a nem anyanyelven való megszólalás akármilyen jól előkészítem és akármilyen mulatságosan oldjuk is meg, mindig jelent némi artikulációs és gondolkodásbeli küszködést, ezt oldjuk fel ismételtén olyan tevékenységgel, amely észrevétlenül gyakorolja a nyelvet és a gyermeknek csak lendületes örömet jelent. Ehhez az kell, hogy sok éneket, ütemes versikét, mondást, játékot, mókát tudjunk, hogy így változatosság is legyen ezekben a feloldó gyakorlatban.

A kellő hangulati légkör biztosítása után áttérhetek az új leckére. Szemléltető képek rajzolása vagy bemutató olvasás vezetnek be a tárgykörbe. Az előbbi olyan legyen, hogy munkámba kapcsoljam be a tanulókat, színte velük fedeztessem fel, általuk fejlesszem ki rajzolt mondanivalómat. Az utóbbi valóban mintaolvasás legyen, egyszerű,

természetes, de világos, a lényegét kidomborító. Az új nyelv anyag megbeszélésébe vonjam be tanulóimat, vezető elvem a modern nyelvoktatás alaptétele legyen: semmit se mondjak meg, amit tanítványaim is meg tudnak mondani, legyen övéké a felfedezés és megfogalmazás öröme. Az így összegyűjtött új nyelvi jelenségeket, szavakat a táblán is megrögzítem és a tanulókkal rendeztetem el. Megállapítjuk, milyen szavakat kell ebbe vagy abba a tárgykörbe utalnunk. Egy-két jobb tanuló, majd a gyengébbek is elolvassák a leckét és a táblára írottakat. Apró kis villámmondatokkal begyakoroljuk az újszerűségeket (közben mindig lehetőség nyíljon a tanulók ötleteinek érvényesítésére) és megkíséreljük összefoglalni a hallottakat. A végén a tanulók kórusa elolvassa a leckét, hogy így közvetlen hangelménnyel távozzék a gyermek. De az órát ismét hangulatos, önfeledt dalolás, szavalókórus, vagy játékos móka zárja be. Kedves emlékekkel, mintegy felüldülve hagyja el a gyermek a termet.

Általános óravázlatunk tehát a következő:

A hangulati légkör megteremtése (dalolás, szavalókórus, játékok).

I. Az előző órán tanultak felelevenítése:

1. villámkérdésekkel, villámmondatokkal (lehetőleg mindenki szólaljon meg):
2. az így felelevenített beszédanyagot a tanulók saját kérdéseik, közléseik alapján kiegészítik, rendszerezik és összefoglalják;
3. az olvasmányt összefüggően elolvassák, elmondják, a beszédtemát egybefogják.

Hangulati elemmel feloldom az esetleges elfáradást (az óra folyamán többször.)

Hangulatos áthajlással előkészítem az új leckét.

II. Az új anyag feldolgozása:

1. bemutató olvasás (2×), esetleg szemléltető rajzok a beszélgetés alapjául;
2. a gyermekek fedezik fel a nyelvi újszerűségeket, kérdeznak, magyaráznak, csak amit a tanulók nem tudnak, azt mondja meg a tanár;
3. az újonnan tanultakat lehetőleg a tanulók javaslata alapján rendszerezzük (a táblán áttekinthetően megrögzítjük);
4. egy-két jobb tanuló, majd gyengébb tanuló is elolvassa a leckét és a táblán írottakat.

III. Az új lecke begyakorlása:

1. villámmondatokkal, kérdésekkel rátapintunk az új lecke mozzanataira;

2. a tanulók és a tanár összefoglaló kérdésekkel áttekintik az anyagot;
3. az új leckét és a táblán írottakat együttesen elolvassuk;
4. ösztönzés az új anyaggal való további foglalkozásra, hasonló jelenségek gyűjtésére, rajzban való megrögzítésre stb.

Hangulatos befejezés: ének, szavalókórus, játék.

Ebben a fenti óravázlatban persze igyekeztünk mindent összefoglalni, ami egy nyelvi órán szerepelhet. Ilyen gazdagon és sokoldalúan nem lehet mindenegyes órát kibontakoztatni. Egyiken-másikon ez vagy az a részlet hiányozhat, de az alapelvek érvényben maradhat. Ennek a módszertani menetnek keretébe illeszthetők azután az igen lényeges nevelői szempontok. Alapelveit már megemlítettük: az anyanyelv és anyanyelvi művelődés feltétlen tiszteletbentartása mellett a magyar lelkület, a magyar észjárás megismertetése és megszerettetése. Ebből közvetlenül adódik a másik követelmény: népeink sorsközösségének érzékeltetése. Minden tanárnak, aki nemzetiségi iskolában a magyar nyelvet tanítja, tudatában kell lennie annak, hogy nagy nemzeti és európai felelősség van rajta. Az egyszerű nyelvtanítás keretében fontos nevelői feladatot kell megoldania: a nemzetiségi gyermek előtt a legközvetlenebbül ő jelenti a magyarságot, tőle függ, hogy a gyermek milyen érzéssel gondol nyelvünkre, szellemiségünkre, nemzetünkre. Vajjon hinni tud-e benne, megérzi-e a vele való sorsközösséget és megláthatja-e, hogy egymásrataltságunkból épül a megértőbb, boldogabb jövőnk. A magyar nyelvet csak Reményik Sándor áhítatával szabad tanítanunk, aki a kisebbségi időkben így intett bennünket:

Vigyázzatok most jól, mikor beszéltek
És áhítattal ejtsétek a szót.

Ezzel az áhítattal kell tekintenünk a nemzetiségi gyermek anyanyelvére, de erre az áhítatra kell őt nevelnünk a magyar nyelvvel szemben is.⁵

⁵ E tanulmány megírásakor hálás szeretettel gondoltam azokra az ösztönzésekre, amelyeket a szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán 1942. nyarán rendezett egyhetes tanfolyam hallgatóitól, kedves munkatársaimtól kaptam. Ő velük a magyar nyelv tanításának kérdését igen gazdag és termékeny eszmecserevel vitattuk meg.

Dr. Krammer Jenő.

Magyar nyelv.

Petőfi: A Tisza.

III. osztály.

Óravázlat.

I. Számonkérés.

1. Helyesírás: A *t, d, n* végű igék a jelentő mód jelen idejében.
2. Bársony István: Pető a csordás.
3. Házi írásbeli feladat: Jellemrajz egy tetszésszerű ismerőről.

II. Ráhangelés.

Petőfi Nagyaron, a Tisza és a Túr találkozásánál.

III. Célkitűzés.

Hogyan merült el Petőfi a Tisza partján a természet gyönyörűségeinek élvezésében?

IV. Tárgyalás.

1. A költemény bemutatása.
2. A szelíd és a haragos Tisza ellentéte.
3. Másodszori olvastatás és tartalmi megbeszélés két részben:
 - a) a szelíd Tisza (1—11. szakasz);
 - b) a haragos Tisza (12—15. szakasz).
4. A költemény stílusa, rímelése.

V. Összefoglalás.

Házi írásbeli feladat: Séta a Tiszaparton; Kirándulás a Maros torkolatához.

Tanítás.

I. Számonkérés.

1. Helyesírással kezdjük munkánkat. A táblához megy G.! [Tábla, füzet.] Újítsuk fel a *t, d, n* végű igék írását a jelentő mód jelen idejében! Irjuk: *Te fizetsz, vessző, mi fizetjük, vessző, én fizetek, vessző, ti fizettek, pont.* Ugyanigy: *Te rozst aratsz, ő a búzát aratja, én aratok, ti is arattok.* Más: *Te ma-*

radisz, én is maradok, ti szintén maradtok. Még egy ilyen példát: Te engedsz, mi engedjük, én engedek, ti is engedtek. Más: Mi megüzenjük a hírt, én üzenek, ők is üzennek. Hasonló példa: Mi fenjük a kést, én fenek, ők is fennek. Elég.

2. Mit olvastunk legutóbb, H.? (Bársony István: „Pető a csordás” című jellemképét.) Hol találkoztunk képzeletben Pető csordással, N.? (A legelőn egy dombtetőn mozdulatlanul ül... Csak néha zavarja meg egy kolompos tehén vagy egy gömbölyű üsző...) Milyen embernek ismertük meg Petőt, S.? (Nem ismeri az önzést... Boldog ember, mert minden az övé: neki virágzik a rét, frissében élvezi a vetés felett suhanó szellőt, a zöld gyeptől a ő pihenőhelye... Bölcs ember, mert jól tudja, hogy nem az uraságé a föld, hanem azé, aki rajta tölti egész életét, nem az uraságé a csorda, hanem azé, aki vele bánik... Irigylésreméltó ember, mert nem ismeri az elégedetlenséget, az irigységet, a törtetést...) Mit tanultunk Pető csordás életéből, K.? (Az önzés, a nagyravágyás, az irigység teszi az embert boldogtalanná.) Miért jellemkép ez, F.? (Mert Pető csordás testi-lelki tulajdonságait ismertük meg belőle.) Mit kell tudnunk az íróról, R.? (Bársony István a természet rajongója, az erdők, mezők, puszták, lápok írója.)

3. Miről fogalmaztunk, K.? (Jellemképet írtunk egy tettségszerinti ismerősünkről.) [A füzetek megtekintése.] Dolgozatát olvassa B.!

Egy régi ismerősöm.

Valahányszor kimegyek a földünkbe, mindig találkozom az ottani csósszal, N. bácsival. Érdekes ember ez. Érdessé teszi nemcsak a külseje, hanem a lelkivilága is.

Hatvan év körüli, alacsonytermetű, vékony, nagyhajú és nagyszakállú egyén. Szakállja azért hosszú, mert megfogadta, hogy amíg újra nem lesz nagy Magyarország, nem vágja le. Fogadását meg is tartja. Ruházata nyáron egy ócska nadrág, amit az egyik madárijesztőtől kölcsönzött. Oldalán pisztolya lóg, kezében mindig vasvillát hord. Pisztolya csak ijesztésre való, mert olyan rozsdás, hogy nem sült el.

N. bácsi becsületes ember. Kötelességét, a földek őrzését híven teljesíti. Nincs is semmi lopás, amióta ő a csóssz. Ennek megvan az oka. Ő tudja, hogy maga nem őrizheti a Gyálai-rétet. Ezért segítségül hívja kutyáját, sőt ha jó idő van, ingét is. Kutyája úgy ismeri az embereket, mint a gazdája. Ingét, ha érik a szőlő, kiteszi a föld végére, s minthogy csak egy inge van, jól ismerik azt a tolvajok, s azt a földet nem bántják. Furfangos ember. Ha a tolvaj tagadja bűnösségét, különböző kérdésekre úgy összezavarja, hogy annak végre ki kell nyögnie az igazságot. Ilyen módszerekkel védi a gazdák vagyonát.

Nagy bajban vannak most a gyálairéti földtulajdonosok, ugyanis a

hívását lelkiismeretesen teljesítő császár lemondott. Sok kár lesz a földön. (B. J.)

Jól választotta-e meg B. a tárgyat, H.? (Jól választotta meg, mert igen érdekes emberről írt jellemképet.) Magunk elé tudjuk-e képzelni a gyálaliréti császt, S.? (Jól el tudjuk képzelni, mert B. megismertette külsejét és lelki tulajdonságait.) Száraz leírást adott róla, vagy hangulatosán írt, F.? (Hangulatosán írt: külső megjelenését tréfásan adta elő, bizonyára túlozva, de így érdekesebb; lelki tulajdonságait nem elmélkedve ismertette, hanem jellemző esetekkel szemléltette.) Halljuk a szerzőt! (Nem túloztam, hanem az igazsághoz ragaszkodtam. Különös emberről van szó, azért is írtam róla.) Jól van. Két kifejezés helyesbítésre szorul. No G.! (Nem a földünkbe megyünk, hanem a földünkre.) Helyes megjegyzés. Olvasd el azt a mondatot, amelyben arról van szó, hogy a császár szőlőéréskor ingével riasztja el a tolvajokat. (Ingét, ha érik a szőlő, kiteszi a föld végére.) Egyszerűsítsd! (Ha érik a szőlő, kiteszi ingét a föld végére.) Így jobb. Milyen szerkezeti tagoltságot észleltél, K.? (Hármas tagoltságot a bevezetés-tárgyalás-befejezés szellemében. A bevezetésből megtudjuk, hogy egy érdekes emberről van szó, a tárgyalás első része külső tulajdonságait, második része lelki tulajdonságait tartalmazza, a befejezésben a derék császár lemondását sajnálja.) B. érdemes munkát végzett. — Kiroi írt K.? (S. bácsiról, a felsővárosi gyerekek kedvencéről.) Hát F.? (A tejesünkről.) D.? (Egy mérges természetű fiúról.) H.? (Nagyanyámról.) Valamennyien jól választották meg tárgyukat. — Most térjünk át egy igen kedves új foglalkozásra!

II. Ráhangolás.

Petőfi egyik utazása alkalmával a szatmármegyei Magyar községben lakó barátját látogatta meg, ott, hol a kis Túr folyó a Tiszába torkollik. [Falitérkép.] Néhány kellemes, csendes, zavartalan napot töltött ott, elmerülve a falusi békének és a természet szépségeinek élvezésében. Meg-megfordult a Tisza partján, s elragadtatással emlékezett meg *Utri leveleiben* felejthetetlen élményeiről: „Úgy szeretem e folyót! talán azért, mert tőtől-talpig magyar: hazánkban születik és hazánkban hal meg, és éppen az Alföldön vándorol keresztül, az én kedves Alföldemen!” Csak természetes, hogy boldog nagyari napjainak halhatatlan emléket állított *A Tisza* című költői remekművében.

III. Célkitűzés.

Lássuk, hogyan merült el Petőfi a Tisza partján a természet gyönyörűségeinek élvezésében! Nyissuk ki könyvünket a ... lapon!

IV. Tárgyalás.

1. A költemény bemutatása.

A Tisza.

1. Nyári napnak alkonyulatánál
Megállék a kanyargó Tiszánál,
Ott, hol a kis Túr siet beléje,
Mint a gyermek anyja kebelére.
2. A folyó oly simán, oly szelíden
Ballagott le parttalan medrében,
Nem akarta, hogy a nap sugára
Megbotoljék hajjai fodrába'.
3. Síma tükrén a piros sugárok
(Mint megannyi tündér táncot
[jártak),
Szinte hallott lépteik csengése,
Mint parányi sarkantyúk pengése.
4. Ahol álltam, sárga fűvenyszőnyeg
Volt terítve s tartott a mezőnek,
Melyen a levágott sarjú-rendek,
Mint a könyvben a sorok, heverték.
5. Túl a réten, néma méltóságban
Magas erdő; benne már homály
[van,
De az alkony üszköt vet fejére,
S olyan, mintha égne, s folya
[vére.
6. Másfelől a Tisza túlsó partján,
Mogyoró- s rekettyebokrok tarkán,
Köztük egy csak a nyílás, azon át
Látni távol kis falucska tornyát.
7. Boldog órák szép emlékeképen
Rózsafelhők úsztak át az égen.
Legmesszebről rám merengve
[néztek
Ködön át a mármarosí bércek.
8. Semmi zaj. Az ünnepélyes csendbe
Egy madár csak néha füttyen-
[tett be.
Nagy távolban a malom zúgása
Csak oly volt, mint szűnyog don-
[gása.
9. Túlhan, velem átellenben éppen
Pór menyecske jött. Korsó — ke-
[zében.
Korsaját míg tele merítette,
Rám nézett át; aztán ment sietve.
10. Ottan némán, mozdulatlan álltam.
Mintha gyökeret vert volna láttam,
Lelkem édes, mély mámorba szédült
A természet örök szépségétül.
11. Ó természet, ó dicső természet!
Mely nyelv merne versenyezni
[véled!
Mily nagy vagy tel mentül in-
[kább hallgatsz,
Annál többet, annál szebbet mon-
[dasz. —
12. Késő éjjel értem a tanyára
Friss gyümölcsből készült vacso-
[rára.
Társaimmal hosszan beszélgettünk,
Lobogott a rőzseláng mellettünk.
13. Többek között szóltam én hozzájuk:
„Szegény Tisza, miért is bántjátok!
Annyi rosszat kiabáltok róla,
S ő a föld legjámborabb folyója.”
14. Pár nap múlva fél-szendergésemből
Félrevert harang zúgása vert föl.
„Jön az árvíz! jön az árvíz!”
[hangzék,
S tengert láttam, ahogy kitekinték.
15. Mint az örült, ki letépte láncát.
Vágtatott a Tisza a rónán át,
Zúgva, bögve törte át a gátot,
El akarta nyelni a világot.

2. A szelíd és a haragos Tisza ellentéte.

Ebből megtanulhatjuk, hogyan kell a természet szépségeit meglátni és azokban gyönyörködni. A Tisza két ellentétes természete szerint hány részből áll ez a költemény? G.! (Két részből: a szelíd Tiszából és a vad Tiszából.) Először símán, szelíden ballagó folyónak rajzolja a költő, hogy annál élesebben fejezze ki a kiáradt, szilaj, megvadult Tisza ellentétét; az olvasót édes szenderegésbe ringatja a természet ünnepélyes némaságának élvezése, hogy annál riasztóbb és megdöbbentőbb hatása legyen a félrevert harang zúgásának. Az ellentétes hangulatnak megfelelően az első rész *leírás*, a második rész pedig *elbeszélés*.

3. Másodszori olvastatás és tartalmi megbeszélés.

Ezeknek előrebocsátása után olvassuk el költeményünket még egyszer!

a) Figyeljük meg a szelíd Tiszáról szóló leírásban a tájkép megrajzolásának sorrendjét s a költő természetszeretetének kifejezését! Kezdje H.! (*Nyári napnak alkonyulatánál Megállék a kanyargó Tiszánál...*) Tovább B.! (*Semmi zaj...*) S.! (*Ottan némán, mozdulatlan álltam...*) Elég. — Mikor kereste fel Petőfi a Tisza partját, K.? (*Nyári alkonyatkor.*) Hol szemlélte mámorba ringató szépségeit? (*A Túr torkolatánál.*) A költő egy helyről szétnézve rajzolja le a tiszai tájat, mindig távolodó sorrendben. Hol tapasztaltuk ezt a tájfestő eljárást? R.! (*A Hortobágy című tájképében.*) Milyennek látta Petőfi magát a folyót, S.? (*Szelíden ballagott...* Tükren a piros sugarak táncoltak...) Milyen látványosság volt a folyó egyik partján, F.? (*Sárga fővényszőnyeg...* A réten túl magas erdő...) Mi volt a túlsó parton, L.? (*Mogyoró- és rekettyebokrok tarkáltak...* templomtorony látszott...) Mi díszítette az eget, R.? (*Rózsafelhők...*) Mit lehetett a messzi háttérben kivenni. D.? (*A mármarosai bérceket...*) — Mivel emeli ki a költő a táj szelíd nyugalma és néma méltóságát? B.! (*Egy madár csak néha füttyentett, s a távoli malom zúgása olyan volt, mint a szúnyog dongása.*) Ezt a hangulatot fejezi ki a parasztmenyecske pillanatnyi szerepeltetése is. Hogyan, N.? (*Korsóját telemerítette vízzel, aztán szó nélkül, sietve eltávozott.*) — A hangulat a 10–11. szakaszban tetőpontját éri el: a természet szépségei megbúvulték a költőt, s kifejezi azokat az érzelmeket, amelyek a bájos tiszai táj szemlélése során a lelkében támadtak. Hogyan tört ki rajongó természetszeretete, Z.? (*A lába gyökeret vert..., lelke mámorba szédült..., a természetet megszólítja: Ó természet, ó dicső természet..., aztán kérdést intéz hozzá: Mely nyelv tudna veled versenyezni?..., szép képtelenséggel emeli ki nagyságát: mentül inkább hallgat, annál többet és szebbet*

mond.) Helyes. Látjátok, így kell a természet könyvéből olvasni! Nem ok nélkül mondja a költő, hogy a réten a *levágott sárjürednek, Mint könyvben a sorok heverték*; valóban mindebből olvasni lehet, mert a természetben mindennek értelme van, s az olvasnitudó előtt feltárul minden rejtett szépsége.

b) Nézzük tovább, hogyan beszéli el Petőfi a Tisza rakoncátlan viselkedését! Olvassuk karban, mégpedig két szakaszt halkán, kettőt pedig fokozott erősséggel! (*Késő éjjel értem a tanyára Friss gyümölcsből készült vacsorára... Pár nap múlva félszendergésemből Félrevert harang zúgása vert föl...*) Beszeld el a Tisza kiöntésének körülményeit, G.! (Vacso-ra közben beszélgettek... Petőfi a föld legjámborabb folyójának nevezte a Tiszát... Pár nap múlva félreverték a harangot... A Tisza, mint az örült, vágatott a rónán át...)

4. A költemény stílusa, rímelve.

A költemény különös varázsa abban áll, hogy a költő valósággal lelket olt a természetbe: mindent megelevenít, megszemélyesít. Emeljük ki a szemléletesség megnyilvánulásait! [A tanulók könyvbe néznek; a jelentkezők szerepelnek.] G.! (*Ott, hol a kis Túr sief beléje, Mint a gyermek anyja kebelére* = hasonlat.) K.! (*Síma tükrén a piros sugárok, Mind megannyi tündér, táncat jártak...* = megszemélyesítés.) R.! (*Nagy távolban a malom zúgása Csak olyan volt, mint szúnyog dongása* = hasonlat.) T.! (*Legmesszebről rám merengve néztek Kődön át a mármárosi bércek* = megszemélyesítés.) [Igy tovább.] Ügyeljünk a szép jelzőkre is! S.! (*Kanyargó Tisza*.) H.! (*Síma tükör, piros sugárok, parányi sarkantyúk*.) D.! (*Sárga fővényszőnyeg, néma méltóság*.) [Igy tovább.] — Befejezésül vizsgáljuk meg a költemény rímelését! [A tanulók a könyvbe néznek.] K.! (Páros rím, képlete: a a b b.)

V. Összefoglalás.

Miben gyönyörködtünk most, H.? (—) [Tábla, füzet.] Hogyan keletkezett ez a költemény, G.? (—) Hány szerkezeti egységből áll, L.? (—) [Tábla, füzet.] Milyen sorrendben állította össze Petőfi a tiszai táj hangulatos képét, B.? (—) [Tábla, füzet.] Mi teszi költeményünket olyan hangulatossá, S.? (—)

Petőfinek ezt a remekművét könyv nélkül kell tudni, mégpedig óránként 2—2 szakaszt.

Házi írásbeli feladatunkban szintén hangulatos fogalmazásra kell törekednetek. Két feladat közül választhattok; az egyik: *Séta a Tiszaparton*, a másik: *Kirándulás a Maros torkolatához*.

A tábla és a füzet képe:

Petőfi: a Tisza.

(Petőfi Nagyaron, a Túr torkolatánál.)

1. *A szelíd Tisza: a folyó,*
az egyik part,
a túlsó part,
az ég,
a messzi háttér,
a hangulat.

} Leírás.

2. *A vad Tisza.*

} Elbeszélés.

Szántó Lőrinc.

Történelem

Hunyadi, a kereszténység védőpajza

III. osztály.

(A nándorfehérvári győzelem.)

1. *Előkészítés.* a) *Számonkérés.* Milyen veszedelem fenyegette hazánkat a XV. század elején? (A török.) Királyaink közül ki ütközött meg először a törökkel? (Nagy Lajos.) Mi őrizi a törökön aratott győzelmének emlékét? (A Máriazellnek ajándékozott Mária-kép.) Kinek uralma alatt válik érezhetőbbé a török veszedelem? (Zsigmond.) Mikor tört be a török először hazánkba? (1391.) Miért vált ez reánk nézve veszedelmessé? (A török közvetlenül hazánk mellé férközött.)

Milyen keleti támadás érte már hazánkat a XIII. században? (A mongol.) Milyen különbséget láttunk a mongol és a törökség életmódja között? (Előbbi nomád életet élt, s inkább zsákmányolt; a török katonai szervezete állandóbb jellegű, hadjáratai területfoglalási céloztak.) Milyen vallásúak voltak a törökök? (Mohamedánok.) Hogyan terjesztették hitüket? (Fegyverrel.) Mi volt szemükben a legnagyobb érdem a tulvilági boldogság elnyerésére? (A hitért harcban való hősi halál.) Milyen né tette a török harcosokat ez a hitük? (Fanatikussá.) Mit állapíthatunk meg tehát a török haderőről? (Minden eddigi nomád jellegű nép seregénél veszedelmesebb ellenfél volt.) Hol ütközött meg Zsigmond először a törökkel? (Nikápoly=1396.) Mivel végződött ez a küzdelem reánk nézve? (Verességgel). Csak magunk harcoltunk ekkor a törökkel? (Nem, rajtunk kívül más európai népek is részt vettek benne; keresztes hadjárat volt.) Számíthatott-e Zsigmond továbbra is európai segítségre? (Nem.)

Megtarthatta-e tehát Zsigmond az Árpádok és Anjouk eddigi külpolitikáját? (Megváltoztatta, s ezentul dél felé kellett védekeznie, míg nyugatra szövetségeseket keresett.) Miért volt szükséges ez a külpolitika az adott körülmények között? Milyen szerep várt tehát a magyarságra ezidőben? (Am, hogy védelmezői legyünk ismét a nyugati keresztény közösségnek.)

b) Áthajlás.

(A török nép Dzsingiz-kán mongói hadaitól menekülve a XIII. szd.-ban vonult a szeldzsuk-törzs vezetése alatt Turkesztánból, addigi hazájából Kis-Ázsiába. Az „ozmán“ nevet egyik hódító vezérétől, Ozmántól kapta. A török nagyhatalom megalapítója Orchán (1326–1359) volt, aki kitűnően megszervezett, félelmetes hadseregével eljutott egészen a Márvány-tengerig. Egyik utóda, a hódító I. Murád szultán már a Balkánon levő Tráciát is uralma alá hajtotta. Így az elgyengült bizánci v. görög császárságból már csak a főváros, Konstantinápoly és környéke maradt. Murád egyik utóda, Bajazid tovább folytatta hódításait hazánk déli határai felé. Európán, amely a mohamedán veszedelmet már régen ellefejtette, (732 = Martell Károly győzelme a mórokon), végigreszkett a félelem. A török sikerek titka az európainál tökéletesebb hadrendszerükben rejlett, akár a XIII. szd.-ban Dzsingiz-káné.)

Ki lépett föl ezidőben hazánk és a kereszténység védelmezőjeként? Mit tudunk már Hunyadi Jánosról? Egyszerű családból származott. Atyja Hunyad vármegyében telepes község bírója, ú. n. kenéze volt. Zsigmond király nemesség-re emelte, és Hunyad várát adta neki. Azóta nevezik a családot *Hunyadi-nak*. János fia, már kora ifjúságában Zsigmond udvarába került, ahol vitézségével annyira kitüntette magát, hogy az uralkodó őt előbb szörényi bánná, utóda, I. Ulászló pedig Nándorfehérvár kapitányává és erdélyi vajdává nevezte ki. A törökök csakhamar megtanulták, hogy Hunyadi az ő legrettegettebb ellenségük. Életére törtek tehát. Amikor Mezőbég nagy sereggel betört Erdélybe s ostrom alá fogta Szécheny várát. Hunyadi a város fölmentésére sietett. A török vezér nagy díjat tűzött ki annak, aki Hunyadi élve vagy halva kézrekeríti. Megtudta ezt Hunyadi is, mire egy *Kemény Simon* nevű derék magyar vitéz ruhát cserélt vezérével és magáravonta a törökök legerősebb támadását. Az igazi Hunyadi ezalatt oldalról intézett támadást a törökök ellen, és a meglepett ellenséget tönkrevverte. Mit gondoltok, miért tette ezt Kemény Simon? Megérdemli tiszteletünket? Nem sokkal utóbb a *Vaskapu* nevű szorosban vívott fényes diadalt Hunyadi a törökön. A győzelmek hírére föllelkessedett a király és az ország, most már nem védekező, hanem támadó hadjáratot indítottak a török ellen. Ez volt az ú. n. *hosszú hadjárat* (1443–1444), amelyben Hunyadi seregei Nisig és Szófiáig hatoltak előre diadalmasan, és csak a zord tél kényszerítette visszatérésre a magyar sereget. (Térképen szemléltetés.)

Mikor aztán Ulászló király a szerencsétlen *várnai* (1444) csatában elesett, s Hunyadi is nagy ügyvel-bajjal hazajutott, nemsokára mivé választották még őt az ország nagvjai? (Kormányzóvá.) Volt-e eddig kormányzója a magyarságnak? Most ki a magyar államfő? Hunyadi, mint kormányzó rendet csinált az országban, azután újra a török ellen fordult. Szerbiába tört és *Rigómezőn* találkozott a törökkel (ahol a szerbeket 1389-ben tönkrevérték). A két napig tartó csatában azonban Hunyadi, Vlád oláh vajda átpártolása következtében vereséget szenvedett.

Van azonban Hunvadinak egy olyan győzelme, amely túl-
nő a magyar történelem keretein és világtörténelmi jelentőségű,
s amelyre a déli harangszó figyelmezteti a világot. (A nándorfehérvári.)

c) *Célkitűzés.* Ma erről a világraszóló győzelemről beszélünk.

II. Tárgyalás. V. László (1452—1457) trónraléptekor Hunyadi országos főkapitánnyá választották meg, de a még nagyon fiatal, 12 éves király mellett ő gyakorolta az uralkodói hatalmat. A török veszedelem újból fenyegette hazánkat. A hódító ozmán hatalom élére most a legnagyobb tehetséges szultánok egyike, *II. Mohamed* került, aki 1453-ban elfoglalta a hajdani kelet-római császárság fővárosát, Konstantinápolyt (Bizáncot). Ezzel most már elbukott maga a császárság is, mire a szultán fővárosát ehbe a városba helyezte át, Konstantinápoly elés-tével, illetve a görög császárság bukásával most már *Magyarország lett Európa négnára*. Az egész Európát megdöbhentő siker után Mohamed betört Szerbiába, mire Hunyadi Bulgáriába tört. A szultán erre 1456-ban, annak tavaszán megindult Nándorfehérvár ellen. Egész Európa reszketett, Hunyadi még Temesvár alatt gyűjtötte a csapatokat, amikor Mohamed már Nándorfehérvár alá ért 150.000 főnyi hadával, 200 bajóval és 300 ágvúval, és megkezdte annak ostromát, amelyet Szilágvi Mihály, Hunyadi sógora védett hétezer magyarral. Hunyadi erre gyorsan a vár alá sietett és a Száván keresztül rettentő nehézségek közepette megkezdte a támadást. Hunyadi mellett e csatában részt vett az olasz származású *Kapisztrán János*, az egyszerű ferenc-
rendi szerzetes is, aki gyűjtő szónoklataival nagy keresztes se-
reget toborzott a magyar népből és azt vezette Hunyadi zászló-
lói alá.

A keresztények és törökök állása, továbbá az ostromolt vár helyzete ekkor a következő volt. (Szemléltetés: Nándorfehérvár képe, alaprajza, a magyar- és török sereg állása. Táblai rajz, illetve előre elkészített vázlat alapján.) Megbeszélés.

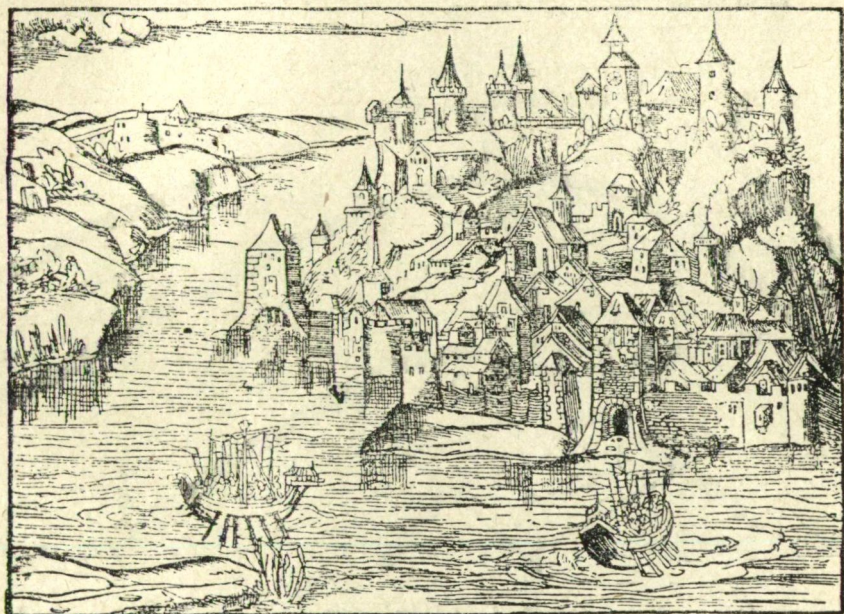
Menjünk most oda mi is e világraszóló jelentőségű ostrom-

hoz s legyünk annak haditudósítói. Nézzük, hogyan folyt le az ostrom legfontosabb része?*

Július 4 óta folyik a küzdelem. Tikkasztó nyár van. A felhők csak átvonulnak az égen, anélkül, hogy egyetlen csepp eső is esne.

Mohamed a sátrában ül. Szeme zöldes fénnel csillog.

— Két hét alatt enyém lesz ez a hitvány kunyhó, amelyet atyám két hónapig hiába ostromolt. Amint egy Isten van az égben, egy úrnak kell lennie a földön. A föld ura pedig én leszek!

Nándorfehérvár.

Hasszán, a jós nem felel, csak a szakállát simogatja.

A szultán sebes járással rója sátrát.

— Nem felelsz? — Megrázza az öreg vállát.

— Uram, a csillagok járása nem jót mutat, — szól Hasszán. — Hagyd abba a harcot. Elégedj meg eddigi dicsőségeddel. Nem láttad, amerre csak jártál, az üszkösen meredező falvakat? Nem hordja a szél a keresztény özvegyek átkát? Nem látod a fekete álarcot, amelyet a pestis köt katonáid arcára?

Mohamed megreteg.

* Egry Irén: És zsarátnokot dobott az Ur c. regénye és más források alapján szabadon előadva.

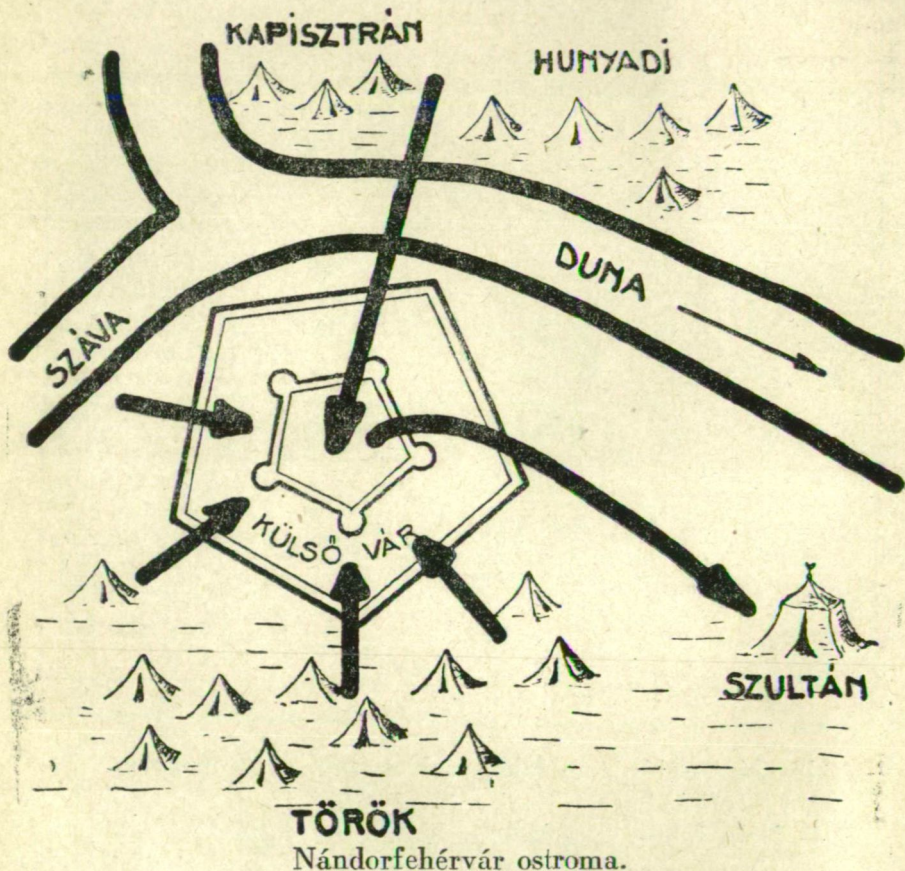
— A kémek azt mondják, hogy a *szürke pap* a magyar táborban van — szól halkán.

Hasszán könyörögve kulcsolja össze a kezét.

— Uram, az ő kezében karddá válik a bot, ágyúvá a torok kiáltozása. Tied a *test* hatalma, övé a *lélek* hatalma. Ne szállj vele harcba!

Mohamed felkapja a fejét:

— Egy hét múlva az enyém Nándorfehérvár!

Kisiet a sátor elé. Tekintete végigszáll a táboron. Elégedetten mosolyog. A nagyvezér és a janicsár-aga pontosan teljesítették parancsát.

A Dunát és a Szávát elzáratta új flottájával, mert kémei azt jelentették, hogy Hunyadi serege arra készül bejutni a várba.

— Pompás hajók! — mondja a gyakorlatozó hajók láttán.

— Ezt a gyorsaságot csinálják utánunk a keresztények teknőil! Egy óra múlva egyetlen árva csónakjuk se lesz a keresztényeknek!

Most parancsot ad, hogy süssék el a tűzéréség legnagyobb ágyúját.

Az eddig szétszórtnan cirkáló török hajók most pillanatok alatt egymás mellé sorakoznak, hogy szilárd hídát alkossanak minden támadás ellen. Nyikorogva repülnek az összekötő láncok egyik hajóról a másikra. Mint szilárd, megmozdíthatatlan tömb áll már egymás mellett a hatvan nagy és százötven kis hajó. Karadsa bég a vezérhajó ormáról osztogatja a parancsokat.

Mohamed kihívja feleségét, a szultánát is, hogy gyönyörködjék ennek a nagyszerű győzelemnek látványosságában.

— De mi ez?! Nézd, ott a jobbparton! Meg a balparton is! — A szultán a porfelhőkre mutat, amelyek a Duna két partján, a síkságon keletkeznek. Lovak és emberek bontakoznak ki a porból. — A kutyák elvágják a szárazföld felől az utat! Senki sem mehet innen a hajók segítségére.

Gyors hömpölygéssel hozza a Duna a keresztények hajóhadát az áthághatatlanak látszó hídnak, a török flottának. A víz sodró erejét még segítik a hatalmas evezőlapátok is. Mint a nyíl, suhannak előre a keresztény hajók!

Irtózatoss reccsenés!

A keresztény hajók teljes erővel nekirohannak a mozdulatlan török hajóknak! Oldalt elszakadnak az összekötő láncok. Néhány kisebb török hajó léket kap. Török hajósok hullanak a vízbe a magyar kardcsapások alatt. Nagy piros foltok úsznak a folyón.

A szultán felesége itthagya a csatát. A szultán kedvetlenül utánaszól:

— Semmi baj azért! Van elég hajósom még a birodalomban!

Az ordítás egyre erősebb lesz. A nagyvezér szemöldöke a homloka közepéig szalad.

— A keresztény kutyák a partról beveznek és fölmásznak hajóinkra! — üvölti.

Valamelyik, a szultán közelében álló janicsárok közül, elüvölti magát irtózatoss félelemmel:

— Ott van Hunyadi!!!

A hős magyar vezér elsőnek kapaszkodik fel a török vezérhajóra. Üvöltések, hörgések, parancsszavak, Jézus- és Allahkiáltások hangzanak mindenfelé. Fejsze-, kard- és evezőcsapások pokoli zivaja nyomja el az emberi hangokat. Árbócok zuhannak a vízbe a hullák mellé. Három nagy török hajót már vitorlák és legénység nélkül visz a víz sodra.

Mohamed melle zihál az izgalomtól.

— Visszaverik a kutyákat!!!

Tényleg úgy látszik, mintha hátrálnának a keresztények. De most hirtelen irtózatossá erejű Jézus-kiáltás dördül a partról. A szultán lefut kíséretével a dombról, olyan közel van a folyóhoz, hogy tisztán kiveheti a vágatók arcát. Az első lovon ülő felkiált:

— Jézus! Jézus! Előre testvérek! Miénk a győzelem!

Mohamed a fogát csikorgatja.

A vezetőhajóról ledől a lófarkas zászló. Léket kapott, oldalra fordul. Forog a saját tengelye körül. De a küzdelem még nem dőlt el.

A szultán most felüvölt. Észak felől, a várból negyven újabb keresztény hajó úszik támadásra készen! Szilágyi Mihály vezetésével a várbeliek segélycsapata jön ott. Hátha kapja a török flottát. A menekülés már lehetetlen!

A parti védőcsapat is egyre közeledik. Az első lóról lesiklik egy alak. Mohamed szinte nem emberi hangon üvölt fel:

— *A szürkeruhás pap!*

A keresztény győzelem már teljes. Hunyadi elérte célját. A Duna szabad lett és a vár felé megnyílik a közlekedés útja. Hunyadi serege és Kapisztrán keresztesei bevonulhatnak a várba, amelynek falai az eddigi ágyúpusztításoktól már szármalmas állapotban vannak.

A török hajóhad teljesen felbomlott. Tíz nagy hajó elsüllyedt. Árbócukat vesztve, kormány nélkül úszkálnak a többiek. Nemsokára máglyák lángolnak fel a vízen. A szultán felgyűjtatta megmaradt hajóit, nehogy a keresztények kezére kerüljenek.

Te Deum hangjait hozza a szél a várból. Élelemmel és löszrel megrakott hajók kötnek ki egymásután a Malomtoronynál. Malacsova és Czigánka felől vidám dalok harsogását hallják a törökök. Itt táboroznak a keresztések. Citerák, dobok, kürtök, csengetyúk vidám és harcias zsvaja lelkesíti a keresztéseket.

A török táborra pedig csend fekszik. A janicsárok azt suttogják, hogy még a felhők is meglelevenedtek és magyarokká lettek. Ha tízet levágtak, száz ugrott a hajókra helyettük.

Igy érkezik el az este, amely a magyar hajóhad teljes győzelmét hozta meg. Hunyadi és Kapisztrán hadai bevonulhatnak a várba.

A szultán két napja nem mutatkozott már a táborban.

— Mohamed urunk beteg! — járt a suttozás szájáról szájra.

— A fekete halál kereste meg! — ijedeztek az ágyúknál.

Mert a pestis egyre szedte áldozatait mind a keresztény, mind a török táborban.

Pedig a szultán nem volt beteg. Hajóit siratta, meg a vereséget... Most is éppen sátrában fekszik.

Hasszán egy vaskos, pompás kötésű könyvben lapozgat. A keresztények szent könyve az, a Biblia. Találomra felüti és átnyújtja a latin tolmácsnak.

A szultán keresztbe teszi karjait a feje alatt. A tolmács lassan, nehézkesen fordítja a szavakat és olvas.

— És fölkele, ki Makkabeusnak hívatik. És kiterjeszté néjének dicsőségét és páncélba öltözik, mint egy óriás és felövező magára harci fegyvereit. Hasonló lett cselekedeteiben az oroszlánhoz...

Mohamed felugrik és kirohan a sátorból. Azután kevélyen felvágja a fejét. Onnan, sátra dombjáról adja ki a parancsot:

— Csatára készülni!!!

Másnap, július 22-én ragyogó nap ébreszti fel a harcosokat. A fellelkesített török tábor harci kiáltozása veri fel a korai csendet. A keresztények Szent Mária Magdolna vigiliájáról nevezték el a felvirradt napot.

Mohamed magasra emeli a próféta ezüstoffelholdas zászlóját. Ebben a pillanatban eldördülnek a várnak irányított ágyúk. Az ágyútűz fedezete alatt rohan a török gyalogság a várfalak felé... Földdel, rőzsekötegekkel temetik be a védőárkokat a vár körül... Ásókkal vájnak földalatti utakat.

Hunyadi mindenütt ott van s jelenlétével bátorságot önt a küzdők lelkébe.

Amott, a vár egyik tornyából kereszties zászlót lenget valaki s dörgő hangja túlharsogja a haldoklók nyögését, a sebesültek jajszavát, az ágyúk bömbölését.

— Jézusom, könyörülj rajtunk! Ne késlekedj megszabadítani bennünket, kiket szent véreddel megváltottál!

Az imádságnak visszhangja támad a tábor minden részén.

De... úgy látszik hiába! A törökök már benyomultak a külső várba. Szilágyi Mihály a hátsó kapunál rendelkezik. Az őrség csónakokba hordja a vár kincseit. A rongyosok, a fegyvertelenek még küzdenek. Adáz csata tombol Hunyadi körül is, a belső vár felvonóhídjánál.

Itt, az egyik bástyán különösen hevesen tombol a harc. A törökök egymásra rakott létrákön igyekeznek a falakra. Egyik már fel is hágott a bástya tetejére... Kezében félfholdas zászlót szorongat, szájában hegyes jatagánja. Még egy pillanat... s ott leng a török győzelem jelvénye a magyar vár fokán... Most hirtelen ott terem mellette egy öles magyar, *Dugovics Titusz*. Birokra kel a hatalmas törökkel, de sehogy sem bír vele,

az is ember a talpán. Hosszú viaskodás után Dugovics hősi elhatározással hirtelen derékonkapja a törököt, s zászlójával együtt magával rántja a feneketlen mélységbe, a biztos halálba... Életét áldozza fel, hogy megakadályozza az ellenség zászlójának kitűzését. A magyar harcosokba új hitet, új lelkesedést önt ez a hősi önfeláldozás. Az elesettek, sebesültek helyére új, elszánt harcosok ugranak. Hunyadi egyszerre csak ámulva látja, hogy kénbe mártott rőzsekötegeket görgetnek lefelé, a létrákon felfelé kúszókra. Egy pillanat múlva már lángbaborul a török ruha, de a tábor is. A törökök most megrettennek: mögöttük tűz, előttük a keresztények! Sokan eszüket veszítik, s leugrálnak a falakról. Így megy az elkeseredett küzdelem késő délutánig, de végre mégis sikerül a törököt kiszorítani a külső várból!

János atya szavát hozza az elcsendesülő szellő:

— Isten velünk van!

Vége a harcnak? Nem! Amott egy kis csapat keresztes lo-pódzik ki a várból. Lelopakodnak a folyóig, ott csónakba szállnak. A törökök nyilzápora már hármat leterített közülük.

János atya csónakba ül, hogy utánuk evezzen és visszafordítsa a meggondolatlanokat.

— Sietni! Sietni! — tüzeli a ziháló evezősokeket. A várból azonban egyre többen erednek a visszavonuló török után. A falak résein, a ledöntött falakon át ugrálnak a menekülő ellenség nyomába. Most Hunyadi maga indul a szorongatottak segítségére. János atya azonban már nem akarja visszahívni a vakmerőket. Isten ujját látja a keresztények lelkes harcikedvében.

Mohamed sátra előtt áll. nézi a kétségbeesetten védekező törökséget. Ekkor megpillantja a csónakból kiszálló János atyát, a másik oldalon meg Hunyadi Jánost. Felragadja a zöld zászlót és a katonák felé kiáltja:

— Utánam! Aki ma elesik, a paradicsomba jut!

Üvöltve vetik magukat a keresztényekre a törökök. De hiába!

Hunyadi emberei már az ágyúkat is hatalmukba kerítették. Mindegy. Mohamed csak rohan tovább, hogy élete gyötrő szel-lemeivel, Hunyadival és a szürkeruhás pappal leszámolhasson! Mintha száz ember ereje költözött volna karjaiba, úgy csap a fegyvertelen atya felé. Kardját azonban elüti valaki... Mohamed összecsikorgatja fogát, még egyszer sújt... Ezt is félreveri... Hirtelen félrenéz s látja, hogy lándzsára tűzve viszik Hasszán fejét. Bösszút akar állni barátjáért.

Nekiugrat a keresztényeknek. Lova nagyot rug egy holttesten. A halott fejről lerepül a kócsagforgós, háromszögű turbán. Oghlu pasa volt, a nagyvezér. Mohamed eszelős rémülettel

fordítja meg most lovát. Utána fejvesztve vágat, menekül az egész török sereg. A szultán lova csak a magaslaton épült sáter előtt áll meg tajtékozó testtel. De már az is üres!...

A megvert, szétkergetett török sereg ágyúit, felszerelését hátrahagyva, rendetlen futásban menekül szultánjával Szófia felé...

Hunyadi és Kapisztrán világraszóló győzelme az egész keresztény világban nagy örömet keltett. *III. Callixtus* pápa már a hadjárat megindítása előtt elrendelt — a buzgalom felkeltésére egy új déli imát, amelyre a déli harangszó figyelmeztette a kereszténységet. Hunyadit fáradozásaiért és vitézségéért hercegi koronával készít megjutalmazni. Fényes küldöttség hozta Nándorfehérvárra a pápa levelét. Ugyanilyen magasztaló szavakkal és küldöttségekkel fejezte ki örömét Frigyes császár, a nápolyi király és Milano hercege. Az olasz városokban körmeneteket rendeztek a győzelem hallatára.

A nagy örömet azonban rövidesen súlyos csapás fölötti gyász váltotta fel.

Hunyadi János augusztus 4-én megbetegedett. A nagybeteg Zimonyba szállították, de hiábaváló volt minden, augusztus 11-én meghalt. Halálos ágyánál is mindvégig ott volt hűséges fegyvertársa, Kapisztrán János. Mikor a szomorú esemény bekövetkezett, az ősz szerzetes így szólott:

— Jaj, elesett a keresztények védője! Isten veled, égi csilag! Kialudt a keresztény világ lámpása, eltörött a tükör, amelybe a keresztény harcosok beletekintvén, nem haboztak a győzelem kivívásában. Drága Jánosom, a keresztények ellenségének legyőzése után, te most győzelem-ünnepet tartasz az angyalokkal és uralkodol Krisztussal. Éveim síkságából, mint két magas orom emelkedik ki az a nap, amelyen először láttalak és most, ez az utolsó, amelyen távozni látlak... Te már boldog vagy, mi, szerencsétlenek itt maradtunk... Hunyadi János, Isten veled!

Testét Gyulafehérvárra vitték, ott temették el a székesegyházban.

János atya sem tudta elkísérni utolsó útjára legjobb barátját. Maga is betegen feküdt már akkor, hogy azután nemsokára ő is kövesse Hunyadit arra az útra, amely minden földi küzdelemért megadja az illő jutalmat...

A győzelem jelentősége. Nándorfehérvár felmentése azoknak a világtörténelmi jelentőségű nagy küzdelmeknek egyike, amelyeket a szembenállók a végsőig fokozott elszántsággal vívnak. (A mai világháború!) A török sereget, mint általában a mohamedán hadakat az a hit töltötte el, hogy a vallás terjesztésében elszenvedett hősi halál meg-

adja a menyországba szülő, útlevelet minden „igazhívónak”; Hunyadi serege viszont egyaránt küzdött életre-halálra keresztény hitéért és a haza megmentéséért. Éppen ezért győzelme azonos jelentőségű Európára, a kereszténységre nézve azzal a diadallal, amelyet a frank Martell Károly aratott a mórokon (732), amikor azok a Pireneusokon átkelve elárasztással fenyegették az egész Európát. Ha Hunyadi vereséget szenved, a szultán megállás nélkül vonulhat Buda alá. De Buda sem tudott volna ellenállni. A király kíséretével különben is már az ostrom megkezdése előtt Bécsbe menekült. De vajjon Bécs is ellenállhatott volna-e a törököknek? Aligha. A német császárság már régen nem az Ottók, Henrikek, Barbarossák erős birodalma ebben az időben, hanem a cselvető III. Frigyesé. Franciaország még ki sem heverte azt a százéves háborút, amelyet az angolokkal vívott függetlenségéért. Csehországot és Lengyelországot pedig minden komolyabb ellenállás nélkül eltiporhatta volna a rettenetes erejű ozmán sereg.

Méltán nevezhette Hunyadit a pápa a *kereszténység védőpajzsának*: győzelme világtörténelmi jelentőségű volt.

Egybevetés. Hazánk nem először állotta útját a keresztény Európát fenyegető veszedelemnek. Mikor volt ehhez hasonló eset? (A mongol-pusztítás idején.) Milyen irányból tört akkor Európára a veszedelem? Ki segítette akkor feltartóztató küzdelmében a magyarságot? És Nándorfehérvárnál? Mi különbséget látunk a két helytállás között eredményükre nézve? (A mongol dűlást, mivel az erőkön jóval túlhaladt, csak saját pusztulásunkkal tudtuk megállítani; a törököt — legalább egyelőre, — magunkra hagyatva kellett és tudtuk feltartóztatni.) Mire következtethetünk ebből? (Arra, hogy a magyarság minden belső baja mellett is elég erős volt ahhoz, hogy történelmi feladatát teljesítse.)

Vonatkoztatás. Ma is fegyverben áll a magyar. Kik ellen harcolnak vitéz honvédeink? Most is milyen irányból tört reánk a veszedelem? Vessük össze a török- és a mai veszedelmet. Mi a hasonlóság a két veszedelem között? (Roppant erő; hazánk az útban; elszánt világnézeti küzdelem stb.) Mi a különbség a két elhárítás között? (Most szövetségeseink oldalán küzdünk az új keleti veszedelem ellen.) Ez az első alkalom, amikor segítségünkre jönnek a délről vagy keletről jövő nagy veszedelmek, népvándorlások elhárításában. Mire következtethetünk ebből? Mikor volt biztatóbb a küzdelem a számunkra? Miért küzd most a magyar? Területi hódításokért? Mi állította oda a szövetségeseink mellé? (A szövetségi hűség, a közös veszedelem elleni küzdelem, a kereszténység védelmezése.) Mit gondoltok, van-e hát szükség reánk itt, Európának ezen a veszedelmes átjáróhelyén? Teljesítettük-e történelmi feladatunkat a múltban? Ezért

van szüksége reánk Európának, a kereszténységnek ezután is.

Ma is harangoznak minden délben. Mire emlékeztet bennünket a déli harangszó? (Magyarország, Európa, a kereszténység nagy megmentőjére, a nándorfehérvári győzőre, Hunyadi Jánosra.) Valahányszor halljátok a déli harangszót, emlékezzetek rája s azokra a vitéz magyarokra, akik akkor is, ma is életüket áldozzák hazánkért, Európáért, Krisztus hitéért!

III. Összefoglalás. (Közös megbeszélés alapján: táblára írt vezérszavakkal való megrögzítéssel.)

(A tábla képe az összefoglalás után.)

Hunyadi, a kereszténység védőpajza.

Származása: atyja erdélyi telepes bíró, kenéz.

János gyors előrehaladása. (Vitézség.)

Célja: hazája védelme,
a kereszténység megvédése.

Hadjáraitai: védekezők — Szeben. (Kemény S.), Vaskapu,
Nándorfehérvár. (1456 júl. 21—22.)

támadók: hosszú hadjárat, Várna, Rigómező.

Kormányzó: 1446—1452.

Országos főkapitány: Nándorfehérvár. Kapisztrán János.

(Dágyovics T.)

Világtörténelmi jelentőségű győzelmére emlékeztet a déli harangszó!

Vicsay Lajos.

Német nyelv.

(Beszámoló a Debreceni Nyári Egyetem német nyelvi továbbképző tanfolyamán szerzett tapasztalatokról.)

Az augusztus 1—18-ig tartó Debreceni Nyári Egyetem ez idén a magyarságtudomány, a hungarológia szolgálatában állott. Népes külföldi csoportok (150 olasz, 40 német, több bolgár, finn, francia és spanyol), valamint mintegy 500 magyar hallgató részvételével zajlott le ez a továbbképzést és nyaralást egyaránt jelentő debreceni tartózkodás.

A Nyári Egyetemmél párhuzamosan Nemzetiségi Tanfolyam, Sajtótanfolyam is működött, továbbá a vallás- és közoktatási Miniszter Ur a Német Tudományos Intézet és a Német Akadémia közreműködésével ugyanekkor német szakos tanárok részére továbbképző tanfolyamot szervezett, amelyen 80 ösztöndíjas és több önköltséges tanár vett részt.

A tanfolyam célja a szakos tanárok ismereteinek a felújítása, kiegészítése, indítékok nyújtása, tapasztalatok megbeszélése, hogy a német nyelv tanárának nehéz munkáját ezáltal is elősegítse.

A tanfolyam előadói között ott találtuk a magyarországi egyetemek német professzorai közül Pukánszky Bélát, Koszó János, Schwartz Elemért, Thienemann Tivadart, az egyetemek német lektorait, a debreceni Középiskolai Tanárképző gyakorló iskolájának igazgatóját, Jausz Bélát, valamint Németországból Freyer, Gierach és Koch egyetemi tanárokat.

Az előadások részint a főiskolákon szerzett elméleti ismeretek felújítását célozták, részint gyakorlati vonatkozásúak voltak.

Minket, akik gyakorlatilag foglalkozunk a német nyelv tanításával, ezúttal az utóbbiak érdekelnek.

A német nyelvtanításban ma a lélekölő grammatizáló módszer és a másik túlzást jelentő közvetlen vagy direkt módszer helyett általánosan a közvetítő vagy mérsékelt reformrendszer elvei uralkodnak.

Ez a módszer az egyoldalú értelmi képzéssel, másrészt a gépiesen elsajátított beszédtechnikával szemben a lélek összes erőit foglalkoztatja.

A német nyelvtanításban ma is megszívleljük és követjük a direkt módszer híveinek, Viëtornak és Max Walternek azt a követelését, hogy az élő nyelvet, az élő beszédet minél többet gyakoroltassuk. Ugyancsak velük együtt valljuk a helyes kiejtés és a dal jelentőségét. Ugyanígy a tanítási óra egyes fókáin a fül, a száj, a szem és a kéz egymásutáni foglalkoztatásában is egyetértünk velük.

Nem követjük azonban őket az anyanyelv teljes mellőzésében. Az anyanyelv kizárása a tanításból bizonyos helyeken, főleg a kezdő fokon, lehetetlen. Értelmetlen tanulást, vagy pedig csak körülírással, hosszadalmas magyarázgatásokkal töltendő idő- és munkapazarlást eredményezne.

Gouint és a direkt módszer híveit követjük, amikor gyakran alkalmazzuk a cselekedtetést a kezdő fokon, továbbá a szemléltetést, de a külső és a belső szemléltetést egyaránt fontosnak tartjuk.

A német nyelvtanításban a lehetőségig érvényesítjük a munkaiskola elvét. Ezáltal azt érzük el, hogy az idegen nyelv anyaga a tanulók sajátjává válik, átéli azt. Sokat beszélgetjük tanulóinkat. Nagy jelentősége van itt az utánzásnak, a karnak, amelyet minden egység feldolgozásánál az egyes tanulók után ismételtén, megerősítés céljából alkalmazunk. Általában amit csak lehet, német nyelven mondunk (buzdítás, dicséret, rossz-

szalás), és német nyelven kívánjuk tanulóinktól a jelentéseket, a kérdéseket. Ez eleinte nehezen megy, de idővel kellő gyakorlottságra tesznek szert e téren. Ezzel is hozzájárulnak a német óra sajátos hangulatának a megteremtéséhez, valamint bizonyos gyakorlati frazeológia, szólamkincs, szólások, mondások elsajáttatásához. Az óra eleven, lüktető együttműködés jegyében folyik.

A beszédgyakorlatokkal meginduló nyelvtanulás rövidesen a könyvre támaszkodik. A könyv olvasmányai nyújtják a beszélgetések anyagát, egyúttal rögzítik a szerzett ismereteket. Ezért az olvasókönyv a német nyelvtanításban központi helyet kap. A jól szerkesztett tankönyv döntő fontosságú. Az iskola és a családi élet, a falu és a város, a természet, az ipar és a kereskedelem, az ország élete, továbbá a német nép hazája, története, szokásai, munkája alkotják tartalmát.

A könyv a kezdő fokon a közvetlen környezetből veszi anyagát. Ez a kör állandóan bővül. A hangsúly itt még a német nyelven van. Későbbi fokon a művelődésrajz, a Kulturkunde szempontja is érvényesül. Megismerjük magát a német népet, földjét, életét. Mindezek az olvasmányok alkalmat adnak az összehasonlításra, miáltal önmagunk életének, nyelvének, szellemének mélyebb megismerésére juthatunk. Kiemeljük a két népre jellemző vonásokat és tudatosítjuk azokat.

A változatos tartalmú, jól illusztrált és hangulatos tankönyvből öröm a tanítás és a tanulás.

A beszédgyakorlatokat csak alapos, szilárd szókészletre építhetjük. Éppen ezért a szók és a szólások megtanulását szigorúan megkívánjuk. Már az olvasmánytárgyalást előkészítő beszédgyakorlatnál, de egész tanításunk folyamán gyakran alkalmazzuk a kart. Az új szavakat, kifejezéseket, mondatokat előbb egyenként, majd karban ismételtetjük. Erre az a megfontolás készítet, hogy a tanulókat minél többször megszólaltassuk, beszédmozgási és hallási képzeiteiket megerősítsük, ezek idegpályáit begyakoroljuk, hogy ily módon könnyű és gyors reprodukálást érhessünk el.

Bizonyos mértékig különbözik eljárásunk az alsó és a felső két osztályban. Az I. II. osztályban még többször fordulunk az anyanyelvhez. A III. IV. osztályban azonban már a tanulók szerzett szókincsére építünk. Az olvasmány tartalmát mondatenként, vagy összefüggően előrebocsátjuk, az új szavakat megértetjük. Ezt néha a mondat értelméből kitalálják tanítványaink. Máskor képen való szemléltetéssel, egy mozdulattal, rajzzal, színomiával, nem utolsó sorban anyanyelven történő megnevezéssel értetjük meg. Mindegyik új szót jól begyakoroljuk, és mondatba illesztjük.

Ezt követi az olvasmány bemutatása. A bemutatást akként végezzük, hogy a tartalom szempontjából jelentős elemeket hangsúlyozással kiemeljük. Ezt a fordítás követi. A fordítás ellen és mellett egyaránt sok érvet sorakoztatnak fel. Kétségtelen, hogy a teljes megértés érdekében szükséges. Mégpedig a kezdőfokon a szöveghez ragaszkodva, szószerint is, de aztán minden esetben magyarosan is. Itt számos alkalom kínálkozik a két nyelv és a két nép szellemének a különbözőségére való utalásra. A magyarról németre fordítás pedig a nyelvtani tudásnak és a német nyelvkészségnek a fokmérője.

A nyelvtan tanításában induktív úton járunk el. A tanítás nyelve itt a magyar. Lehetőleg összefüggő anyagon szemléltetjük a nyelvi jelenséget, megfigyeltetjük az új elemet, és aláhúzással kiemeljük. Megállapíthatjuk a szabályt, majd példánkon alkalmazzuk és a könyvből való kikerestetéssel gyakoroljuk. Csak a fontos nyelvtani ismereteket tárgyaljuk alaposan. A nyelvtanulásban nagy jelentősége van a szóindukciónak (analógiának). A paradigmák a mondatban értékesek. Soha se felejtjük el, hogy nem a szabály tudása, hanem a tanultak alkalmazása a célunk.

Az írásgyakorlatok a tanultak rögzítésére valók. A fül, a száj, a szem után a kezét foglalkoztatjuk. Az óra elején a táblára írt házi feladatot közösen javítjuk. Az óra folyamán az új szavak felírása után a lehetőség szerint ugyancsak íratunk. A házi írásbeli feladatot jól előkészítjük. A megoldásra útmutatást adunk. A feladatokat a tanulók ön-jével hozzuk személyes vonatkozásba, hogy ezáltal lelki igényük legyen a kifejezés. Így szívesen írnak tanulóink, különösen ha nem terheljük túl őket. Keveset, de jól végeztessünk!

A német nyelvtanításban egyesek a beszédképesség elsajátítását, mások az olvasott szöveg vagy az írás megértését tartják fontosabbnak. Ezek azonban szorosan egybetartoznak. A mi körülményeink között mégis jelentőségre a szóbeli nyelvtudás a fontosabb, de a többi sem hanyagolható el.

Az új nyelvtanítási mozgalmak a tanítás élénkítésére felhasználják a rádiót és a grammofont is. Ezekből sok előny származhat, de az élő szót, a tanárt teljesen soha sem helyettesíthetik.

Különös érdeklődéssel fordul a mai nyelvdidaktika az énekhez, amelynek élénkítő, kedvet teremtő szerepét mindinkább felismerik. Ezért a tanítás különböző fokán elővesszük. A tanulók igen nagy örömmel énekelnek. Csak úgy sugárzik ilyenkor az arcuk. Átélik és átérzik a dal mondanivalóját, hangulatát. Sajnos, miként erre Lux Gyula is hivatkozik, hiányzik eddig magyar iskolákban használható, alkalmaknak, tárgykörök-

nek és életkornak megfelelően elrendezett német népdal vagy tanulóifjúságnak szánt énekgyűjtemény.

Utoljára hagytuk, de csak a kiemelés végett a német nyelv tanárának szerepét. Jól tudjuk, milyen fontos tényező minden tárgynál a tárgy tanítójának az egyénisége. Talán nem túlozunk, ha a német nyelvénél ezt különösen fontosnak tartjuk. Azt a kis félénk, tíz éves gyermeket megnyerni, érdeklődését állandóan fenntartani, egy más szellemi világba bevezetni nem könnyű feladat. A német nyelv tanítója legyen élénk, vidám lelkületű, őrizzen meg magában mindvégig valami örök gyermeket. A jó pszichológus és pedagógus szemével nézze a gyermeket, és tudjon vele bánni. Szeresse a gyermeket, szeresse a hivatását és a tárgyát, mert ezzel nehéz munkáját megkönnyíti, továbbá magának és a reábizottaknak is sok lelki örömet szerez. Lélekkel tanítson és önátadással foglalkozzék tanítványaival. Különben itt nem a jó tanácsokon, hanem a tanár egyéniségén fordul meg minden.

Ezekben mutathatunk rá a mai német nyelvtanításban érvényesülő főbb szempontokra. A tárgyat nemcsak ilyen rövid beszámoló keretében, hanem a széleskörű vonatkozó, főleg idegen nyelvű szakirodalomban sem lehet kimeríteni. A német nyelvtanításnak is örök problémája marad, miként magának a pedagógiának is: a folytonos törekvés a tökéletesedés felé. Mindez elsősorban rajtunk egyéneken, embereken, pedagógusokon múlik. Nagyon igaz az a megállapítás, amire a német birodalmi nevelésügyi miniszter 1938. január 29-i új tantervi rendelkezésében is rámutatott: „Eine Schule ist so viel wert, wie die Erzieher, die in ihr wirken.“ (Erziehung und Unterricht in den höheren Schulen.)

Vigyünk tehát mennél többet a magunk értékeiből iskolánkba, hogy lelkiekben gyarapodva gazdagítsuk a magyar életet.

Schleicher Lajos.

Földrajz

A levegő páratartalma és a lecsapódás

(Általános földrajz)

(Tanítás a polgári, fiúiskola IV. osztályában.)

I. Bevezetés. A tanulók beszámolnak az előbbi tanítási óra anyagáról. (Szélrendszerek.) A föld nagy szélrendszerei, a paszszát, a monszun és a ciklonok a csapadék szállításában játszanak fontos szerepet. Ezt múlt évi tanulmányainkból tudjuk. A levegőben mindig van vízpára. A mozgó levegő a vízpárát ma-

gával viszi. A levegő vízpáratartalma kedvező körülmények között kiválik. Ez a *csapadék*, az időjárás egyik legfontosabb tényezője. Sokat emlegetjük a jó és a rossz időt! Ritkán vagyunk vele megelégedve, pedig sok benne a célszerűség és a változatoság évszakonként és területenként. A földet megtermékenyítő jó időjárást méltán mondhatjuk Isten áldásának!

Feltesszük a kérdést: *hogyan keletkezik a csapadék?*

II. Tárgyalás. 1. Hogyan kerül a vízpára a levegőbe? Mi párologtatja el a vizet? A kérdést kísérlet alapján oldjuk meg. Edényben vizet melegítünk. Az edény felett nemsokára — látható felhőcskék alakjában — *vízgőzök* jelennek meg: a *víz párolog*. Megfigyelésünket lejegyezzük: a *párolgás oka a meleg*. Tapasztalatból tudjuk, hogy a víz mindig párolog, magasabb hőmérsékleten gyorsabban, alacsony hőmérsékleten lassan. (Fagyott állapotban is, amit a télen kitergetett nedves ruha megszáradása is bizonyít.)

Kísérleti megfigyelésünket alkalmazzuk a föld felszínére, hogy első kérdésünkre megfelelhessünk. Honnan került a légkörbe a vízpára? A föld felszínének mely részein nagyobb mértékű a párolgás? Ezt a kérdést már előbbi megállapításunk magyarázza: a melegebb területekről (egyenlítői tájak) több vízpára jut a levegőbe, mint a hideg tájakról. (Sarkvidékek.) Mivel kapcsolatos a föld felszínének különböző felmelegedése? (A napsugár beesési szögével.) Honnan származik tehát a vizet párologtató meleg? (A víz körforgását a Nap melegének köszönhetjük.)

Látjuk, hogy a párolgás alapvető oka a meleg, de emellett megbeszéljük a párolgás többi körülményeit is, amelyeket az alábbiak szerint rendszerezünk.

a) A párolgás függ a *hőmérséklettől*.

b) A párolgó *földfelület anyagától*, annak víztartalmától. Adott egyenlő hőmérséklet mellett (pl. azonos földrajzi szélességen egyenlő hőbesugárzás alatt) a tengerfelület több vizet ad át a levegőnek, mint a szárazföld. Kimondhatjuk, hogy a levegő páratartalmának, ezáltal a csapadéknak legfőbb forrása a tenger. Csapadéktérképeket szemlélünk. Európa csapadéktérképén pl. feltűnő, hogy általában a tengerekhez közeleső partvidékek a legesősebbek.

c) A párolgás mértékét a *talaj nedvessége és szerkezete* (laza, vagy tömött talaj, hajszálcsovésség), továbbá a *növénytakaró* is befolyásolja. Állítsuk szembe a sivatagok és a dűsnövényzetű tájak párologtatását. A növényzet a mélyebb talajrétegekből is felszínre hozza a vizet, a levélzet pedig megnöveli a párolgó felületet. (A megszárítandó ruhát kitergetjük a párolgás gyors

sítása végett.) *Az erdőség levegője mindig nedvesebb, mint a nyílt tájaké!*

d) Mozgó levegőben, szeles időben gyorsabb a párolgás, mint szélcsendben. (A földműves gazda panaszkodik, hogy kevés volt az eső, azt is felszárította a szél!)

e) A párolgás mértékét a levegő páratartalma is szabályozza. *Nedves levegőben lassú a párolgás.* Őszi időben gyakran megfigyelhető, hogy eső nélkül is megnedvesedik az úttest kőburkolata. (Különösen szélcsendes helyen.) A levegő ilyenkor annyira telítve van párával, hogy többet felvenni nem tud, ellenkezőleg, feleslegét a hideg úttestre kicsapja. *Száraz levegőben gyorsan megszárad a talaj.*

Ismételjük, melyek a párolgás feltételei a természetben!

2. *Most arra feleljünk, hová kerül az elpárolgott víz! Látható-e a levegőben lévő vízpára? A levegő a vízpárát elnyeli. Kísérlet:* vizet melegítettünk, a vízpárák a levegőbe kerültek, ott eltűntek. A párolgó víz fölé hideg üveglemezt tartunk. A hideg üveglemezre a vízpára apró vízcseppecskék alakjában kicsapódik. Mondjátok el ehhez hasonló egyéb megfigyeléseiteket! Hasonló jelenségek: rálehelünk a hideg ablaküvegre, a láthatatlan vízpára látható vízzé alakul, kicsapódik. A hideg vízzel telt pohár, vagy kancsó külső falára rácsapódik a levegő víztartalma. Ha hideg fémtárgyat viszünk be a szobába — télen —, „megizzad” (a szó helytelenül fejezi ki a folyamatot!), szemüvegünk is homályos lesz hasonló esetben. Az előbbi kísérletet ismételjük megmelegített üveglemezzel! Nem lesz harmatos! Mi az oka tehát annak, hogy a levegő vízpáratartalma ismét cseppfolyós vízzé alakul át? Lejegyezzük: *a lecsapódás oka a lehűlés.*

Ezután olyan tapasztalati jelenségekre hivatkozunk, amikor nem hideg tárgyakra csapódik ki a víz, hanem magában a levegőben történik meg a vízpára kiválása. Ismert dolog, ha téli időben kinyitjuk a konyha ablakát, az ablak felső részén „gőzfelhőt” látunk. Benn a meleg levegőben a vízpára láthatatlan volt, minthogy azonban a levegő lehűlt, apró, könnyűségüknél fogva lebegő vízcseppecskék alakjában kivált belőle vízpáratartalmának egy része. Összegezzük megfigyeléseink tanulságát!

Bebizonyítva látjuk, hogy a meleg levegőben sok vízpára fér el, a hideg levegőben pedig kevesebb. Ha a levegő annyi vízpárát nyelt el, hogy több nem fér bele, akkor az vízpárával telített levegő, ha kevesebb van benne, akkor telítetlen levegő. Mi történik akkor, ha a vízpárában gazdag, de még telítetlen meleg levegőt lehűtjük? Egy bizonyos hőfoknál eléri telítettségi fokát, a további lehűlés folyamán pedig a már el nem nyelhető vízpáramennyiség kicsapódik belőle. Azt a hőfokot, mely-

nél a vízpára kicsapódása megindul, *harmatpontnak* nevezzük.

Pl. 1 m^3 10°C -os levegő 20 g vízpáratartalommal, 1 m^3 0°C -os levegő 10 g vízpáramennyiséggel van telítve. Mi történik, ha a 20 g vízpárával telített 10°C -os levegőt 0°C -ra lehűtjük? Vagy mi történik, ha a bármely hőmérsékletnél telített levegőbe további vízpáramennyiséget juttatunk?

E példákból azt látjuk, hogy a levegő vízpárával való telítettségét nem egymaga a páramennyiség, hanem a *levegő hőmérsékletének és a páramennyiségnek a viszonya határozza meg*. (Relatív páratartalom.) Alacsony hőmérsékletű levegő kisebb víztartalom mellett is lehet telített és csapadékleadásra hajlamos, míg a meleg levegő nagyobb víztartalom mellett esetleg telítetlen marad s ha le nem hűl, száraz időjárásnak lehet az okozója.

Ezeket alapszik a földi élet háztartásában nélkülözhetetlenül fontos csapadékképződés. (Rajzban ábrázoljuk a párolgást és a kicsapódást olyan módon, hogy a kísérletben megfigyelt jelenséget kivetítjük a föld felszínére. 1. ábra. Tanuló rajza.)

Ismételjük, hogyan történik a kicsapódás!

3. *A kísérlet és a tapasztalatok alkalmazása a föld felszínére. Azt láttuk, hogy a csapadékkiválás legfontosabb tényezője a levegő lehülése. Vizsgáljuk meg, milyen módon történik nagyobb légtömegek lehülése a szabad természetben? Eddigi tanulmányaink alapján fejtjük ki az egyik legfontosabb körülményt: ha a meleg levegő felemelkedik, felemelkedése közben lehül. (Fizikai törvény, hogy a felemelkedő levegő kisebb nyomás alá kerülve kiterjed. A gázok kiterjedése lehüléssel jár. A felemelkedő levegő 100 m-enként átlag 0.5°C -ot veszít hőmérsékletéből.)*

Lehül

melagail
(Linn-mäl)

A circular library stamp with the text "Magyar Királyi Művelődési Társulat" around the top edge and "SZEGED" at the bottom. In the center, the word "KÖNYVTÁRA" is printed in a bold, serif font.

keltői szakaszai stb.) A zárt medencékbe a levegő lefelé bu-
kik. Mi ennek a következménye? Mutassuk meg a száraz,
zárt medencéket! (Erdélyi-medence, Nagy Sóstó-medence, Ta-
rim-medence stb.)

c) A levegő abban az esetben is ad csapadékot, ha — sze-
lek közvetítésével — *hidegebb levegővel keveredik* s így hül le.
Ha pl. a Magyar-medencébe hidegebb szelek törnek be, a kü-
lönböző hőmérsékletű levegőtömegek érintkezési felületén fel-
hőképződés indul meg. (Zivatarfront.)

4. A csapadék különböző alakban válik ki a levegőből. Ta-
pasztalataink alapján beszéljük meg a *felhőképződést*, mely a
magasban történik. (Képek felhőalakulatokról.) Fagypont alatt
a magasban megszűrűsödő vízpárák hókristályokká mereved-
nek. (A tanulók tapasztalatai. Hókristályok képét szemléltet-
jük.) Megemlítjük a jégesőt és a darát. Hogyan képződik a
harmat és a dér? (Lehülés a föld felszínén a fagypont felett,
vagy a fagypont alatt.) Az alsóbb légrétegekben megszűrűsödő
vízpárából lesz a köd. Fagypont alatt zuzmara rakódik a tár-
gyakra. Befejezésül beszélgettünk a csapadékok fontosságáról, a
tavaszi és nyári esők értékéről, a hótakaró jelentőségéről a me-
zőgazdaságban. Ha a csapadék egyenlőtlenül oszlik el, vagy
kevés, öntözéssel pótoljuk.

III. Összefoglalás.

Udvarhelyi Károly dr.

Vegyten.

A vegyten és a honvédelmi ismeretek.

Korszerű, szép új tantárggyal gyarapodott oktatásrendsze-
rünk, ez a *honvédelmi ismeretek*. Történelmi multunk és hivatá-
sunk a katonáskodással, a harccal forrott össze. Földrajzi, nép-
rajzi, kulturális és vallási helyzetünk állandóan ütközőpontot
teremtett számunkra Európában. A minket körülvevő ellenté-
tekből következik, hogy a természet viharai éppúgy, mint a né-
pek harcai állandóan felettünk csaptak össze. Nekünk kellett
kivédeni, vagy kiegyensúlyozni kelet és nyugat egymásnak
szánt háborúságait, miből önként következett, hogy a magyar
majdnem mindig fegyverben állt, katona nemzetté vált. De ah-
hoz, hogy történelmi hivatásunkat Európában továbbra is be-
tölthessük, katona nemzetnek kell ezután is lennünk. Ezért ne-
velésünk szelleme, módszere nem lehet többé liberális, szaba-
dosságra, nyegleségre nevelő, s laza álhománisztikus jelsza-

vaktól irányított. Nem lehet itt a munka, a tanulás többé játék, vagy játékos, kitalálgató, hanem kemény fegyelmen alapuló, az igazi fáradtsággal járó munkát megismertető, azt megbecsülő, egyben komoly tudást és nem tudálékosságot eredményező. A harchoz, a megpróbáltatások elviseléséhez, a kitartáshoz, a fentiekben rejlő erények kellenek. Ezt a szellemet hintse el iskoláinkban új tantárgyunk s ezzel a szellemmel válják minden tárgyunk honvédelmi ismeretté.

Koncentrációs tárgy a honvédelmi ismeretek, mondja a kiadott utasítás. Nem is lehet más, hiszen nemzeti műveltségünk fejlettsége, vagy elmaradottsága szorosan összefügg harcokban gazdag multunkkal. Viszont jövőnket jelentő és biztosító katonás akarásunk irányító szempontokat, kulturális megalapozottságot nem meríthet máshonnan, mint sajátos nemzeti műveltségünk ismeretanyagából. Éppen ezért szerintem nemcsak a honvédelmi ismereteknek kell kapcsolatokat keresni a többi tárgyakkal, hanem minden tárgynak tudatosan szolgálnia kell a honvédelmi ismeretek gyarapítását. Elsősorban azzal, hogy megismerteti hazánk tárgyi és kulturális értékeit, a szépségeken és értékeken keresztül szeretetet, ragaszkodást ébreszt a bontakozó gyermeklélekben a hazai föld, a magyar nép és műveltsége iránt. Ebből az következik, hogy némely tárgy inkább eszmei indítékokat nyújt a honvédelmi ismeretek tanításához, míg a másik tárgyi előismeretekkel alapozza meg a rendszeres katonanevelést. Mindkettő legyen olyan mélyen járó, maradandó nyomokat hagyó hatássor, mely után a legcsekélyebb értékeink elvesztésének gondolata is harcos tiltakozást váltson ki a gyermekben, a jövő magyar katonájában. Érezze, tudja mindig, hogy miért érdemes, kell katonáskodni s ha úgy jön meghalni is. Ilyen szellemű, a tantárgyak mindegyikén át sugárzó nevelőhatás alapozza meg az eredményes katonai kiképzést. Így lesz a jövő magyar honvédje testben, lélekben fegyelmezett, öntudatos katonává.

Az ásványtan-vegytan egyike azon tárgyaainknak, ahol a mondott szempontok érvényesítésére a legtöbb alkalom kínálkozik. A magyar föld istenáldotta gazdagságára, kincseire, magyar értékekre hivatjuk fel minduntalan növendékeink figyelmét. Pl. a víz tanításánál mutassunk rá ásványforrásaink változatos gazdagságára, páratlan gyógyító erejére, melyeket a külföld imádata, vagy a közöny fosztott meg eddig a világhírtől. Továbbá a kőszó, a fémek és ércek, a szén, a kaolin, az agyag, a kőolaj, a földgáz stb. előfordulása, iparai felhasználása mind-mind jó alkalom értékeink megcsillogtatására. Mutassunk rá a magyar tudósok nemzetközileg is fontos felfedezéseire, a magyar szellem alkotó erejére. Így tanulja meg növendé-

kiünk szeretni, becsülni a hazai értékeket, így érlelődik vágy, elhatározás ezeknek a gyarapítására, megvédésére is. Így válik a vegytan az új tárgy eszmei célkitűzéseinek megvalósítójává.

Ismerjék meg tanítványaink, hogy mezőgazdasági értékeink hogyan gyarapíthatók a vegytani ismereteken alapuló, tervszerű ipari feldolgozással (szeszgyártás, cukorgyártás, papírgyártás) s mennyire fontos ez honvédelmi szempontból.

A legközismertebb gázok megtanítása szolgáljon alkalmat a harci gázok hatásának, felismerésének, az ellenük való védekezésnek a megismertetéséhez is.

Az elemek és vegyületeik tulajdonságait a tulajdonságokon alapuló felhasználást ismertetve mindig legyen gondunk annak a fejtegetése, hogy ezek az anyagok miként válnak bűzát érlelő műtrágyává, békés használati cikké, illetve ellenséget pusztító robbanó-anyaggá. Máskor arról emlékezzünk meg, hogy hogyan lesz a kék virágú len, a kender, a gyapot, vagy a balzsamos illatú fenyőerdő fája ruházati cikké, kultúrát terjesztő papirossá, esetleg hatásos, a kultúrát, életet megvédő hadászati nyersanyaggá. Biztosan érdekelni fogja tanítványainkat az is, hogy a kéz puhítására használt glicerint miként válik veszedelmes lőszerré, stb.

Amikor így bőséges tárgyi ismereteket adunk a honvédelmi ismeretek tanításához, egyben igazoljuk azt is, hogy a háború és béke, a szorgos polgári munka és a katona erőfeszítése egymástól el nem választható tények. Sejtsék meg ezen keresztül tanítványaink a fogalmak hosszas fejtegetése nélkül a pacifizmus, antimilitarizmus tarthatatlan voltát.

Eddigiek során arra mutattunk rá röviden, hogyan szolgálja a vegytan a honvédelmi ismereteket. Nézzük ez után azt, mit várhat a vegytan, illetve a többi tárgy a honvédelmi ismeretektől?

A honvédelmi szellem, a nemzeti érzés realizálásával, annak állandó hangsúlyozásával, hogy nem a szó, hanem a tett, az önfeláldozás, a kitartás szívóssága, az összetartozás, az igazi hazafiasság új, a polgári nevelés számára is sok haszonnal járó szellemet honosítunk meg. Ezeken az órákon tanulja meg az ifjú, hogy az iskola padjaiban, a műhelyben s a mezőn végzett becsületes munka is honvédelem. A fegyelem, az iskolai rend, magunk alárendelése, az erkölcsi értékekben való gyarapodás szintén hazafiúi kötelesség. Mindezeket a honvédelmi órákon felhozott történelmi példák, olvasmányok, a nagy tettek hőseinek példája alapján honosítsuk meg a gyermek lelkében. Ha ez sikerül, akkor várhatjuk a többi tárgyaink szorgalmasabb tanulását, az ifjúság tiszteletudóbb magatartását, az iskolai s ezen át a társadalmi közszellem javulását.

melyre mondanunk se kell, mily nagy szükség van, éppen megújhódó korunkban. Nem elég az „örségváltás“, szellemi megújhódásra is szüksége van a jövő Magyarországnak. Vegyük, fogadjuk azért szeretettel ezt az új tárgyat, hintsünk el vele új szellemet iskoláinkban, műveljük egyengessük minden tárgyunkkal alátámasztva szép célkitűzését, mely a levante-képzéssel s a testneveléssel együttesen a következőket akarja megvalósítani: „A nemzeti érzés és katonai szellem, azaz népünk nemzeti és állami érdekeinek felismerése és azonulása az egyéni letérdekekkel; érettünk felelősséget érző, készséges és áldozatos helytállás békében és háborúban egyaránt; az egymásrautaltság tudatának a bajtársi szeretetben való elmélyülése; hazaszeretetre, népünk szeretetére, kitartó és nagy munkateljesítményekre, vitézi tettekre és hősi önfeláldozásra testileg és erkölcsileg képessé tevő, az egyéneket személyiségekké nemesítő szellem“ megteremtése.

Adja Isten, hogy ez sikerüljön, mindannyiunk, édes Hazánk szebb jövője és boldogulása érdekében!

Megyeri János.

Mennyiségtan.

A törtek kivonása.

Két tanítási óra a polgári iskola II. osztályában.

1. óra.

Egyenlő nevezőjű törtek kivonása.

I. A házi feladat számonkérése.

Az összeadás gyakorlására adott példákat felolvastatom, az egyes eredményeket összehasonlítjuk, eltérés esetén a hibát megkerestetem és a példát újra kidolgoztatom.

II. Gyakorlás.

Hogyan adunk össze egyenlő nevezőjű törteket? Hogyan adunk össze különböző nevezőjű törteket? (Először egyenlő nevezőjűekké alakítjuk őket, majd az új számlálók összege alá a közös nevezőt írjuk.) Mi lesz a közös nevező? (Az adott nevezők legkisebb közös többszöröse.) Lehet-e más közös többszöröst közös nevezőnek venni? Célszerű-e? Miért nem?

Gyakoroljuk még néhány példán az összeadást!

$$\frac{3}{4} + \frac{2}{5} + \frac{5}{8} = \frac{30}{40} + \frac{16}{40} + \frac{25}{40} = \frac{71}{40} = 1\frac{31}{40} *$$

$$5\frac{5}{6} + 12\frac{1}{4} + \frac{2}{3} + 9\frac{7}{8} = 24 \frac{20+6+16+21}{24} = 24\frac{63}{24} = 26\frac{15}{24} = 26\frac{5}{8}$$

* A nyomda a rövid törtet csak ferde törtvonallal tudja szedni.

$$18^2/9 + 20^3/4 + 11^4/8 = 49 \frac{16 + 54 + 36}{2} = 49^{106}/_{72} = 50^{34}/_{72} = 50^{17}/_{36}$$

Ebben a példában közös nevezőnek 36-ot is vehettünk volna. Miért? ($A^{4/8}$ egyszerűsítve $\frac{1}{2}$, és 9, 4, 2 legkisebb közös többszöröse 36.) Oldjátok meg így is a példát!

III. Célkitűzés.

Térjünk most át a törtek kivonására! Amint az összeadásnál két esetet kellett vennünk, úgy a kivonásnál is először egyenlő nevezőjű törteket fogunk kivonni, majd különböző nevezőjű törteket vonunk ki egymásból. A mai órán csak az előbbire csinálunk példákat.

IV. Az új anyag tárgyalása.

1. Fejszámolás.

Ha $\frac{5}{8}$ -ből $\frac{2}{8}$ -ot elveszünk, mennyi marad? $\frac{9}{4}$ -ből $\frac{5}{4}$ -et elvéve, mennyi marad? ($\frac{4}{4}$) Mivel egyenlő ez?

$$\frac{13}{6} - \frac{4}{6}; 4 - \frac{1}{4}; 10 - 2\frac{3}{4}; 5\frac{3}{4} - 2; 5\frac{3}{4} - 2\frac{1}{4};$$

$6\frac{1}{4} - 1\frac{2}{8}; 20\frac{2}{3} - \frac{5}{3}$. Számlálj 10-től visszafelé $\frac{1}{2}$ -del! $\frac{3}{4}$ -del!

2. Számolás írásban.

$$\frac{15}{16} - \frac{6}{16} = \frac{9}{16}$$

$$\frac{20}{9} - \frac{14}{9} = \frac{6}{9} = \frac{2}{3}$$

Hogyan vonunk ki egymásból egyenlő nevezőjű törteket? (A számlálókat kivonjuk egymásból és a maradék alá a közös nevezőt írjuk.)

$$\frac{30}{8} - \frac{17}{8} = \frac{13}{8} = 1\frac{5}{8}$$

$$\frac{17^4}{5} - 8 = \frac{9^4}{5}$$

$$11 - \frac{3}{8} = 10\frac{5}{8}; 7 - 4\frac{9}{16} = 2\frac{7}{16}$$

Hogyan számítottad ki az utolsó példát? (7-ből elvettem 4 egészet, maradt 3 egész, ebből 1 egész 16-odokra váltottam és a $\frac{2^{16}}{16}$ -ból elvettem a $\frac{9}{16}$ -ot.) Mondj ehhez hasonló példát és számítsuk ki! Te is diktálj ilyen példát!

$$8 - 3\frac{4}{7}; 83 - 17\frac{8}{9}$$

Vegyünk most olyan példákat, melyekben a kisebbítendő vegyszám, a kivonandó pedig törtszám!

$$\frac{10^5}{6} - \frac{2}{6} = \frac{10^5}{6} = 10\frac{1}{2} = 10\frac{5}{10}; \frac{19^4}{9} - \frac{4}{9} = 19$$

$$\frac{25^2}{5} - \frac{4}{5} = \frac{24^7}{5} - \frac{4}{5} = \frac{24^3}{5} = 24\frac{6}{5}$$

$$\frac{40^3}{16} - \frac{9}{16} = \frac{39^{19}}{16} - \frac{9}{16} = \frac{39^{10}}{16} = \frac{39^5}{8} = 39\frac{625}{8}$$

$$8\frac{1}{4} - \frac{13}{4}. \text{ Hogyan oldod meg legcélszerűbben ezt a példát?}$$

Legyen a következő példákban mind a két szám vegyeszám!

$$15^3/8 - 12^2/8 = 3\frac{3}{8} ; \quad 7^5/8 - 2^5/8 = 5$$

$$9^4/9 - 3^7/9 = 8^{13}/9 - 3^7/9 = 5^8/9 = 5^2/3$$

$$102^2/15 - 77^8/15 = 101^{17}/15 - 77^8/15 = 24^9/15 = 24^3/5$$

Ha tehát a kisebbítendő törttrészből a kivonandó törttrésze nem vonható ki, mert nagyobb az előbbinél, a kisebbítendőből egy egészet felváltunk.

$$9^2/5 - 28/5 = 9^2/5 - 5^3/5 = 8^7/5 - 5^3/5 = 3^4/5, \text{ vagy:}$$

$$9^2/5 - 28/5 = 3^{32}/5 - 28/5 = 3^4/5$$

V. Összefoglalás.

Hogyan vonunk ki egyenlő nevezőjű törtteket? Hogyan vonunk ki vegyesszámból vegyesszámot? Mit csinálunk, ha a kisebbítendő törttrésze kisebb a kivonandó törttrésznél?

VI. Házi feladat kijelölése.

2. óra.

Különböző nevezőjű törttek kivonása.

I. A házi feladat számonkérése.

A példákat sorra felolvastatom, az eredményeket összehasonlítjuk.

II. Gyakorlás.

Hogyan vonunk ki egyenlő nevezőjű törtteket? Gyakoroljuk még néhány példán!

$$8^9/12 - 7/12 ; \quad 19 - 7^8/9 ; \quad 70^5/6 - 44^2/6 ;$$

$$50^3/8 - 20^5/8 ; \quad 9^2/5 - 4^7/5 ; \quad 20^3/9 - 10^{34}/9 .$$

III. Célkitűzés.

Térjünk át most különböző nevezőjű törttek kivonására!

IV. Az új anyag tárgyalása.

1. Számolás fejben.

Ha $\frac{1}{2}$ -ből $\frac{1}{4}$ -et elveszünk, mennyi marad?

$\frac{3}{4}$ -ből $\frac{1}{2}$ -et elvéve, mennyi marad?

$$1\frac{1}{2} - \frac{3}{4} ; \quad 3\frac{1}{4} - \frac{1}{2} ; \quad \frac{1}{2} - \frac{2}{6} ; \quad 1\frac{1}{2} - \frac{3}{8} ;$$

$$\frac{5}{6} - \frac{1}{2} ; \quad \frac{1}{2} - \frac{1}{3} ; \quad 3\frac{1}{4} - 1\frac{1}{8} .$$

2. Számolás írásban.

$\frac{3}{4} - \frac{5}{8}$. Lehet-e a kivonást ilyen alakban elvégezni? Mit kell előbb csinálnunk? (A törtteket egyenlő nevezőjűekké kell átalakítanunk.) Mi a közös nevező? (8.) Tehát itt csak az egyik törtet kell átalakítanunk.

$$\frac{3}{4} - \frac{5}{8} = \frac{6}{8} - \frac{5}{8} = \frac{1}{8}$$

$$\frac{6}{8} - \frac{2}{3} = \frac{18}{24} - \frac{16}{24} = \frac{2}{24} = \frac{1}{12}$$

Hogyan vonunk ki egymásból különböző nevezőjű törtéket? (A törtéket előbb egyenlő nevezőjűekké alakítjuk, majd a számlálók különbsége alá a közös nevezőt írjuk.)

$$\frac{3}{5} - \frac{2}{8} = \frac{24}{40} - \frac{10}{40} = \frac{12}{40} = \frac{3}{10} = 0.3$$

$$\frac{7}{8} - \frac{1}{6} = \frac{21}{24} - \frac{4}{24} = \frac{17}{24}$$

$$\frac{10^2}{5} - \frac{2}{5} = \frac{10^{10}}{15} - \frac{6}{15} = \frac{10^4}{15}$$

$$\frac{25^5}{6} - \frac{3}{8} = \frac{25^{20}}{24} - \frac{9}{24} = \frac{25^{11}}{24}$$

$$\frac{8^2}{9} - \frac{5}{6} = \frac{8^4}{18} - \frac{15}{18} = \frac{7^{22}}{18} - \frac{15}{18} = \frac{7^7}{18}$$

$$\frac{12^5}{8} - 3\frac{1}{4} = \frac{12^5}{8} - \frac{3^2}{8} = \frac{9^3}{8}$$

$$\frac{12^4}{9} - 7\frac{7}{12} = \frac{12^{16}}{36} - \frac{7^{21}}{36} = 11\frac{52}{36} - 7\frac{21}{36} = 4\frac{31}{36}$$

Ebben a példában tehát először közös nevezőre hoztuk a törtreszeket, majd a kisebbítendőből egy egészet felváltottunk és csak aztán vontunk ki. A vegyszámokat tehát addig alakítjuk, amíg a kisebbítendő törtreszekből a kivonandó törtresze kivonható.

$$\frac{81^1}{16} - \frac{12^7}{20} = \frac{81^5}{80} - \frac{12^{28}}{80} = \frac{80^{85}}{80} - \frac{12^{28}}{80} = \frac{68^{57}}{80}$$

$$\frac{30^4}{5} - \frac{9^9}{15} = \frac{30^4}{5} - \frac{9^3}{5} = \frac{21^1}{5}$$

$$\frac{6^7}{14} - \frac{2^9}{18} = 4. \text{ Miért?}$$

$$\frac{35^4}{5} \text{ P} - \frac{12^7}{20} \text{ P} = \frac{35^{16}}{20} \text{ P} - \frac{12^7}{20} \text{ P} = \frac{23^9}{20} \text{ P} = 23.45 \text{ P}$$

$$6\frac{3}{4} \text{ tc.} - \frac{2^5}{6} \text{ tc.} = \frac{6^9}{12} \text{ tc.} - \frac{2^{10}}{12} \text{ tc.} = \frac{3^{11}}{12} \text{ tc.} = 3 \text{ tc. } 11 \text{ db.}$$

V. Összefoglalás.

A törték kivonásánál milyen eseteket különböztethetünk meg? Hogyan vonunk ki egyenlő nevezőjű törtéket? Hogyan vonuk ki különböző nevezőjű törtéket?

VI. Házi feladat kijelölése.

Krix Márton.

Természettan.

Természettan a mai Németországban

Néhány dolgozatot át belepillantottunk abba a szellembe, amely az alsófokú fizikatanítást gyakorlatilag a nemzetvédelmi szolgálatba állítja Németországban.

A nemzetvédelem azonban nemcsak közvetlen, a fegyvereken nyugvó védelem, hanem gazdasági is. Ez a gazdasági küzdelem megkezdődött már jóval a mostani háború kitörése előtt.

1937-ben jelent meg Berlinben Berner Waltertől a következő című könyv: Physikunterricht in landgebundenen Schulen. Ein Lehrerhandbuch. (Fizikatanítás falusi iskolában. Tanító kézikönyv.)

A szerző a könyv előszavában a következőket mondja:

„Az utóbbi években tudományos intézetek alaposan megvizsgálták a német földművelést és gazdálkodást. Megállapították, hogy a földek 60—65%-a nincs annyira megművelve, mint az a technikai és természettudományi mai ismeretek mellett lehetséges volna. A talaj értelmesebb kezelése emelné a terméshozamot. Ez még azoknál a földeknél is lehetséges, amelyek ma jó termést adnak.

A falusi tanító feladata, hogy ennek felismerése elterjedjen, és tudatossá tegye, hogy a talaj nem holt valami, hanem élő valóság.

Ezért könyvének célja:

1. a természettan tanításában új utat nyitni. Fő irányelvei: terméshozam emelése jobb talajműveléssel, a begyűjtés biztosítása és értékek megmentése a fizikai és technikai ismeretek felhasználásával;
2. anyagot nyújtani a vidéki tanítónak, hogy ebben a német népet érintő életfontosságú kérdésben hasznosan közreműködni tudjon.

E cél érdekében az anyagot a szokásos iskolaanyagon túl kibővítette.“

A könyv tehát tulajdonképpen nem iskolai tankönyv. Kézikönyv a tanító, vagy tanár kezében, amely lehetővé teszi, hogy az iskolában épen úgy, mint a néppel való egyéb érintkezésben a földművelés kérdéseiben tájékozott legyen és vezetésre képes.

Bemutatunk a könyvből egy részletet, amely jól szemlélteti munkamódját. A tétel címe: *A surlódás*.

7. kísérlet.

Elrendezés (13. ábra.) Egy spirális rugóra függeszd egymásután fahasábokat, amelyeknek felülete különböző símaságú! (Az ábrát nem közöljük.)

Kivétel. Lazán markold át a hasábot és csúsztasd a kezed a hasábon lefelé!

Megfigyelés. 1. A rugó megnyúlik. — 2. A megnyúlás nagysága függ a felfelület érdességétől.

Ismeret. A rugó megnyúlása erőt jelez. Ezt surlódásnak nevezzük. Oka a testek látszólagos símasága esetén is meglevő felületi egyenetlenségek. Két felület, amelyek egymáson csúsznak, kölcsönösen gátolják egymást kiemelkedéseikkel és bemélyedéseikkel. Ennek az akadálnak leküzdése erőbe kerül. Ez a surlódás.

8. kísérlet.

Egy vízszintes asztallapra fektess egy üres, kerek palackot!

Kivitel. Kézzel adj lökést a palacknak 1. a hossz tengely irányába, 2. merőlegesen a hossz tengelyre, 3. töltsd meg a palackot vízzel és ismételd meg az 1. kísérletet!

Megfigyelés: 1. A palack kis darabon csúszik az asztalon. — 2. Messzebbre gurul. 3. Az út még kisebb, mint az 1-nél.

Ismeret. Mindhárom kísérletben az üveg és a fa között egyenlő nagy az érintkezési felület. Ennek dacára a *csúszó surlódás* jóval nagyobb, mint a *gördülő surlódás*. A surlódás növekszik 1. az érdességgel, 2. az érintkező felületek nyomásával.

Kivitel 4. (Ábrát is közöl.) Végy elő egy téglalakú fahasáb! Az asztal szélére az ábra szerint erősíts csigát, ezen át zsinórt, melynek egyik végére erősítsd a hasábot, lelógó végére mérlegtányért! A kis tányérra helyezz annyi súlyt, hogy a hasáb egyenletes sebességgel mozogjon! Helyezd a hasábot az asztalra 1. keskeny oldalával, 2. széles oldalával!

Megfigyelés. Mindkét esetben a surlódás legyőzésére ugyanannyi súly szükséges.

Ismeret. A surlódás független az érintkező felületek nagyságától. Ez könnyen belátható, ha az ember meggondolja, hogy a felületnagysággal megmaradó súly mellett a nyomáseloszlás is változik. Növekvő nagyságú felület esetén az egyes felület-elemekre arányosan kisebb nyomás esik.

Ha a hasáb 100 g és a surlódás legyőzésére szükséges súly 20 g volt, akkor a $20/100 = 1/5$ törtet surlódási tényezőnek nevezzük. Vagyis a surlódás nagysága mindig mint a teher tört-része adódik ki. Ha egy terhet vízszintes talajon kell tovatolni, akkor csak a surlódást kell legyőzni.

(Érdeemes a most következő adatokat összehasonlítani az előbbi számainkban ismertetett tankönyv adataival.)

Surlódási tényezők:

1. jó kőúton 0.02, 2. jó műúton 0.023, 3. rossz kőúton 0.033, 4. rossz műúton 0.035, 5. tarlón 0.09, 6. mezőn 0.1, 7. földes úton 0.1, 8. krumpliföldön 0.16, 9. friss szántáson 0.25, 10. laza homokon 0.30, 11. mocsaras talajon 0.40, 12. vasútnál $1/150 - 1/200$, 13. szánkónál 0.09.

Egy 500 kg súlyú kocsinál, amely 1000 kg teherrel van megrakva, tehát teljes súlya 1500 kg, homokos úton 0.1 rész erővel, vagyis 150 kg-mal tartható mozgásban. Jó műúton azonban, amelynek surlódási tényezője 0.02, már 30 kg-mal. A jó útak előnye tehát számtanilag is kimutatható.

A *gördülő surlódás*. Mivel ez lényegesen kisebb, mint a csúszó surlódás, a kocsí feltalálása óriási jelentőségű technikai lépés volt. A keréknél két helyen lép fel surlódás:

1. a kerekek érintkezésénél a talajjal,

2. a tengelyeknél.

1. A Surlódást kisebbítjük sÍma kerékvasalásokkal. Nagyobb kavicsok és utcai piszok gyakran háromszor nagyobbá teszik a kerék területén fellépő surlódást a tengelysurlódásnál. A talajba való besülylyedés veszedelme miatt a keréktalpapaknak nem szabad nagyon keskenyeknek lenniük.

2. Kenőanyagok a surlódó felületeket sÍmábbá teszik. A surlódás csökken, ha a kerék átmérője nagyobb lesz; mert ugyanazon úthosszúságnál a kis kerék gyorsabban forog, mint a nagyobb. Ennek következtében egyenlő úthosszúságnál a kis keréken fellépő tengelysurlódás nagyobb, mint nagyobb keréken. Kétkerekű kocsinál a surlódás kisebb, mint négykerekűnél.

Nehéz kőtömböknél és gerendáknál a csúszó surlódást alájuk helyezett fadorongokkal gördülő surlódássá alakítjuk.

A kocsi fékezésénél a dolog fordított.

A szántás munkája lényegesen megkönnyebbült, amikor a németek kitalálták a kerekes előtaligát.

Nehéz hordót sohasem csúsztatunk, hanem gurítunk:

SÍkos járda esetében hamut szórunk (értesség). Némely fogantyút angolnabőrrel vonnak be. A folyó közepén erősebb az áramlás, mint a partokon, mert a parti surlódás elesik. Ugyanezen okból a talajszél lassúbb, mint a felső rétegekben.

Vastengely esetében kisebb a surlódás, mint fatengelynél, mert az utóbbi a megfelelő szilárdság miatt vastagabb. Kerékpároknál és más közlekedési eszközöknél azért olyan kedvező, mert gördülő surlódás esetében jóval kisebb a surlódási tényező.

A surlódás csökkentése gépeknél. Hogy a gépek káros ellenállását csökkentsük, és így a vonóerőben nyerjünk, a gépek tengelyeire kell gondot fordítani.

1. A csapágyakban a csapoknak nem szabad lötyögniök. Ez lökésekkel jár. A lötyögés energiaveszteség és a mozgás csökkenésére vezet.

2. A csapágyak ne legyenek porral és homokkal tele, mert ez a surlódást rendkívül megnöveli.

3. Kenni kell a csapágyakat, mert különben „eszik” azokat. Olajjal és más anyaggal való kenés útján az egymáshoz surlódó felületeket ezek rétege elválasztja egymástól. Az egyenlőtlenségek nem kapaszkodnak egymásba és ezáltal a surlódás csökken. Kiderült, hogy grafittal kevert kenőolaj kisebb surlódást okoz, mint grafit nélküli olaj. Ez azért van, mert a grafit-részecskék a mozgásnál sÍmábban fekszenek, mint az olajmolekulák egymás között. A gazdának ismernie kell gépének minden olajozási helyét. Itt minden elnézés megbosszulja magát.

Szűkös anyaggazdálkodásunk mellett minden ilyen félreismerés anyagi kárt jelent.

Nemzetgazdasági tudnivaló: Minden gépkár 90%-ának oka a rossz kenés. A bepiszkolódott és bedugult olajozó-nyílásokba nem ritkán ócska olajos kannából vagy konzervdobozból öntik az olajat, amíg az alatta levő talaj nem lesz olajos. Így aztán érthető, hogy Németországban a mezőgazdaság 35.000 tonna kenőolajjal a legnagyobb fogyasztó. Okkal-móddal ez a mennyiség nagyon csökkenthető volna. Mivel nem így történik, nagyon sok pénz megy ki az országból. A kenőanyag gondos felhasználása tehát elsőrendű nemzeti érdek, mert

1. megtakarítja a nyersanyagot.
2. az olajra és zsiradékra kiadott pénzt más szükséges anyagra lehet fordítani.

A surlódás értelme. Nincs surlódás mozgás nélkül, de mozgás sincs surlódás nélkül. Surlódás nélkül nem mozoghatna előre a kocsi, nélküle egy lépést sem tehetnénk. A felhők a földre feküdnének, ha nem volna surlódás. A felhők piciny vízcseppei csak lassan süllyednek a levegőben való surlódásuk következtében. Ezért lassan sűrűsödnek össze glant és alakulnak ki újra fent.

A kocsi történetéből. A gördülő surlódás kicsiny volta vezetett arra bennünket, hogy nagy terhek tovagördítésénél hengeres fadarabokat használjunk fel. A kerék kialakulásáig bizonyára a következő fokozatok voltak: kerek fa, kerek és vastag fakorong, fakerék küllőkkel, fa fémabronccsal, bronzkerék faküllőkkel és fatalppal, vasabroncs. A legfáradtságosabb és legnagyobb átalakító hatású volt ezek közt bizonyára a tengely feltalálása. Keletkezésének ideje ma már nem állapítható meg.

A németek már a rómaiak idejében ismerték jól a négykerekes szántókocsit, a díszítésekkel ellátott kocsit és a kétkerekes versenykocsit.

Annyi bizonyos, hogy a kocsi az indogermán népek előtt már ismert volt; mert ebből a kultúrkörből ismeretesek már a részek nevei is: kerék, tengely, kerékagy, iga, mint maga az egész is: kocsi.

— . —

Bemutattuk a könyv egy kis fejezetét. Vannak megállapításai, amikhez szó férhet. De nem célunk, hogy vitába szálljunk messze lévő szerzőnkkel, hanem meg akartuk ismerni azt a gondolatvilágot, amely a német népet mai nagy eredményeihez segítette.

Következő dolgozatainkban ezeket a jellemző részleteket

még bővebben fogjuk ismertetni. Látni fogjuk, hogy sok olyan dologra hívja fel a figyelmet, amit jól értékesíthetünk a természettan tanításában és amiknek tudatossá tétele még fokozottabban volna szükséges nálunk.

Matzkó Gyula.

Kézimunka.

Boríték készítése értékesebb levelezőlapok gyűjtésére és megőrzésére.

Vékony papírlemez vonalzó mentén végzett hajtogatásának bemutatására.

Tanítás a polg. fiúiskola II. osztályában.

Anyag: patron papír.

Munkaeszközök: Mérő és rajzeszközök, olló, símitófa.

— Hazánk tájairól, városairól, művészettörténeti értékű alkotásairól, népviseleteiről, ma már komoly művészeti értéket képviselő levelezőlapok vannak forgalomban. Ilyenekkel kedveskedünk barátainknak utazásaink, kirándulásaink alkalmával. Jólesik a megemlékezés, s emellett élvezettel szemléljük azt a sok szépet és értéket, ami hazánk földjén föllelhető.

— A kapott lapokat kedves emlék gyanánt eltesszük, megőrizzük. Eltesszük többnyire csak úgy vegyesen, rendszertelenül, válogatás, illetve osztályozás nélkül. Pedig ezekből a lapokból tanulságos, értékes gyűjteményeket válogathatnánk össze, s ízléses borítékba helyezve megvethetnénk alapját egy komoly gyűjteménynek. —

— Ez a gondolat vezérelt, amikor az alább közölt feladatot kartársaimnak bemutatom.

A feladat elkészítésénél különös szerep jut a mérő és rajzeszközök alkalmazásának, az ollóval végzendő pontos kivágás gyakorlásának és egy vastagabb papírányagnak vonalzó mentén végzendő hajtogatásának.

A feladat 4 munkaóra keretén belül befejezhető.

Az óra menete:

Munkaeszközök s a tárgy elkészítéséhez szükséges anyag ellenőrzése.

Az elkészítendő tárgy bemutatása. Hangulatos előkészítés, célkitűzés, s a tárgy elkészítésére vonatkozó rövid megbeszélés.

Táblarajz készítése a tárgy szabásrajzával és méreteivel, miközben növendékeink munkanaplójukba jegyzik az arányai-

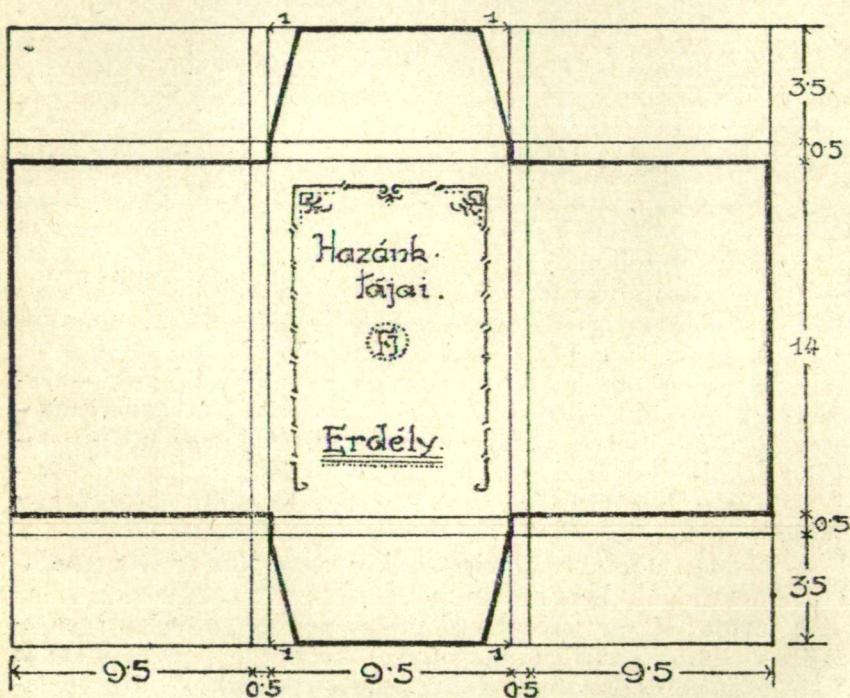
ban megközelítő pontosságú rajzot s melléírják a valódi méreteket.

A méretekből közösen megállapítjuk, hogy a patron papír $\frac{1}{2}$ -része elegendő a feladat elkészítéséhez.

A tárgy gyakorlati kiképzése.

Növendékeink az anyagra átviszik az elkészítendő tárgy pontos szabásrajzát. Tanár állandóan ellenőrzi a mérő és rajzeszközök helyes alkalmazását. Az egész rajz hajszálvékony szerkesztővonallal készül. A szabásrajz befejeztével a hálózat konturvonalai kissé megerősíthetők.

A megerősített vonalak mentén, igen gondosan, kiollóztatjuk a hálózatot. — Ollózás előtt tanácsos még egyszer ellen-

őriztetni a rajzot, hogy a méretezésnél becsúsztott hibák egyesek rajzán kijavítható legyen. „Kétszer mérjünk s egyszer vágjunk” jelisével sok elnézésnek vagy felületességnek vehetjük elejét.

A kissé megerősített konturvonalak mentén ollóvtl nyirtuk körül a hálózatot. A hálózatban még bent maradt hajszálvonalak a pontos, éles hajtogatás céljait szolgálják.

A hajtogatást nem a vonalzó élén, hanem a nagyobb föl-

fekvési felületet biztosító, háti részen végezhetjük. A vonalzó beállítása pontos legyen. Balkézszel a vonalzó mozdulatlanságát biztosítjuk. Jobbkézszel a lemez fölhajtandó része alá nyúlunk, a vonalzó mentén megtörjük s a hüvelykujj körömfelületével a vonalzó hátához dörzsöljük. E művelet után egy derékszögű lapszöveget nyertünk. A lapszöveget ezután teljesen áthajtjuk és símitófával a törés mentén megerősítjük. Feladatunknál a kijelölt vonalak mentén 8 ilyen törést képezünk ki, miután a tárgy összezárható. Először a fej és talpnál lévő füleket hajtjuk be, majd a bal s végül a jobb oldallemezt.

A hajtogatás befejeztével a tárgy lényegileg elkészült. Az összehajtott tárgy egy igen alacsony magassággal bíró téglalakú test.

A feladatunkat képező tárgy további kialakítását, növedékeink rajziskészsége biztosítja. A zsinórírás kapcsán eddig szerzett gyakorlatuk és formaérzékük, az egyszerű, ízléses vonalrajz és betűvetés kialakításához elegendő.

A díszítés és felírások elhelyezésére a hálózat középső mezőjének külső oldala a legalkalmasabb. A díszítés és felírások elrendezését ceruzával végeztetjük. A díszítés méretének megfelelő átírására az $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$ és 1-es számú zsinoríró tollak a legalkalmasabbak.

A felírás a gyűjtés irányának megfelelően más és más lehet. Pl. *Építészet*. — Hazánk gótikus és román emlékei.

Festészet. — A magyar tájképfestés mesterei.

Néprajz. — Népviseletek, stb.

Kézimunka óránkon sorra kerülő feladatok, a formaérzék és kézügyesség továbbfejlesztésén kívül egy távolabbi célt is rejtegetnek. Legyen az kedélyt fejlesztő, játékos célzatú, vagy a gyakorlati életben szereplő komolyabb használati tárgy. Jelen feladat is szolgáljon olyan távolabbi indítékokkal, mely hazánk értékeinek megismerésén és megbecsülésén keresztül, komoly gyűjtemények alapjait rakja le.

Fáber József.

IRODALOM—KÜLFÖLDI TANÍTÁSI MOZGALMAK—LAPSZEMLE—HIREK

IRODALOM.

Széchenyi intelmei, bevezetéssel, jegyzetekkel ellátta *Váradi József*. Széchenyi zsebkönyvtár 2.—3. szám; a „Studium“ kiadása, Budapest. 1942. 72 oldal.

Parainezis-irodalmunk nem tartozik az ifjúság kedvelt műfajai közé. Inkább „fejmosást“ lát benne okos, atyai tanácsok, figyelmeztetések helyett. Ezért tartja az „Öregek lírájának.“ A sors iróniája azután, hogy életük dele után ők is ehhez a „műfajhoz“ térnek meg.

Mégis nagy nyeresége parainezis-irodalmunknak az a becses mű, amely Széchenyi intelmeit adja közre fiához, Bélához intézve. Hazai irodalmunk amúgy is elég vérszegény e téren. Hiszen Szent István intelmei, Kölcsey „Parainezis“-e, Deák gyámleányához, Vörösmarty Ilonához intézett névnapi köszöntője, Petőfi testvéröccséhez, Aranyak fiához írt buzdításai, Benedek Elek Jankó fiához intézett levelei után a legutóbb felfedezett „Széchenyi Intelmek“ jelentik az egész anyagot, amit e téren felmutathatunk.

Valamennyi közül Széchenyi Intelmei a legterjedelmesebbek s bátran mondhatjuk, Váradi kitűnő fordítása és jegyzetei talán mégis a legközelebb hozzák fiatalságunkhoz ezeket a bölcs atyai tanácsokat, amit elsősorban **nagy-szerű stílusának** köszönhet.

A legnagyobb magyar Intelmeit 1857-ben kezdte írni, a döblingi esztendőben, amikor érezte, hogy őt is hamarosan „behívják a földi pályafutásról.“ Szavaiban a régi Széchenyi lelke szólal meg: gyakorlati úton, egy konkrét esethez fűzve a mondandókat, példákat hoz fel ott, ahol kell, intve, feddve, bátorítva és dicsérve igyekszik elsőszülött fia lelkében az erény, a kötelességérzet, az igazi „humanitás“, a munkakedv, a hazaszeretet, a családi és hazafiúi erények magvait elvetni, a meglevő, fejlődő csírákat öntözni, s gondos kézzel vigyázni az itt-ott mutatkozó buriánt, mely a fiatal kebel kertjében, az ifjúság kövér, még kapálatlan humuszában fejt a hasznos növények közt fel-felüti.

Megfelelő terv nélkül nem lehet nekiindulni az életnek. Különösen nem ma, amikor az élet ezerszálúvá lett, és sok az útvesztő benne. Ezért örülünk az újra közreadott műnek, s szeretnénk, ha ez intelmeket a könyvtárakba való beszerzés és ajánlásan kívül meg is tárgyalnák az iskolát elhagyó, az életbe induló ifjúsággal.

Széchenyi intelmeit hallva megérezzük, hogy Széchenyiben az atyai gondoskodás is — a rendes szülői kötelességteljesítésen túlmenően — a nemzeti ösztön forrásából fakadt tökéletesítési vágy megnyilatkozása, amely nemzeti alakban és hazai célok megvalósításával, az emberiség javát szolgálja.

Vicsay Lajos.

Dr. Gelei József egyetemi tanár: **A nemzetnevelés alapja** — Debrecenben az Egyesült Nemzeti Liga nemzetnevelési előadássorozata 1941. november 29-én tartott előadás nyomán — Szentgericei Jenő kiadása, Kolozsvár, 1942. 86 oldal.

Korunk tünete, hogy a kiváló szaktudós saját tárgykörén tülemelkedve egyetemes nemzeti célokkal is foglalkozik. A „Merre haladjunk?” kiváló írója most nemzeti létkérdéseink közül a nemzeti nevelés alapját világítja meg eredeti elgondolással. A nemzetnevelés korszerű gondolatait adja rendszerbe foglalva, de úgy, hogy azonnal rámutat a gyakorlati kivitel főbb szempontjaira is. Ebben követi nagy mestereit: Zrinyit és Széchenyit.

Újszerű fejtegetéseiben az, amikor megkívánja a nevelőtől a gyermek- és környezet tanulmányon kívül a család-, sőt a *nemzetsegítanulmányt*, valamint a saját lelki adottságának ismeretén túl a *saját maga történelmi tartozékának* teljes ismeretét is, mivel — szerinte — a nemzetnevelőnek — márpedig mindenki az! — a *nemzettörténelmet* és annak alanyát, a *nemzetlelket* gyökereiben kell ismernie, mert *nemzetet csak lelke és történelme szerint lehet nevelni*. Így fogva fel a nemzetnevelés lényegét azt kívánja, hogy annak végcélja: a) az öntudatában erős, b) közösségi szervezetében elszakíthatatlan, c) szükségeiben és céljaiban tisztánlátó, d) életét hősi küzdelemben leélő magyar történelmi közösség megteremtése — legyen.

A nemzetnevelést ötös irányítottságúnak látja s kívánja, hogy a nemzetet mind az öt vonatkozásban nevelnünk kell, tehát a nemzetnevelés a) a nemzettest, b) a nemzeterő, c) a nemzetegység, d) a nemzetszellem és e) a nemzeterköls és nemzethit fejlesztésében és tökéletesítésében valósuljon meg. De megkívánja e cél érdekében a *nemzetszolgálat megszervezését is*, amely egyik oldalon a nevelőket, a másikon a nevelendőket foglalja magába.

Zrinyit vagy Széchenyit véljük hallani ott, amikor a nemzetszellem neveléséről szólva ezeket mondja: „*Nekünk belülről feltörő, kifelé önmérsékletes; belülről kifejezetten faji és nemzeti öntudattal telítődő, kifelé türelmes és tapintatos; befelé fegyelmet tartó és függelmet parancsoló, kifelé függetlenségünket biztosító; befelé kemény egységbekovácsoló, kifelé bajtársi szellemtől átítatott, szövetségstisztelő; bent a nagy nemzeti céljainkért szilárd úton haladó, kifelé pedig a történelem homlokán nemzeti hivatástudattól erős szellem kiküzdéséért, fenntartásáért, illetőleg fejlesztéséért kell harcba szállnunk.*”

Tanító- és tanárképzésünk hibájául rója, hogy „*éppen a tanító- és tanárképzésünknel dühöng legjobban a tudósképzés, ahelyett, hogy már egyszer legalább itt, a nevelő-szervezetünk neveléséhez szerveznők meg a nemzetszolgálatos jellemképzést, mint az oktatók elsőfokú feladatának és hivatásának és így lelki felszereltségének biztosítékát.*” Mert a nemzetnek nem egyszerűen tudós tanítókra és tanárookra van szüksége, hanem tudással párosult, elszánt, cselekvő jellemekre.

Mindig korszerűek s nagy szövetségeseink mai felkészültségére utalnak azon szavai, amelyeket a nemzeterköls kifejlesztésének szentel, értve nemzeterkölsön a nemzet lelkének a nemzet javát, előrehaladását szolgáló belső

nemes kényszerét. Természetes, hogy a nemzetnevelés feladatául állítja ennek a nemzeti erkölcsnek kifejlesztését, amely a léleknek a jócselekedetre késztető nemes belső kényszerét kiműveli és végső fokon a nemzetért minden áldozatra kész szellemet teremt.

Ismét közreadja a „Merre haladjunk?”-ban már napvilágot látott új magyar tíz parancsát, különösen bőven foglalkozik a közösségtudat (biológiai-, történelmi- és teremtetőközösségtudat) kifejlesztésével és elmélyítésével; de szól azután a közösség és a szervezésről, arról, hogy kiknek szól a nemzetnevelés és kik a nemzet nevelői? Végül megállapítja, hogy a nemzetnevelés voltaképpen a nemzet történelmének megfontolt irányítása (ha külső erők nem hatnának közre történésünk folyamába), és részletesen megjelöli a nemzetnevelés országos központi vezetőségének tagolódását, szervezetét.

Lehetetlen e helyen idéznünk — még nagy vonalakban sem — írónk minden értékes elgondolását. Amit azonban a nemzetnevelésről, annak céljáról, módszereiről, a nemzet nevelőiről, úgyszintén a nemzetnevelés központi szolgálatáról mond, az mind korszerű, eredeti elgondolás s nagy hasznára lehet minden nevelőnek, de mindenki másnak, aki — bár közvetve is — valamilyen formában részt vesz a szebb és boldogabb nemzeti jövő kialakításában. Korszerű elgondolásai, gyakorlati útmutatásai, — amelyek célja az egész nemzetnek mai feladatok elvégzésére való előkészítése, — felbecsülhetetlenül teszik e művet a haladni kívánó s a nemzet jövőjéért aggódó, érte küzdő minden magyarnak.

Ma, amikor világnézetek harca dül a világon, hogy a jövő nemzedékek életformáját kialakítsa, s ebben az élethalál küzdelemben a magyarság is ott áll, hogy ismét vérrel-élettel tegyen tanúságot keresztény-nemzeti világnézete mellett, feltétlenül szükség van olyan nemzetnevelésre, amely keresztény alapon állva ízig-vérig nemzeti, s kifejezetten magyar nemzeti legyen. Ezt a célt szolgálja a tudós író jeles munkája s éppen ezért örülünk közreadásának, mivel így valóban eléri azt, amire hivatott: a korszerű, s az egész nemzetet átforgató nemzetnevelést! Széchenyi mondja a Világ-ban: „A magyar erőből pezsgő fiatal nép, mely csodálatos nagyságra emelheti magát.” Ezt a nagyságra-emelést van hivatva elősegíteni ez a minden vonatkozásban mélyen átgondolt és merőben a sajátos magyar viszonyokhoz és célokhoz alkalmazott mű. Ezért tartjuk Gelei könyvét — nemcsak pedagógiai, hanem történelmi s általában minden nemzeti vonatkozásában is — nagyjelentőségűnek.

Vicsay Lajos.

Vértes O. József: Az ingerlékeny gyermek. Szülők könyvtára 21. szám. Studium, Budapest. 52 old.

Céljának megfelelően nyelvezetében igyekszik közérthetőségre és éppen ezért tartózkodik a kérdés szakirodalmából idézni, bár bevezetőjében a legjelentékenyebb szakmunkák íróit felemlíti. A gyermeki lelki korok szerint külön fejezetekben foglalkozik a csecsemő nyugtalanságra való hajlamával, a kisgyermek érzékenységgel, az iskolásgyermek ingerültségével és végül a

serdülő idegességével. Megállapításai kristályfiszták, a szülőknek javasolt segítői módok józanak és követhetők. Látszik, hogy a szerző szakismeretei kívül nagy szeretettel foglalkozik mindenkor a gyermekkel. Igen hasznos a könyvecske nemcsak a gyermekével bajlódó és azt féltve vezető szülők részére, de minden tanító és tanárember számára is. Ha az iskola szervezeténél fogva nem is teszi mindig teljes mértékben lehetővé a szükséges „gyógykezelést“, mégis sok hibától menti meg a gyermekek oktatóját. Különösen a két utolsó fejezet ismerete válik hasznossá, melyeknek tartalma: *Az iskolás gyermek ingerültsége*. 1. A korszak főbb mozzanatai. 2. Okok: tanulási nehézség, figyelmetlenség, kifáradás, képtelenség a tanítás üteméhez való alkalmazkodásra, rendellenes emlékezet; „nehéz“ tárgyak, nem kedvelt tanítók; iskolai fájás. Környezet. 3. Dacosság, rosszkedvűség. Nyugtalan álm. Házi feladat. 4. Más a gyermek otthon, más az iskolában. 5. Kiegyenlítési törekvések. Teendők. *A serdülő „idegessége“*. 1. A serdülés élettani és kóros idegessége. 2. A serdülési idegesség oka: élettani átalakulás. 3. A serdülési élettani idegesség megnyilvánulása: fiúkon, lányokon; ellenkezés, nyugtalanság, ábrándozás, ellentétes érzelmek, félelem. 4. A nagy titok. 5. Néma bűn. 6. Teendők. Ez a felsorolás bizonyára érdeklődést fog kelteni kartársaink körében a könyvecske iránt. M. Gy.

Dr. Garai József: Montessori lélektana és didaktikája. Közlemények a Ferenc József-tudományegyetem lélektani intézetéből. Kolozsvár, 1941. 88 oldal.

Montessori nevelői felfogása nem mondható rendszerbe foglaltnak. Ő maga a neveléstan vizsgálódási körét kerülte, nevelésen bánásmódot ért. Elszórt nézetei azonban világosak és összefüggőek, úgy hogy azokat rendszerbe foglalni lehet. A szerző jelen munkájában a Montessori eljárás lélektani alapjait adja meg, másrészt a didaktikai és módszertani problémáknak Montessori szellemében való vizsgálatát végzi el.

Összehasonlítja részletesen az újabb pedagógiai irányokat Montessori eljárásával, miben egyezik ezekkel és miben különbözik tőlük. Általában ezekben az új iskolákban két herbarti gondolat uralkodó, a koncentráció gondolata és a kérdve-kifejtés elve.

A III. fejezetben Montessori rendszerének lélektani alapvetését ismerteti. Összehasonlítja Adler és Deczoly felfogását Montessoriéval. Kimerítően ismerteti a szerző, miként teljesíti Montessori az oktatás egészségügyi követelményeit. És ebben a kérdésben nagy szerepe van a fáradtság különböző okainak, valamint azok elkerülésének. Ennek megfelelően állítandó össze az órarend. A tanulásra való előkészítésnek fontos részlete az érzékszervek nevelése. Ezt Montessori mesterséges eszközök használatba vételével igyekszik elérni. Ezekről az eszközökről és használatukról bő tájékoztatást nyújt a szerző.

A IV. fejezetben méltatja Montessori oktatási módját és erre vonatkozó véleményét, majd a következő fejezetben módszertani kérdéseket ismertet kritikai alapon az írás-olvasás és a számolás tanítására vonatkozólag.

A nagy irodalmi felkészültséggel dolgozó szerző igen hasznos munkát

végzett, amikor Montessori eljárásáról és annak értékéről, alapvetéséről az előre kijelölt alapon összefoglaló képet nyújtott.

M. Gy.

Dr. Tóth B. Zoltán: Félelem és a gyermeki lélek. Közlemények a Ferenc József-tudományegyetem pedagógiai lélektani intézetéből. Kolozsvár, 1942. 54 oldal.

Szerző munkája első felében főképpen lélektani fogalmak tisztázásával foglalkozik, mintán nevelési feladatok csak lélektani ismeretek alapján oldhatók meg. Foglalkozik az értelem, akarat és érzelem három fő lelki jelenség helyes megítélésével, azok egységben való megjelenésével, amint a lelki életében szorosan egybekapcsolódnak. A félelemnek nevezett jelenségsoport az érzelmelek között foglal helyet. Meg kell különböztetnünk félelmet és szorongást, amelyek között lényeges jegyekben eltérés van. A félelem célszerű tényezője a léleknek, amely megakadályozza az egyén károsodását, vagy elpusztulását. A szorongás az egyén előtt többnyire ismeretlen lelki állapot, amely másodlagos tárgyakhoz kapcsolódva célszerűtlenül befolyásolja a gondolkodást, érzelmeiket és törekvéseket.

Az állandó ijesztgetés, a rideg bánásmód folyamán a következő rendellenes fejlődési folyamatok alakulhatnak ki: 1. ideges tünetekkel kapcsolatos viselkedések, a) félénkség, b) elzárkózás, visszahúzóds. 2. Társadalomellenes viselkedések, a) hazudozó, b) dacos és c) tolvaj gyermek. Mindegyik háttérben állhat a félelem, amint a szerző szépen elemzi, s egyúttal pontonként rámutat a nevelésnek mi a módja és feladata az egyes esetekben.

Végül foglalkozik a gyermekkori hibák és a nevelés kapcsolatával. Kiemeli, hogy a siker-érzés nyújtása, felébresztése a legjobb orvosság. Nevelői munkánk eredményessége épen a siker-érzések ápolása, valamint megfelelő sikeralkalmak nyújtása által biztosítható. Főképpen a „szigorú nevelés” hívei zárják el a gyermektől ezt az érzést. A nevelés második sarkalatos pontja a szeretet, amely a gyermekkel szemben türelmet és megértést tanúsít, megérinti a jóindulatú hozzáfordulást és segítő készséget. Fontos nevelési szempontok: a múlt hibáit ne hánytorgassuk fel; hibájával ne hagyjuk a gyermeket egyedül; a hibával ellentétes tulajdonságokat erősítsük.

Az irodalommal alaposan alátámasztott munka figyelmet érdemel a gyermek nevelésével foglalkozók körében.

M. Gy.

Róder Pál: Szülők Iskolája. Különlönyomat az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny 1941. évi 3. számából.

A Szülők Iskolája a budapesti Madách Imre-gimnáziumban indult meg 10 héten át tartó tanfolyamon a Székesfővárosi Népművelési Bizottság rendezésében. A kezdet biztató sikerei után a további fejlődés elmaradt. Szerző mélyreható és körültekintő figyelemmel sorakoztatja a Sz. I.-val kapcsolatos problémákat, megszólaltatja a szülőket is a bizalmas „Levelesládából”, a szülőket, kik sokféleségükben, tájékozatlanságukban és bizalmatlanságukban egységesen sorakoznak fel a hivatásos nevelők arcvonalaival szemben. A szülők együttesének nagy része nem tudatos nevelő társadalom, erre mutat kicsinyes és felszínes érdeklődésük gyermekük problémái iránt. Sokszor nem

Kívánják gyermekeik mélyreható jellemzését hallani s megismerésükben a nevelőnek segítségére lenni nem törekszenek. De a szülői társadalom „emelkedettebb szellemű” része mégis igényli az irányító, felvilágosító tanításokat, a nem igényeseket pedig a nevelők kötelessége azzá nevelni. A Sz. I.-nak tehát mindenkép meg van a jogosultsága. A nevelők és szülők együttműködése nélkül a gyermek nevelése komolyabb esetekben csak „tüneti kezelés”, minthogy nem is lehet más a mélyebb lelki okok közös feltárása nélkül. A szülőknek, nevelőknek, a közös felelősség, a nevelői műveltség, és a nevelői köztudat terjesztése érdekében szervezkedniök kell. A hivatásos nevelők volnának továbbá legilletékesebbek közreműködni a jövő fegyelmezett társadalmának kialakításában. A Sz. I.-nak rendszeresítése e téren igen komoly eredményeket hozhatna.

Udvarhelyi László dr.

Gombos István: Az osztálytanács szervezete, mint az önnevelés tényezője. Ebben a nyolcoldalas kis tervezetben szerző azt mondja, hogy az eddig meglévő és használt eszközök a nevelés terén nem hoztak megnyugtató eredményeket s különösen nem a növendékek önnevelése, nevelői készségeik kifejlesztése (hogy majdan ők is nevelhessenek) és a közösséggel való belső kapcsolatuk tekintetében. A gyakorlati életben szükséges emez alapok építésére alakította szerző — az igazgatása alatt álló iskolában — az osztálytanács (osztályvezérség) szervezetét. Lényege a tanulók önkormányzata, főképp a köteleességteljesítés, a fegyelem, a közös munka, a bírálkodás terén. Az elmúlt évtizedek pedagógiai-didaktikai jelszava a termékenyítőleg ható öntevékenység elve, a gondolkodásra, életrevalóságra nevelésnek eszköze. Az osztálytanács szervezete az egyéniség nevelésében inkább külső eszközökkel hat, a közösség életének szabályozására gondolt, az egyéniséget a közösséggel látja, mint annak részét. A közösségtudat nevelésének eszköze. A fejlődő jellem összetevői, pl. az önbírálat, önfegyelmzés, köteleességtudás, testvéries szeretet, a közösségből nőnek ki. Az osztálytanács szervezete organikus összefügg az iskola hivatalos kormányzatával. Külsőleg — különösen leányiskolában — ridegnek látszik maga a szervezet a fővezér, alvezér, osztályvezér, tanácsnok, stb. számos tisztségével, de ha a tanulók esetleg jelentkező feltűnésvágyát és feltékenységét féken tartjuk, ha az érvényesüléstől esetleg tehetségtelenségük miatt elesők kedvetlenségének elejét tudjuk venni (nehéz feladata a nevelőnek), jót is ígérhet a rendszer. Szerző szavaival élve: *annyit ér, amennyi lelket tudunk vinni bele.* A lélek a nevelői leike. Ez ott sugárzik formák nélkül is, ha hiányzik, az osztálytanács szervezete pótolni nem tudja. De a kettő együtt fokozhatja az eredményeket. A szerző sikerekről számol be s mint erőteljes önkormányzati szervezettel, ahol mód kínálkozik rá, érdemes gyakorlatilag is foglalkozni vele.

Udvarhelyi Károly dr.

Nagy magyar éntékeink védelmében és szolgálatában. Szerkesztette: dr. Bakos József gimnáziumi tanár, a „Védjük Nyelvünket” munkaközösség vezetője. (Az érsekújvári áll. gimnázium IV/a osztályában működő nyelv-

művelő, táj- és népkutató munkaközösség kiadványa. II. kötet. A „Védjük Nyelvünket“ diákmunkaközösség kiadása. Érsekújvár, 1942. 107 oldal.)

Bevalljuk, meghatottan, de bizonyos szégyenérzettel is fogadjuk az érsekújvári gimnázium alsós diákjainak ez újabb — s talán az „Együtt Dolgoztunk!“-nál is lelkesebben összehordott, és könyvalakban közreadott munkáját. Meghatottan vesszük kezünkbe, mert ennyi lelkesedés, fajszeretet, hagyománytisztelet a mai időkben is őszinte tiszteletet ébreszt az olvasóban; de szégyenérzet is ég lelkünkben, hogy a nemrégien felszabadult ifjúság mutat példát nekünk, felnőtteknek nemzeti hagyományaink, értékeink védelmére.

Egy nemzet életében az ifjúság magatartásától sok minden függ. Ezért kell a magyar ifjúságot minden felhasználható *gyakorlati* eszközzel is öntudatos magyarnak nevelnünk, mégpedig jellemben, nyelvében, irodalmi szemléletében, művészteljesítésében és szociális viselkedésében. Adjunk műveltségének — amely szereti magáravenni az egyetemesség tágját — értéket, magyaros szint és mélységet. Tegyük léletté és hajtó erővé bennük régi magyar értékeink és a magyar hagyományok ismeretét is. A magyar föld és népe, a magyar lélek és szellem, a magyar múlt minden régi hagyománya, a magyar táj nevelő ereje a segítő eszköz ebben az új magyar nevelésben. De hűségre kell nevelnünk önmagunkat is a magyar valóság, a népi magyarság iránt.

Ezt a nagy célkitűzést szolgálja az a munka is, amiről ez a kiadvány tanúskodik. Egy lelkes tanár egyénisége sugárzik ki a tanulók munkájából, amely így csokorba kötve nagy ígérete a szebb magyar jövőnek. Különösen értékes a szerkesztőnek „Felfedezőútak az irodalmi alkotások birodalmában“ címen közreadott útvezető, amely az irodalmi alkotások rejtelmes titkait tárja a tanuló elé.

Hálás szívvel köszönjük a követésre méltó példát: a magyarság szolgálatára készülő ifjúságot látjuk belőle kibontakozni.

Vicsay Lajos.

Wagner Richárd dr.: A világegyetem és a föld. Budapest, 1942. 83, 160 oldal. Kókai Lajos kiadása.

Az ismeretlen világ, a csak titokzatos fényeket sugárzó földönkívüli világegyetem régi tárgya az ember érdeklődésének. A tudományos kutatók kis körétől eltekintve azonban kevesen gondolnak arra a közösségre, mely a világegyetem és Földünk fizikai-biológiai élete között fennáll. Pedig alig van a természet és az ember életének olyan mozzanata, amely nélkülözheti a kívülről érkező hatásokat. Ezek között életet elindító és fenntartó hatások is vannak. *Wagner dr.* könyve összegezi e hatások és kapcsolatok szempontjait és eredményeit. A könyvnek ez a vezérgondolata s e gondolattal szerző egyrészt megfelel a mai ember és a mai nevelő összegező, átfogó életszemléletre törekvésének, másrészt kijelöli a „*csillagászati földrajz*“ munka- és érdekerületét. A csillagászati földrajznak szerinte mindig földrajzi problémákat kell megoldania. A bevezetőben leszögezett ilyen célkitűzéseknek a könyv végig megfelel s ezzel magyarázható a „*Világegyetem*“ főcím alatt

felvett, a csillagászatban körébe vágó anyagnak, csak alapvetésül történő rövid tárgyalása. A továbbiakban szerző a „Gömbalakú Földdel” foglalkozik, bevezeti az olvasót annak geometriájába, az elképzeléshez és helymeghatározáshoz szükséges koordináta rendszerek ismeretébe, megismerteti a velük kapcsolatos fogalmakat, (csillagmagasság, azimut, stb.), a fókuszot, a földrajzi szélesség és hosszúság fogalmát. A könyv céljához és méreteihez képest talán nagy teret engedve foglalkozik a földgömb és a földfelszín ábrázolásának módjaival, közölve a legfontosabb vetületeket, megemlítve azok használhatóságát is, különböző célú térképek szerkesztésénél. Idevágó fejtegetéseit szemléletes, kitérő rajzokkal kíséri s a fejezetet kiegészíti a térkép-készítés alapvető módszerének (háromszögelés) és a térképi hegyábrázolás módszerének (szintézis) ismertetésével.

Erdekes fizikai probléma egy következő fejezetben az elsőlegesen Newton-tól vizsgált és állandóan ható nehézségi erő kérdése, hatása: bar és az emberhez való viszonyaiban. Ez az erő minden földrajzi tényezőben jelen van, a növényvilágban épügi irányít, mint a földfelszín alakulásában, az ember építkezésében, az utak elhelyezésében és anyaghasználatában, a közlekedés minden alakjában, stb. E gondolatból már látszik a könyv célja és szelleme, de ez még tovább épül a „Mozgó Föld” c. fejezetben. A kapcsolatok e jelenséggel még mélyrehatóbbnak látszanak. Az idő, az inga mozgása, a függő iránya, a földforgás eltérítő hatása a mozgó testekre (jármű, víz, levegő) és a hatások eredménye (passzát, antipasszát, ciklonok, anticiklonok, tengeráramlások) és a gyakorlati fizika vívmányai (óceánrepülés) a szakembert és laikust egyaránt érdeklő kérdések, nemkülönben a Föld keringésével kapcsolatos jelenségek. A két fő mozgás (tengelykörüli forgás, keringés) eredményeinek további, részletesebb tárgyalását a „Megvilágított Föld” és a „Meleg a Földön” főcímek alatt olvassuk. Szerző itt sem csak a szorosan vett csillagászatban anyaggal foglalkozik (időtartam, éjféli nap, szürkület, távasság, delelési magasság, évszakok), hanem a „természetes fény” kihasználásában rámutat a különböző települések, város, tanya, falu, gazdasági, társadalmi, közlekedési, berendezési stb. viszonyaira, az így kifejlesztett különböző életmódokra és munkarendekre. A mesterséges világítás a magánosoknál, közületeknél egyaránt költségvetésbe vágó kérdés. Minél takarékosabb megoldására, az emberek egészségesebb munkarendjének előmozdítására szerző felveti az egységes nyári időszámítás szükségességét, bemutatja a tervezett európai időszámítási területeket. A Nap hősugárzásával kapcsolatban — többek között — a sugárzás mennyiségével, a tenger és szárazföld eltérő felmelegedésével, kapcsolatban a monszun-szélrendszerrel, a különböző szerkezetű talajok felmelegedésével foglalkozik a szerző, majd a domborzat módosító hatásaival s a felmelegedési viszonyokhoz simuló települések megemlékezésével zárja a könyvét. A világos, tömör nyelvezettel írt könyv értékét számos illusztráció és gondosan összegyűjtött adatok emelik. (A fényt szimbolizáló művészi címlapot Kopasz Márta rajzolta.) A fő gondolatokat szerző emelkedett földrajzi szemléletének igazolására soroltuk fel s habár sok kérdésen csak könnyedén átsuhan, a könyv mégis eléri cél-

ját, bemutatni a világegyetem és a Föld legfontosabb kapcsolatait. Ezért e kiváló munkának a földrajzzal foglalkozó tanárok jó hasznát veszik.

Udvarhelyi Károly dr.

Otto Kersten: Praxis der Erziehungsberatung. Ein Handbuch mit Bibliographie. Unter Mitarbeit von Hildegard Meyer. Stuttgart 1941. Ferd Enke kiad., 551 l.

A könyv mindenkihez fordul, akit hivatala, hivatása vagy különleges megbízatása a nevelési tanácsadás sokféle szétágazó munkájának valamely pontjára állít. Ezért főleg magyar viszonyok között igen alkalmas arra, hogy tisztázzon oly félreértést és megszüntessen oly tájékozatlanságot, amely nálunk igen sajnálatos és veszedelemes módon el van terjedve. Hazánkban nem egyszer az illetékeseket, hivatalos köröket is megtéveszti az elnevezés: „nevelési“ tanácsadás, és így azt hiszik, hogy ilyen tanács adása a pedagógus feladata. A valóságban másként áll a helyzet. Nevelési tanácsot nem a pedagógus ad, hanem ő kér és kap — mint szülő, tanár, tanító vagy óvónő stb., mögözpedig az erre különlegesen kiképzett pszichológustól. Elengedhetetlen ugyan, hogy az, aki nevelési tanácsot ad, bizonyos alapvető pedagógiai képzettséggel is rendelkezék — épp úgy, mint pl. orvosival és pszichiátriával, — de elsősorban pszichológusnak kell lennie. Szakszerű lélektani képzettség nélkül nevelési tanácsadásra vállalkozni lelkiismeretlenség, és épp oly súlyos következményekkel járhat, mintha valaki sebészi képzettség nélkül vakkelet operálna. Ezért örömmel üdvözölhető szerzőnk eljárása, amellyel mindjárt a könyv elején részletesen tárgyalt fogalmat ad a nevelési tanácsadás mivoltáról. Eszerint a nevelési tanácsadás: alkalmazott lélektan, neveléslélektan és gyermeklélektan, tehát mintegy határterület lélektan és neveléstudomány között. Célja, hogy a nevelési nehézségeknek lélektanilag igen sokszori esetei közepette biztos nevelői alapszabályokat teremtsen.

Szerzőnk bebizonyítja, hogy egyes eljárási recepteknek gépies alkalmazása kézenfekvőnek és kényelmesnek látszik ugyan, de csak rövidlátó kurzuslás és kontárság. Csak a mélyebb okok és összefüggések figyelembevétele nyomán érthető meg és tisztázható az egyes eset. Épp ehhez kell óriási lélektani gyakorlat, képzettség és érzék. Az egyes előírások és rendszabályok csak a mélyebb összefüggések alapján érthetők meg. Csak ezen az alapon dönthető el, hogy a mostani eset ugyanaz-e vagy csak hasonló, hogy tehát a más alkalommal bevált rendszabály most is be fog-e válni, vagypedig ellenkezőleg, nem csupán hatástalan lesz, hanem kiszámíthatatlan ártalmakat is okoz. Aki nevelési tanácsadásra vállalkozik, annak önmaga előtt becsületesen számot kell adni róla, hogy képes-e a szükséges érzéket, felelősségtudatot, szakképzettséget és tapasztalatot felmutatni. Akik mind a lélektannal, mind a neveléstudománnyal nincsenek már hivatásuk révén is a legszorosabban összekapcsolva, azok számára lehetetlen, hogy a tudomány legújabb eredményeiben bepillantassanak e téren. Ez a bepillantás annyival inkább is nehéz, mert a nehezen nevelhetőség kérdései messzire benyúlnak az élettan, orvostudomány és társadalomtudomány területeire is. Nem remélhető ugyanis, hogy az, aki nem szakember, abban a helyzetben volna, hogy tájékozódó és

önképző olvasmányai közül azokat, amelyek valóban lényegesek és termékek, meg tudja különböztetni ama publikációktól, amelyek értéktelenek, de amelyek minden oly területen, ami általános érdeklődésre tarthat számot, gyakran fordulnak elő.

Szerzőnk a nem-beavatott olvasót megkíméli e tévelygéstől, és mindjárt a szakirodalom ismertetéséhez vezeti oda. Így a saját egyéni álláspontját háttérbe szorítja, személyes teljesítménye inkább abban áll, hogy világosan tagolt problémafelépítést és vezérfonalat ad, elvezet a részletkérdéseknek és a szakkutatás különleges eredményeinek kapujáig. A könyv gazdag tartalmáról nem lehetséges áttekintést adnunk. Csak annyit állapíthatunk meg, hogy a nevelési tanácsadás összes kérdéseit és tudományágait figyelembeveszi, pl. a gyermek- és ifjúkor fejlődéslélektanát, a normális nevelés kérdéseit, mindenekelőtt az ifjú szexuális nevelését is, továbbá a csonka családoknak a szociális nevelés szempontjából oly fontos problémáját, pedagógiai, lélektani és jogi következményeivel egyetemben, a „szülők nevelése”-nek kérdését, végül a nehezen nevelhetőségnek összes eseteit, különösen neurotikus vagy pszichopáthiás alapon, végül a gyógyító nevelést. Befejezésül tárgyalja a német nevelési tanácsadás megszervezésének formáit, áttekintésben. E ponton újra kidomborodik, hogy a pusztá jóakarat nem elegendő, sőt káros, rosszabb, mint a semmi, ha lélektani szakképzettség nem járul hozzá. Bármilyen kíváncsok a nevelési tanácsadás megfelelő kiépítése, ha nem tudjuk szakszerűen csinálni, inkább ne csináljunk semmit.

Dr. Noszlopi László.

KÜLFÖLDI TANITÁSI MOZGALMAK.

(Külföldi folyóiratok nyomán)

1. A német hatosztályú Mittelschule (polgári iskola) új tanterve és utasításai. Rajz és kézimunka. Az Utasítás szerint a két tárgy egy tanítási egységet képez, ezért egy tanító tanítja ezeket. A fiúiskolában az alsó 3 osztályban heti 3-, a felső 3 osztályban heti 2 órával szerepelnek a tantervben. Azon tanulóknak, akik második fakultatív idegen nyelvet nem tanulnak a VI. osztályban heti 4 óra. A leányiskolában minden osztályban heti 4 óra.

Az Utasítás a tanítás célját a következőképpen határozza meg: tervszerűen ápolja és fejleszti a tanuló készségét, hogy belső életének külső formát is adhasson, hatással van a fiatalságnak testi és jellembeli kialakulására és megteremti a gyakorlati élethivatáskohoz alkalmas alapot. Az önálló alakító gyakorlatokkal megértést kelt a német iparművészet, német népművészet és német műalkotások iránt. Képesíti a tanulót, hogy a művészt a sefejtestül megkülönböztetni tudja.

A meghatározott célú és anyagú kötött feladatok a tanulók tapasztalati köréből veendő. Céljuk a tanuló teremtő erejét ébresztani, a feladat tehát feleljen meg a tanuló fejlődési fokának.

A szabad rajzolás és festés a gyermek természetes vágyából folyik, ezt

minden fokon gyakoroltatni kell. A gyermek munkájához ösztönző megbeszélést kell fűzni, amivel a tanuló teremtő kedvét kell ébren tartani.

A rajzban, festésben és kézimunkában való önálló alakítás előfeltétele a természet tudatos megfigyelése. Ezzel a megfigyeléssel tiszta belső kép keletkezik, ez szolgál az önálló alakításnál alapul.

A VI. osztályban előírt linoleum- és fametszés csak kedvező viszonyok között tanítható. A díszítőírás minden osztályban szerepel.

A rajz- valamint a kézimunkaoktatás a műalkotások megbecsülésére való nevelés szolgálatában is áll. Erre a célra a tanítás folyamán minden alkalmat ki kell használni, óvakodni kell azonban az időelőtti formális esztétikai tanításoktól.

Anyagelosztás. I. és II. osztály. A népiskolában gyakorolt élményrajzolás fokozatosan fejlesztendő. A természet megfigyelésével kapcsolatban a forma- és színérzék alakítása. Feladatok a ház, a család, az iskola köréből.

Kivágás, ragasztás, hajtogatás, fűrészelés, fonás.

Dorongírás. Gyakorlás a rondtollal.

III. és IV. osztály. A forma- és színérzék továbbfejlesztése. Finomabb forma- és szín megfigyelések az emberen, állaton, fán, növényen és házon. Lassú átmenet térformák ábrázolására.

Egyszerű tárgyak fölvétele megfelelő mértékben. Egyszerű vázlat készítése.

Formálás, mintázás, öntés, faragás, fűrészelés, repülő minta készítése. Plakátírás.

V. és VI. osztály. Rajzolás természet után. Szín- és anyagtanulmányok. Egyszerű grafikus technikák: papír, linoleum és fametszés.

Használati tárgyak fölvétele vázlatokban. Párhuzamos és központi perspektíva.

Faragás, játékkészítés, kis tárgyak készítése iskolai és házi használatra. Fémmunka. Repülőmodell készítése.

Plakátírás. Könyveimírás.

Műalkotások megfigyelése főként a német népművészet, a német építőművészet és a nagy német festők és szobrászok alkotásai köréből.

A leányiskola I. és II. osztálya. A népiskolában gyakorolt élményrajzolás fokozatosan fejlesztendő. A természet megfigyelésével kapcsolatban a forma- és színérzék kialakítása. Feladatok a ház, a család, az iskola köréből. Szabad képlimzés.

Választásra: papír- és kartonhajtogatás. Képek és lapok felragasztása. Papírkivágás és ragasztómunka. Flánc és zsinórfonás.

III. és IV. osztály. A forma- és színérzék továbbfejlesztése. Finomabb forma- és színmegfigyelések az emberen, az állaton, a fán és növényen. Díszítő munkák.

Választásra: Irattartó készítése. Fűzés, öltögetés. Színes sablonnyomás. Mintázás különféle anyagokkal. Szövés.

V. és VI. osztály. Sík és térformák rajzolása. Szín- és anyagtanulmányok. Tollrajz. Linoleummetszés.

Választásra: Szövés. Szövetnyomás. Bőrmunka. Játékkészítés. Kisebb tárgyak előállítása házi és iskolai használatra.

Díszítő írás és alkalmazása.

Külön cím alatt sorolja fel a tanterv a női kézimunka anyagát:

I. osztály. Szövés (kis készítés, tűpárna, babamellényke, sapka).

Dúrvaszálú anyag egyszerű beszövése.

Kézi varrás egyszerű tárgyakon. (fürdőtasca, egyszerű kötény, párna) Széldíszítések horgolása, (pólya, mellényke).

A legfontosabb tudnivalók az alkalmazott anyagokról és fonalakról. A munkaeszközök és azok jókarbantartása. Szövőszék, szövési folyamat. Len.

II. osztály. Egyszerű alak- és mintakötés (kis harisnya, ujjatlan kesztyű, csecsemő sapka, keztyű, cipőcske).

Tarkahímzés vagy keresztöltéshímzés (öv, táskák, zsebkendőtartó, mellényke, az osztály asztalára terítő, mint közös osztálymunka.)

Kézivarrás. A gomblyuk.

Szabásminta másolás. Adott szabásminta alkalmazása.

A fonási folyamat. Pamut, műselyem. Fonalgyűjtemény.

III. osztály. Bevezetés a gépvarrásba. (szakácsfőközt, alvózsák, csecsemő ágynemű).

A rárakott és áthúzott foltozás.

Fehérnemű javítása.

Tarkahímzés és áttörési munka (Kötény, terítő, párna)

A szabásmintaív felhasználása.

A fonalgyűjtemény kiegészítése. (Pamut, selyem, juta, len, hánccs)

IV. osztály. Gépvarrás (ing, kötény, éjjeliing);

A felrakott gépfoltozás.

Fehérnemű beszövés kézzel.

Fehér hímzés (terítő, gallér, zsebkendőtartó, zsebkendő).

Alak- és mintahorgolás (csecsemőkabátka és sapka, sál, gyermekruha).

Szabásminta rajzolás.

A fonalgyűjtemény további kiegészítése.

A varrógép. A varrási folyamat. A varrógép kezelése és jókarbantartása.

V. osztály. Gépvarrás. (Éjjeliing gallérral és berakott ujjakkal, alsó fehérnemű. Gyermek játékruha, éjjeli ruha.)

Rávarrás, (párna, mellényke, takaró, falifüggöny, mint osztály közös munka.)

Finom horgolás (ing körülszegése, alsó ruha, zsebkendő, gallér).

Gépfoltozás. Trikófoltozás.

Egyes daraboknak és sarkoknak bekötése.

Adott szabásminta felhasználása és átalakítása.

Anyaggyűjtemény.

Nyomott és szövött minták felismerése.

Fonalak és szövetek nemesítése.

A jó szövet felismerése és ára. A kereskedelem szokásos megjelölései.

VI. osztály. Különbféle kötésű szövés, (öv, szalag, parzománny.)

Névhímzés.

Fehérnemű beszővése géppel. Fehérnemű és ruha javítása és jókarbantartása.

A szabásminta készítésének különféle módja.

Mosási és vasalási kísérletek a legkülönbözőbb fonal és szövetpróbákon, különös figyelemmel mesterséges rostanyagokra.

Szövőszék, szövési folyamat, kötések.

A fonal- és szövetgyűjtemény kiegészítése. Bel- és külföldi szövő- és fonó nyersanyagok, ezek nemzetgazdasági fontossága.

A ruházatkodás fejlődése. Népviselet.

*Bestimmungen über Erziehung und Unterricht
in der Mittelschule.*

2. Hírek Magyarország elkapcsolt területeiről. A délerdélyi magyar iskolák múlt tanévi eredményei. A bécsi döntés óta a román uralom alatt maradt magyar iskolák most fejezték be a második tanévet.

Nagyenyedén a Bethlen Gábor kollégium keretében teológia, főgimnázium, tanítóképző intézet és gyakorló elemi iskola működik. Ezek közül a teológia és tanítóképző a Romániában maradt magyarságnak az egyetlen ilyenmű intézményei. Erre való tekintettel a magyarság vezetői megegyeztek abban, hogy a tanítóképző valláskülönbségre való tekintet nélkül vesz fel hallgatókat. A tanulóifjúság száma a kollégiumban öröndetesen emelkedik. A múlt tanévben összesen 695 növendéke volt a kollégiumnak és pedig a főgimnáziumban 244, a tanítóképzőben 132, a gyakorló elemi iskolában 245, a gazdasági iskolában 56 és a teológián 18 tanuló. A kollégium mellett fennálló konviktusban 352 ifjú nyert elhelyezést és pedig 14 teológus, 180 gimnázista, 112 tanítóképzős és 46 gazdasági iskolai növendék. A konviktusi díj egy évre 10.000 lei (300 pengő) és egy mázsa búza. A konviktusban lakók 15%-a ingyen ellátásban részesült. Ezek részére a főiskola saját gazdaaságából engedett át terményeket a konyha részére.

A gimnázium tanulói közül érettségi vizsgára csak 7 tanuló jelentkezett, ezek közül 3 az írásbelin, 1 pedig a szóbelin bukott meg. *A jelentkezők 57%-a tehát megbukott.*

Gyulafehérvárott a román. kath. Majláth főgimnázium, az Irgalmas Nővérek vezetése alatt álló leánygimnázium és több román. kath. elemi iskola működik. Az elmúlt tanévre a főgimnáziumba 194 tanuló iratkozott be. Év végén 174 tanulót osztályoztak, ezek közül 26-ot javítóvizsgára és 4-et osztályismétlésre utasítottak. *Tehát az összes tanulók 17%-a bukott meg. Érettségi vizsgára 12 tanuló jelentkezett, kik közül 6 az írásbelin, 1 a szóbelin bukott meg, vagyis a jelentkezők 58%-a megbukott.*

Brassóban az elmúlt tanévben a református iskolában 557 magyar gyermek tanult. Az elemi iskolában 250, a négyosztályú leánygimnáziumban 110, a nyolcosztályú kereskedelmi iskolában 70, a két éves női kereskedelmi tanfolyamon 7 -a a tanonciskolában 120. Az előmenetel minden iskolában ki-

elégítő. A róm. kath. főgimnáziumba 177 tanuló iratkozott be, 39-cel több, mint az elmúlt tanévben.

Temesvárott négy osztályos róm. kath. főgimnázium működik. A III. és IV. osztálynak nincsen még nyilvánossági joga. A Notre Dam leányliceumban 32 leánynövendék jelentkezett érettségi vizsgálatra. Az írásbeli vizsgán 13, a szóbelin 4 jelölt, összesen a *jelentkezők 53%-a megbukott*. A kegyesrendű fiúlyceumban 29-en jelentkeztek érettségi vizsgára. Ezek közül az írásbelin 13, a szóbelin 3 tanuló nem felelt meg, összesen a *jelöltek 55%-a bukott meg*.

Aradon a róm. kath. főgimnázium 11 növendéke jelentkezett érettségi vizsgára, ezek közül csak 2 jelölt bukott meg a szóbeli vizsgán.

A romániai német népcsoport átvette a katolikus egyház iskoláit. Még a múlt évben elhatározta a romániai német népcsoport vezetősége, hogy a népcsoport vezetése alá állítja a német iskolákat, azokat az egyháztól átveszi. A német evangélikus egyházzal még 1941 őszén megegyeztek. 1942. március 16-án megegyeztek a temesvári katolikus egyházmegye püspökével is. E megállapodás eredményeképpen a német népcsoport átvette az egyházi iskolákat. Ezzel ezeknek az iskoláknak hitvallásos jellege megszűnik.

A németiség összesen átvett 13 óvodát, továbbá Arad-megyében 13, Temes-Torontál megyében 36, összesen 49 elemi iskolát. Átvette továbbá a következő középiskolákat: az aradi főgimnáziumot, a zombolyai főgimnáziumot, a temesvári fiúliceumot, fiú kereskedelmi iskolát, tanítóképzőt és gyakorlati iskolát, valamint ipari gimnáziumot. Átvették a gyarmatai és temesvári róm. kat. tanonciskolát. Átvettek tehát 7 középiskolát, 3 gimnáziumot, 1 liceumot, 1 kereskedelmi iskolát, 1 tanítóképzőt és gyakorlati elemi iskolát és 2 tanonciskolát.

A megállapodás értelmében a temesvári püspökség átengedi a német népcsoportnak a német iskolai célokra szolgáló épületeket és azok berendezését. A püspökség tulajdonjogának elismeréseképpen a népcsoport évente 1 lei jelképes haszonbért fizet. A vegyes lakosságú egyházközségekben, a nem német hívők részére átengedik kulturális és iskolai célokra a vagyoni egy részét. A német népcsoport átveszi az átadandó iskolákban működő összes tanárokat, biztosítja részükre szerzett jogait. A népcsoport kötelezi magát, hogy a katolikus egyház elveit tiszteletben tartja és tartózkodik, hogy a tanulók vallási életét vagy erkölcsi érzelmeit bármilyen tekintetben sértse. A püspöknek joga e tekintetben felügyeletet gyakorolni esetlegesen megbízott útján is.

Ez a határozat és megegyezés a magyar oktatás kérdését is közelről érinti, miután sok községben a katolikus lakosság magyar és német nemzetiségekből tevődik össze és most a németeknek a katolikus alaphoz való kiválása a magyarságot is sok tekintetben és súlyosan érinti.

Statisztikai Tudósító. (Stud.)

3. Az elzászi iskolák. A németek Elzászba való bevonulásuk után, ott olyan állapotokat találtak, hogy az iskolák megnyitására jó ideig gondolni sem lehetett. A lakosságnak mintegy 38%-a: 460.000 szennély menekültként állt

a belső francia földön. Kb. 85.000 lakóház romokban hevert. A visszamenetelő katonák rendszerint a megmaradt iskolaépületeket használták fel átmenetileg szállásként.

Amikor már az iskolákra is gondolni lehetett, a kérdés megoldása a német hatóságokat megoldhatatlannak látszó feladatok elé állította. A hatóság megbízottjai végig járták a községeket, helyszíni szemlén megállapították, hogy úgy az iskolaépületek, valamint a tanító lakások igen nyomorúságos állapotban vannak. Megállapították a rendelkezésre álló tanítók, valamint az iskolaköteles gyermekek számát. Megvizsgálták a rendelkezésre álló iskolai bútorokat és tanszereket is. Különösen a Rajna-mentén minden felszerelés hiányzott, ezekből az iskolákból a padokat és táblákat is elvitték a visszavonuló franciák.

Badeni tanítókat jelöltek ki iskolabiztosoknak, ezeknek feladata volt az elzászi iskolák vezetőit az iskolák újjáalakításában támogatni. Ügyeltek, hogy a hatóságok rendelkezései pontosan hajtassanak végre. Az ő feladatuk volt megfelelő óratervek készítése, az iskolaszerek pótlása és a tanítónak póttanfolyamokra való beutalása.

A francia uralom alatt az elzászi iskolák osztálylétszámának legfeljebb 30 tanuló volt, ezeket a tanító heti 30 órában tanította. Kisebb falusi iskolákban az osztályok összevontak voltak és ez összevont osztályokban is heti 30 órában tanított a tanító. A nagy tanítóhiány miatt ezeket a számokat most nem lehetett betartani. Az elzászi tanítók nagyrésze a belső Franciaországban teljesített még katonai szolgálatot. Sokan a hadifogságból sem tértek még vissza. Ezeken kívül azok a tanítók, akiknek csak francia nyelvű képzésük volt, kötelesek voltak Badenben átképző tanfolyamon részt venni. Sok szerzetest elbocsátottak a népiskola szolgálatából. Mindezen okok miatt nagyon sok tanító hiányzott. Az osztályok létszámát 45–50-re, a tanítók heti óraszámát 32-re emelték. De itt meg újabb nehézséget okozott a népes osztályok elhelyezése, mivel a tantermek legnagyobb része 30 tanulóra volt méretezve. Mindezen nehézségek dacára a múlt év október 1-én az iskolák megkezdhették a tanítást.

A hiányzó tanítókat Badenből pótolták, ugyancsak ezek helyettesítették a póttanfolyamra berendelt tanítókat is. A badeni tanítók teljesen átértékelték a rájuk váró nagy és nehéz feladatot. Érezték, hogy legfontosabb feladatuk a német nyelv ápolása nemcsak az iskolában levő tanulókkal, hanem a felnőttekkel is. Az elzászi németek sajátos ónémet nyelvet beszéltek, egészen sajátos szókinccsel és mondatfűzéssel. Ezeket esti tanfolyamokon kellett a felnémre tanítani, mondat- és szókinccs, valamint beszédgyakorlattal. Az iskolák alsó osztályaiban a kis gyermekek nagyon gyorsan elsajátították a helyes német nyelvet. Nehezebben ment ez a felsőbb osztályok tanulóinál, akik eddig csak francia nyelvű oktatásban részesültek, s csak heti 2–3 órában tanultak németül. Főképpen a fogalmazás és helyesírás okozott nehézséget, habár ezekre nagy gondot és sok időt fordítottak.

Nehézséget okozott a felsőbb osztályokban a számtantanítás is. A számtantanítás a németeknél egész más formákat alkalmaz, mint a francia iskola. Itt mutatkozott a nagy különbség a kétféle gyakorlati eljárás között.

A francia iskolákban a számtantanítás teljesen absztrakt, tiszta észszerűségre van alapozva, elhanyagol minden szemléletet. Pl. a francia iskolában a **fejszámolás** a már elsajátított írásbeli számolás mechanizmusából alakul ki, míg a német eljárásnál a fejszámolásból alakul ki az írásbeli forma. A francia számtankönyvek tele vannak fejtörő élettelen problémáival.

De egyéb tárgyaknál is mutatkoztak lényegbe vágó eltérések, amiket most a német tanítóknak kiegyenlíteni kellett. Az elzászi francia **tanterv** nem ismerte pl. a honismeret tantárgyakat. Elzász községei gazdag történeti **multtal rendelkeznek**. A városokban sok az emlékoszlop, jelentősek a hegyei, völgyei. De alig akadt elzászi iskolás gyermek, aki az iskolában valamit **tault** volna községének emlékoszlopairól, vagy községének bármily jelentőséges történetéről is. A térképismeret nem a szűkebb szülőföld ismertetéséből indult ki, a francia iskola nem törekedett a szűkebb szülőotthon megszeretetésére. Az új tanítóknak tehát ezen a téren is fontos új feladatot kellett megoldani.

Nagy az eltérés a természetrajz tanításánál is. A francia iskola a rendszerezésre fekteti a fősúlyt, a német iskola életismeretet és életközösséget tanít. A francia tanítást általában a rendszerezés jellemezte. A tanulók nagyon jól tudták, hogy valamely növény milyen rendbe tartozik, de az életösszefüggésekről nem tudtak semmit.

Éppen így megszűnt ez iskolában a görög ékitményeknek táblákról való másoltatása és helyet ad egy természetes rajzoltatásnak.

Die Deutsche Schule.

4. Panaszok a német nyolcosztályú népiskola ellen. Ujabban a német gazdaság és ipar köréből hangzanak el panaszok a nyolcosztályú népiskolában elért eredmény ellen. Főképen a tanulók számolásban való járatlanságát kifogásolják. A nyolcosztályú népiskolát végzett tanulókkal tartott fölvételi vizsgán olyan egyszerű számolási műveleteket kellett a tanulóknak megoldaniuk, hogy valamennyitől hibátlan megoldásokat kellett volna kapni. Érdekesekek ezek a feladatok.

Az építőiparosok országos szövetségében tartott fölvételi vizsgán a következő feladatokat kapták:

1. $27 + 0.548 + 107.30 + 2843.6 = ?$	4. $14814.6 : 1206 = ?$
2. $3047 - 2159 = ?$	6. $3/7 \times 5/6 = ?$
3. $11.28 \times 6.5 = ?$	5. $5908.23 - 899.8 = ?$
7. $5/6 : 3/8 = ?$	
8. Hány m összesen: $138.455 \text{ cm} + 0.3 \text{ m} + 25 \text{ mm} + 45.45 \text{ mm} = ?$	
9. Mennyi 240 Márka $3\frac{1}{2}\%$ -a?	
10. Mennyi 420 M tőkének 4%-os kamata 3 hónapra?	

A feladatok közül a 2-ik a IV., az 1, 3, 4, 5, 6, 8, 9 számúak a VI., a 10. feladat a VII. osztály anyagából való.

A másik fölvételi vizsgát a műhelybe lépő és nyolc osztályú népiskolát végzett tanoncok tették. Ezen a vizsgán a következő számtani feladatok szerepeltek:

1. $3527 + 998 = ?$	2. $62657 + 3279 = ?$
3. $9012 - 988 = ?$	4. $72122 - 6219 = ?$
5. $607 \times 69 = ?$	6. $799 \times 111 = ?$
7. $8058 : 2 = ?$	8. $28353 : 39 = ?$
9. $\frac{1}{2}$ kg kávé 3.40 M, mennyibe kerül $\frac{1}{4}$ font?

10. Ha valamely szám kétszeresét 5-tel szorzom és az eredményhez 5-öt adok, 55-öt kapok eredményül. Melyik ez a szám?

11. 3 q burgonyából eladnak 60 fontot, hány kg marad?

12. Valakinek 875 M-ja a takarékpénztárban 4%-os kamatra van elhelyezve. Mennyi pénze lesz két év múlva?

Sem az első, még kevésbé a második feladatsorozat nem haladja túl egy nyolcosztályú népiskolát végzett ifjú ismeretkörét és mégis nagyon rossz volt az eredmény. A tanítók ennek okát abban látják, hogy a nyolc osztályú népiskola két utolsó évfolyamának tananyaga olyan zsúfolt, hogy az előbbi osztályok anyagának ismétlésére egyáltalában nem fordíthatnak időt. Erre pedig az iskola befejezése előtt okvetlenül szükséges volna. A legrosszabb eredmény tényleg az alsó osztályok anyagánál, tehát az alpműveletek helyes megoldásánál mutatkozik.

Hibáztatják azt is, hogy nem jut elég idő a műveletek begyakorlására és mechanizálására, ami nélkül pedig számolási készségről nem lehet beszélni. Enélkül a tanuló a megtanult műveleteket igen hamar elfelejti.

Ezekből a tanulságokból illetékes gazdasági körök megállapították, hogy a nyolcosztályú népiskola számtantanítása csak abban az esetben felel meg a gyakorlati élet kívánalmainak, ha az alább felsorolt műveletek annyira begyakoroltak és mechanizáltak, hogy ezek a valóságban hús és vérré válhassanak a tanulóban. Ezek a megkívánt műveletek a következők:

1. A tízes számrendszer tökéletes ismerete. A számok írása és olvasása. A tanulóknak tehát nem szabad megakadni, ha 27 alá 0.543-at kell aláírni.

2. Abszolút biztonság a számolás alapelemeiben. Az egymegegy, az egybőlögy, az egyszeregy és az egybenegy abszolút biztonsága.

3. A négy alpművelet egész számokkal és tizedes számokkal fejben, felírásban és írásban.

4. A mindennapi életben előforduló egyszerű törtekkel való műveletek.

5. A pénzek, mértékek és súlyok tökéletes ismerete. A tanuló teljesen tudatlanul állott, amikor az első csoport 8-ik feladatát kellett megoldani.

6. Következtetés és százalékszámítás.

Ezek a szellem nélkülözhetetlen szerszámai, ezek nélkül a gyakorlati életben boldogulni nem tud senki.

Die Deutsche Schule.

5. Német iskola Párisban. Párisban nagy ünnepélytel nyitották meg a német iskolát. A megnyitáson részt vettek Páris város katonai parancsnokán kívül, magas német katonai parancsnokok. Francia részről a francia kormány képviselője és azon kerület polgármestere, amelyben az iskola megnyílt.

6. A tankötelezettség kezdete Németországban. Újabb rendelkezések szerint Németországban a tankötelezettség annak a tanévnek kezdetén kezdődik, amely naptári évben a gyermek hatodik életévét betölti. Tudvalevő, hogy a tanév, amely a múlt tanévig április elsején kezdődik, most, mint nálunk szeptember elsején kezdődik. Így tehát most iskolaköteles az a gyermek is, aki abban az évben december 31-ig tölti be a hatodik életévét.

Szenes Adolf.

LAPSZEMLE.

A Magyar Paedagogia. 1941. évi 5. száma (október—december igen értékes és bő tartalommal jelent meg 192 oldalon. 5 nagyobb tanulmány, 10 kisebb terjedelmű közlemény és 40 könyvismertetés mutatja a Magyar Paedagogiai Társaság intenzív és minden pedagógiai térre kiterjedő értékes munkásságát. A nagy értékű tartalomból a következőket ismertetjük.

Róder Pál: *A tanárság képzése, különös tekintettel a korszerű tanügyigazgatás feladataira.* A középiskolai tanárképzés megreformálásának gondolata nem mai keletű. Újabbban ennek a kérdésnek tárgyalásába belekapcsolódott a bölcsészhallgatók bajtársi egyesületének ifjúsága is. Az ifjúság a kérdést tárgyilagosan és komolyan fogta fel. Felmerült az egyetemi előkészítő év terve. Egyik célja a gimnázium és egyetem áthidalása, másik a tanári munkába való bepillantás. Ez elősegítené a kiválasztás munkáját a tanárképzést vezetőik részére, s maga a jelölt is rájönne, alkalmas-e erre a pályára, vagy nem. 150 hallgató közül csak 80 vallotta be, hogy tanár óhajt lenni, de csak 20 hivatásérzetből! Az ifjúság nagyobb része jobban megbecsült, jobban fizetett pályák felé tör. Ez adja meg a súlyos helyzet megoldásának módját. Ebben a felfogásban rejtőzik egy mélyebb veszély, a hivatástudat hiánya, illetve külső anyagi előnyökért való elnyomása. Podig hivatástudatra hatványozottan szükség van a tanári, tehát oktató és nevelő munkában. Ezt a hivatástudatot kell kifejleszteni. Annyiban mutatkozik is ez a mélyebb lelki polarizáció, hogy a hallgatók tárgyválasztása nem hasznossági szempontok szerint igazodik, hanem lelki hajlam szerint. Ezt szakirányban erősíti az igen magas színvonalú egyetemi szakképzés. Az iskola azonban a szakképzésen kívül még mást is megkövetel. Ezért a tanulmány írója az egyetemi előkészítő év beállításán kívül szükségesnek tartja a neveléstani, oktatástani és lélektani tanulmányok erőteljesebb beállítását a négy év alatt, valamint az utolsó évben főképen a gyakorlati tanári munkásságban való részvételt. A „tanárképzést” ez sem fogja befejezni, mert élete végéig fejlődik a tanár, de erre a fejlődésre jobb lehetőséget nyújt a javasolt módosítás. Az egyetemen szerzett ismeret mint vizsgaanyag jelenik meg a hallgatók előtt, s ez nem kedvez a hivatástudat felébresztésének. Sok metodikai és didaktikai ismeret hasznossága csak később, a tanári munka folyamán válik személyes átéléssé. A tanárképzés tehát ezért sem áll

meg az oklevél átvételénél. Kétféle tanártípus van. Az egyik utólérhetetlen példakép az ifjúság előtt, a másik mozgékony, dinamikus, az ifjúsággal együtt mozgó. Ez utóbbiban erősen él a hivatástudat és állandó fejlődésben van. A rátermett nevelő kora ifjúságához idomul és másként is állandóan keresi a jobbat és tökéletesebbet. Sok tanárnak nincs szüksége külső indítékokra, hogy továbbképezze magát. Azonban a külső hatások ezek részére sem feleslegesek. Az ilyen külső indítékok nyújtásában a tanügyi közigazgatásnak kell tevékenykednie. Ez a közigazgatás megváltozott külső formájában is, de fellelhetők más változások is. Alapvető változás, hogy az iskolai tanári munkát ma nemcsak ellenőrzi és megbírálja, hanem vezeti, irányítja is. Nem mindig az a tanár legmegfelelőbb tanulmányi felügyelőnek, aki a nevelés-oktatásban kiváló, mert ebben a munkakörében már nem tanulókkal, hanem tanártársakkal áll szemben. Tapintat, kisugárzó erő és más jellemvonások teszik a jó felügyelőt. A hivatástudatnak elsősorban magában az iskolában kell kialakulnia. Az iskola egységes munkája belső, igaz egységet kíván meg a tanári karban is. Ebben a nagy munkaközösségben mindenki megbecsüli a másik tanár munkáját is. Ennek a szellemnek vezetője és irányítója az iskolában csak az igazgató lehet, akinek munkája nem merül ki tisztán az adminisztrációban. A nevelés-oktatást vezeti és irányítja, e kérdések iránti érdeklődést felkelti és fenntartja, első kötelességének érzi a segítséget ebben a munkában. Ennek érdekében ügyel a rendre és fegyelemre, hogy a munka nyugodtan mehessen. Fokozottabban kell ebben a szellemben működnie a tanulmányi felügyelőnek. Az ellenőrzés és bírálgatás még jobban háttérbe szorul. Inkább hozzon magával, mint vigyep. Hozzon gondolatokat, problémákat, módszeres kérdéseket. Így válik a tanügyi igazgatás a tanári hivatásérzet ápolójává. De ezt segítik elő a nyári továbbképző tanfolyamok is. Kíváncsú, hogy ezek ne csak a szakképzést erősítsék, hanem neveléslélektani, hivatáslélektani és tanítási problémákra is kiterjedjenek. A tanfolyamok a tanári kiválasztás eszközei is lehetnének, amennyiben a rangsorban való előlépést ilyen tanfolyam elvégzésétől lehetne függővé tenni. Végül Róder arra mutat rá, hogy a neveléstani folyóiratok is a tanári hivatástudat felébresztésének és ébrentartásának kiváló eszközei. Túltermelésről ezen a téren beszélni nem lehet.

Sebes Gyula: *A valóság és az eszme szerepe a nevelésben.* (Székfoglaló.) A köz- és a nevelői gárda is hol az egyiket, hol a másikat tartja fontosabbnak, előbbrevalónak. Hosszú ideig az értelmi működés eredménye, az eszme volt az értékesebbnek tartott a valósággal szemben. Visszabátásként újabban divatosná vált a gyakorlati, a tettek emberét magasztalni. A nevelésben ezt az álláspontot képviselik a munkáltató-tanítás, cselekvő iskola, stb. irányzatok. Pedig Széchenyi szerint a valóság és az eszme egyképen tiszteletet érdemel. Amit valóságnak szoktunk nevezni, érzékszerveink útján jut tudomásunkra. A gyermek, a serdülés beálltaig, az ilyen valóságok világában él, és csak azután kezd vonzódni az általánosított felé. Ezt siettetni nem szabad. A szemlélet, a valóság életünk további folyamán is fontos szerepet

játszik. Az érzelmekkel átszőtt valóság, az élmény hatásosabb, mint a gondolati fogalom. Krisztus tanítását mindig példázatokkal adta. A szemlélés vagy önkéntelen, vagy tudatos. Az első a gyermekkorra jellemző. Nein haszontalan, de sok felesleges lomot raktároz el a lélekben. A módszeres szemlélésben az értelem irányít, vezet. Indítóoka és célja van. Az ember értelmre nem kimeríthetetlen, tehát erővel céltudatosan takarékoskodni kell. A módszeres szemléletre meg kell tehát tanítani a gyermeket. Nem a tisztán eszemmi, nem a szavakban, hanem csak a képekben való gondolkodás erőteljes és hatásos. Az erkölcsi leckék és tételek csak akkor érik el a gyermeknél nevelő hatásukat, ha előfordult esetekhez, szemlélethez kapcsolódnak. A tények tárgyilagosa megállapítása fejleszt az igazságszeretetet. Enélkül ábrándok lesznek vezetőink, önámításba esünk. Igaz, hogy a szemlélet sem mindig megbízható. Csak az érzékszervek csatlódásaira, az emlékképek módosulására és egymásrafekvésére kell gondolnunk. Tudnunk kell azt, hogy a szemlélésből annál több haszon van, minél többet tudunk, minél többet ismerünk. Mászt lát a villamossághoz értő szakember egy rádiókészüléken, mint egy laikus.

A túlzottan szemléletben élő ember azonban egyoldalúvá válik, nem tekint a dolgok mélyére, közömbössé válik okok és célok iránt, nem hasonlít össze, megfigyelési területe elszűkül. Ezért van szükség az eszmére, a valóság képének gondolati állandósulására. Az eszme jele a szó, mely tőle elválaszthatatlan. A szó leírásakor vagy kimondásakor a kép csak vázlat-szerűen rémlik fel. Az eszme a képből csak egyes jegyeket emel ki. Ezáltal erőnyereséget ér el. Az eszmében élő ember azután hajlamos a valóság lebecsülésére. Eltávolodik a valóságtól. Általánosít és így gyakran igazságtalanná válik, helytelen ítéletet mond emberről, dolgokról és cselekedeteiről. Ebből fakad az üres szó veszedelme is. Szavak tanulása lesz értelem nélkül.

A valóságra és az eszmére tehát egyaránt szükség van, nehogy gondolatvilágunk egyoldalú, sőt hibás legyen. Az eszméhez vezet az elemzés, az összehasonlítás és az általánosítás. Ennek megfelelően a nevelő közli az anyagot, az értelem részére feldolgozza, és biztosítja emlékezeti megtartását. A valóság szemlélete anyaggyűjtés. Nélkülözhetetlen, de magában nem elegendő. Csak az eszmévé alakult kép marad meg az emlékezetében. De a valóság szemlélete nélkül nyújtott ismeretek, tételek nem segítik elő a megértést. Ezt minden nevelőnek, októnak jól meg kell jegyeznie. „A helyes tanítás tehát a valóságból, a bőséges szemléletből indul ki és ebből emelkedik fokozatos lassúsággal — az eszméhez, az általánosozhoz.“

Bognár Cecil: *Az iskola.* Az iskolát rendkívül sokan bírálják állandóan, még pedig leggyakrabban gánososkodva. Az iskola azonban állja ezt a bírálatot, s még kísérletképen sem szűnt meg más intézmények példájára. Ez mutatja, hogy szükséges intézmény. Csak az lehet a kérdés, van-e szerkezeti hibája. Általában túlzott követeléseket támasztanak vele szemben. A nevelés és oktatásnak csak egyik munkása az iskola. A másik és nem jelentéktlenebb a család. Ennek hibáit is az iskolára kenik. Az iskola ma

többet foglalkozik a tanulóval, mint régebben, de az igények is megnöttek vele szemben. A tanítás anyagául általában hasznos dolgokat kívánnak, el-
távolítani mindent, amire a tanulónak későbbi életében szüksége nincs. Van-
nak is e kívánságnak megfelelő iskolák, de a szülők nem oda íratják be
gyermkeiket. Annak a kívánságnak, hogy ha vannak is ilyen fölöslegesnek
látszó tárgyak, azok ne akasszák meg a továbbhaladást, az iskola nem en-
gedhet a lezülles veszélye nélkül, már erkölcsi szempontból sem. A szülők
helyesnek ismerik el a szigort, de csak a más gyermekével szemben. Az
iskolával való általános törődés hasznára vált az intézménynek, fejlődést ho-
zot létre. De kár is származott belőle, a túlzó reformok tömege. Ilyenek:
a tanulók kezdeményezése, a korlátlan mozgásszabadság, a tárgyakra szét
nem tagolt tanítás. Mértékkel alkalmazva hasznos lehet a derűs légkör, a
cselekedtetés és némi tanulói önkormányzat. A didaktikai módszerek nem
csalhatatlan csodaszerek. Nem lehet minden lépést megkötni. A módszer
alkalmazása csak megfelelő egyéniség esetén hozhat sikert. Hiba az egyes
módszereknek, pl. a cselekedtetésnek minden területen, sokszor teljesen le-
hetetlen módon való erőszakolása. Idézi Willmann szavait: *A módszerkultusz-
nak a gondolathány a szülőanyja, a módszertől való irtózásnak pedig a gon-
dolkodásra való lustaság.* Az élet ma már erőteljesebben hat az iskolára.
De minden szellemi áramlat azonnal át akarja formálni, ami pedig nem
lehet helyes. Ezeknek az eszméknek érnük kell, amíg alkalmasak lesznek
felhasználásra. Az iskolánál a pedagógia gyakorlati tudománya. Ennek ér-
tékei vannak, amelyeket nem lehet máról holnapra meggondolatlanul kidobni.

Nagyon gyakori mai nap az a vélemény, ha a tanuló előmenetele nem
megfelelő, annak oka az iskola, a tanár. Pedig ebben a kérdésben igen nagy
jelentősége van a tanulók szellemi és erkölcsi értékének. Minden iskolafaj-
nak előírt tananyaga és színvonala van. De vannak olyan tanulók, akik
ennek megfelelni nem tudnak. Ezek kiselejtezése érdeke az osztálynak, az
iskolának, de magának a társadalomnak is. Mindenki természetesnek tartja,
hogy pl. zeneiskolában nem boldogul a botfűlű, de már a középiskolánál
megköveteli a tehetségtelen tanuló továbbhaladását is. A gyenge képességű
gyermek kerékkötője a tanításnak. Ez a körülmény szülőanyja a kitűnőnek
iskolája gondolatának. Ebbe az iskolába megint csak sokan fognak jelent-
kezni, akikről kiderül, hogy nem odavalók.

A nevelés egyik fontos tényezője a nevelő egyénisége. Iparkodtak en-
nek kedvező jegyeit megállapítani, de teljességében még nem sikerült. Ál-
talanában legyen a nevelő jó ember, értelmesen gondolkodó és harmónikus lel-
kületű. De még legyen érdeklődés és szeretet benne a gyermek iránt. Szük-
séges volna tehát az alkalmasság megállapításával megfelelő kiválasztás. De
ebben az esetben is a megkeseredéstől az anyagi gondatlanság mentővére
van szükség. A pénz nem teszi kedvesebbé a mogorva lelkületű tanárt, de
hiánya kiültheti a lelkesedést a legjobból is. Nem szabad a legnagyobb tel-
jesítményt követelni a tanártól a tanulók tudásában, mert ennek ára a
gyermekes keserves veritéke és más tárgyak elhanyagolása. A tanár ves-
sen számot tanítványainak képességével és munkabíráásával. Hatása az is-

kolán túl az egész életre terjedjen ki. Felügyelő hatóság is, a közönség is vegye figyelembe, hogy a tanító, tanár is ember, neki is lehet rossz hangulata, lehetnek tévedései. Az iskolai oktatásnak a magánoktatás felett előnye, hogy közösségre nevel. Az osztály kollektív lelkületét a tanulók, a tanárok lelkülete szabja meg, de nem egyszerű összege az egyes lelkületeknek. Az osztályokban mindig fellelhető egy alacsonyabb és egy magasabb rendű kollektív szellem. Az iskolai nevelés a magasabbrendű lelkiséget köteles kialakítani, érvényre juttatni. Az osztály szolidaritása azokat a tanárokat szokta kikezdeni, akik a tanulókkal szemben rosszindulatúak, erélytelenek, vagy gunyorosak. Az osztályszolidaritás akkor értékes, ha abban benne van a tanár is.

Jankovits Miklós: *Jelszavak a nevelésben*. A jelszavak sok kárt okoztak századunkban. Túlzás volna állítani, hogy csak károsak. A jelszó fogalmat jelölő szó. Ennek háromszoros átvitele: valamely tárgyra vonatkozó ismeretek lényege, a fogalom alakja szóban, amely végül tömegirányító szólamná válik. A kialakulás mindhárom foka tévedések és változások hibaforrása. A jelszavak terjedését mindenféle átmeneti idő elősegíti.

Jelszavak szerepelnek a nevelésügyben is. Megindulásuk egy-egy szép gondolat. De rombolókká lesznek, mikor üres szólamná válnak. Ha a nevelés elméletében sok a jelszó, jelszavassá válik a gyakorlat is.

Jankovits bonckése alá vesz néhány olyan jelszót, mely könnyen válhatik át nem érzett szólamná. Ilyenek: a hazafias és vallásos nevelés, a nemzetnevelés, a nevelőoktatás. De igen sok van az új nevelési mozgalmakban is. Ilyenek: a munkaiskola, a gyermekből való kiindulás, a gyermeki szabadság, a játékos foglalkoztatás, az alkotó munka, az érdeklődés.

Jankovits megállapítása szerint „A jelszó a maga helyén és bizonyos feltételek mellett szükséges. — Csak az nem kívánatos, hogy a nevelés nagy egészében jelszavas legyen. — Nem a kiragadott részlet a hiba, hanem a kizárólagosságra törekvő veszedelmes. Ez egyoldalúvá tesz és a nevelés tárgyiasságát veszélyezteti.”

Harsányi István: *Középiszkolások egyéni véleménynyilvánítása*. A középiszkolás tanulóknál, minél nagyobb lesz, annál több egyéni vélemény alakul ki benne. Helytelen, ha a tanár az egyéni véleménynyilvánítás elől mereven elzárkózik, ha a maga véleményét sérthetetlennek tartja és azt a tanulókra reakényszeríti.

A kisebb közleményekben Kemény Ferenc: *Pedagógiai irracionálisizmus* cím alatt matematikailag vezeti le, hogy nevelési esetekben nincs két azonos eset, a nevelés soha nincs befejezve, a külvilág hatásain kívül a nevelő és nevelt egyéniségeinek egymásrahatásától is függ. Noszlopi László: *A családi önzés*. Ennek elkerülése az emberszeretetre való nevelésnek feladata. Wagner Ferenc: *Kisebbségi oktatásügy Magyarországon*.

Magyar Tanítóképző. A júniusi számban Fiala Endre „Történelem és filmoktatás” címen megállapítja, hogy igen kevés a történelemben felhasználható film. Pedig lehetőség bőven volna, amint felsorolásából kitűnik.

Éber Rezső meleg szavakkal ismerteti az elhunyt *dr. Kováts János* életrajzát. A régi Pedagógium melegszívű tanárára sokan tanítványai könnyes szemmel emlékezünk. Éber sorából itt is megörökítjük a következőket: „Még az előbbinél is (Magyar Paedagógiai Társaság) közelebb állott szívéhez a Polgári Iskolai Tanárok Országos Egyesülete és annak elődjei. Ennek az idők folyamán rendes, alapító, igazgatósági, választmányi, majd tisztelettagja, aztán tiszteletbeli elnöke. Nagyon sok gyűlésen és tanácskozáson részt vesz és folyóirataiban töméntelen cikket ír, talán 1887-től kezdve és még 1937-ben is. A polgári iskolai tanárok kongresszusainak összehívója és elnöke, memorandumaiknak szerkesztője, küldöttségeiknek vezetője, határozati javaslatainak előterjesztője, kéréseik előadója, lapjuk szerkesztője volt hosszú életben. Méltán mondotta az elnök az Országos Polgáriiskolai Egyesület 25 éves jubiláris gyűlésén, hogy a szőnyegen lévő ügynek Kováts János nemcsak egyik legalaposabb ismerője, de legbuzgóbb munkása. „Valóban, szívvel-lélekkel velünk élt!

A júliusi számban Domokos Pál kitűnő tanulmányban ismerteti statisztikákkal és grafikonokkal: *„Tanítóképzés Erdélyben az ellenséges megszállás idején.”*

Sáfrán Györgyi *„Hangok a végekről”* címen három kérdés megoldását sürgeti. 1. Magyar tanítóképzőt Kárpátalján a magyar fiúknak. 2. Hazai közép, középfokú iskoláinkban, egyetemeinken intenzíven tanítani kisebbégeink nyelvét. 3. Ne legyen se magyar, se ruszin tagozatú tanítóképző gyakorló iskola nélkül.

Sokan emlékezünk még *Neményi Imre* ny. vallás- és közoktatásügyi államtitkára, akit halála alkalmából Mácsay Károly méltat, életrajzi adatait is közölve. Szorosabb szálak fűzték az elhunytat hozzánk is. Polgári iskolai tanári oklevelét 1883-ban kapta meg a Pedagógiumban. Öt éven át igazgatója volt az úpesti állami polgári leányiskolának. Ezután pályája gyorsan ívelt felfelé.

Az augusztusi számban Szemes Gábor cikke: *Filmes tanítás és nevelés tanítóképző-intézeteinkben.* A rendszeres tanulmány megállapítja, hogy az oktatófilm kiváló eszköz az értelmi, etikai és esztétikai nevelés terén. A felhasználható filmeket minden tantárgy keretében be kell állítani a tanmenetbe, sőt az újabb filmeket azonnal vezessük be a megfelelő helyre. Egy órára csak annyi filmet rendeljünk, amennyit le is tudunk pergetni. A vetítés fontossága miatt az órarend szerkesztésénél a több filmet használó tanárok kívánságait figyelembe kell venni. Az óravázlatban jelöljük meg a vetítés helyét és időtartamát, de a film vezérszavait is. A feldolgozás módját a film természete szabja meg és a didaktikai következmények. A számonkérésben szerepeljen az előző órán vetített film is. Igen hasznos, ha a tanulók 8–10 mondatos házi feladatban számolnak be a látott filmről. A filmnek az óra elején vetítésre készen kell állania a gépben. Az elsötétítést a tanév elején kijelölt tanulók végezzék, így gyorsabban megy. Ezután Szemes részletesen tárgyalja, melyik tárgy keretében melyik film használható a tanítóképzőkben.

Kis Lajos tanulmányára: „*A beutazó tanulók életkora a nevelői gondolkodás tükrében*” még visszatérünk.

Matzko Gyula.

H I R E K

A Tanárképző Főiskola új tanára. dr. Moór Elemér egyetemi magántanár, főiskolai r. tanár nyugdíjbavonulásával megüresedett *németnyelvi tanszékre* a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter főiskolai r. tanárrá: dr. *Petróczy Istvánt*, pécsi állami gyakorló gimnázium r. tanárt nevezte ki.

Magántanári próbaelőadás. Dr. Kratochvíll (Baróti Dezső) budapesti állami gimnáziumi r. tanár, munkatársunk, *egyetemi magántanári próbaelőadását*: Biedermeier és romantika a magyar irodalomban címen 1 évi október hó 16-án tartotta meg a Horthy Miklós Tudományegyetemen.

Szünidei továbbképző tanfolyamok az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolában.

A Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úr a visszacsatolt területi állami polgári iskolai tanárok, illetőleg a nem magyar tanítási nyelvű polgári iskolákban magyar nyelvet tanító polgári iskolai tanárok részére a folyó év nyarán az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán és annak gyakorló polgári iskolájában szünidei továbbképző tanfolyamokat rendezett.

A tanfolyamokon a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi, bácskai és muraközvidéki polgári iskolák tanárai vettek részt.

Az első 4 hetes általános továbbképző tanfolyamon, mely július hó 3-tól július 31-ig tartott 125 tanár, a második 8 napos nyelvi tanfolyamon pedig mely július hó 23-tól július hó 31-ig tartott 30 tanár vett részt.

A 4 hetes továbbképző tanfolyam célja az volt, hogy a magyar hazába visszatért tanároknak a közel negyedszázados idegen impérium alatt szerzett műveltségét a magyar nemzeti tárgyak művelődési anyagával kiegészítse, őket a magyar szellemi élet gazdagságaival s az egyes szaktudományok főbb eredményeivel, valamint a korszerű didaktikai eljárásokkal megismertesse. A 8 napos nyelvi tanfolyamon viszont arra törekedtek az előadók, hogy a kisebbségi iskolákban magyar nyelvet tanító tanárokkal a magyar nyelvi oktatás különleges problémáit megbeszéljék.

Az előadások a Horthy Miklós Tudományegyetem, a tanárképző főiskola és a gyakorló polgári iskola intézetében, illetőleg helyiségeiben voltak.

A 4 hetes általános továbbképző tanfolyamon 21 főiskolai és 14 gyakorló iskolai előadó szerepelt.

A főiskolai előadásokat dr. Schilling Gábor egyetemi c. ny. rk. tanár, a főiskola igazgatója, dr. Banner János és dr. Kanyó Béla egyetemi ny. r. tanárok, dr. Mileji Salamon János miniszteri osztálytanácsos, dr. Galla Sándor

dor miniszteri titkár, dr. Somogyi József, dr. Eperjessy Kálmán, dr. Sándor István, dr. Csefkó Gyula, dr. Eperjessy György, dr. Kesselyák Adorján, dr. Hazslinszky Bertalan, dr. Szőkefalvi Nagy Béla, dr. Budó Ágoston, dr. Szőgi Endre, vitéz Török Imre főiskolai tanárok, dr. Bálint Sándor, Fogassy Ödön és Légár Győző főiskolai szakelőadók tartották.

A gyakorló polgári iskolában pedig Kratofil Dezső igazgató, Kolb László min. számv. tanácsos, Szántó Lőrinc, Vicsay Lajos, Willingné Matiegka Istvánka, dr. Udvarhelyi Károly, Megyeri János, Matzkó Gyula, Hollóné Hatos Kornélia és Fáber József. szakvezető tanárok, továbbá Kelemen Ferenc makói, Koczás Sándor és Kaza Lőrinc szegedi polgári iskolai igazgatók voltak az előadók.

A gyakorló iskolai tanárok a metodikai előadásokon kívül a hallgatók előtt 29 gyakorlati tanítást is bemutatnak.

A 8 napos nyelvi tanfolyamon a német nyelvi csoport előadója Vajtai István, a szlovák csoport előadója dr. Krammer Jenő szegedi állami gyakorló gimnáziumi tanárok, a ruszin csoport előadói pedig Kara Mihály és Schäffer Miklós ungvári ruszin tannyelvű állami gimnáziumi tanárok voltak. E tanfolyam összes hallgatói részére előadásokat tartott még Szántó Lőrinc az állami gyakorló polgári iskola szakvezető tanára.

A hallgatók nagy elfoglaltságuk mellett kirándulások keretében megtekintették Szeged szabad királyi város és környékének nevezetességeit, távolabbi kirándulást tettek Pécsre, a mecsekaljai kultúrváros megtekintésére.

A tanfolyamon résztvettek a Horthy Kollégiumban kaptak ingyenes lakást és étkeztetést. A résztvevők útiköltségei is megtérítettek. A tanfolyam összes költségeit (mintegy 36.000 P-t) a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Ur fedezte.

A tanfolyam vezetője dr. Schilling Gábor egyetemi c. ny. rk. tanár, a főiskola igazgatója volt. az adminisztratív ügyeket pedig Kratofil Dezső az állami gyakorló polgári iskola igazgatója végezte. A tanfolyam ünnepélyes megnyitásán és bezárásán a minisztérium polgári iskolai ügyosztályának képviselőjében dr. Damjanovich Lajos miniszteri osztályfőnök és dr. Simon László miniszteri tanácsos, a szegedi tankerület nevében dr. Balogh Ányos tankerületi királyi főigazgató jelent meg.

A tanfolyam végén a résztvevő tanárok a magyar irodalomtörténetből, Magyarország történelméből és földrajzából, valamint a gyakorlati tanításból vizsgát tettek. A hallgatók $\frac{3}{4}$ része dícséretes eredménnyel vizsgázott.

A tanfolyamon résztvevő tanárok gazdag tapasztalatokkal és élményekkel távoztak az Alföld metropolisából, magukkal vivén az Alma Mater testvéri szeretetét is.

(kd.)

Kiadványunk jelen füzeté 88 oldal. A Cselekvés Iskolájára a f. évi előfizetési díj az Angol-Magyar Bank R. T. szegedi fiók Szeged 26.228 számú csekkszámlájára küldendő be.

A Cselekvés Iskolája

PEDAGÓGIAI DOLGOZATOK

Kiadja „A Gyakorló Polgári Iskola Könyvtára”

Igazgató: KRATÓFIL DEZSŐ

Megjelenik tanévenként 5 kettős számjelzésű könyvalakú füzetben, 32 ivnyi terjedelemben. Előfizetési ára egy tanévre 12 pengő.

Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola gyakorló iskolája.
Szeged, Boldogasszony-sugárút 8. szám.

Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából

Példák és elemzések

(Folytatás)

(Nyolcadik közlemény.)

[1. A lopás, mint jellegzetes gyermek- és ifjúkori rendellenesség. — 2. Gyakorisága. — 3. Példák. — 4. A lopás lélektani elemzése. — 5. A kleptománia. — 6. A lopások egyes fajtái, indítékai.]

1. A serdülés és fiatal kor különböző lelki rendellenességeit és hibáit tárgyalva, hasznosnak ítéltük ezeket a gyermekkor rendellenességeivel együtt venni vizsgálat alá, hogy így ugyanazon hibáknak és visszasságoknak előforduló eseteit jól összehasonlíthassuk egymással a gyermekkor és fiatalság életszakaszaiban. Ezen törekvésünk első állomásán a leggyakoribb fejlődéskori rendellenességet, a hazugságot elemeztük megelőző közleményünkben. Alább következő fejtegetésünket egy másik, hasonlóképen gyakori rendellenesség megvilágításának szenteljük, mely szintén sok panaszra ad alkalmat a nevelőknek és szülőknek: ez a *lopás* gyermekkori és fiatalkori jelensége. Miután vizsgálódásunk alapelveit megelőző közleményeinkben már részletesen kifejtettük, most szokott módszerünk segítségével egyenesen és közvetlenül rátérhetünk jelen problémánk legfőbb pontjainak megvilágítására.

A gyermek- és fiatal korban mutatkozó lopásoknak lélektudományi vizsgálatában a következő főbb szempontok domboznak ki: a) a lopások gyakorisága; — b) a lopások értelme-

zése az egyes esetek indítékai és okai szerint; ez a fejezet tartalmazza a legtöbb részletet a lopások lélektanában: — c) a lopás mint kisgyermekkorai jelenség, mint hiba és mint bűnözés; — d) különbség a gyermekkorai és fiatalkori lopási esetek jellegzetességei között; — e) viszonya a zuhlottság fogalmához; — f) a lopások megelőzése és a javító-nevelői eljárások. — Mint e felsorolásból láthatjuk, a lopások sok kérdést vetnek fel a lélekбúvár és nevelő számára; e kérdések egymással szoros kapcsolatban vannak és ezért nem is választjuk szét mindenütt tárgyalásukat, hanem ott, ahol szükségesnek látszik, összekapcsoljuk őket, pl. a lopásra vonatkozó nevelői eljárásokat az egyes esetek vagy részletkérdések kapcsán érintjük, mert tárgyalásuk így látszik legalkalmasabbnak. Számos példát is szövünk bele fejtegetésünk menetébe, épúgy, mint azt a hazugság elemzésénél tettük; e példák azonban nem tartalmazzák a gyermek- és fiatalkori lopásoknak egészen egyszerű és mindennapi eseteit, mert ezeket olvasóink úgyis jól ismerik az életből, hanem olyan egyéniség-, képeket, vagy életsorsot, eseménysorozatokat törekedtünk példatárunkban felsorakoztatni, amelyek bonyolultabb lelki életre mutatnak és amelyeknek megoldásai a mindennapi eseteket fölűlmúló nehézségeket tartalmaznak. Az egyszerű, közönséges, mondhatnánk: „normális“ lopási esetek lélektani kérdése az alább következőkben úgyis magától megvilágosodik és annak lelki lepergése, mechanizmusa nem jelent nagyobb problémát a nevelői gondolkodás számára.

2. A gyermek- és fiatalkori lopások *gyakorisága* vetekszik a legelterjedtebb hibának, a hazudozásnak gyakoriságával. Ha a statisztikát megkérdezzük, a felelet ugyanaz lesz, mint amit az általános benyomáson nyugvó közvélemény is mond: a gyermek- és ifjúkori bűnözések között a lopások foglalják el a főhelyet. Ez a megállapítás annál súlyosabban esik a latba, mint-hogy tudvalevően a nyilvánosságra kerülő bűnesetek itt is csak a kisebb részét (talán 30%-át) teszik a valóságban megtörténő hibáknak és bűnöknek. A magyar gyermekekről és fiatalkorúakról oly statisztika nem áll ezidőszertint még rendelkezésünkre, amely a lopások gyakoriságának összehasonlítását lehetővé tenné más kihágásokkal; ehelyütt közöljük egy németországi tanulmány¹ hasonló adatkimutatását. Eszerint az 1913—1927 évek között a németországi *büntettes* fiatalkorúak törvénytelen cselekedetei között a legelső helyet foglalja el (28 ezernél több eset!) a lopás, melyet aztán meg sem közelít számára a nyomban utána következő súlyos testi sértés büntette (6500-nál több eset), míg harmadik helyen ismét a lopáshoz közelálló és tőle csak jogi szempontok szerint megkülönböztetendő sikkasztás esetei szerepelnek (2700-nál több), továbbá a csalások (1700-nál több) és a rablás büntettei (136 eset). Ugyanez a statisztika

¹ Die Kriminalität der Jugend. *Pharus*. 1930. 227. 1.

rávilágít az itt felsorolt hibák és bűnök jellegzetes összefüggéseire is, vagyis arra, miképpen függ a különböző bűnözések gyakorisága a társadalmi helyzettől, különösképpen pedig a társadalom válságaitól (nyomor, munkanélküliség.) A fentebb közölt számok ugyanis 1913-ból származnak és az akkori Németország társadalmi állapotára engednek következtetést vonni. Ha az 1913.-i adatokat összevetjük a jelzett bűneseteknek 1923.-i statisztikájával, megdöbbentő eredményre jutunk. A háború utáni válság ugyanis, tudjuk, az 1923. év körül érte el tetőfokát. Ebben az évben a német fiatalok bűnesetei ugrásszerűen emelkedést mutatnak a 10 évvel előbbi állapothoz képest. A lopások száma (kerekszámokban) 63.000-re, a sikkasztásoké 3200-ra emelkedett, míg a csalásoké némi csökkenést mutat (1500), hasonlóképpen a rablásoké is (81). Viszont az 1927.-i összeállítás örömdetes javulást mutat: a lopások száma 12.000-re olvadt le, a sikkasztásoké 1100-ra, a rablásoké pedig 40-re. Tudjuk, hogy a statisztika adatai csak úgy érnek valamit a lélektani értelmezés számára, ha a bennük foglalt jelenségeknek *okait és körülményeit* is számításba vesszük, mégis már maga az adatoknak ez az emelkedése és csökkenése, egyedül a gazdasági helyzettel kapcsolatba hozva is, sok tekintetben fontos és meggyőző. Felvilágosít ugyanis bennünket egyrészt arról, hogy a lopás a *leggyakoribb* fiatalkori bűntett, — másrészt arról, hogy a lopás jelensége és gyakorisága önmagában még nem jelent semmit, hanem csak a körülményekkel, a társadalmi helyzettel együttesen, melyek között a fiatalok élnek.

Ha a gyermekek és serdülőkorban levő fiatalok írásbeli, vagy szóbeli *vallomásait* tekintjük, akkor is arra a következtetésre jutunk, hogy gondolatvilágukban igen nagy helyet foglal el a bűnözések sorában a magántulajdonnak és az ellene elkövetett cselekményeknek a kérdése. *Busemann*¹, vizsgálva a fiatalok anyagi dolgok birtoklása iránti hajlamait és az ezekkel összefüggő gondolataikat, arra a megállapításra jut, hogy különösen a falusi fiatalság gondolatvilágában az anyagi javak igen nagy teret foglalnak el. A lopást a 12—13 évesek önként nagyon gyakran emlegetik írásbeli vallomásaikban. Ennek okát *Busemann* a kamaszének sajátos lelki *gátolatlanságában* látja; a lopást ezeknél „a pénzkeresés egyik előfokának is tekinthetjük”; a pénzkeresés pedig általában közelről érdekli őket. Hasonló eredményekre jutunk akkor is, ha a fiatalok munkánemzedéknek felfogását elemezzük a „bűnről és bűnhődésről”, mint azt *M. Kelchner* tette egyik munkájában.² A társadalmi vagy jogi bűnözés fogalma náluk legfőképpen a lopást, az idegen javak jogtalan megkívánását és eltulaj-

¹ Die Jugend im eigenen Urteil. 1926, 132—133. 1.

² Schuld und Sühne im Urteil jugendlicher Arbeiter und Arbeiterinnen. 1932. 44—49. 1.

donítását jelenti, melyre azonban legtöbb esetben találnak mentő vagy enyhítő körülményt, még pedig a nélkülözésben. Hogy a lopás és a hozzá hasonló bűntettek oly nagy helyet foglalnak el a gyermekek és fiatalok gondolatvilágában, önvádjaiban és rendellenes viselkedéseik sorozatában, annak lélektani okát nem nehéz megtalálni. Ez az ok a mi erkölcsi és társadalmi felfogásunkban gyökeredzik. A magántulajdon tisztelete oly alapvető erkölcsi elv, — a valláserkölcsi élet kódexének, a tízparancsolatnak is egyik sarkalatos követelménye, — az új nemzedék kora gyermekségétől fogva oly hathatósan igyekszünk a magántulajdon tiszteletbentartására ránevelni, hogy erkölcsi felfogása e tekintetben különösen érzékenyé válik. „Becsületes“ embernek is, a közfelfogás szerint egyik fő tulajdonsága az, hogy nem nyúl a máséhoz, — valamint „erkölcsösnek“ is főképen azt nevezzük, aki a nemi élet terén nem követ el semmilyen hibát. Nevelésünk, közfelfogásunk tehát e két erkölcsi követelményt állítja előtérbe s így nem csodálkozhatunk, ha a fiatal nemzedék erkölcsi megítélése is elsősorban a lopásra és a nemi erkölcstelenségre irányul.

3. Mielőtt a lopás és a hozzá hasonló hibákra, azok fajaira és értelmezésére áttérnénk, néhány példát írunk le, oly eseteket, melyek nem tartoznak a legegyszerűbbek közé hanem némi összetettséget, bonyolultságot sejtetnek a cselekvésben. Elhagyjuk továbbá a lopásnak oly esetét, melyek már a *büntettek* (kriminalitás) körébe tartoznak. Ezekről később fogunk szólni, hasonlóképen a *fiatalokori bandák* tevékenységéről is.

(1) „Jóskai barátaitól az iskolában különféle dolgokat lopott; és sajátságos, hogy otthon nem nyúl semmihez. Igaz ugyan, hogy többször próbára tették már, de soha nem esett bele a kelepchébe“ — referál fiáról a tanácsadóban édesanyja. Lélektani vizsgálat következik, melynek eredménye a következő: J. nemcsak a társait lopta meg, hanem otthon is elkövetett kisebb-nagyobb lopásokat, azonban tudta, hogy kelepcek vannak számára felállítva s ezért nagyon óvatos volt. A vizsgálat azt is tisztázta azonban, hogy a gyermek milieuje egyáltalán nem megfelelő és nem alkalmas a gyermek erkölcsi nevelésére. Ennek következményeképpen a tanácsadás oda irányult, hogy a nem megfelelő otthonból jobb környezetbe kell a gyermeknek kerülnie. Ugyanez a megoldás volt szükséges J. pajtási körére nézve is; kiderült ugyanis, hogy az otthontól az iskoláig vezető úton, de magában az iskolában is J.-t romlottabb gyermekek vették körül, akik nemcsak a lopásra tanították meg, hanem a szülőkkel való ellenkezésre, sőt a bosszúállásra is. A lopások úgylátszik ennek a bosszúállásnak álcázott megnyilvánulásai voltak.

(2) Oszkari édesapja azzal a panasszal él, hogy a fiú olyan mint a szarka, mindent ellop, ami nincs valamiképpen megrősítve és leszögezve. A közelebbi vizsgálatból kiderül, hogy először is O. csupán édesapjától tulaj-

¹ Hanselmann: Erziehungsberalung, 43. l.

¹ Hanselmann: Erziehungsber. 37—38. l.

donít el dolgokat, másodszor csak olyasmit lop el, amiről tudja, hogy apja annak nagy értékét tulajdonít és harmadszor, kiderül, hogy *O.* nem mindig folytatja ezt a tevékenységét, hanem csak időközönként, bizonyos „szezonokban.“ A szezonok pedig nem egyebek, mint egy-két heti idő a bizonyítványok kiadása előtt. Az elkeseredett apa azzal fenyegetőzött, hogy fiát szigorú intézetbe adja, ha meg nem javul. Mielőtt ez bekövetkezett volna, a vizsgálat kiderítette, hogy *O.*-ban tulajdonképpen egy egészen más tendencia és vágyódás dolgozik, az t. i. hogy mindenáron szeretne a szigorú otthonról szabadulni. A nevelői tanácsadó elérte azt, hogy *O.*-t legalább egy-ideig idegen helyen adják iskolába, hogy ezen titkos és tudattalan vágyak teljesedésbe mehessenek. Az idő múlásával a nevelői tanácsadó *O.* fejlődéséről csak jó értesüléseket szerez. Mikor ez az eset történt, *Oszkár* 12 éves volt; jelenleg 20 éves és mint gépészmérnöki rajzoló jó állásban van.

(3) Váratlan esettel kapcsolatban kiderült, hogy *Hedvig*¹ lopásokat követ el. *H.* 13 éves és jó tanuló. Mind a szülők, mind a tanító meg vannak lepelve, amikor a pszichológiai vizsgálatból kiderül, hogy *H.* apró lopásokat már több éven keresztül oly ügyesen elkövetett, hogy senkinek sem volt róluk sejtelve. Ugyancsak ez a vizsgálat azt is kideríti, hogy *H.* lelkialkatában a legfőbb rugó bizonyos hiúság, vagyis inkább érvényesülési vágy, s ez okozza, hogy egy küssé a társai előtt szégyenli, hogy apja egyszerű szabómester s így az előkelőkkel nem mérkőzhetik társadalmi presztizs dolgában. *H.* korához képest erősen fejlett és csinos leány, aki mintegy kettős szerepben élt idáig: kifelé mint jó gyermek és jó tanuló nyerte el környezetének tetszését, befelé élve azonban nagy vágyakat táplált, híressé *csart* válni s a világban valami nagy dologgal feltűnni. A nevelő tanácsadónak bevallja, hogy minden vágya az, hogy moziszínésznő lehessen. *H.* legnagyobb meglepetésre sem a tanácsadó, sem a szülők nem ellenzik mereven és elvileg ezt a hajlamát, melyet ő eddig csak magának mert megvallani; sőt a tanácsadó rendszeres színiiskolai kiképzést is javaslatba hoz, azzal a kikötéssel azonban, hogy egyelőre ki kell képeznie magát valamilyen szakmában. A tanácskozás folyamán kiderült, hogy *H.*-nek leginkább női szabósághoz volna kedve, helyesebben ez az a foglalkozás, melytől legkevésbé írtózik. A leányt szülői valóban egy jól vezetett üzemhez szerződtetik, amelltt az iskola-év végéig levegőváltozás címén egy más alkalmas helyen járattják iskolába. *H.* a tanonc-időt kitünően megállja; természetesen szabadideje pontosan szabályozva van, felügyelője egy nagyon derék és okos asszony, aki azelőtt a színháznál volt állásban. Ez a felügyelő úgy osztja be az időt, hogy *Hedvig*nek jut alkalma színház és mozilátogatásokra, sőt belekezd a színésznői kiképzésbe is. Azonban mi történik? *H.* egyre inkább kedvet kap a női szabósághoz és néhány év elmultával önállóvá válhat. Jelenleg mikor a tanácsadó e sorokat írja: *H.* 24 éves, pályafutásában nagyobb zökkenők nem voltak, állásban van, tudniillik egy nagy áruházban egy szakosztálynak a vezetője. Megelégedett, rendes életet él.

(4) A 12 éves *Henrik*¹ nagyon jó, engedelmes, minta gyermek volt mindaddig, míg a szülők fel nem fedezték, hogy már évek óta kisebb-nagyobb

¹ *Hanselmann*, i. m. 31. l.

¹ *Hanselmann*: i. m. 58. l.

összegeket csen el szülőinek a pénztárcájából. Képzeltető a szülők megrökönyödése és kétségbeesése a mintagyermeknek „kettős szerepe” miatt. A nevelési tanácsadó, mint minden lopásnál itt is a következő négy kérdést teszi fel: Mily gyakran? Kitől? Mit lopott a gyermek? S végül, mit tett az ellopott pénzzel? A további vizsgálat kiderítette, hogy Henrik sem azért lopott, mintha rászorult volna, sem nem kleptomániás, hanem — *kompensációból* követte el a terhére rótt eltulajdonítások egész sorozatát. Henriket ugyanis szülei papnak szánták, ő azonban ehhez semmiféle kedvet nem mutatott. Többször már kisebb-nagyobb összegeket félretett magának az előző években is, azzal a be nem váltott céllal, hogy Ausztráliába utazzék. Persze az utazásból semmi nem lett, az összegyűjtött pénzt pedig apró, mindennapi célokra költötte el. Minthogy a szülők, sőt a helybeli tanító is állhatatosan kitartottak amellett, hogy Henriknek papnak kell lennie, a fiú lelkében az eltávolodás és a kettős élet egyre mélyebbé vált. A lopásnak a magyarázata ezen előzmények után abban az egyszerű törekvésben keresendő, amelyet a nagy nyomás alatt álló gyermekeknél és fiatalkorúaknál általában megtalálunk. Minél nagyobb ugyanis a szigorú nevelés nyomása, annál könnyebben és erősebben tör ki a növendék lelkéből az ellenkezés, sőt a lázadás visszahatása. Ez a lázadás azonban igen sokszor maszkírozott formát ölt, *álarc alá búvik, és így keres kárpótlást és kielégülést magának.* Hasonló esettel állunk szemben azoknál a gyermekeknél, és serdülőknél, akik a túlságosan nyomasztónak érzett nevelői légkörből másképp menekülnék el: ez a szökés és kóborlás (vagabondage). A szökés azonban nyílt és nem álcázott formája a menekülésnek, míg a lopás egy különleges és álcázott védekező reakció.

5. Részletesen kidolgozott személyi képet nyújtanak a genfi *Rousseau-Intézetnek*, valamint az amerikai „*lelki klinikáknak*” tanácsadó szervei, melyekhez hasonló munkát fejt ki a budapesti *Gyermeklélektani Intézet* is. Egy ily leírást közlünk e helyen, példa gyanánt, a genfi tanácsadó műhelyéből; a példa szintén a gyermekkori lopás eseteit tartalmazza.¹ Azért fordulunk külföldi példához, mert egyrészt meg akarjuk őrizni az érdektelen távolságot, másrészt pedig az elemzés, a lelki oktatás és véleményadás oly tökéletesnek, alaposnak és valódi lélektani érzéssel kidolgozottnak látszik benne. — *Rezső* 12 éves korában kerül először a nevelési tanácsadó vizsgálati helyiségébe. Kissé soványnak, fejlődésben elmaradtnak látszik, halvány, de figyelő és gondolkozó tekintetű fiú. A Tanácsadóba nem a szülei, hanem az az idősebb rokona (nagynénje) vitte be, akinél a gyermek eddig nevelőben volt. Félénken, leverten üldögél *R.* a vizsgálati teremben, és fejét lehajtva hallgatja azt a bűnlistát, melyet a szigorú nagynéni a pszichológusok előtt fejére olvas. A felsorolásban a főhelyet a *hazugság* és *lopás* bűnei foglalják el; a fiú ellopott egy kitömött egeret, egy sapkát és már 8 éves korában eltulajdonított kisebb mennyiségű pénzt, mikor bevásárolni küldték. A nevelő (nagynéni) vallomásából az is kiderül, hogy a gyermek nevelése meglehetősen „szigorú” elvek szerint ment végbe eddigelé: *R.* betegségét (enuresis) úgy vélte megjavítani, hogy vele mosatta ki a bemocskolt

¹ *M. Loosli-Usteri: Ein seelisch verwahrlostes Kind. Psychol. Rundschau. Basel. 1931—32. 327—330 1.*

fehérmeműt. Egyéb büntetések is sűrűn kijutottak R.-nek, minők pl. az eltiltás a társaival való játéktól, vagy az ágyba való lefektetés időn kívül stb. Meg kell még említenünk azt a körülményt is, hogy a kis R. egyetlen gyermeke szüleinek és 12 éves koráig már több helyen volt nevelésben. A nagynéni előadásából azt a benyomást merítette a tanácsadó, hogy ő már rég megunt a gyermekkel való vesződtséget és mintegy le akarja rázni magáról a nevelésnek gondjait. A környezettanulmány is arra a következtetésre vezetett, hogy a gyermek nincs lelkületének megfelelő milieub: túlságosan sokat kívánnak tőle és semmilyen igazi „megértésben“ nincs része — tanácsadó kikérte R. tanítóinak véleményét is. Az egyik (jelenlegi) tanító nézete szerint R. *nem őszinte* gyermek és állandó ellenőrzésre szorul. Tény, hogy R.-t két ízben *lopáson* érték: egy zsebkést és egy sipkát tulajdonított el tanuló társaitól; ezek bebizonyított esetek, de hasonlók „gyakran“ előfordulnak. R. azonban csak akkor vallja be ezeket a hibákat, ha világosan rábizonyítják őket, egyébként nem. Hibái miatt megbánást nem mutatott soha. Társai nem kedvelik, főképen azért nem, mivel a nyerő esélyeket nyújtó játékot azonnal abbahagyja, mihelyest nyer, veszíteni semmiképen sem akar. R. iskolai előmenetele jó, ámbar a tanítás alatt nem figyel, hanem a pad alatt játszik. — R. résztvett egy nyári szünidei táborozáson is. Ennek a vezetője már kissé kedvezőbb véleményt adott a gyermekről. Eszerint R. a táborozás kezdetén újra beleesett ugyan a lopás hibájába (egyszer), de csakhamar úrrá lett e hajlamán, aminek talán az volt az oka, hogy megtudta: ha a táborban lopás fordulna elő, akkor az ő holmiját át fogják vizsgálni. Előhaladást mutatott R. magaviselete a társaséletben is: gyorsan alkalmazkodott a társasélet követelményeihez és részt vett a közös tevékenységekben. Hasonlóképen kedvezőbb volt egy harmadik tanítónak R.-ről rajzolt képe annál, melyet a nevelő nagynénitől nyertünk. (E vélemények eltérései mellesteg arról is meggyőzhetnek bennünket, mennyire ingatag és bizonytalan valami az emberismeret. A szóbanforgó gyermekeknek csupán főbb rendellenességeit, pl. a lopást írják le az egyes megfigyelők egyformán, de azoknak értelmezésében is már nagyon eltérnek egymástól). A harmadik tanítói vélemény szerint R. alapjában jó természetű, de „nehezen kezelhető“ gyermek; dacolásra hajlamos, de ha barátságosan bánnak vele, akkor egy ideig engedelmes és jó viseletű. Persze van még egy rossz hajlama is: ez a lopás és a hazugság hajlama. — Ezen első tájékozódás után már kialakult a tanácsadónak valószínű véleménye R.-ről: *ez a gyermek szeretet és megértés nélküli környezetben nőtt fel; különösségei és hibái épen onnan származtak, hogy eredeti szeretetigénye és szükséglete soha kellő kielégüléshez nem jutott* és így egész lelki fejlődése ferde irányt vett. Ezt a feltevést igazolják a gyermek többi személyi adatai. R. szüleinek házassága felbomlott; a válás után a gyermeket a bűrség az anyjának ítélte nevelésre; az anya azonban, mivel dolgozó nő volt, nem viselhette gondját a kisgyermeknek, hanem idegen nevelőre bízta. Ez az anya, kit a tanácsadók csak leveleiből ismernek, nem látszik nagyon intelligensnek. Egyke-gyermek, — elvált szülők gyermeke, — idegen, meg nem értő környezetben felnövekvő gyermek: ez oly lelki kép, amely eleve valószínűvé teszi a rendes átlagtól eltérő lelki fejlődést, a gyermeki lélek valamilyen fogatkozását. Ha R. lélektani vizsgálatait tekintjük, ugyancsak hasonló következtetésekre jutunk. A próbák

és vizsgálatok eredményét abban foglalták össze az intézeti lélekbúvárok, hogy *R.* nem szenved beteges képzeleti működésben, nem is erkölcsi gyengeségből hazudik és lop, hanem mert úgy érzi, hogy őt környezetéből valaki nem szereti, — talán gyűlöli, — hogy a környezet figyelmét magára vonhatja különös tetteivel; vagy pedig azt mondja magában: „*En hozzám senki sem jó, engem senki sem szeret, — tehát én is rossz leszek*“ (*Ressentiment*). A további vizsgálatok is a gyermek lelki szerkezetének ezen említett fájó pontját, a szeretethiányt, emelték ki és világosították meg (*Rohrschach-teszt*): *R. szeretetre vágyó természet*, aki nemcsak igényli a szeretetet, de tudna szeretetet nyújtani is.

Ami *R. lelki gyógyulásának menetét* illeti az első lépéseket éppen abban az irányban kellett tenni, amelyben a legnagyobb szükség és hiány mutatkozott. A tanácsadás *R.-t* egy nevelőnőre bízta, aki úgy látszik, ügyes tapintattal és valódi szeretetteljes odaadással pótolta azt, ami *R. gyermek-ségéből* eddig szerencsétlenül kiesett: az anyai gondoskodást, az anyai lelkületet. *Gertrud Schwing* írja¹ tanulságos kis könyvében, hogy még a leg-súlyosabb elme- és kedélybeteg is hozzáférhetők az „anyai“ odaadás, hozzáfordulás, szeretet számára: „Tevékenységet azért koronázta siker, mivel, mint később erre rájöttem, a betegeknek szinte ösztönszerűen éppen azt adtam, ami hiányzott az ő életükből: az anyai lelkületet (*die Mütterlichkeit*)“ „Minden betegem (tudathasadásosak), — mondja egy más helyen — a legmélyebb értelemben véve anya nélkül nőtt fel...“ Az anyai lelkület lényege pedig abban áll az író szerint, hogy „a mások sorsát fontosabbnak tartjuk a magunkénál. Erre csak olyan nők alkalmasak és képesek, akik maradék nélkül hitvallást tesznek női hivatásuk mellett.“¹ Az itt elemzett eset is hasonló gondolatokat kelt bennünk. *R. lelki gyógyulása* is azzal indult meg, hogy egy anyai lelkületű nő vette őt pártfogásába, gondozta, sétálni vitte, játszott vele stb., — sokszor a pusztja jelenlét is már elegendő a lelki kapcsolathoz, — és így lassan-lassan helyre kezdett állni *R. lelki egészsége*. Jellemző az idézett ismertetésnek az a megjegyzése, hogy „amíg ennek a nevelőnőnek hatása tartott, addig *R. életében* minden jól alakult.“ Az iskolában is rendesebben viselkedett *R.*, sőt az is kiderült, hogy a sapkalopás is másképpen történt, mint kezdetben feltételezték: *t. i. R.* csak azért vette el a barátját, mert a saját sapkája elveszett; a többi lopásokról is kijelentette a tanító (az első vallomástevő), hogy nem megfigyelt tényekről van szó, hanem csak feltevésekről... Ez a javulás, sajnos, csak rövid ideig tartott. A valódi anyai lelkület sugárzó nevelőnt hivatása elszólította *R.* mellől s a gyermek visszakerült anyjához. Ennek a körülménynek következményei csakhamar mutatkozni kezdtek: *R.* engedetlen lett, az iskolai és egyéb órákra rendetlenül kezdett járni, újra lopásokat követett el; ingerlékenység, dacosság járult még a felsorolt kedvezőtlen tünetekhez. *R.-t* további sorsa egy falusi nevelőintézetbe vezette, hol szintén nevelési nehézségeket okozott kezdetben (nehezen szokott meg, menekülési kísérletek), míg végre két évi együttélés és gondos nevelés visszaadta őt önmagának; minden eredmény megvolt reá, a nevelési idő végén, hogy *R.*, mire felserdül és fiatal

¹ Ein Weg zur Seele des Geisteskranken. 1940. 8. 1.

¹ U. o. 32. l.

emberré válik, a társadalomba nagyobb nehézségek nélkül bele tud majd illeszkedni. Ezt a. nevelőintézet megértő légkörének fogja köszönni.

(6) *Mária*¹ 15 éves és az ellene a panasza, hogy egy rövidírás üzletben keztyűt lopott, a gyanút pedig egy barátnőjére terelte. A barátnőről kiderült, hogy teljesen ártatlan és pontos alibit tud igazolni. M. előélete semmi oly adatot nem tartalmaz, amelyből ezt az egyszeri és teljesen érthetetlen lopást meg tudnánk magunknak magyarázni. Mindig jó tanuló volt, sem otthon, sem az iskolában nem tartozott sem a feltűnő, sem a nehezen nevelhető, sem az ideges gyermekek közé. Egyetlen támpontnak az a fiatalember mutatkozott, aki udvarias formák közt és a szülők tudtával a leányt néha-néha az iskolából hazakísérte. A körülmények további vizsgálata azonban a fiatalember szerepét is tisztázta; a fiú semmit sem tudott a leánynak lopási szándékáról és egyébként sem mutatott viselkedése semmi gyanúkelítő mozzanatot. És mégis, öbenne volt a kérdés megoldásához a szükséges körülmény. M. ugyanis *feltékenységből* követte el tettét; barátnőjére volt féltékeny s őt akarta a keztyű-lopás vádjával kellemetlenségbe keverni, illetve rajta bosszút állani.

(7) *Alfréd* története¹ szintén fiatalkori lopásoknak a láncolatát tünteti fel. Az iskolában jó tanulónak bizonyult, feltűnt azonban, nyugtalan és felületese természete. Az iskola befejezése után szülei Alfrédet egy kereskedőhöz adták tanoncnak, ahol szerencsétlenségére a legrosszabb példák hatása alá került, gazdájá maga is különféle szabálytalan manipulációkba keveredett, az üzlettől meg is kellett emiatt válnia. Alfréd új főnöke már korrekt egyéniség volt ugyan, de úgy látszik, az előző helytelen példa hatását nem tudta Alfréd lelkében közömbösíteni. Alfréd ellen az első kifogás akkor merült fel, mikor gazdája rájött, hogy egyes vevőknek ingyen „adott el” apró édességeket s mint később mondotta, ezt jószívüségből tette a szegény emberek iránt. Ezeket a hibákat más hasonlóak követték: Alfréd meghamisította társainak munkakönyvét (az ő javukra), majd 100 márkának és az üzleti kerékpárnak eltulajdonításával elszökött. A rendőrség egy kiránduló diákcsoport élén bukott rá, akiket ő kalauzolt. E kaland vége hat heti elzárás lett. Kiszabadulva Alfréd következő évben ismét beleesett eredeti hibájába az üzletben egy csomagot bíztak reá, amelyet ő nem a postára vitt, hanem a szemétkbe dugott, miután a bélyegilletéket édességekre elköltötte. A szülőktől kapott megtérítést sem fordította teljes egészében a kártérítésre, hanem belőle majdnem a felét ismét eltulajdonította. Alkalmazását el is vesztette, és így került a nevelési tanácsadóba. A szülők panaszaiból és Alfréd életrajzi adataiból kiderül, hogy nevelési nehézségek nála sohasem mutatkoztak. A szülői házban szeretetreméltó és kedves volt és a későbbi időkben is, különösen büntetése után. Szülei előtt mély, megbánást mutatott melynek őszinteségében nem kell kételkedni. A bánat mellé a szegényérzet is járult: ha idegenek jöttek a lakásba, A. azonnal visszahúzódott, és nem akart az idegenek előtt mutatkozni. Szigorú édesapja előtt ejtett szavai igen jellemzőek: „Üssön agyon édesapám, de nem tudtam másképp cselekedni.” A vizsgálatból Alfréd egy intézetbe került, ahol róla előjárói és nevelői na-

¹ *Türk*: Der jugendl. Ausreisser, stb. i. h. *Pharus*, 1930. 129. l.

¹ *Schröder*: Kindl. Charaktere. 153. kk. 11.

gyon kedvezően nyilatkoztak. Ujra megnyilvánult szeretetreméltósága, engedelmissége (ez az utóbbi egy kissé túlzottnak mutatkozott), cselekvéseiben korrekt volt s a rábízott dolgokat mindig pontosan elvégezte. Az intézeti jellemzés kiemeli szinte túlzott ndvariaságát és lelkiismeretességét. Ha szülei, vagy ismerősei meglátogatták az intézetben, szótlanul és elfogódva ült közöttük és szemmelláthatóan megkönnyebbedett, mikor távoztak. Másfél év kitöltése után elhagyta az intézetet s mint kereskedő tanonc egy más városban új életet kezdett. Ezen új életben egyelőre csak az a kifogás merült fel ellene, *ogy kollégáinak kisebb-nagyobb szabálytalanságait szívesen leplezi, továbbá, hogy nagyon könnyen befolyásolható és szuggerálható*; más fogatkozásoknak nem lehetett előfordulniok, mert a tanácsadó úgy értesült, *hgy Alfréd csakhamar az illető üzletnek főnökévé lépett elő.*

(8) *Emil* 18 éves korában kerül először alaposabb vizsgálat alá a nevelésügyi tanácsadóban.¹ A panasz ellene az, hogy különösen az utóbbi időben a tulajdon elleni vétségek egész sorozatát követte el (lopás, csalások, kölcsönzés, stb.). A vizsgáló kérdésére adott szülői válaszokból kiderült, hogy Emilt az édesanyja alaposan elkényeztette; az iskolában jó tehetség mellett teljes érdektelenséget és hanyagságot tanúsított, de ha valami érdekelte, ügyes volt és találekony. Az anya szavai szerint igen „jó” gyermek volt, vagyis könnyű volt nevelni, nagyon könnyen befolyásolhatónak és engedelmesnek mutatkozott. Ez a tulajdonsága azonban úgy látszik, mind a jó, mind a rossz irányban egyaránt érvényesült. Viselkedése attól függött, milyen baráti kör vette körül: jó és rossz társaknak szuggerációja egyfolyán hatott rá. Már 8 éves korában több apró lopást követett el, így pl. egy ismerős családnál zsebtolvajlást, majd pedig iskolatársainál hasonló kis vétségeket. Már mint iskolás gyermek „hiú” volt, azaz *nagyon igyekezett arra, hogy mindig csinos ruhában járjon* s a valóságot hengegással igen sokszor megtoldotta. Mielőtt az intézetbe került, híre járt, hogy baráti körét családjának mesés gazdagságával kápráztatta el, állítólagos gazdag menyasszonyról beszélt és magánautójáról, stb. Természetesen, mind a menyasszony, mind az autó csak a holdban létezett. Iskolái után anyja egy nagy üzletben helyezte őt el, ahol Emilt a következőkép jellemezték: intelligens, de nagyon hanyag tanuló, főhibája, hogy mindenkitől pénzt kér kölcsön. Ezeket a fogatkozásokat később még súlyosabb vétségek is követték. Ezek a vétségek hazudozásban, sikkasztásokban és lopásokban állottak, amelyekkel Emil főképen gazdját károsította meg. Dicsekvő, sőt hengegő magatartása, továbbá jókedvű és optimista magatartása ebben az időben is feltűnt környezetének, de különösen feltűnt az, hogy sem állásban, sem társadalmi helyzetében megbízható nem volt. Apró lopásait nagy ügyességgel valósította meg mindaddig, míg végül a rendőrségre nem került. A bíróság Emilt elzárásra ítélte, melynek kitöltése után láthatóan minden megjavulás nélkül tért vissza a társadalomba. Anyja szükségesnek látta, hogy más városba helyezze őt el, ami meg is történt. Emilnek első dolga volt új helyén olyan névjegyeket csináltatni, amelyek messze estek az ő valódi mivoltának a tükrözésétől, majd nagyobb összegeket vett kölcsön s ezekkel iparkodott üzletet csinálni. Mint szédelgő és munkakerülő jutott el a nevelési tanácsadóba, ahol egyéniségét és viselkedését alaposan sikerült kivizsgálni.

¹ Schröder: u. o. 156 kk. II.

(9) A 17 éves *Tóni*¹ kétszer autótolvajlásán érte a rendőrség. *T.* a lopott autóval műkedvelő kirándulásokat rendezett a környékre, mind a két alkalommal egyedül. A gimnáziumból harmadik osztályos korában azzal bocsátották el, hogy tanulása alkalmatlan; Az atyja egy más városban kereskedő-tanoncnak adta *T.*-t és itt volt a baj kiindulópontja. A fiú ugyanis *semmikép sem érezte jól magát a kereskedői pályán*, amelyre, úgy látszik, megkérdezése nélkül adták. A nevelési tanácsadóban megvallotta, hogy mindenáron autóversenyző, vagy autókereskedő szeretne lenni. A szigorú apai határozottan ellenezte fiának „lehetetlen“ hajlamait, a tanácsadó rábeszéléseire azonban engedett és valóban autózletbe adta gyermekét. Mikor ez a vágya teljesült, *T.* kifogástalanul viselkedett, eléggé kitartónak bizonyult és jó eredménnyel tette le vizsgáit. Mikor katonaságra került a sor, repülőnek jelentkezett és vágya teljesedésbe ment. Katonai szolgálata után mérnöki szakot választott és a technikai főiskolán kellő eredménnyel végzett. A tanácsadónak az a véleménye, hogy az apa és a fiú közül az igazi lélektani nehézségeket az előbbi okozta; minden remény meg van arra, hogy *T.* választott életpályáján jól megállja a helyét.

(10) *Türk*¹ közli a következő történetet. Egy német nagyvárosban egy tavaszi délután fiatalemberekből álló vidám társaság kapaszkodik fel a vicinális vonatra, hogy kimenjenek a közeli labdarugó mérkőzést megnézni. A fiatal emberek mindnyájan iparosok és kereskedők, vagy kis-alkalmazottak, akik jókedvűen mesélik el az előző éjszaka különféle élményeit. (A kirándulás vasárnap volt.) A fiatal embereknek egész viselkedése, megjegyzései meglehetősen cinikus hangmódban tüntették fel őket, de különösen nagy mulatságot keltett Jánosnak elbeszélése, aki előadta, hogyan lopott cigarettát a múlt éjjel a mulatozás színhelyén. Papirosból való karnevál-sipkáját ügyesen rátette a trafikosnő asztalán látható cigaretta-dobozokra, majd cigarettát kért tőle, mintha vásárolni akarna; a trafikosnő látva, hogy már egy doboz sincs az asztalon, azt hitte, minden cigaretta elkelt. János így biztosítva látta magát s a papiros sapkával ügyesen elemelte az alatta rejtőző cigaretta dobozokat. Az elbeszélést nagy nevetés követte s többen megjegyezték, hogy a trafikosnő megérdemelte sorsát, mert ostoba volt. János történetét nyomon követte egy másik elbeszélés egy hamis 50 márkáról, melyet Pistának sikerült ügyesen föl váltani. Ezek s a hozzájuk hasonló elbeszélések fűszereztek a fiatal emberek kirándulását, mindaddig, míg a mecca helyére nem érkeztek. Ekkor érdeklődésük és beszéléik természetesen teljesen a mérkőzés aktualitásai felé terelődtek. Az újságíró, aki ezt a beszélgetést egy német lapban terjedelmesen megírta, a következő megjegyzéssel fejezte be gúnyos előadását: „Igen, csak neveljük a testet minél erősebbre! Neveljük csak ifjúságunkat a sport imádatára! A lélek megmaradhat a csirkefogó-morál színvonalán. Így haladunk előre a magasabb kultúrfok felé!“

(11) Gyakori esetnek típusos példája *Ernő* aki kisvárosi fiú, atyja napszámos, anyja korán elhalt és Ernőt testvéreivel együtt árván hagyta. *E.*

¹ *Hanselmann*: i. m. 62. l.

¹ *Türk*: Der jugendl. Ausreisser, Dieb und Einbrecher. (*Pharus*. 1930. 21. kötet. 125. k. l.)

Kellő felügyelet nélkül nőtt fel és egy üzletben kisegítő szolgai állást vállalt. 17 éves korában mutatkozott élete folyásában az első törés: *tánciskola*ba kezdett járni és keresetén felül költekezni. Ez a líra vezette őt tovább a rejtőn: a mulatságokhoz szükséges pénzt apró lopásokkal fedezte. Szerencsére sikerült a hozzátartozóknak E.-t a züllés veszélyének lejtőjén idejekorán megállítani. A leventekiképzés idején elsajátított komolyabb életfelfogás és felelősségérzés szintén hathatósan elősegítették E. teljes megjavulását, aki jelenleg más munkahelyen van, ahol nem merült fel ellene komolyabb kifogás.

(12) *Pszichopata* lelki jelenségeket találunk a 17 éves *Etelnél*, aki kezűt, női kizárókat stb. lopott több ízben. Szülei és felmenő rokonai az iszákosság öröklődő terhét hagyták reá; iskoláit több ízben félbeszakította (iskolakerülés), és nem is fejezte be. Szexuális züllésre is mutatott hajlandóságot, korai önkielégítésekkel és nemi érintkezésekkel. Lopásait sem meg nem bánta, sem szégyenérzetet nem mutatott soha miattuk, — ellenkezőleg, teljes nyíltsággal és közömbösséggel beszél róluk, mikor a nevelői tanácsadó hozzá kérdéseket intéz. „*Kedélytelen*“ *pszichopatának* látszik, kit alapos nevelés alá kell venni, vagy intézetben elhelyezni, ha további züllését el akarjuk kerülni.

(13) *Károly* 9 éves fiú. Egyetlen gyermek, szülei igyekezték vele szemben a „modern pedagógia“ minden eszközével úgy hatni, hogy lehetőleg a legjobb nevelést biztosítsák számára. A gyermek ezen törekvéseit nem méltányolja, sőt egyfajta elhanyagoltságnak veszi azt a körülményt, hogy a szülők nem veszik észre őt akkor, amikor eleinte kezét-lábát reszketeti, később nyelvét öltögeti és annak ellenére, hogy az iskolában nagyon meg van elégedve vele a tanító, otthon egyre kibírhatatlanabb lesz; már a társai is kezdik észrevenni az iskolában és csúfolják felesleges mozdulataiért. A szülők elviszik orvoshoz, aki megállapítja, hogy a gyermek kissé vérszegény. Reszketései nem mulnak és már önmaga sem tud szabadulni azoktól, s hogy jobban észrevétesse magát és állandó szereplő legyen családjában, fényes pénzdarabokat kezd gyűjteni (el nem költi), majd pedig apja cigarettáinak egy részét a leglehetősebb helyekre csempészi. Iskolában is panaszkodnak ellene, ceruzák és üres füzetek tűnnek el. Mivel az osztálynak már előtte volt egy felderítetlen — később az ő betegsége alatt felderített — állandó tolvaja, közvetlenül még nem gyanúsítják, de a szülők mostmár minden eszközt megragadnak, hogy a gyermek betegségét megszüntessék.

Kezelés alkalmával először a rángatózások, a szem-, kéz-, láb-rángatózása szűnik meg, majd pedig egy napon örömmel jönnek a szülők, hogy a gyermek mindent bevaltott, és felháborodással vette tudomásul, hogy tőle az iskolában egy irónkészletet elloptak. Később megkerült a kézlet is és a fiú lopási rossz szokása úgy, „ahogy jött, el is múlt.“

Vince 15 éves fiú. Másokat szinte szuggesztíve befolyásol, annak ellenére, hogy a hazugság sok alkalommal kézzelfogható nála, nem tudnak rá neheztelni és mindenki hisz neki. Eleinte véleményét másokra ráerőszakolva; hogy „erre neked nincs szükséged, de nekem azért kell,“ elveszi mások tárgyait, később pedig a kezdeti sikerein megindulva szenvedéllyel gyűj-

1 Az itt következő esetek dr. Nemes Elemér közlései.

ti apja ceruzáit, irodaszereket, dohánytálcákat, pipákat és rábírtja apját, hogy olyan helyekre vigye magával, ahol gyűjtőszenvedélyének megfelelő tárgyak állnak rendelkezésére. Ezeket a lopásokat eleinte csak rokonoknál, közelebbi ismerősöknél eszközölte, mert fontosnak tartja, hogy lopásait természetes eltűnéseknek vegyék, vagypedig ajándékszámban történjék maga a lopás. Később azonban, amikor már annyira jutott, hogy nem volt elegendő az amit környezetétől tudott megszerezni, látogatta az árúházakat, trafikokat, papírkereskedéseket és kizárólag valamiféle lezárt kisebb-nagyobb doboz eltulajdonítására törekedett. Feljelentették egy alkalommal az iskola igazgatóságánál. Az előkelő szülők igazolni igyekeztek, hogy a gyermeknek a tárgyakra *nincs szüksége* és szívesen megtéríti a kárt. Ezután került a sor a kezelésre. Kiderült, hogy 6–13 éves korig semmiféle játékot szülei számára nem vettek, mindig az elhasznált játékokat kapta meg testvéreitől, azokat azonban nem szerette és akkor határozta el, hogy *szerez magának külön játékokat*. — Szülei meglehetősen zsugoriak voltak, a gyermek pedig hajlamos minden szélsőségre és szinte lelki feszültséget érzett, hogy gazdaságuk ellenére neki nem vesznek új játékokat. Szuggesztív kezeléssel először fizikai fáradságát kellett megszüntetni és valósággal önmaga is kívánta, hogy valamiképpen hagyja abba megunt *kleptomániás szenvedélyét*. A lezárt dobozokat soha nem nyitotta fel és teljesen közömbös volt neki az is, hogy később szülei azokat tüzre vetették. Gyógyult.

(14) *István* 18 éves fiú. Érzelmi szélsőségekkel, erősen zavaró szexuális képzetekkel, hajlamos a hazudozásra. Túltengő érzelmeit érzelmős versekben vezeti le, melyekben gyakran szerepel főhősként édesanyja, akivel szemben külsőleg durva, minden tapintatot nélkülöző, de aki apja halála után minden anyagi támaszát jelenti. Az anya nem kifogásolja, hogy néha prostituáltakat keressen fel, sőt elbeszélése szerint pénzt ad ilyen célra a gyermeknek. 17 éves korában betegségbe esik, súlyos betegként fekszik napokon át. Gyógyulása után kapcsolata édesanyjával külső jelekben még jobban elhidegül. *Anyagilag szeretne a fiú független lenni anyjától*. Először kisebb kölcsönöket vesz fel, később otthon minden eladható tárgyat ellop, mely pár hónap múlva kiterjed olyan holmik eltulajdonítására is, melyeknek számára *gyakorlati értéke nincs*. Az ellopott tárgyakat rendszer nélkül halmozza fel és azt igyekszik ezzel elhitetni, mintha a gyűjtött dolgok számára igen komoly értéket képviselnek. *Hazudozásaival* bámulatosan leplezi lopásait, úgy, hogy még azokat is félre tudja vezetni, akik a jogos tulajdonukat tevő tárgyak visszakövetelésére jelennek meg anyja lakásán. — Fizikailag túlgyorsan kifárad és önmaga tiltakoznék lopásainak rendszeres megismétlődése ellen, azonban tudatában a lopási képzetek olyannyira szerepelnek, hogy önkénytelenül visszaesik és gyenge fizikuma mégjobban hajlamossá teszi arra, hogy az egész szervezet hiányérzéseit furfangosan kieszelt lopásaival ellensúlyozza.

Kúra alkalmával fizikuma is javul, felesleges mozgásai megszűnnek és nem maradnak hatástalanul az éber állapotban adott szuggesztíók sem. Lelkileg átállítódik; eleinte kissé búskomorsággal küzd, később azonban ezen túltengését érzelmes verseiben vezeti le. — Vidékre kerül internátusba, semmiféle panasz ellene nem merült fel, teljesen meggyógyult, vissza nem esett.

(15) *Eszter* 13 éves leány, hárman vannak testvérek. Internátusba ke-

rül, — anyjának elkényszerített gyermeke volt és a többiek között kivételezett. Már a felvételtől tiltakozik a zárt nevelés ellen, egy alkalommal megszökik, visszakérülve az internátusba értesülnek a szülők, hogy a gyermek a padban található holmikat ellopja, később az érkező csomagokat társai között pénzküldeményekkel együtt felosztja és elbeszéli, hogy őt mennyire szeretik otthon, mert mindig írnak levelet és állandóan küldenek csomagot. Önmagának soha semmit nem tart meg és szinte propagálni igyekszik, hogy vele a szülők érzelmileg mennyit foglalkoznak.

Lopásait rendszeresíti, belsőleg azonban mindjobban szomorúság fogja el, mert otthonról kevesebb csomagot és levelet kap. — Hajlamos a melan-choliára és várja, hogy mielőbb észrevegyék megtévedését és nem tiltakozik az ellen sem, hogy az iskolát el kell hagynia.

Pszichés kezelés után lopásai a régi környezetben teljesen megszűnnek és szívesen tanul, eredménnyel készül a magánvizsgákra.

(16) Kleptománia (szimuláns). Aladár 14 éves tanuló. Sorozatos lopással vádolták a bíróságon. Hozzá tartozói minden eszközt megragadtak, hogy a gyermeket valamiképpen kimentsék, meggyőzve a bíróságot arról, hogy lopásait kényszerítő hatásra végzi. Az ideg orvos vizsgálata teljesen egészségesnek állapította meg a gyermeket, így a szülők által felhozott indokok nem szolgálhattak jogos védelmi alapul. Kikérdezés segítségével sikerült felszabadítani a gyermek lelkét és meglátni azokat a reánehazódó és sem környezetéről, sem pedig másoktól nem méltányolt kényszerítő körülményeket, melyek a gyermek lelkét kleptomániás kényszerképzetekéinél is sokkal jobban befolyásolták. A szülők a gyermekkel csak annyiban törődtek, amennyiben azt a fizikai értelemben vett nevelés megkövetelte. Lelkének soha irányítást nem adtak, egyedül kalandozott és követte a barátaitól hallott hatásvadászó elképzeléseket. Hogy környezetétől megszabaduljon, törekedett kalandos elképzeléseihez pénzre tehető dolgokat szerezni. Szerinte ez tudta volna megszabadítani lelkének folytonos feszültségeitől a környezetből való eltávolítása után. (Fogadott gyermek volt, nevelőszülei dolgozni kényszerítették és a kapott csekély bért minden fillérig tőle elvették és gondozásukat, mint súlyos anyagi áldozatot napról-napra emlegették előtte).

Szuggesztív kezelésre nem annyira a kleptománia gyógykezelése szempontjából volt szükség, hanem lelki képeinek korrigálása és átirányítás szempontjából; a cél inkább „a környezet kleptomániás elképzeléseiből való kiábrándítás” volt. Ezt egyidejűleg azáltal lehetett elérni, hogy a gyermeket a környezetből eltávolították. Ezzel az indítókok eleve megszűntek.

14. Miben áll a lopás lélektani lényege, — mily lelki fojmatok mennek végbe abban a gyermekben, vagy felnőtben, aki idegen dolgot eltulajdonít, azzal a többé-kevésbé világos gondolattal, hogy ezt tenni „nem szabad,” — melyek azok a lelki rugók, amelyek ezt a rendellenes tevékenységet megindítják és mozgatják? — ezek a kérdések foglalkoztatják a lélek-búvárt és a nevelőt elsősorban. Mikor azt mondjuk, hogy a fentebbi kérdések érdekelnek bennünket „elsősorban”, — ezzel nem mentségeket keresünk a lopásoknak bármilyen erkölcsi megítélése ellenében; más a lélektudományi vizsgálat és ismét más síkon helyezkedik el az erkölcsi ítélet, melyet teljes egés-

szében, eleve elfogadunk. Mind a lélekbúvár, mind a nevelő abból indul ki, hogy a lopás: bűn, még pedig az erkölcsi rend és a társadalom ellen s így mindenképen arra kell törekednünk a nevelésben, hogy a gyermekek és fiatalok lelkét tőle megóvjuk vagy megszabadítsuk. E felfogás azonban nem ment fel bennünket az alól, hogy a bűnözések s így a lopás lélektani oldalát ne tanulmányozzuk és annak mechanizmusát fel ne tárjuk.

A lopást, mint minden más cselekvést is, szemléletesen ábrázolhatjuk magunk előtt a Lewin-féle „erőmezők“ vázlatával.¹⁾ De szemléletes ábra hiányában is rámutathatunk a lopásnak lélektani összetevőire. Első ilyen összetevő, melyre a lélektudomány rámutat, az a természetes *törekvés, és szükséglet*, amely minden „jó“ felé viszi, sőt ragadja az emberi személységeket, létének első pillanatától kezdve. A számára „jónak“ mutató minden dolgot elemi erővel és magától értetődő természetességgel „kíván“ az emberi szervezet és lélek s ehhez öntudatos számotvetés egyáltalában nem szükséges. A mindenféle javaknak ezt a természetes vágyát s a reá való törekvést a bölcselkedő ember már rég felfedezte és megállapította; — az értékelmélet is újra fogalmazta; a mai lélektudomány is rámutat a maga sajátos szemléletmódján és nyelvén. *Dèlmas—Boll*¹⁾ a személyiség lelki alapmozzanata gyanánt említi a „beírásvágyát“ (avidité) és így határozza meg: „a bírásvágy oly hajlam bennünk, amely a bennünket megillető javakat követeli számunkra és gyarapítani törekszik azokat minden irányban; ami számunkra előnyös és kedvező, azt minden lehető módon megszerezni törekszik.“ *Pfänder*²⁾ a külső javakra irányuló birtoklási ösztönzésről (Habtrieb) szól és ebben az alapvető életmegnyilvánulásban látja az embernek egyik legjellegzetesebb lélektani mozzanatát. A birtokbavevés törekvése oly erős a gyermekben, hogy kezdettől fogva a legerősebb *gátlásokat* kell a nevelésnek és a gyermeki tapasztalásnak közbeiktatnia, hogy a törekvés a való élet rendjéhez alkalmazkodni tudjon. Tudjuk, hogy a csecsemő és a kis gyermek vágyai és kívánságai mily erősek, mily gátolatlan természetességgel törnek minden oly tárgy felé, melyet a gyermek valami módon „jónak“ érez vagy ismer meg. Minden cselekvésnek második elemét ennél fogva azokban a gátló tényezőkben kell felismernünk, amelyek a birtoklás, magábavevés és élvezés elemi folyamatát egyes esetekben fékezni vagy megakadályozni vannak hivatva; más, „megengedett“ javak birtokbavételénél természetes ilyen „gátlásokra“ nincsen semmi szükség. A lopásnál ezek a gátló és ellenőrző ösztönzések (impulzusok) a gyermeknek erkölcsi énjéből erednek, azaz a szoktatás, oktatás, és nevelés hatásaiból: a gyermek tudja, hogy „lopni nem szabad.“ Csak ez a kísérő tu-

1 V. ö. *Tarcsay I.*

1 La personnalité humaine 1922. 56. l.

2 Die Seele des Menschen. 1933. 104. l.

dat teszi a birtokbavevés tevékenységét valódi lopássá, míg ennek hiányában csak egyszerű „vágycselekvésről” beszélhetünk. A vágycselekvés nevével az olyan cselekvéseket szoktuk jellemezni, melyekben valamely (erős) vágy közvetlenül átmegy a megfelelő cselekvésbe, vagyis a személy minden közbeiktatott gátló gondolat, megfontolás vagy ellenkező ösztönzés felmerülése nélkül, azonnal eléri a kívánt jót és azt birtokba véve, kielégtül. (Az ilyen vágycselekvések szerkezetük szerint nagyon hasonlítanak az ú. n. „impulzív” cselekvésekhez, és a „rövidzárlati cselekvésekhez.” — mind a három tevékenységben jellegzetes a közbeiktatott gátló vagy eltérítő akadályok hiánya). A kisgyermek „lopási” tevékenységeinek nagy része ilyen természetű cselekvésekből áll: a nyaláunkságok, torkoskodások eseteinek igen nagy része ilyen természetű cselekvésekből áll: a nyaláunkságok, torkoskodások eseteinek igen nagy része rendszerint ilyen „vágycselekvésnek” tekinthető. Éppen ezért a lélektanban kissé járatosabbak azt szokták ajánlani, hogy kellő mértékben gondoskodni kell a gyermek cukorszükségletéről, mely aránylagosan jóval nagyobb, mint a felnőtt korban, és akkor a gyermek torkoskodása és nyaláunksága meg fog szűnni magától. Nagyobb gyermekeknél, továbbá a fiatalokéknál természetesen a gátlásoknak a rendszere jóval kifejtettebb, mint a kis gyermeknél, de ezeknél is tekintetbe kell venni a vágyak alapjait tevő *szükségleteket*, ha világosan akarjuk látni a cselekvések egyes rugóit és mozzanatait. A serdülés korában pl. bizonyos csúrra, piperézkedésre való mértéktelen vágy keletkezhet, amely magában a serdülés folyamatában gyökerezik és meglehetősen hasonlít a kisgyermek cukor-szükségletéhez; bizonyos fokig tehát méltányolni is kell ezt a csinososságra való törekvést, amely a maga részéről szintén lopásra vezethet, de más hibákra is.

Általában véve minden oly cselekvést, melynél az eredeti vágy és ösztönzés felsőbbrendű okokból valami akadályba ütközik („nem szabad”, — „tilos”), két szempontból kell tekintenünk: a) mily erős a vágyódás, — b) mily erősek és milyen számúak a gátló ösztönzések. A valódi lopások úgy jönnek létre, hogy vagy a vágy túlságosan erős és elsöpri a teljesülés elé álló akadályokat, gátlásokat; — vagy pedig ezek az utóbbiak hiányzanak teljesen; esetleg, ha megvannak is, oly gyöngék, oly hatástalanok, hogy az eredeti vágyódás diadalmaskodik. Az eredmény mind a két esetben egyforma, t. i. a helytelen cselekvés.

5. Ugyancsak az ösztönzés erősségéből és a gátlások hiányából vagy sajátságos gyengeségéből kell értelmezni a *kleptomániának* azokat az eseteit is, hol más kóros lelki elváltozásra nem tudjuk áthárítani a lopás jelenségeit. A „tisztá” vagy igazi kleptománia az a (ritka) eset volna, mikor az egyénben oly legyőzhetetlenül erős valamely tárgy eltulajdonításának az

ösztönzése, hogy az illető annak ellenállani gyakorlatilag nem bír; a kleptomániásokat jellemzi az, hogy az eltulajdonított tárgyaknak reájuk nézve rendszerint nincs hasznossági értékük és hogy a tettük leleplezése esetén nagy szégyenérzet vesz rajtuk erőt, sokan pedig bevallják azt a kényszerjellegű ösztönzést is, melynek áldozatai. Kersten¹ óvatosságra int abban a tekintetben, hogy a kleptomániásokat, — gyújtogatókkal (piromániásokkal) egyetemben a „hangulati labilitás” pszichopatiájának az osztályába sorozzuk; a kleptománia legtöbb esetben ugyanis más meglevő lelki rendetlenségekből is jól megérthető, anélkül, hogy mindjárt pszichopata lelki alkatra kellene belőle következtetnünk. Ilyen megelőző rendellenesség éppen az a lelki sajátosság, melyről előbb említést tettünk, t. i. a gátlásoknak gyengesége vagy hiánya, melyek a lopkodást megakadályozni volnának hivatva. Peters egy tanulmányában² osztályozva a rendellenes gyermekek típusait, megkülönbözteti a „meghatározatlan” cselekvésűeket (Undeterminierte), kiket határozott cselekvési célok nem vezetnek, akik bizonytalanok, kiszámíthatatlanok cselekedeteikben, ezek éppen azok a gyermekek, akiknél a cselekvésre való ösztönzésnek nem szókott semmi fékezője, gátja lenni, hanem akiket a lelkükben fellépő indítások ellenállás és ellenőrzés nélkül magukkal ragadnak. A „tisza” kleptománia esetei is elméletileg ebbe a típusba tartoznak. Ezeknél a döntő cselekvési ingerek, impulzusok, ösztönzések természetesen a tudatosságnak legkülönbözőbb fokain állhatnak; sok kleptomániás világosan látja és tudja a helyzetet, melyben van, de ellenállásról, gátlásról még sem lehet szó cselekvésében. A valódi kleptomániát aránylag ritkán lehet a gyermekkorban és a fiatalság éveiben, mint tiszta esetet megállapítani, annál is inkább, mivel az említett lelki alapfogyatékonyságon, a gátlások hiányán kívül még más tulajdonságokat is találunk egyes „kleptomániásoknál”, melyek hasonlóképen szolgálhatnak az elkövetett lopások magyarázatául. Ilyen egyes egyéneknek kézügyessége, ujjainak könnyű mozgásossága, veleszületett készsége, mely mintegy önműködően hatalmába keríti a csábító tárgyakat. Olyasmi ez, mint az érzékszervek „természetes kíváncsisága”, minden pillanatban tevékenységre kész beállítottsága; a kézügyességnek ezt a hajlamát a magyar nyelv „enyves kéznek” is nevezi (németben „lange Finger”: hosszú ujjak). Az ilyen hajlamosságot sokan a kleptománia egyik esetének, vagy vele rokon jelenségnek tartják. Természetesen e hajlam még nem jelent önmagában lopási kényszert, hanem csupán arra való több-kevesebb felkészültséget, de a gyermekkorban sok jelenségnek ma-

¹ Praxis der Erziehungsberatung. 1941. 345. 1.

² Lur psychol. Typik des abnormen Kindes. Zeitschrift für pädag. Psychologie. 28. évf. (1927) 32. 1.

gyarázataul szolgálhat pl. annak, mért lehet gyermekeket (9—12 éveseket) sokszor ügyesen és sikerrel felhasználni bűnös célokra is.

A kleptománia jelenségeit vizsgálva, nem mellőzhetjük a *gyűjtőszenvedélyt* sem, amely szintén eredő forrása lehet a kleptomániához hasonló tevékenységeknek. Tudvalevő, hogy ez a „szenvedély“ különösen erős a 10—12 éves korban (bélyeggyűjtés, továbbá mindenféle kisebb tárgyak gyűjtése), de jellemző némely felnőttre is. Nők, úgy látszik csak a negyvenes évek után válnak a kleptománia vagy a gyűjtőszenvedély áldozataivá. A gyűjtőszenvedély abban egyezik a kleptomániával, hogy az illető gyűjtőre nézve közvetlenül nem hasznosítható tárgyakra terjed ki, vagyis világosan olyan jellege van, mintha csupán egy furcsa szükséglet kielégítésére szolgálna, minden valós, értékes cél nélkül. Hogy már most a kleptománia és a gyűjtőszenvedély mily kapcsolatban áll egymással, azt a kérdés jelenlegi állása szerint nem tudjuk eldönteni; a további lélektudományi vizsgálatok vannak hivatva erre a kérdésre is fényt deríteni. Annyit már az eddigi tudásunk szerint is megállapíthatunk, hogy a „kleptománia“ kifejezést csak nagy óvatossággal szabad használni. Felsorolt példáink közül a 13., 14., 15. és 16-ik esetek tartoznak a tág értelemben vett „kleptománia“ körébe, azaz ezekben az esetekben merült fel a kleptománia gyanuja. Hogy mily *bonyolult* lelki világban élnek ezek a fiatalok, azt az esetek elemzése és gyógyítása is világosan megmutatja. Legtöbbször nem tiszta kleptománia jelenségeiről van szó náluk, hanem a lelki rendellenességek más forrásáról is, pl. a *kárpótlás*, *kompenzáció* esetéről is (pl. 16.).

6. A lopásoknak egyes *fajait és indítékait* ezek után, — a kleptománia eseteit figyelmen kívül hagyva, — a következőkben tekinthetjük át:

a) Zulliger¹ osztályozása szerint megkülönböztethetünk: *alkalmi tolvajlásokat*, — *fiatalkori tolvajokat*, kik egyúttal a *züllés* jegyeit magukon hordják, — *ideges*, — *pszichopata* — és *pszichotikus*, (lelki beteg), — s végül *oligofrén* (gyengeelméjű) és *epilepsziás tolvajokat*. Ebben a csoportosításban, mint látjuk, a lelki abnormitásoknak tág teret juttat az író a tolvajlások értelmezésében. Bennünket azonban főképpen a rendes lelki élet keretében tapasztalható lopások esetei érdekelnek elsősorban, azonkívül azon egyéneké, akik a rendesek és a lelki betegek (súlyos pszichózisokban szenvedők) között mintegy középúton állanak; ezek a *pszichopata*k.² Ezeket Zulliger is említi; lopási hajlandóságukat azonban nem azokra az ösz-

¹ Jugendliche Diebe im Rohrschach—Formdeutversuch. 1938.

² V. ö. Tarcsay I.: A kóros jelenségek lélektanáról. *A Lelki Élet Vizsgálatainak Eredményei*. Szerkeszti Schiller Pál. 1942. 222. kk. 11.

szetevőkre vezeti vissza, amelyek valóban lelki alapjaik gyanánt volnának tekinthetők. Példáinkból is kiderül, hogy a pszichopáták lopási cselekményeinek végső személyiségi alapja részint a *kedélyhiányban van* (nem szeretnek, nem tisztelnek semmit és senkit, tehát az idegen tulajdont sem), — részint *túlzott önérvényesítési hajlamukban* (az ilyen fiatalok nagyoknak, előkelőknek kívánnak látszani, jötevőknek, feltűnően költsézőknek szeretnének feltűnni) — részint a *lelki szilárdság* hiányában van a végső ok és a *könnyű sugalmazhatóságban* (szuggesztibilitás), ami *gyűlölet*, — és *bosszúvágy* (ressentiment). Ha ezeket az indítékokat, ösztönzéseket összehasonlítjuk az a) alatt felsoroltakkal, akkor könnyen megállapíthatjuk, hogy ezek az osztályozások keresztezik egymást s hogy az „alkalmi” tolvajlások körülbelül fedik a Peters-féle csoportosításban az első két osztály eseteit. De még más kereszteződések is felfedezhetünk; e kérdés nem tartozik a legfontosabbak közé. Példáink közül ide sorolhatjuk a 2.-at (a milieutól való szabadulás vágya, gyűlölet), — 4.-et (bosszúállás), — az 5.-et (ressentiment), — a 6.-at (féltékenység, melyet a gyűlölet és bosszúvágy mellett külön is kiemelhetünk), — a 8.-at (hiúság érvényesülési vágy), — a 11.-et (hiúság).

c) Külön kell foglalkoznunk az *alkalmi tolvajlásoknak* eseteivel, továbbá a lopásoknak a *milieutól* függő jellegzetességeivel.

Tisztán „alkalmi” tolvajlásnak esetével találkozunk a kisgyermeknél, aki nyalánságokat (pl. cukrot) lop, mikor szerét ejtheti. Az ilyen apró lopások a tapasztalat szerint gyakoribbak a falusi nagyobb gyermekeknél, mint a hasonlókorú városiaknál. A nyalánságok lopásait a közfelfogás sem tartja ugyanolyan természetű erkölcsi hibáknak, mint más tárgyak eltulajdonítását. Ebben a felnőtteket az a helyes, bár ritkán tudatos lélektani felfogás vezeti, hogy a gyermeknek nagyon nagy a cukorszükséglete. Az alkalom helyes megszüntetése véget szokott vetni az efajta hibáknak: ha gondoskodunk a gyermek számára elegendő cukorról, vagy ezzel egyenlőhatású más táplálékról, akkor a felpanaszolt lopások maguktól megszűnnek. — *Más tárgyak* (pl. pénz) alkalmi eltulajdonításai már egészen más eljárást követelnek; fő feladat itt is az alkalom megszüntetése, de ez nem elegendő, hanem gondoskodni kell a megfelelő gátlásokról is.

A *milieu-okozta* lopások részint egybeesnek az alkalmiakkal, részben azonban nem. Ide sorozzuk ugyanis azokat az eseteket, mikor a *nem-megfelelő, kedvezőtlen hatású*, vagy egyenesen romlott környezetnek hatásai váltják ki a gyermek helytelen viselkedését. Egyik a rossz példa, a lopásra való közvetlen rávezetés, ránevelés, vagy kényszerítés (v. ö. az 1. példát). Sajnos, ezek is előfordulnak a gyakorlati életben, különösen

nyomorúságos helyzetben élő szülők, vagy társaság hatása alatt. De a lopást kiválthatják a milieu kedvezőtlen mozzanatai még *kerülő úton* is; ezek a kompenzációs lopások estei. Példáink nagy részében megtalálhatjuk a környezetnek ezt a hatását. Sokszor a lopás nem „önmagáért” történik, hanem csak a környezettől, vagy a kínos helyzetből való *menekülés* kedvéért, tehát tulajdonképpen *védekező* cselekvésnek kell felfogni (pl. a 2., 4., 9., vagy a 14. példa). A *bosszúállásból*, vagy a *féltekenységből* eredő lopások is a környezet hatása alatt keletkeznek és fejlődnek ki (6. eset), stb.

Mivel a lopás, épúgy, mint a hazugság is, nagymértékben függ attól a pillanatnyi, vagy tartós *helyzettől*, melyben a gyermek van, azért igazat kell adnunk azoknak, akik e hibákat csak a helyzettől, és környezettől való függésükben vizsgálják és hiányosnak tartanak minden olyan értelmezést, amely a lopást, vagy más hasonló helytelen viselkedést „önmagában”, a környezettől függetlenül próbál magyarázni. Amerikai lélekbrúvárok¹ kimutatták, mily gyakoriak a gyermekek lopásai, akkor, mikor annak nagyon könnyű alkalmá van, — és mennyire megfogyatkozott a számuk, mikor nem volt megfelelő alkalom, vagy nagyon sok nehézségbe ütközött a tárgyak eltulajdonítása. A helytelen viselkedést úgy kell felfognunk tehát, normális esetekben, mint egy problematikus helyzetre adott választ, mely a cselekvésnek legkönnyebb útját keresi és a kielégülésnek legközelebb eső módját; sok esetben nem lopni nagyon „nehéz” a gyermek számára, míg elvenni a tiltott dolgot „könnyű”.

d) Végül a lopásoknak azokat az eseteit is meg kell említenünk, amelyek *más rendellenességeknek* következményei gyanánt tekintendők. Ilyenek: a *kóborlás és szökés* (vagabondage), melyek koldulással és lopással szoktak együttesen előfordulni; az *ifjúkori bandák* csínytevései és komoly büntetnei; a *szexuális élet* korai kilengései és az ezzel járó pénzszükséglet, mely szintén lopásokra vezet; a *romantikus és kalandos lopások*, melyekben a fő rugó a veszedelemben talált gyönyörűség, stb. Mindezekben oly eseteket kell látnunk, melyeknél a lopást egészen más lelki rugókra kell visszavezetni, mint a puszta bírásvágyra, vagy a lopott tárgyakban talált gyönyörűségre.

Következő közleményünkben a lopás eseteit pedagógiai szempontból fogjuk elemzés alá venni.

Várkonyi Hildebrand

¹ Hartshorne and May: Studies in Deceit. 1928. 377 és kk. 11.

Tankönyveink pedagógiai értékelése

A pedagógiai irodalom mindeddig csak nagyon elenyésző mértékben foglalkozott azzal a szereppel, amelyet a közép- és középfokú iskolákban a tankönyvek játszanak, pedig minden figyelmet megérdemelnének ezek a művek, melyek a gyermekek első olvasmányai, és amelyek a tanárok legközvetlenebb, nehezen nélkülözhető segítőtársai. Teljes értékű tanítás a jó tanáron kívül egészen alkalmas tankönyvet is kíván.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy pedagógiai szempontból mit kívánhatunk a tankönyvektől. Ezért mindenekelőtt azt nézzük, mit várunk a tankönyvtől.

1. A tankönyv a tanítás segítője. Kiegészíti és összefoglalja a tanár iskolai munkáját.

2. A tankönyv az önálló tanulást is lehetővé teszi. Ha a diák a tanár óráiról valamiért elmarad, a tankönyv tájékoztatja az anyagról. A tankönyvnek egymagában is alkalmasnak kell lennie arra, hogy általa a tanuló a tananyagot megtanulhassa, tehát ugyanazok a követelmények állanak fel a tankönyvvel szemben is, mint a tanár tanításával szemben (érdeklődés-felkeltés, érthetőség stb.)

3. A tankönyv a régen tanult anyagot mindenkorri használatra készen tartalmazza. Ideális az volna, ha minden diák minden tankönyvét megőrizné s bármikor állana elő akár az iskolában, akár az életben valamiben kénytelen volna, hová forduljon.

Ezeket a feladatokat tartom szemem előtt a következőkben, amikor néhány olyan szempontra mutatok rá, amelyek egy tankönyv pedagógiai értékelésénél számba jöhetnek. Meg kell tehát vizsgálnunk a kezünkbe kerülő tankönyvnek úgy a belső tartalmát, mint a külső megjelenését.

A tankönyvtől megkívánjuk, hogy alkalmazkodjék ahhoz, akinek számára írva van. Nem lehet jó tehát, ha olyan magas színvonalú, hogy meghaladja a tanuló szellemi fejlettségét. Ez a ritkább hiba, gyakoribb az, amit jobban el kell ítélnünk, hogy alatta van a tanuló értelmi képességeinek és emiatt már kezdetben gyerekesnek tarthat a diák. A tankönyvnek mindig bizonyos tekintélyt kell parancsolnia magával szemben, mint a tudomány tartalmazójával szemben. Súlyos hibát követ el az a tankönyv, amelyik túl alacsony színvonalával saját tekintélyét rombolja le.

A közép- és középfokú iskolák tankönyveinek nagy birodalmában széttekintve két meglehetősen élesen elkülönülő csoportot tudunk megkülönböztetni. Egyes könyvek kizárólag arra szorítkoznak, hogy előadják azt az ismeretanyagot, amelyet a tanterv abban az osztályban elvégzendőként előír, míg a másik csoportba tartozó könyvek ezen túlmennek és — rendsze-

rint apró betűvel szedve tárgyalják azokat a kérdéseket, amelyeket a tanterv már felölelni nem volt képes, de aminek érintése nélkül nem lenne egész az a kép, amit az illető tudományágról (tantárgyról) nyújtana. Ezek a könyvek tehát nagyon sok olyat tartalmaznak, amit nem kell megtanulnia a tanulónak, csak elolvasása ajánlatos. Ez a rendszer határozott és tagadhatatlan előnyökkel jár. Az olvasmányok által kiegészülő kép jobban megértődik s emiatt mélyebbre vésődik a tanuló emlékezetébe. Lehetővé teszi, hogy azok, akik jobban érdeklődnek, többre töreksszenek, szintén megtalálják a nekik elégséges anyagot. Emellett rugalmas az ilyen tankönyv, kisebb tantervváltozások nem követelnék egyúttal a könyv kicserélését is. Különösen sok előnyt látjuk az ilyen tankönyvnek, ha túlnézzünk az osztályon és a tanterv adta kereteken. Milyen jó, ha a későbbi években régi tankönyvében még mindig talál valami újat, valamit, ami még a fejlettebb értelmének is megfelelő. Azt a tankönyvet, amit a tanuló tanult, meg is únja, eldobja, vagy eladja, míg a illető tisztelettel teszi el könyvtárába. Nem utolsósorban kell megemlítenem azt, hogy a tankönyveknek fontos ismeretterjesztő feladatuk is van, hiszen a tankönyveket nemcsak a tanulók, hanem a szülők is szívesen olvasgatják, amikor érdeklődnek gyermekeik tanulmányai iránt. A többletet tartalmazó tankönyv nekik is tud értéket nyújtani.

Mindezekkel szemben az érem másik oldalán ezt látjuk. Csak fejlett és gyakorlott értelem képes arra, hogy a sok anyagból meg tudja találni a számára fontosat. A betűkülönbség nem elég erős korlát sok diák számára, szeme szívesebben téved sokszor az őt érdeklő részletbe, mint a fontos nagybetűs leckebe. A túl sok anyag előbb megijeszti a gyengébb tanulót, majd látván, hogy az egészet megtanulni nem képes, önbizalmától fosztja meg. Megállapíthatjuk tehát azt, hogy a többletet tartalmazó ú. n. bővített tankönyvet csak magasabb fokon (középiskolák felsőbb osztályaiban), tartjuk kivihetőnek, ott is azonban bölcs mértéktartással.

Külön kell megemlítenem, milyen rendkívüli fontossággal bír a helyes, magyaros stílus, enélkül különben sem lehet igazán érthető a könyv. Sajnos, nagyon sok erőfeszítés kell még ahhoz, míg „kiírthatjuk“ a magoló diák típusát. Hányszor kell azonban a többieknel is tapasztalnunk, hogy nemcsak a lecke „felmondásában“, hanem másirányú beszélgetéseikben is milyen gyorsan átveszik és használják tankönyvük kifejezését. Ez helyes is; hiszen így szókincsük és nyelvük kifejezőképessége bővül, annál rosszabb azonban az, hogy legelőször — rendszerint újszerűségük miatt, — a magyartalan kifejezések ragadják meg figyelmüket. Rendkívül sok az olyan kifejezés, amely elindult a múlt század valamelyik tankönyvében és még most is gyakran találkozunk velük, idegenszerűségükből mit sem veszítve.

Felsőbb fokon, különösen a középiskolák magasabb osztályaiban, a leghatározottabban szem előtt kell tartani az egyéni stílus kifejlesztésére való törekvést. Ezt pedig úgy lehet elérni, hogy ha a diák minél több fajta stílust lát maga előtt, vagyis látóköre bővül ebben is. Például az irodalomtörténetkönyvben a tankönyvíró szerényen hátrahúzódva a nagyobb írók és költők ismertetésénél egy-egy klasszikus konzseniális irodalomtörténetírónak (Beóthy, Gyulai, vagy valamelyik újabbnak) adná át a szót. Ugy érzem, ilyen módszerrel rendkívül gazdag eredményt érhetne el a tankönyv a fejlődő ifjú stílusnevelése terén.

Bármilyen jó is egy tankönyv stílusa és bármennyire megfelel a fejlődő gyerek szellemi fejlettségének, mégsem nevezhetjük tökéletesnek, ha a beosztása nem követhető. Hibás lehet a beosztás tárgyi és gyakorlati szempontból. Tárgyi hiba, ha a logikai sorrendet a könyv nem tartja be következetesen, ha az ugrások a tanulók által nem követhetők. Tárgyi hiba azonban az is, ha a tankönyv valamely fontos dolgot, mint-hogy azt a gyermek nivóján megmagyarázni nem tudja, elhanyagolja, vagy mellérendelten említi meg, miáltal azt a téves felfogást ébreszti a tanulóban, hogy ez a kérdés nem is lényeges.

Gyakorlati szempontból hibás a beosztás, ha a tantervi kereteket nem tölti ki, vagy ha, — ami gyakoribb — ebbe beszorítani lehetetlen. Nem hanyagolható el az a hiba sem, ha a tankönyv nem alkalmazkodik az évnek szakaszaihoz. Nagy tévedés azt hinnünk, hogy csak a természetrajz tankönyvnek kötelessége ez. Magyar irodalmi és más nyelvi olvasmányok, földrajz, sőt még a hittan-tanítás is sokat veszít értékéből, ha különösen alsóbb fokon, nem veszi figyelembe nemcsak a természet, hanem a gyermekek évszakos pszichológiai változását is.

A tankönyv áttekinthetőségét már inkább külső követelményként kellene megemlítenünk, de nem tehetjük egyedül a nyomdászt felelőssé azért, ha a diák nem találja meg könyvében könnyen azt, amit keres. Történelem-tankönyvekben bevált a kronológikus táblázattal kapcsolatos tárgymutató. Úgyes megoldás a német nyelvi tankönyvekben, hogy a nyelvtani részeket különleges nyomással, vagy bekeretezéssel különítik el a későbbiek folyamán lényegtelenné váló olvasmányoktól.

Könyveink illusztrációja, képanyaga fontosságáról a szemléltetésben, kár bővebben szólnom. Sajnos, rengeteg mult századbeli örökséget hordoz még magában magyar tankönyveink legnagyobb része. Hiba, hogy nem használják ki a mai fejlettebb technika nagyobb lehetőségeit. Milyen sokat jelentene például egy mélynyomású földrajzkönyv. Nemcsak azt érhetnénk el, hogy megkönnyítsenék a tanítást, lehetővé tennék a szemléletes tanulást, hanem elsősorban azt, hogy megkedveltetnénk a tankönyvet, ezen keresztül a tárgyat, sőt magát az iskolát is. Ne felejtjük el, az illusztrációnak nem csak az a feladata, hogy

szemléltessen, hanem az is, hogy kedvet ébresszen és a tanuló esztétikai érzékét növelje.

A könyvben levő képek jól láthatóan mutassák azt, amit ábrázolni akarnak. Minden fölösleges díszítés, cikornyázás, csak kárára van a kép értékének. A fogalomalkotáshoz a vázlatos rajzok alkalmasabbak, mint a nem tökéletesen reprodukált fényképek. Jelenlegi tankönyvtechnikánk különben sem alkalmas a fényképek jó visszaadására.

Továbbmenve itt kapcsolódik be a tankönyv kiállításának kérdése is. Izléses, szép könyv fél siker, szívesen veszi kezébe a diák és nem szívesen válik meg tőle. Mit ér azonban az a pillanatnyi benyomás, ha a későbbiek folyamán a használat alatt — hogy úgy mondjam — gusztustalan lesz, ha a rossz papíron szétfut a tintával beírt név, ha leszakad a vékony fedele, ha számárfülekkel lesz egyhamar tele a könyv, s ha pár hét múlva kártyázni lehetne az egyes saláta-lapokkal. A tankönyvek, mint előbb már hangsúlyoztam, nem egy tanévre készülnek, hanem egy életre. Év végén még olyan állapotban kell lennie a tankönyvnek, hogy érdemes legyen azt megőrizni.

Érdekes megfigyelnünk ebből a szempontból a különböző tankönyveket. Magyar tankönyveink nagyjából egységesek. Színes kartonfedélbe burkolt, fűzött könyvek. Jó papíron szép, nem szemrontóan sűrű betűk sorakoznak. A francia s őket utánózza a román tankönyvek egy másik típust állítanak elénk, aránylag gyenge papíron elég kis betűk töltik meg a könyveket. A viszontagságok ellen csak egy vékony színes papírfedél védi, de a könyv szétesését acélkapcsok akadályozzák meg. A szovjetorosz tankönyvek silány tartalmát közepes papírra, a mienkhez hasonló betűvel nyomtatják, mindegyiket azonban vészonsarkas kemény fedél védi. Melyik ezen típusok közül a legalkalmasabb? Feltétlenül a kötött, de ha ez a nagy költség-többlet miatt esetleg nem vihető keresztül, legalkalmasabbnak a nem fűzött, hanem kapoccsal összefogott és erős kartonfedéllel borított tankönyvet kell tartanunk.

Végigvezettem a kedves olvasót a tankönyvek pedagógiai értékelésének néhány kiragadott szempontján, s nem mulasztottam el, hogy itt-ott egyik-másik nálunk gyakran előforduló hiányosságra ne célozzak. Most néhány oly okra mutatok rá, amelyek ezen hibák előidézésében szerepet játszottak és egyúttal szeretném megtalálni azok esetleges kiküszöbölésének lehetőségét.

A tankönyvnek, mint a tanár tanítása kiegészítőjének, símulnia kellene a tanár egyéniségéhez, minden tanárnak emiatt más és más tankönyvre volna szüksége, olyan tankönyvvel kell tehát megelégednünk, amely, egy átlagtanár típust feltételezve nagyjából kielégítő lenne. A tankönyvet viszont egy író írja, aki természetesen a saját egyéniségének megfelelő tankönyvet adja elénk. Hogy megtalálhassuk az általánosan hasz-

nálható könyvet, ahhoz nem elég egy ember tapasztalata, vagyis nem elég az, ha a tankönyvíró magára hagyjuk, azt a feladatot adva neki, hogy olyat alkosson, ami mindenkinek megfelel.

Oly sokszor halljuk itt is, ott is a tanároktól, hogy tanításuk azért nem teljes értékű, mert rossz a tankönyvük, viszont olyan kevésszer látjuk nyomát annak, hogy valaki is meg próbálna változtatni ezen a helyzeten. Gyakorlati pedagógiai irodalmunk kritikai szempontból ismerteti a legkisebb jelentőségű megjelent könyvet és cikket is, de elhanvogolja a legjelentősebb kiadványoknak, a tankönyveknek részletes megvizsgálását. Mennyivel előbbre jutnánk, ha például a Cselekvés Iskolájában is volna egy állandó rovat a használatos tankönyvekhez való őszinte hozzászólások számára. Nem okvetlen kritizálgatást szeretnék elérni ezzel, hanem azt, hogy együttes erővel megtaláljánhak a leghelyesebb szerkezetet, s ezzel egyrészt ugyanezen tankönyv újabb kiadását tennénk tökéletesebbé, másrészt biztosítanánk a jövőre a tankönyvek és az iskolai oktatás együttfejlődését.

A tankönyvírók személye rendszerint alkalmas a tankönyv megírására, bár sokszor a kiadók választása önkényesnek mondható. A hibák oka rendszerint nem az íróban, hanem az idő és az anyagiak hiányában keresendő.

Új tankönyv csak úgy születhet, ha a tankönyvtervezetet megelőzőleg egy éven át lehetőleg maga az író aszerint tanít, ezzel biztosítja annak használhatóságát. Intézményesen kellene gondoskodni arról, hogy a tankönyv-író tanárok munkacsökentést élvezzenek a tankönyv összeállításának ideje alatt.

A kiadók csak a legritkább esetben tudják azt az anyagi támogatást megadni az írónak, hogy egyrészt más munkáját mellérendelve, kellő időt áldozhasson munkájának, másrészt olyan terjedelemben és olyan képanyaggal jelentessék meg a tankönyvet, mint ahogyan azt az író tanár tervezte.

Ez utóbbiak megoldása nem is olyan nehéz kérdés, mint azt gondolnánk. Ma a közép- és középfokú iskolák tankönyveit négy-öt nagy kiadó cég hozza forgalomba, úgy azonban, hogy minden kiadó minden tankönyvet kiállít, miáltal a megtérülő összeg a könyvek kisebb elterjedtsége miatt alig ötöde annak, amit akkor érhetnének el, ha csak egyfajta kiadású tankönyvünk volna. Mi, kívülállók, milyen jól el tudnánk képzelni, hogy minden kiadó csak egy tantárgycsoportra specializálna magát, s teljesen erre rendezkedne be. A bevétel többletből mennyivel szebb kiállítású, jobb, végül nem utolsósorban olcsóbb tankönyvek segítenék a tanárt tanításában?

Ha a tankönyveket minden pedagógus szeretettel, javítóni akaró buzgósággal veszi kezébe, rengeteg áldozatos munka, gondolkodás és álmodozás után elérhetjük azt, hogy a holt lapok

és betűk életre kelnek s velünk együtt fognak harcolni a magyar jellemes értelmiség kialakításáért folytatott örökkéartó harcunkbar.

Dr. Szőkefalvi Nagy Zoltán.

GYAKORLATI PEDAGÓGIA.

Magyar nyelv és irodalom.

Petőfi: A téli esték.

II. osztály.

Óravázlat.

I. Számonkérés.

A műveltető ige.

II. Ráhangolás.

Arany János „Családi kör“ c. költeményének felújítása. Kapcsolata Petőfinek „A téli esték“ c. versével.

III. Célkitűzés.

A falusi téli este hangulata Petőfinek „A téli esték“ c. költeményében.

IV. Tárgyalás.

1. A költemény bemutatása.
2. A tanulók nyilatkozatainak meghallgatása.
3. A költemény szerkezete.
4. Másodszori olvastatás és tartalmi megbeszélés a szerkezeti tagoltság szerint:
 - a) A tél kellemetlen, ilyenkor legjobb a meleg szobában (1—3. szakasz).
 - b) Télen legszebb az este:
boldog meglegedés a szobában: együtt van múlt, jövő és jelen (4—8. szakasz);
a konyhából, az udvarból és a faluból beszüremelő hangok távolodó sorrendjükkel s a huzatérők lámpájának megvillanása az ablak alatt az éjtszakai nyugalombatérés hangulatát éreztetik (9—10. szakasz).
5. A költemény stílusa és versalakja.

V. Összefoglalás.

Házi írásbeli feladat: Egy emlékezetes téli estém.

I. Számonkérés.

Mi a lecke, H.? (A műveltető ige.) Mondd ei! (A műveltető ige azt fejezi ki, hogy az alany nem maga tesz valamit, hanem mással végezteti a cselekvést. Képzője -at, -et, -tat, -tet. Ha az ige mássalhangzóval és t-vel végződik, akkor képzője -at, -et, pl. *rontat, festet*. Ha az ige magánhangzóval és t-vel végződik, akkor képzője -tat, tet, pl. *arattat, füttet*. Ügyelni kell a d végű igék írására, pl. *szaladtat, engedtet*.) Mit kell tudnunk a műveltető igeről, G.? (—) Ismételd meg S.! (—) Még egyszer, Z.! (—) Te is, T.! (—)

Lássuk a házi helyesírási gyakorlatokat! [A füzetek megtekintése.]* Olvass egy mondatcsoportot, melyben ugyanaz az ige fordul elő, R.! (Bátyám cipőt *csináltat*. Szentmihályteleken *csináltatja*. Majd én is *csináltatok*. Ti is *csináltattok*?) Most csak az igéket sorold fel! (Csináltat, csináltatja, csináltatok, csináltattok.) K.! (A kovács a segéddel *ütteti* a vasat. A cipőmre vasat *üttetek*. Ők is *üttettek*.) Melyek a műveltető igék? (Ütteti, üttetek, üttettek.) Halljunk egy d végű igét! D.! (A parancsnok *megtámadtatja* az ellenséget.) Hogy írtad? (Megtámad-tatja.)

Gyakoroljuk a helyesírást! A táblához megy B.! Irjuk: *Ruhát mosat*. Én is *mosatok*. Ti is *mosattok*? Ők is *mosatják*. *Kenyeret süttet*. Én is *süttetek*. Ti *süttettek-e*? *Süttessetek mindnyájan!* *Bátyám otthonról elengedett*. *Három, kötet könyvet köttet*. *A múltkor 5 kötetet köttetett*. Elég. Erre a fontos helyesírási tudnivalóra még sokszor visszatérünk.

II. Ráhangelés.

Újítsuk föl Arany János „Családi kör” c. versét! Miről szól ez, a felejthetetlen kedves költemény, K.? (Egy alföldi földművescsalád nyári estéjéről...) Mondjuk el az egészet könyvnélkül! [Az összetartozó részeket egy-egy tanuló mondja el.] B.! *Este van, este van: kiki nyugalomba!*...) H.! (*Udvaron fehérlik szőre egy téhénnek...*) T.! (*Pendül a kapa most, letevé a gazda...*) G.! (*De vajon ki zörget? „nézz ki fiam, Sára...”*) S.! (*Este van, este van... a tűz sem világít...*) Hogy tartalmát könnyen megjegyezhesük, hogyan tagoltuk? M.! (Keretes szerkezete van: az elején azt mondja a költő, hogy este van, és mindenkit nyugalomba küld; a végén pedig mindenki nyugalomba tér. A költemény főrésze két egységből áll: 1. vacsora előtt; 2. a vacsora.) Milyen önéletrajzi vonatkozásokat rejtett Arany János ebbe a gyönyörű költeménybe, H.? (Szülei nagyszalontai gazdálkodók voltak, s az ő házuk elevenedik meg ebben a költeményben. Az a fiú, aki nagyon szeret olvasni és verseket is pró-

* Szántó Lőrinc: Magyar helyesírás* gyakorlófüzet a polgári fiú- és leányiskola I., II. és III.—IV. osztálya számára. A VKM engedélyezési száma: 111.521/1942. V. 1.

bál csinálni, maga Arany János...) Arany felejtethetetlen nyár-
esti életképéhez hasonlóan Petőfi Sándor a téli esték kedves
hangulatát rajzolta meg.

III. Célkitűzés.

Éljük át mi is a falusi téli este meghitt hangulatát Petőfi-
nek „A téli esték” c. költeménye segítségével! Nyissuk ki köny-
vünket a ... lapon!

IV. Tárgyalás.

1. A költemény bemutatása.

A téli esték.

Hová lett a tarka szivárvány az égről?

Hová lett a tarka virág a mezőről?

Hol van a patakzaj, hol van a madárdal,

S minden éke, kincse a tavasznak s

[nyárnak?

Oda van mind! csak az emlékezet által

Idéztetnek föl, mint balvány síri árnyak.

Egyebet nem látni hónál és fellegről;

Koldussá lett a föld, kirabolta a tél.

Olyan a föld, mint egy ván koldús, való-

[ban,

Vállain feje, de foltos takaró van,

Jéggel van foltozva, itt-ott rongyos is

[még,

Ugy áll a hidegben s didereg... az inség

Vastagon van bágyadt alakjára festve.

Mit csinálna kinn az ember ilyen tájban?

Mostan ott benn szép az élet a szobában.

Aldja Istenét, kit Istene megáldott,

Adván neki meleg hajlékot s családot.

Milyen boldogság most a jó meleg szoba,

S meleg szobában a barátságos család!

Most minden kis kunyhó egy tündér-

[palota,

Ha van honnan rakni a kandallóra fát,

S mindenik jó szó, mely máskor csak

a lögbe

Röpiül tán, most beszáll a szív közepébe.

Legkivált az esték ilyenkor mi szépek!

Elsen hinnének tán, ha nem ismernének.

A családfő ott fenn ül a nagy asztalnál

Bizalmas beszédben szomszédokkal s ko-
[mával,

Szájokban a pipa, előttük palack áll,

Megtelve a pince legrégibb borával;

A palack fenekét nem lelik, akárhogy
Iparkodnak... újra megtelik, ha már fogy.

Kínálgatja őket a jó háziasszony,

Ne félj, hogy tisztjéből valamit mu-
[lasszon.

Hejh, mert ő nagyon jól tudja, mit mikép
[kell,

Nem bánik könnyen a ház becsületével,

Nem is foghatják rá, hogy fősvény

[vagy lusta.

Ott sűrög, ott forog s mondja mindun-

[talan:

„Tessék, szomszéd uram, tessék, komám

[uram!”

Azok megköszönik, s egyet hörpenteznek,

És mint a pipafüst csavarog a légben,

Akkép csavarognak szanaszét elméik,

És ami már régen elmúlt, nagyon régen:

Összeszedgetik, sorra elregélik.

Akitől nincs messze az élet határa,

Nem előre szeret nézni, hanem hátra.

A kis asztal mellett egy ifjú s egy
lyányka,

Fiatal pár, nem is a mult időt hányja.

Mit is törődnének a multtal? az élet

Előttük vagyon még, nem a hátuk me-

[gett;

Lelkők a jövődő látkörébe tévedt,
Merengve nézik a rózsafelhős eget,
Lopva mosolyognak, nem sok hangot
[adnak,

Tudja a jó Isten, mégis jól mulatnak.
Amott hátul pedig a kemence körül
Az apró-cseprőség zúgva, zsibongva ül,
Egy egész kis halom kisebb-nagyobb

[gyermek
Kártyából tornyokat csinál... épít,
[rombol,

Üzi pillangóit a boldog jelennek,
Tegnapot felejtett, holnapra nem gon-
[dol. —

Lám, ki hinné, mennyi fér el egy kis
[helyen:

Itt van egy szobában mult, jövő és jelen!

Holnap kenyérsütés napja lesz, szital a
Szolgáló s dalolgat, behajlik nótája.
Csikorog a kútgém ott kinn az udvaron,
Lovait itatj' a kocsis éjszakára.
Húzzák a cigányok valami víg tóron,
Távrolról hangzik a bögő mormogása,
S e különféle zaj ott benn a szobába'
Összefoly egy csendes, lágy harmóniába.

Esik a hó, mégis fekete az utca,
Nagy vastag sötétség egészen behúzza,
Járó-kelő ember nem is igen akad,
Egy-egy látogató megy csak haza felé,
Lámpája megvillan az ablakok alatt,
S fényét a sötétség hirtelen elnyelé.
Eltűnik a lámpa, a bennelevők pedig
Buzgón találgatják: vajon ki ment el
(Pest, 1848.) [itt?

2. A tanulók nyilatkozatainak meghallgatása.

A szemetekből látom, hogy ez a körülmény ép olyan mély
hatással van rátok, mint Arany János verse. Mi ragadta meg
különösen a lelketeket? [A jelentkező tanulók szerepelnek.] D!
(Petőfi érdekesen írja le a telet, a földet vén koldúshoz hason-
lítja...) F! (Nagyon szép a hideg tél és a meleg szoba szem-
beállítás...) S! (Télen a jó meleg szoba valóságos tündérpalo-
ta...) L! (A szobában együtt van mult, jelen és jövő...) M!
(Igen hangulatos az éjszaka közeledése...)

3. A költemény szerkezete.

A hozzászólásokból könnyen meg lehet állapítani versünk
szerkezetét is. Mit gondol H.? (Két részre osztható: az első rész
a hideg tél és a meleg szoba szembeállítása, a második rész a
téli este leírása.) Helyes. Hát a második rész hogyan tagolható?
B.! (Ez is két részből áll: az első rész a szobában történik, a
második rész a szobán kívül.) Úgyes megfigyelés.

4. Másodszori olvastatás és tartalmi megbeszélés a szerke- zeti tagoltság szerint.

Olvassuk el költeményünket még egyszer a szerkezeti ta-
goltság szerint, hogy minél igazabban gyönyörködhessünk a té-
li este boldog hangulatában!

a) Lássuk először is a zord tél és a meleg szoba szembeál-
lítását! Olvasson G.! (Hová lett a tarka szibárvány az égről? ...
Olyan a föld, mint egy vén koldús, valóban ... Áldja Isten, kit
Istene megáldott...) Elég. — Miről szól költeményünk első ré-
sze, S.? (Kint kellemetlen hideg tél van, de a barátságos meleg
szobában szép az élet...) A költő igen érdekes képet fest a tél-
ről, ugyanis kétféleképpen mutatja be a telet. Először arról be-

szél, ami volt, de már nincs, aminek hiányát érzi. Hogyan teszi ezt, K.? (Azt mondja, hogy az égről eltűnt a szivárvány, a mezőről a virág, a patakszaj, a madárdal...) Hogyan mutatja be másodszor a tél sívárságát, L.? (A földet vén koldúshoz hasonlítja... Fehér, de foltos takaró van rajta... Didereg... Az inség leri róla...) Hol keressük ilyenkor a boldogságot, P.? (A barátságos meleg szobában... Ilyenkor minden kunyhó egy tündérpalota...) A barátság, a szeretet, az együttérzés sokkal őszintébb, mélyebb, bensőségebb a meleg kandalló, a meleg kályha mellett, azért mondja Petőfi, hogy a máskor észrevétel nélkül elhangzott jó szó ilyenkor a szív legmélyére hatol.

b) Lássuk tovább, milyen élet van a szobában! H. olvas! *(Legkivált az esték ilyenkor mi szépek!... Kínálgatja őket a jó háziasszony... Azok megköszönik, s egyet hörpintenek...)* Tovább G.! *(A kis asztal mellett egy ifjú s egy lányka...)* N.! *(Amott hátul pedig a kemence körül...)* Elég. — Mit ábrázol költeményünk második része. B.? (A falusi család szórakozását a téli estén...) Hány jelenetből áll, P.? (Háromból: az öregek, a fiatal pár és a gyermekek szórakozásából.) Hogyan szórakoznak az öregek, L.? (Az asztalnál ül a családfő a szomszéddal és a komával... Beszélgetnek, pipázgatnak és borozgatnak... A háziasszony kínálja őket... Elbeszélgetnek a régi időről...) Hát az ifjú pár is a multból beszélget, M.? (Nem törődnek a multtal, ők a jövőbe néznek... Keveset beszélnek, mégis jól mulatnak...) Mit jelent az, hogy „merengve nézik a rózsafelhős eget”? (Szépnek tartják az életet...) Hol ül a fiatal pár? (A kis asztal mellett.) Mi is az a kis asztal? (Az alföldi földművesnép használja, a rendes asztalnál kisebb és alacsonyabb, asztalszékeknek hívják, a „Családi Kör”-ben is szerepel.) Miben áll a gyermekek mulatsága, F.? (A kemence körül zajonganak... Kártyatornyokat csinálnak... Ők csak a jelennek élnek...) — Az egyszerű hajlékot a barátság, a szeretet, a boldog megelégedés, a falusi földművesnép meghitt együttérzése tölti be. Boldog együttélésben van itt *mult, jövő és jelen*. Hogyan, G.? (Az öregek jelentik a multat... A fiatalok jelentik a jövőt... A gyermekek jelentik a jelent...)

Nézzük tovább, mi történik a szobán kívül! Olvassa K.! *(Holnap kenyérsütés napja lesz... Esik a hó, mégis fekete az utca...)* Mi hallatszik be kívülről a szobába? Távolodó sorrendben mondd el, T.! (A szolgáló szital a konyhában... A kocsis a lovakat itatja az udvaron... Távolról a bőgő mormogása hangzik...) A szolgáló éneke, a kútgém csikorgása és a bőgő mormogása egy csendes, lágy *harmóniát*, vagyis kellemes *összhangot* alkot. Mi történik az utcán? (Esik a hó, sötét van... Hazatérő emberek lámpái villannak meg az ablak alatt...) Ez a befejezés a „Családi kör”-höz hasonlóan gyönyörűen festi az éjtszaka fokozatos beköszöntését. A konyhából, az udvarból és a faluból beszüremlő hangok távolodó sorrendjükkel, s a hazatérő

rök lámpájának megvillanása az ablak alatt az éjtszakai nyugalmatérés hangulatát éreztetik.

5. A költemény stílusa és versalakja.

Most nézzünk a könyvbe, és emeljük ki a szép kifejezéseket! [A jelentkező tanuló szerepelnek.] K.! (*Koldussá lett a föld, kirabolta a tél*=megszemélyesítés.) R.! (*Olyan a föld, mint egy vén koldus, valóban, Vállain fehér, de foltos takaró van*...=megszemélyesítés, hasonlat) S.! (*Most minden kis kunyhó egy tündérpalota*=hasonlat.) N.! (*A háziasszony sűrőgforog*=magyaros kifejezés.) G.! (*És mint a pipafüst csavarog a légben, Akkép csavarognak szanaszét elméik*=hasonlat.) Z.! (*Hörpintenek*=magyaros kifejezés.) Keressünk szép jelzőket! H.! (*Nagy, vastag sötétség.*) P.! (*Rózsafelhős ég.*) L.! (*Víg tor.*) D.! (*Halvány siri árnyak.*) S.! (*Bágyadt alak.*) R.! (*Tarka szivárvány.*) Csak kijelentő mondatokat használ a költő? K.! (Kérdő és felkiáltó mondatokat is. ezek elevenné teszik az olvasmányt.) Számoljuk meg a sorok szótagszámát! (—) H.! (Tizenkettő.) Figyeljük meg a két első sor rímelését! (—) S.! (Páros rím.) A két utolsó sor? (—) D.! (Páros rím.) A középső négy sor? (—) G.! (Keresztrím.) Ezzel foglalkozásunk véget ért.

V. Összefoglalás.

Miben gyönyörködtünk a mai alkalommal. H.? (—) [Tábla, füzet.] Miről szól ez a költemény, S.? (—) Hogyan tagoltuk, G.? (—) [Tábla, füzet.] Mi teszi olyan széppé, F.? (—) Hogyan rímelnék a sorok, N.? (—)

Hogy ezeket a szépségeket örökre lelkünkbe vessük, könyv nélkül tanuljuk meg az egészet, mégpedig óránként egy-egy szakaszt.

Házi írásbeli feladatunk címe: *Egy emlékezetes téli estém.*

A tábla és a füzet képe:

Petőfi: A téli esték.

I. A tél kellemetlen, ilyenkor legjobb a meleg szobában.

II. Télen legszebb az este:

1. boldog meglegedés a szobában: együtt van mult, jövő és jelen;

2. a kívülről beszüremelő hangok távolódó sorrendjükkel, s a hazatérők lámpájának megvillanása az éjtszaka megérkezésének hangulatát éreztetik.

Szántó Lőrinc.

Történelem.

Az országépítő barokk.*

— IV. osztály. —

1. Előkészítés. a) Számonkérés. Mária Terézia trónralépése és háborúi.

Ki követte III. Károlyt a trónon? Mivel akarta biztosítani III. Károly leánya zavartalan trónrajutását? Mégis mi követte Mária Terézia trónralépését? (Az osztrák örökösödési háború.) Kik fenyegették trónját és birodalmát? (A bajor választó, III. Ágost lengyel király és szász választó, II. Frigyes porosz király stb.) Miért támadtak e fejedelmek Mária Terézia trónjára? (Terjeszkedni akartak a Habsburg-birodalom rovására.) Mi adott nekik látszólagos jogcímet a támadásra, hiszen elismerték őt III. Károly utódjának? (A Habsburgok, mint a „német-római császárok” örökösei egész sor nemzeti állammal kerültek szembe: Bajorországgal, Franciaországgal, Spanyolországgal, Lengyelországgal és Poroszországgal.) Ki támadott először közülük? (Nagy Frigyes, aki nem várta be a többi igénylőt a háború megindításával, hanem azonnal bevonult a Habsburgok legértékesebb, leggazdagabb tartományába, Sziléziába, és szövetekezett a Habsburgok ősi ellenfelével: Franciaországgal.) Kiknek köszönhette a császárnő trónját és birodalmának megmentését? (A magyarságnak.) Mit mondhatunk a magyarság e viselkedéséről, milyen volt? Az más kérdés, hogy okosan cselekedtek-e, amikor egy Habsburg- királynő trónját megmentették. Kik voltak a magyar sereg vezérei? (Nádasdy, Batthyány, Esterházy, Károlyi.) Milyen háború követte az örökösödési háborút? (A hétéves háború.) Milyen nagy magyar győzelemről emlékeztünk meg ebben a hadjáratban? (Kolini.) Mivel tette ezt a győzelmet emlékezetessé a királynő? (Európa legnagyobb katonai kitüntetését alapította: a Mária Terézia lovagrendet.) Ki volt az a magyar hadvezér, aki a porosz fővárost, Berlint is megsarcolta e hadjáratban? (Hadik András.) Melyik magyar fegyvernemnek szereztek e háborúk mulhatatlan dicsőséget? (A magyar huszárságnak.) Mivel igyekezett meghálálni a királynő a magyarság segítségét? (Területvisszadáásokkal, a rendi alkotmány tiszteletben tartásával, a jobbagság sorsának felemelésével.)

b) Áthajlás.

Mária Terézia korában is olyan hatalom volt hazánk, mint Mátyás korában? Mikor vett éles fordulatot a magyar történelem? (Mátyás király halálával.) Meddig tartott a nemzet élet-halálharca? (A szatmári békéig.) Mi különbség volt a Má-

* Két tanítási óra anyaga.

tyás-korabeli Magyarország és a szatmári békét követő között? (A szatmári békével hazánk történetének új korszaka következett: új Magyarország lépett a régi helyébe, amelyet az elmúlt két évszázad viharai tönkretettek.) Mi történt a magyarsággal e két században? (Előbb a törökség, majd a török- és Habsburg-német hatalom ellen küzdött saját léte és Nyugat békéje érdekében.) Európában ezalatt új nagyhatalmak keletkeztek, és a magyarság csak most ébredt tudatára a szomorú valóságnak, hogy európai nagyhatalomból kis ország, kis nép lett, amelynek középkori fejlődése megakadt, s amely Európa egyik zugában saját belső bajaival foglalkozik és ezeken kívül magasabb európai szintre nem emelkedhetik. Ez a felismerés akkor éppoly döbbenetesen hatott a magyarságra, mint Trianon, amikor a szentistváni Magyarországi romjain kellett felépíteni a maradék kis Magyarországot.

Ez a szomorú állapot határozta meg azután az új Magyarország helyzetét az európai nemzetek közösségében akkor is, azóta is mindig.

Amíg mi kétkézzel harcoltunk az Európát fenyegető iszlám ellen, az emberi fejlődés nem állt meg, hanem haladt tovább a maga útján. Amíg mi saját testiünkkel védtük Nyugatot, elsősorban Németországot, ott már a XVIII. század elejére kifejlődött a polgárság, amely felváltva a középkori rendek uralmát — most maga vette kezébe a hatalmat. Nálunk az Anjouk és Mátyás alatt megindult városi polgárosodás is megakadt, visszafejlődött a török időkben. Ha voltak is nagyhatalmú mezővárosaink, azokban sem polgárok. (iparos és kereskedők), hanem a falvakból odamenekült állattenyésztő mezőgazdák éltek. A hódoltsági városok pedig megmaradtak kezdetleges formájukban, vagy rommá tette őket a felszabadító háború.

A szatmári békével elcsitult a harc kint is, bent is. A török sem fenyegetett többé, az alkotmányos küzdelem is nyugvópontra jutott, mert az uralkodóház — megértve a kurucmozgalmak tanulságait — nem nyult hozzá nyíltan az ország alkotmányához.

Az elnéptelenedett, leromlott nemzetre most két feladat hárult: *fel kellett építenie romjaiból az új Magyarországot*, méghozzá területi és népesedési szempontból, és *gazdasági, szellemi, politikai elmaradottságunkat kellett helyrehozni*, ha egyenlőrangú tagok akartunk maradni az európai népek közösségében.

A felettünk harchan elviharzott két század alatt nyugaton merőben megváltozott nemcsak a világ, hanem benne az emberiség gondolkozása is. Az átalakulást egy új művészi stílus, a reneszánszt felváltó művészi irány vezette be, amelynek korát az olasz építészeti irányról (barocco) barokk-kornak ne-

veznek. Ez a barokk-kor vállalta hazánkban azt a roppant feladatot, hogy a romokon felépítse az új Magyarországot.

c) *Célkitűzés.* Beszéljünk ma erről az országépítő barokk-korról.

II. Tárgyalás. a) *A barokk világnézet.*

Láttuk, hogy a reneszánsz-humanizmus és a belőlük fejlődött hitújítás éles szembefordulás volt a múlttal, a középkorral és az annak egész képét kifformáló katolikus egyházal. Ez a szembefordulás először súlyos helyzetbe hozta a katolikus egyházat, de azután hamarosan magáratalált, s a tridenti zsinattól (1545—1568) kezdődőleg oly belső erőre tett szert, hogy nemcsak nagy külső sikereket ért el, hanem lelkileg is áthalt a katolikus országok társadalmát.

Igy a humanizmus-reneszánsz után ismét új világ kezdődött Európában. Ezt elsőnek a képzőművészet (festészet, szobrászat, építészet) érezte meg, s új művészi irány indult útnak, melyet *barokknak* neveztek. Mint uralkodó művészeti irányról a XIV—XV. századot reneszánsz-kornak mondiuk, épúgy a XVI. század második felétől a XVIII. század derekáig terjedő időnek *barokk-kor* a neve. Hazánkba a törökvilág miatt ez is későbbben érkezett, viszont tovább is tartott nálunk, mint nyugaton. Így hazánkban a Pázmány fellépésétől a Mária Terézia haláláig terjedő időt nevezzük barokk-kornak. Ez az idő egybeesik a katolikus visszahatás korával, így nyilvánvaló, hogy a kettő rokonságban van egymással.

Eredetének megfelelően a *barokk-világnézet* alapján véve visszatérés a humanista világszemlélettel megzavart középkori keresztény életfelfogáshoz, vagyis alapvető vonását a *vallásosság* adja meg. Különbözik viszont tőle is abban, hogy most a vallásosság mellett — a humanizmustól felkeltett — *nemzeti érzés* is jelentkezik, sőt több helyen — mint nálunk is — a *kettő teljesen egybefonódik*. Ismét *Isten* kerül az élet középpontjába — a humanizmus az *embert* tette —, s minden vallásos, jó és szép eszme iránt *hősies lelkesedést* tanúsít. A humanista emberben a *gondolkozás*, a *bíráló szellem* volt főképp az irányító, a barokk-korban az *érzés* és a *tetterekészség*, a *cselekedet*. A humanista az *értelem* lámpájával kutató a hit világában is, a barokk-embert a feltétlenül hinni akarás lendülete segítette át a kételyeken. A barokk-kor emberét a nagyotalkotás, az átfogó szervezés lendülete jellemzi legjobban. A fejedelmi udvaroktól kezdve a legalcsonyabb társadalmi rétegekig ismét a vallásos buzgóság jellemzi a társadalmat. Igaz, mint minden szellemi mozgalomban, itt is akadtak, akik eltávolodtak az igazi barokk-szellemtől. Így — különösen a világi főurak közül többen — minden vallásos igyekezetük ellenére sem tudtak lemondani arról, ami a humanizmus-reneszánszban lelkükbe vésődött, hogy másoknál különbnek ér-

zett egyéniségüket hatalomban, pompában, gazdagságban, olykor fitogtató büszkeséggel is megcsillogtassák. Így fejlődött ki Nyugaton az a fényűző, szórakozásoknak élő fejedelmi udvar, amelynek körében a vallás csak a külsőségekre szorítkozott már. (XIV. Lajos udvara.) Az alsóbb néposztályokban azonban semmiféle ilyen körülmény nem zavarta meg a barokk-szellem tisztaságát, mély vallásosságát.

Nagy szentek ragyogtak fel ismét az egyházban, mint *Loyolai Szent Ignác, Xavéri Szent Ferenc, Nagy Szent Teréz, Borromei Szent Károly, Szalézi Szent Ferenc, Kalazanci Szent József és Páli Szent Vince*. Mindannyian rendkívüli hatással munkálkodtak az egyház megújításán, s mint egy-egy szerzetesrend alapítói vagy reformálói, eszméiket sokakra át tudták örökíteni.

A katolikus egyház megújításában kiváló részt vett a *Jézus-társaság* vagy jezsuita-rend. Alapítója, a spanyol származású Loyolai Szent Ignác volt. Követői feltétlen engedelmességet fogadnak, s feladatuk, hogy a hit érdekében és terjesztésében közreműködjenek. A jezsuiták nagy tudással, buzgalommal fáradoztak, hogy az egyházat régi fényébe visszaállítsák. A rend a XVI. század második felében hazánkban is megtelepedett s tagjai közül emelkedett ki a XVII. század egyik legnagyobb alakja, Pázmány Péter is.

A Jézus-társaság alapítása után fél évszázaddal az ugyancsak spanyol származású Kalazanci Szent József megalapítja olasz földön a *kegyestanítórendet* (piaristák). A rend feladata kizárólag a tanítás, és elsősorban az elhagyott, szegény gyermekek tanítása. Iskoláik gyorsan terjedtek Európa különböző országaiban s a XVII. század közepén hazánkban is megtelepedtek. (Podolinban 1642-ben, Privigyén 1666-ban.)

A leányifjúság nevelésére is alakultak szerzetesrendek. Így az *angolkisasszonyok* és az *orsolyiták rendje*. Előbbit az angol Ward Mária, utóbbit Merici Szent Angela alapította.

A vallásos szellem térfoglalását legjobban a sok templomépítés jelzi, amelyet egymással vetélkedve emelnek fejedelmek, főpapok, főurak és polgárok. A templomokat újjongó aranydíszek, eleven szobrok, színpompás oltárképek, a magasságba emelő díszes mennyezetfestmények, freskók Istennek díszes házává, s az örvendező lelkek édes otthonává varázsolták.

A *barokk építészet* a nagy tömeghatás, nagy formák, a kiugró párkányok, a megszakított vagy meghajló vonalak, félkörök jellemzik. Az első barokk stílusú templomot a jezsuiták építették Rómában (Il Gesu), amely aztán mintája lett a későbbi barokk-templomépítéseknek is. (Szemléltetés.) Szobrászata hatalmas, erőteljes alakokat változatos, ellentett mozdulatokban, festői fényhatásokkal ábrázol. (Szemléltetés.) Festészete mégjobban kihasználta a fény és árnyék eszközeit. Festészetében és szobrászatában a nagytömegű, nagyszerű moz-

galmasság, az ellentétek megdöbbenő ereje és a festőiesség jellemző. Igazi mestere *Rubens*, a festő, *Bernini*, a szobrász és építész. (Szemléltetés.)

(Barokk-stílusban épült Szegeden a díszes Városháza és a mi szép iskolánk épülete is.)

A barokk-szellem azután feltétlen tekintélyt biztosított a fejedelmeknek (korlátlan önkényuralom), de azért uralmuk mégsem lehetett öncélú, mert az Isten, a vallás és az erkölcs kijelölte korlátok közt alattvalóik jólétére kellett országukat kormányozniok.

b) A magyar barokk.

Hazánkban az új stílusú mozgalom a török megszállás alatt csak lassan terjedhetett. Mindamellett már Pázmányban és a költő Zrinyiben méltó képviselőkre talált s bennük láthatjuk a barokk vallási és nemzeti vonásait. A szintén XVII. századi Gyöngyösi István műveiben viszont inkább az udvari nagyvilági szórakozásokat kereső, eltévelyedett barokk-vonásait fedezhetjük fel.

Szabadabban csak az ország felszabadulása után terjedhetett el, amelynek hatása alól aztán még a protestánsok sem tudták kivonni magukat. A barokk-lélek lett nálunk az az erő, amely szellemi-, erkölcsi-, gazdasági pusztulásából kiemelte a magyarságot, szóval *országépítő* munkát végzett hazánkban.

A felszabadító háborúk megteremtették ugyan az új, megnagyobbodott Magyarországot, de a két évszázad pusztítását nem tudták eltüntetni. Amikor a harcok végetértek, a Felvidék és a Dunántúl nyílt helyei, várai és kastélyai romokban heverték, s ami vár még fennállott az ország belsejében, azt III. Károly romboltatta le. Erdély városai II. Rákóczi György óta igen sokat szenvedtek, de a legnagyobb pusztaság képét az Alföld s vele a Dunántúl keleti része nyújtották, ahol a török hódítás emlékeként, néhány mecsetet és fürdőt kivéve, alig maradt meg valami, s a falvak és városok faházait és földviskóit a visszafoglalás ostromai és küzdelmei tették tönkre.

Valóban elmondhatták azidő magyarjai a költő szavait: „szertenézett s nem lelé honját a hazában”... E pusztulás láttán sírt fel ajkukon a fohász:

*Boldog édesanyánk, régi nagy patrónánk,
Inségben lévőkhöz, szólalj meg mihozzánk...
Magyarországról, mi édes hazánkról,
Ne feledkezzél el árva magyarokról.*

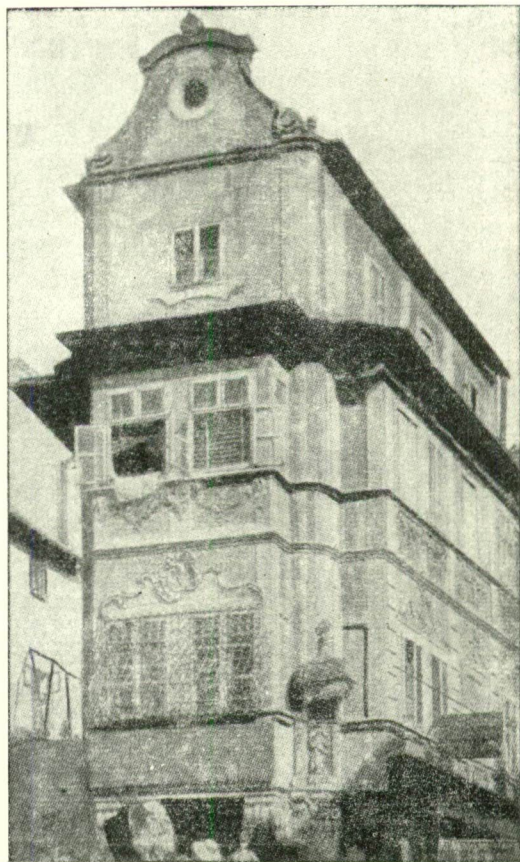
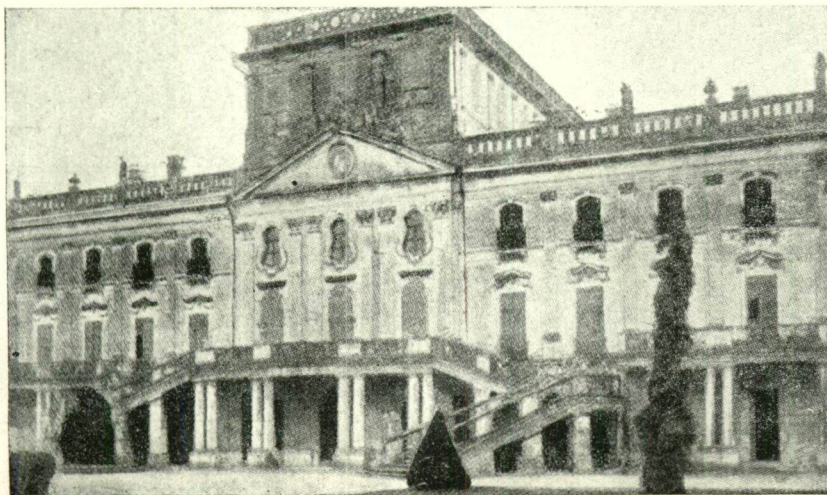
Ezt a siralmas képet kellett újra élővé varázsolni, ezt a csüggedést kellett hittel, reménységgel lelkesedéssé fokozni a barokk szellemnek, hogy hozzáfoghasson az országépítéshez, az új honfoglaláshoz.

A barokk vállalkozott erre a munkára, s mondhatjuk —

A jászói premonstrei templom és apátság.

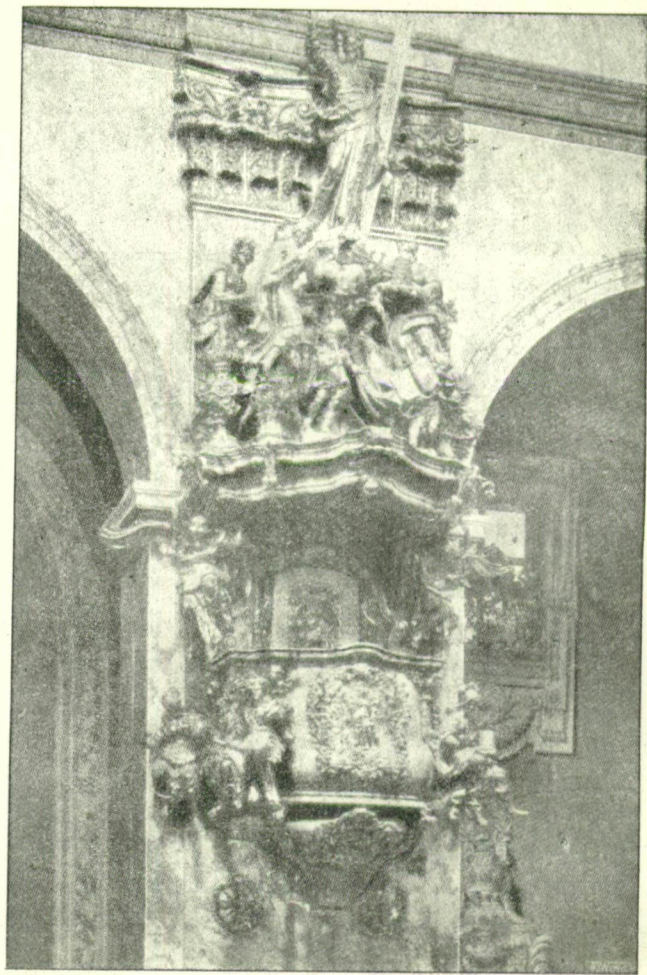
Eszterháza. A legnagyobb s egyben
legszebb magyar barokk-kastély.

Barokk lakóház Pozsonyban.

A jászói promentrei templom belseje.

A budapesti egyetemi templom szószéke.

nem sikertelenül. A középkori gótika és a reneszánsz gyéren fennmaradt emlékei mellett középületeink, templomaink, sőt polgári házaink ennek a kornak emlékei, és ha ma hazánkban művészi értékű épületeket keresünk, jóformán csak a barokk termékeire kell rámutatnunk.

A barokk művészetnek középeurópai központjai közül Bécs volt hozzánk legközelebb. Így a császári fővárosnak hatalmas építkezései kétségtelenül nemcsak buzdító hatással voltak az országra, hanem mintát, tervet, építőmestereket, iparosokat is szolgáltatottak. Mivel hazánkban nem volt királyi udvartartás, egy-egy magyar püspök vagy világi úr udvara lett központjává a barokk építkezésnek. Hazánk tulnyomórészt ekkor telt meg templomokkal, palotákkal s ekkor népesedett be újra európai mintára épített városokkal és falvakkal. Eger, Pozsony, Vác, Pest és Buda, Sopron, Győr, Székesfehérvár, Veszprém e korbeli városrészei ma is barokk szépségükkel dicsekszenek. (Szemléltetés.)

A vallásos szellem térhódítását legjobban nálunk is a sok templomépítés jelzi.

A vallásos élet elmélyülését pedig az mutatja, hogy a hívek gyakran veszik magukhoz az Ur testét, vallásos egyesületek (kongregációk) tagjai sorába lépnek s az emberbaráti szeretetet szinte hősie formában gyakorolják a szegény és szenvedő testvérek iránt.

E kornak mélységes hitét halljuk a csíksomlyói énekben is, melyet reménykedő lélekkel énekelt a barokk-kor magyarja:

Magyarország Nagyasszonya, tiszta Szűz!

Kérjed a Te szent Fiadat érettünk.

Ékes virágszál, hozzád esdeklünk,

Szép szűz Mária, könyörögj értünk...

Az új szellem alkotásait leginkább a töröktől visszafoglalt területeken láthatjuk, ahol valóban szinte a semmiből alkottak e kor lelkes harcosai, építői, a jezsuiták, mint ezt a két szomszédos város, Buda és Pest példája mutatja.

A XVIII. század elején mindkettő még kisváros, (Budán 1720-ban 183 házban 225 család élt.) Buda améltt még tele van romokkal. A vár tornyainak csak a földszintje és legfeljebb első emelete áll. azt is a császári katonaság foglalja le magának. Az új házak teljesen egyszerű, szegényes barokk-épületek, amelyek közé lassan épülnek itt-ott főurak és főpapok palotái, megszállóházai azon esetre, ha részt kellett venniük a hétszemélyes tábla ülésein. Az első nagyobb barokk-építkezést Budán Mária Terézia rendelte el, megbízva Hellebrandt Antalt — aki Nyugat-Magyarországon ekkor már a barokk-paloták és kastélyok egész sorát építette. —, hogy a királyi várpalotát új, modern tervek szerint kiépítse.

Bár a katolikus visszahatásnak, s talán a barokk-szellem elterjedésének is a jezsuiták voltak megindítói, magának a megújhodásnak mégis az *emberek lelkében* kellett végbemennie.

Erre mutat a két város hatalmas arányú templomépítkezése is. Hiszen a szerzetesrendek, bármennyire élvezték is a főúri és főpapi nagylelkű alapítók áldozatkészségét, a lakosság alkotó részvétele nélkül fel nem építhették volna a külföldi viszonylatban is számottevő templomot. Ha azonban a néhány évtized alatt elkészült templomok sorozatát egy pillantással átfogjuk, csak akkor láthatjuk e két város — s vele a többi magyar város — gyér polgári lakosságának hatalmas hitét és nagy-nagy áldozatkészségét: a barokk-szellem példátlan alkotóerejét. Magasabb építészeti és vele együtt lelki felemelkedést mindkét város az egyháznak, elsősorban a szerzetesrendeknek köszönhet e kicsinyes újräépítés korszakában. A jövő városkép körvonalait az egymástérő templomépítkezések jelzik. Így Budán egymásután törnek az ég felé, délről északra haladva, a szerb templom, a ferenciek tabáni temploma, amely török mecset helyén épült, a szintén mecsetre épült kapucinus rendháztemplom a Vízivárosban, a jezsuitáktól épített vízivárosi Szent Anna templom, majd a vízivárosi ferenciek török mecset felhasználásával épült zárda-temploma, a budaújlaki plébániatemplom, a Várban a palota belsejében a Zsigmond-kápolna, 1769-ben fejezik be a régi főtemplom, Nagyboldogasszony templomát. Ezek a templomok akkor, amikor épültek, számra is, befogadóképességre is túlméretezettek voltak, hiszen közülük kettőbe elfért volna a város egész lakossága. Ez mutatja mégis legjobban, milyen erős hitnek kellett mozgatnia a szerzeteseket és hívő közönségüket, hogy a legszegényebb viszonyok között e polgárság előre gondoskodjék évszázadok lelki szükségletének kielégítéséről! A város mind Budán, mind Pesten szegény volt, az építkezési alapok is csakhamar kimerültek, így közadakozásból, kéregetéssel kellett azokat továbbfolytatniok és befejezniök.

Hogyan szerezték meg a szerzetesek a polgárság e nagyfokú bizalmát és áldozatkészségét? Az irgalmasság önzetlen cselekedeteivel. Sebesülteket, pestisbetegeket ápoltak, elhagyott gyermekeket szedtek össze és neveltek fel, rabokat váltottak ki török rabságból, itt maradt rációkat, törököket térítettak, a testi és lelki bajokat orvosolták, gyógyígtatták. Csak így érthető az a roppant építőmunka, amit e két városban és szerte az országban a barokk-kor felmutathat!

A barokk-templom természetesen magán viselte az egész szellemet: az odaadó áldozatkészséget, a magasba törő, hősies lendületet, az érzelmességgel együtt a tettekkészséget, a művészi érzéket, az öröm iránti fogékonyságot, valamennyi vonását a katolikus lelkületnek.

c) *A magyar barokk különös vonásai.*

Mint minden nyugati eszméáramlat, amely hazánkba eljutott, csakhamar jellegzetes magyar színt nyert, így a barokknak is megvannak a maga magyar vonásai.

Nyugat-Európában a barokk tette lehetővé az uralkodó korlátlan uralmát, amelyet azután az alsóbb néposztályok érdekében érvényesített a rendekkel szemben. Nálunk a barokk rendi színezetet kapott, még az államot is vallásos felfogásban szemlélte. Így a magyar bárók ismét feleleveníti a középkori magyar államszemléletet, amelyben a *vallásos és nemzeti érzés* teljesen egybefonódnak. Magát az országot úgy tekinti, mint amelyet Isten alapított, ezért szent államalakulat. Két dolog teszi azzá: hogy Krisztus helytartója adta az állameszmét megtestesítő szentkoronát, és hogy ezt a szentkoronát Szent István a magyarok Nagyasszonyának ajánlotta fel. Így lett Magyarország Mária Országá, Regnum Marianum, így lett a Szűzanya a Magyarok Nagyasszonya, Patrona Hungariae. (Pénzeinken, zászlóinkon látható.)

De vallásos tartalommal tölti meg a magyar barokk-felfogás az alkotmányt is, amennyiben a vallás védelme alá helyezte azt a — most idegen — királlyal szemben.

Mennyire elütő vonások ezek a barokk-szellemben a nyugattól, ahol a Napkirály mindenható minisztere, Richelieu bíboros, a francia korlátlan hatalmú királyság megalapozója ezt mondotta: „A király az Isten élő képmása a földön, ezért felelősséget kormányzati cselekedeteiért is egyedül Istennel szem-

A Regnum Marianum-gondolat gyújtja lángra a magyar lelkekben az *első igazán tudatos nemzeti érzést* (újkori fogalom), amikor felidézi a magyar erényeket: a szabadságszeretetet, az uralkodóhoz való hűséget, a mértékletességet, a fiatalság tiszta életét, a vendégszeretetet, amely fölöslegessé tette az országban a vendégfogadókat, a nagylelkűséget. Ekkor lesz a magyar történelem a nagy példák, követendő erények gyűjteménye. Így válik történeti felfogásunk *nemzeti jellegűvé*.

Ugyanez a szellem — de már a protestánsokkal való együttműködés révén — irányítja rá a magyarság szemét saját földjére, annak gazdagságára, termékenységre, gabonát termő, állatokban bővelkedő, bányáerekben gazdag voltára: arra, hogy lakói éhséget nem szenvednek; s a magyar konyha minden más nép konyháját megelőzi ízletesség és gazdagság dolgában. Ilyen föld birtokában, Istentől ilyen erényekkel megáldottan a magyarság büszkén élheti le ősi életét, anélkül, hogy más nemzetek jóakaratarára, azok újszerű találmányaira rászorulna. Micsoda nemzeti önértzet lobog ezekben a megállapításokban! Ez a derülátó nemzeti öntudat segíti hozzá a magyarságot ahhoz, hogy — két évszázados elnyomatás, semmibe-

vevés után — most érezheti, — saját lábán is tud állni, sajátmagán és földjén kívül senkire sem szorul!

Ez a derűlátó nemzeti öntudat fogta össze a műveltebb osztályokat, nemeseket és polgárokat, katolikusokat és protestánsokat egyaránt.

A magyar barokk tehát addig ismeretlen, új multat adott a nemzetnek, és megajándékozta őt multja szépségével — ami nemzeti öntudatot, — földjének ismeretével, szeretetével, — ami nemzeti önbizalmat adott a magyarságnak — éppen akkor, amikor arra legnagyobb szükség volt.

Míg tehát a barokk Nyugaton új világnézet, amelynek uralkodó vonása a vallásosság, addig nálunk hittel telített országepítő nemzeti érzéssé fejlődik.

A nemzet tragikus sorsfordulói gyakran rákényszerítik a magyarságot ilyen magábaszállásra. Gondoljunk csak a Trianon utáni két évtizedre, milyen bensőséges lélekkel ünnepeltünk nagy multunk dicsőségeit, fájó ráeszméléssel nemzeti gyászunk felvirradó emléknapjait. E két évtizedben ünnepelte e nemzet másik nagy tragédiája évfordulóját: Mohácsét, majd a magyar ifjúság védőszentjének, Szent Imrének halála 900 éves évfordulóját, az Eucharisztikus Világkongresszust, Szent István halálának 9 százados évfordulóját... amikor szétpattant a trianoni bilincs... Így adnak erőt, fokozzák nemzeti önbizalmunkat a magyar mult, a mult nagy példái és erényei...

Akkor is, az ország felszabadulása után is csak a derűlátó barokk-szemlélettel lehetett arra gondolni, hogy a régi romokon felépítsük az új Magyarországot. A barokk író ugyanazzal a derűlátó lelkesedéssel nézi ezt a kipusztult országot, amint Petőfi is másfél százados, szinte szakadatlan építőmunka után, Isten kalapján a bokrétának látja a „magyar ugart“, de amely már kezd átfarmálódni a „dolgozók országává.“

Voltak történetíróink, akik — tévesen — ezt a kort, e kor magyarságát — nemzetietlennek vélték. Mekkora hitre, nemzeti érzésre és nemzeti öntudatra volt szüksége a magyarságnak ahhoz, hogy felszabadulva egy kétszázados szörnyű lidércnyomásból — látva a romokat, ne essen kétségbe, hanem kedvet érezzen, egyenesen lelkesedjen az újjáépítés gondolatától! Ezt az építőmunkát, ezt a magyarságot nem lehet nemzetietlennek nevezni, sőt, azzal, hogy vállalta a romok eltakarítását és az újjáépítés nagy és nehéz feladatát: minden idők magyarjának hálás szívvel kell szemlélnie, s követendő példának kell tekintenie.

d) A nyugati barokk hatása.

Nyugaton az uralkodók maguk kormányozták országaikat. Ezt úgy vitték keresztül, hogy központi kormánysszékeket (miniszteriumokat) állítottak fel. Ezeknek rendelték alá az állami élet minden mozzanatát s a kormánysszékek által egyetlen hely-

ről irányították a közigazgatást, az igazságszolgáltatást, a hadügyet, a gazdasági, kulturális életet stb. Ez természetesen rengeteg hivatal felállítását tette szükségessé. A legfelsőbb helyről kiindulva az állami hivatalok egész láncolata állott a kormányzat rendelkezésére. A központi kormányzat rendelete aztán végigfutott az államhatalom összes alárendelt hivatalain s mindegyik gondosan s a formások szigorú betartásával hajtotta végre azt. A hivatalos berendezkedésnek ezt a rendszerét nevezzük *bürokráciának*. Különösen Nagy Frigyes és nálunk Mária Terézia honosították meg nagymértékben ezt az államigazgatást. Ebből a bürokratizmusból fejlődött ki aztán az állami közigazgatásnak azon gépezete, amely nélkül modern állam el sem képzelhető.

Másik jellemvonása a nyugati barokknak — amely nálunk is követésre talált — az *iskolázásnak nagymértékű felkarolása*. Nálunk is a barokk kor karolja fel és fejleszti ki az országos iskolai nevelést. Ezt nálunk előbb a jezsuiták, majd a protestánsok s a piaristák karolták fel nagy mértékben s a barokk-kor vallásos-hazafias szellemétől átítatott keresztény hőst állították példaként a magyar ifjúság elé. A jezsuita rend kiváló iskoláinak tanítási rendje nagy hatással volt újkori oktatás-nevelésügyünkre. A XVIII. század végén mintegy 30 magyar városban volt jezsuita gimnázium, és jezsuita vezetés alatt állt az ország egyetlen egyeteme is. Mária Terézia az összes iskolákat állami felügyelet alá helyezte és azokban egységes tanulmányi rendszert vezetett be. A felsőbb oktatás fejlesztésére az ország öt nagyobb városában (Pozsony, Győr, Kassa, Nagyvárad és Zágrábban) jogakadémiát, Selmecebányán pedig bányászati akadémiát állított fel. A protestánsoknak neves főiskolái voltak Pozsonyban, Eperjesen, Debrecenben és Sárospatakon. Bethlen Gábor sokat áldozott a gyulafehérvári akadémia fejlesztésére, de híres tanárok tanítottak a sárospataki kollégium tanárai között is.

A nyugateurópai barokk — mint már említettük — kitermelt egy sajátos vonást is, amely nálunk nem tudott meggyökerezni, — a *fényes udvari életet*. Ennek kiinduló helye Páris lett, XIV. Lajos székhelye. Ő a francia élet központjává a maga ragyogó versaillesi udvarát tette. Odacsalogatta az egyházi és világi főnemességet, a legdíszesebb költőket, szónokokat, művészeket. Ez az udvari, és mintájára az előkelő társadalmi élet messze eltávolodott a barokk-szellemtől. A főúri világ napi-rendje néha nem állt másból, mint szórakozásokból, látogatások, színházi előadások, hangversenyek, hálók, vadászatok rendezéséből. A szórakozások között ugyan jutott idő a vallási cselekmények végzésére is, de az egymagában nem varázsolta át a különben könnyű életet vallásossá.

Nálunk Mária Terézia éppen úgy, mint nagy ellenfele, Nagy Frigyes is utánozta a francia udvari életet, otthonossá

tette környezetében a francia nyelvet, divatot, irodalmat s fényes udvari élete a magyar, olasz és belga főúri társadalmat is magához vonzotta. A királynő azonban minden külsőség utánzása ellenére sem követte a francia példát az erkölcsök elfajulásában. Ő maga buzgón vallásos volt, s kormányzásában is ezt az elvet követte. A díszes udvari fényt azonban ő is meghonosította, ezért vette körül magát magyar nemesi testőr-gárdával s Bécszet a nemzetközi élet központjává, világvárossá tette.

Hogy bepillantsatok a barokk udvari élet levegőjébe, hallgassátok figyelemmel *Dénes Gizella: Csipkekesztyű* című művéből a következő részletet. A szemelvény Mária Terézia egyik ünnepségét írja le festői módon, azt, amikor a magyar nemesi testőrséget felavatják.

A királynő testőrzői.

Az érseki kertben, ahol 27-én a nagy bemutakozást tartották, lépésnyi hely nem volt szabad. Középen, platánok koronájával kerített tisztáson, magaslott a vörös bársonnyal bevont hatalmas sárga dobogó, melyen a felségek s az udvar kaptak helyet. Középen, dúsan aranyozott, faragott trónszék ágaskodott. A trónszék fölött kiterjesztett szárnyú, koronás sasmadár feketedett. A díszes szék mellett ugyanilyen, koronás sasmadár-címeres, de kisebb karosszékek voltak elhelyezve Ferenc császár és Jozephus főhercegnek, a trón örökösének. Ezek mellett aztán kisebb egyforma bársonykarosszék sorakoztak a főhercegnők és az udvar emberei számára. Körül, az emelvény két oldalán a császári gárda tisztjei állottak. Mögöttük beláthatatlan tömegben Bécs nagy dámái. Hátról, a kerítésekhez szorulva, az udvari kancellária hivatalnokai és Bécs gazdag polgárai. A mesterlegények és a diákok a fák ágaira kapaszkodtak fel, hogy tanúi legyenek a ritka látványosságnak. A gárdistákra különböző okokból is kíváncsiak voltak. Részben, mert magyarok, részben, mert szépek, részben, mert fiatalok voltak. De legfőként azért, mert gazdagoknak tartották őket s hozzájárultak költségeikkel Bécs város adófilléreinek gyarapításához.

Most dobpergés hallatszott föl a Burgban. Utána éles, kissé szaggatott kürtszó, olyan tiszta tagoltságban, mintha emberi hang kiáltozott volna benne, — Jönnek!

Éles zaj csapott föl a Burg kövezetén. Kocsik kerekének, lovak patkóinak zaja. Aranyküllös, nyitott kocsik fordultak az útra, s egyenesen az érseki park felé tartottak. A kocsik közül lakájok serege, lassú léptekben, szorosan a felségek szeme előtt.

Mária Terézia egyedül ült az első kocsiban.

Amikor a kapuhoz ért, hirtelen felállt és heves lendülettel nyitotta szét karjait. Majd gyorsan, rugalmasan kilibbent a kocsiból, jóval előbb, mint ahogy a komornyik és lovász várta.

Magas, délceg termetén sötétvörös bársonyruha suhogott. A ruha közepén gyöngyökkel és szikrázó gyémántkövekkel volt kisdíszítve. Ezüstösen szőke fején kicsiny, könnyű korona ragyogott. Szeme elégedetten szállta be

a teret. Mindig szerette, ha nézik, ha várják, ha figyelik. Ilyenkor érezte, hogy szeretik, s ez az érzés mindig felvillanyozta. Gyűrűs, fehér keze jobbra-balra integetett.

Ahogy ment, sugárzón, diadalmasan, egészen asszony volt. Mindenre figyelő, mindennek örülő okos asszony. Mögötte két lépéssel Ferenc császár lépkedett. Síma, sötét frakkban, csipkés ing- és kézbodorral, bársony tábornoki kalpagban. A kalpagon gyémánt csat csillogott és a frakk alatt, a mellényen, széles lovagi szalagon rubintdíszes csillag. Könnyű paróka szegte be arcát.

Josephus, a fiatal főherceg, a királyság-császárság örököse, szigorú, vont homlokkal, elszánt, katonás lépésekkel haladt apja mellett. Ő nem nézett se mosolyogva, se barátságosan. Nem is integetett. Unalom és hideg gég me-revítette tekintetét.

A főhercegnők, Mária Krisztina, Mária Carolina s a többiek sokszor összenéztek és nevettek — gondtalanul. Nekik, minden csak mulatság volt: minden ünnepség, melyen anyjukat hódolják körül.

Utánuk jött az érsek, papjai kíséretében. Az érsek mellett Kaunitz herceg, majd az osztrák birodalom részéről Daun, Auersperg és Nieperg grófok és a híres Trenk báró, a Nagy Frigyes-sel folytatott harcok hősi katonája.

Végül Magyarország főurai következtek. A dúsgazdag és fejedelmi fényűzést kifejtő Eszterháziak, Pálffy grófok, Grassalkovich, a páratlan karriert futott ítélőmester, akit Mária Terézia meglátogatott gödöllői kastélyában, akár a Pálffy grófokat Pozsonyban és Eszterházy herceget Eszterházán, Cseklészen. Utánuk, kissé félrehúzódva az osztrák birodalom hivatalnokaitól, Nicky báró, egy Bánffy, egy Bethlen, egy Erdődy gróf. Valamennyien magyar huszártisztai egyenruhában, fejedelmi fényben.

Amikor az emelvényen elhelyezkedtek, újból dobpergés és újabb kürt-szó hallatszott. És aztán különös, furcsa pengés-zengés. Ezt a csengő zúgást a száz magyar gárdista lova verte föl, ahogy megindultak a gárdapalotából a császári felségek hódolására.

Fönn, az emelvényen finoman előrehajolt a királynő.

Mária Terézia egy pillanatra lehunyta szemét. Keze megérintette Ferenc császár vállát.

— Most húsz évvel leszek fiatalabb! Mert éppen húsz éve gondoltam el magamnak, amit most láthatunk!

Az érseki park bejáratánál már feltűntek a gárdisták.

Egyszínű, világosszürke, csótáros, sallangos lovon, aransújtással kivarrt pirosposztó öltönyben, barnapontos, világossárga párduekacagánnyal a vállukon, magas kócsagforgós süvegben, villogó szemekkel, szobormerereven, rajongásra gyúlt arccal jöttek Mária Terézia elé Magyarország nemes fiai. Egy évszázadokon keresztül formálódott embefajta sugárzó hajtásai.

Mária Terézia lehunyta szemét. Érezte, hogy könny futja be kék szem-bogarait e látványra. S eddig még soha nem érzett könnyet a szemében, ha koronát viselt.

— Az én fiatal testőrző seregem! — mondja remegő szájjal. — Ime, itt vannak, mind eljöttek hívásomra most is . . .

Pálffy kapitány vezette őket. Az emelvény előtt meghajtotta kivont kardját, azután a gárdisták felé suhintott vele. Azok, akkorra mind beérték

a kertbe s egyetlen virító koszorúként álltak fel. A kard „álljt!” parancsolt és vigyázz-állást követelt. Ők álltak is mozdulatlanul lovuk kantárját fogva, azokat is, magukat is, büszke hódolatra kényszerítve.

Mária Terézia gyorsan fölkelt. Ülve szokta fogadni a hódolatokat, de most is, mint mindig, ha magyarokkal volt, ösztöneire, érzéseire hallgatott. Fölkelt és kilépett egészen az emelvény szélére, hogy azok a magyar föld különböző vidékének fiai, szemtől-szembe láthassák.

A császárnő-királynő vörösbársony ruhájában, napfényben ragyogó szőke hajával, ékszereivel és koronájával, de legfőként a szeméből sugárzó szeretetével tündérien szépnek és hódolatra kényszerítőnek látszott.

A szürke lovon ingó, párduckacagányos, fiatal sereg egyetlen lendülő, forró kiáltásba tört:

— Vivát Mária Terézia! Vivát!

Pálffy kapitány egy pillanatig mehökkenne nézett rájuk. Ez a „vívatozás” nem tartozott a szemléhez, a bemutatkozás ceremóniájához sem. Csöndben, szó nélkül kell annak megtörténnie, jelezvén, hogy a katonának, akár díszkíséretben, akár harevonalban áll, némaság a jele... De ez, ez a soronkívüli szám, ez lélekből jött. A száz magyar nemesifjú lelkéből és nem lehetett megállítani vagy elhallgattatni. Utána, az első vivát után, melyet a várakozó tömeg is átvett, még egy kiáltás hangzott el váratlanul a gárdisták sorából:

— Moriamur pro Regina Nostra...

Mária Terézia ezt már nem tudta tovább szó nélkül hallgatni. Karja feléjük lendült, mint hűsz esztendővel ezelőtt a pozsonyi várban — apáik felé.

— Fiaim! Én kedves magyar fiaim! Isten hozott ide benneteket. Tanuljatok, okosodjatok közelemben, azt kívánom tőletek, örzőimtől.

Pálffy kapitány meghajtotta fejét. Szürke, keménytekintetű szemében különös fény reszketett. Alla, arca azonban megfeszült és most újból intett kardjával, majd elkiáltotta magát:

— En colone! En colone!

Lassan, büszke lépésben vált ketté a sereg. Megkezdődött a felvonulás. Egyenként, mozdulatlan arccal, mozdulatlan testtel léptettek az emelvény előtt, a királynőre szegezett szemmel.

Mária Terézia érezte, hogy ezek itt, ahogy most díszlépésben elvonulnak előtte, ezek a fényesek, szépek, egyetlen intésére éppen úgy küzdenének érte, mint hűsz évvel ezelőtt azok a régi magyarok! Nem tudják, persze, hogy azok emlékét akarta megörökíteni ezzel, hogy idehívta őket, az ő hódolatukat akarta visszafizetni valamivel!

Az egész szemlét állva nézte végig. Szemei ott jártak a gárdisták között, egyenként szemlét tartott a fegyverzet, a lovak és öltözetük fölött. Ez a vizsgálódás kissé anyás volt. Hiszen még az öltönyüket, a csótárt, amelyet viseltek, a szíjakat, a forgókat, a sújtást és a színeket is ő választotta ki régi gálaöltönyökből, a magyaros jelleget kihangsúlyozva! Vajjon, ha nem szeretné őket — a népet és a fajtát, melyből valók, — megtette volna mindezt? Csak asszony, csak anya tudott ilyen erősen szeretni, örülni és emlékezni!

A hűségeskü elmondása után újból csapatba sorakoztak, szobormereven. Akkor a királyné lekiáltott hozzájuk:

— Ezután ti őriztek engem és házamat! Minden nap másik és másik, hogy mindenkre egyaránt sor kerülhessen. Iskola ez, fiam, iskola, melyben legfőbb mesteretek, anyátok én vagyok.

*

Miben látjuk megnyilvánulni e leírásban a barokk-szellemet? a királynő háláját? a magyar nemesi testőrök lelkivilágát? jellemét? A barokk milyen formája nyilvánult meg most?

Mária Terézia is a barokk-szellem követője volt. Mély valóságára vall, hogy maga járt elől jópéldával a vallási megnyilatkozásokon. Belátta, hogy mind a birodalom pénzügyi érdekei, mind a keresztény emberiség szempontjából szükséges, hogy a jobbágyok helyzetén változtasson. Ezért javasolja a nemesek megadóztatását. De az 1764-i országgyűlés elutasítja a királynő javaslatát. Erre a királynő nem hív össze több országgyűlést s a nemesek megkérdezése nélkül kiadja a jobbágyok szolgáltatásainak maximumát tartalmazó úrbéri rendeletét, amelyben megadja nekik a szabad költözési jogot, a szabad végrendekezési jogot és az iskoláztatás lehetőségét. Felveszi ismét a Szent Istvántól használt „apostoli király” címet, hazahozatja Dalmáciából a török időkben odakerült Szent Jobbot, megalapítja a magyar Szent István rendet, amellyel kimagasló polgári érdemeket jutalmazott. Ő alapította a szepesi, rozsnyói, besztercebányai, székesfehérvári és szombathelyi róm. katolikus, valamint a munkácsi és nagyváradi görögkatolikus püspökségeket.

e) Barokk emlékek hazánkban.

A barokk-kor legtöbb emléke az építkezés terén látható hazánkban. A XVII. századvégi sívár városképek átalakulnak, megélnék hatására.

Az első nagyobb barokk-építkezés Pázmány Péter nagy-szombati temploma volt (1630 körül). Az építés terén előljártak a főpapok és főnemesek. Előbbiek építkezései azonban nem merültek ki templomok építésével, a püspöki városok székes-egyházai és püspöki palotái, iskolái magukon viselték alkotóik áldozatkészségét és barokk-szellemét. A világi építkezések közül legelsőik közé tartozik Esterházy Miklós herceg híres eszterházi kastélya, a „magyar Versailles”, amely egyik legszebb barokk-emlékünk, továbbá az ugyancsak Esterházyak által épített **kismartoni és cseklési kastélyok.**

A XVIII. században főleg a Dunántúl indult meg az építkezés. (Szemléltetés, esetleg vetítéssel = *Divald Kornél: Magyarország művészeti emlékei* című művből. (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927.) Egyik legszebb barokk-templomunk a budai Szent Anna-templom (1740—1746), majd a pesti egyetemi templom (1750 körül), a jászói premontrei templom, az egri Líceum, a nagyváradi püspöki palota, a kassai jezsuita (ma premontrei) templom, a zborói Rákóczi-kastély kéttornyú

temploma, az eperjesi ferencesek temploma, a győri jezsuiták temploma, a győri karmeliták temploma, a pápai pálosok (ma bencés) temploma, a komáromi pálos templom (később görögkeleti), a székesfehérvári pálos templom (ma ciszterci), a pesti Központi Városháza (volt Károly-kaszárnya), amelyet III. Károly építtetett 4000 rokkant katona számára. Világi emlékeink közül nevezetesebbek még Savoyai Jenő ráckevei kastélya, az edelényi főúri kastély (Borsod vm.), továbbá Pozsony, Sopron és Győr polgári házai őrizték meg leginkább e kor építőművészetének ízlését.

(Szemléltetés közben a már említett barokk-jellemvonások megbeszélése.)

III. Összefoglalás. Mettől-meddig számítjuk a magyar barokk-kort? Mi jellemzi a barokk világnézetet? (Alapvető vonása a vallásosság.) Milyenné lett a magyar barokk világnézet? (A vallásosság egybefonódott a nemzeti érzéssel.) Miben különbözik a barokk-kor embere a reneszánsz-kor emberétől? (A reneszánsz emberét a gondolkodás, és a bírálata, a barokk-kor emberét az érzés és tettekreklés jellemezte.) Milyen eltérést mutat a nyugati barokk-szellem a mienktől? (Ott a humanista-reneszánsz egyéniség-érzés is megmaradt.) Miben nyilvánult meg az egyház megújhódása? (Új szerzetesrendek keletkeztek, nagy szentek ragyogtak fel az egyházban.) Említs néhány új szerzetesrendet? Milyen női szerzetesrendek alakultak e korban? Kik alapították e szerzetesrendeket? Mi jellemzi a barokk-építészetet? Városunkban hol látunk barokk-ízlésű épületeket? Ki volt a barokk-festészet legkiválóbb alakja? (Rubens.) Ki emelkedett legmagasabbra a barokk szobrászatban és építészetben? (Bernini.) Mit biztosított a barokk-szellem az uralkodónak? (Tekintélytiszteletet.) Mire vezetett ez? (Kifejlődött a korlátlan önkényuralom.)

Milyen feladatot végzett el hazánkban a barokk? (Ország-építést.) Milyen vallásos ének volt népszerű a XVIII. század magyarjai között? (Boldog édesanyánk...) Honnan kerültek hozzánk e kor építőmesterei? (Bécsből.) És Bécsbe honnan kerültek az építőmesterek? (Olasz földről.) Ki rendelte el hazánkban az első nagyobb barokk-építkezést? (Mária Terézia.) Miben nyilvánult meg a barokk-kor jelentősége? (A megújhódás az emberek lelkében is végbement.) Mi jellemzi a barokk-kor magyarját? (Odaadó áldozatkészség, a magasba törő, hősies lendület, az érzelmességgel együtt a tettekreklés, a művészi érzék, az öröm iránti fogékonyság.)

Melyek a barokk különleges magyar vonásai? (A vallásos és nemzeti érzés egybefonódása, a nemzeti érzés, nemzeti öntudat kifejlődése, új szellemű történetírást eredményezett, megvetette alapját a hazai föld ismeretének.) Nemzetietlennek mondhatjuk-e tehát a magyar barokkot?

Miben érezte hatását nálunk a nyugati barokk? (Kifej-

lődött a bürokratizmus, az iskolaügyet nagymértékben felkarolta.) Milyen sajátsága nem fejlődhetett ki nálunk? (A fényes udvari élet.) Mi volt ennek az oka? (A magyar királynő nem hazánkban tartózkodott.) Milyen megnyilvánulását láttuk a magyar barokknak Mária Terézia körében? (A királynő testőrzoinek felavatása.) Miben nyilvánult meg a királynő vallássósága?

Említs hazai barokk-kori építészeti emlékeket? Milyen városok őrizték meg különösen e kor építészeti emlékeit?

Elmélyítés, vonatkoztatás. Mire tanít bennünket a barokk-kor? (Hazánk Mária Országa, s mint ilyen, Istenbe vetett erős hit nélkül fenn nem állhat.) Igen, a *kereszténység és magyarság egymástól el nem választható*. A keresztény gondolat érvényesült első szent királyunkban, amikor a magyar keresztény államot, királyságot megalapította. De egész eddigi történetünk folyamán is azt láttuk, hogy amikor a nemzet elfordult Istentől, mindig súlyos megpróbáltatás, csapás érte nemzetünket, amiből azután csak az erős hit és a vele összeforrott hazaszeretet emelte fel ismét hazánkat. Mondjunk erre példákat! (IV. Béla idejében a megújuló erős hit adott erőt a magyarságnak az ország újraépítéséhez. Az egyik legnagyobb nemzeti csapást elviselő uralkodónknak tíz gyermeke közül három került az egyház kiválasztottjai közé. Hunyadi János a kereszténység védőpaizsa volt. A magyar végvárok védői, Losonczi, Zrínyi Miklós, Szondi és társaik Krisztusért és a hazáért adták életüket.) Viszont a bűnös magyarságot elérte az Isten sújtó keze Mohácsnál, hogy azután a szenvedésben ismét felfedezve az Isten kezét, a mélységes hittel telített barokk-kor építse fel a romokban heverő országot. A barokk-jellem igazi magyar képviselője *II. Rákóczi Ferenc* volt, akinél többen magyar hazánkért senki sem áldozott, s aki, amikor — hazája érdekében — számkivetésbe vonult, mélységes hitében talált vigasztalást. A barokk-szellem nyilvánult meg voltaképpen hazánknak a török uralom alóli felszabadításában is, amelyet XI. Ince pápa kezdeményezett és készített elő az európai keresztény államok részvételével. Az Isten megtagadása vezetett nagyrésztben Trianonhoz is, de éppen úgy a feltámadáshoz újra csak a vallásos érzés elmélyülése segített bennünket. Ekkor született meg a magyar hiszekegy, amelynek első mondata is a vallássóság és nemzeti érzés összefonódását hirdeti, amikor azt mondja:

Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában!

Ujból harcol a magyar. Honvédeink zászlóin ott látjuk a Magyarok Nagybányájának képét, a magyar nemzeti hadsereg a legnagyobb magyar lovagkirályt, Szent Lászlót választotta védőszentjéül, a magyar pénzekben, bélyegeken is ott látható Magyarország Patrónája. A nemzeti lobogó és az Istenanya képe együtt: ez fejezi ki legjobban a magyar vallásos és nemzeti érzés egybefonódását. Ez ember ereje véges, hogy nagyot al-

kothasson, Isten kegyelme szükséges hozzá. Éppígy van ez a nemzetnél is. A magyar katona ott, a messzi orosz síkságon, a Don mentén is a kereszténység és a magyar haza' védelmezője volt egy személyben!

Iskolánk szép palotája is barokk-ízlésben épült. Kapuja fölött ott van a magyar állam címere, de a sarkán ott áll a Magyarok Nagyasszonyának szép szobra is. Milyen szépen ki-fejezi ez a kettő így együtt a barokk-szellemet, az egész ma-gyar közszellemet is. Valóban mi is elmondhatjuk II. Rákóczi Ferenc szavait, amelyeket zászlóira hímeztetett:

Cum Deo pro patria et libertate... Istennel a hazáért és szabadságért!

A tábla képe a tárgyalás végén:

Az országépítő barokk.

Nálunk Pázmánytól Mária T. haláláig.

Barokk-szellem: vallásos, hazafias.

Reneszánsz:

központjában: az ember,

embere: értelmével bírál,

Barokk:

az Isten.

lelkesedik, cselekszik.

Új szerzetesrendek: jezsuiták, piaristák, angolkisasszonyok, orsolyiták.

Nyugaton korlátlan önkényuralom.

Nálunk: a rendiség elismerése.

Mária országa (Regnum Marianum).

A magyar mult, föld megismerése, megszeretése — nemzeti érzés.

Országépítő: templom-, városépítés.

Eger, Pozsony, Vác, Pest, Buda, Sopron,
Győr, Székesfehérvár, Veszprém, Eszterhá-
za, Kismarton stb.

Hivatali berendezkedés (bürokrácia.)

Az iskolázás felkarolása.

Nyugaton fényes udvari élet. (Bécs, Versailles.)

Istennel a hazáért és Szabadságért!

Vicsay Lajos.

Német nyelv.

I. Énekeljünk a német órán!

A mai nyelvidaktika mozgalmas hatvan esztendőnek az eredményeit értékesíti. Mióta Viētor 1882-ben megfújta a har-ci riadót: „Der Sprachunterricht muss umkehren!“, azóta gyö-keresen átalakult a modern nyelvek tanítása. A régi grammati-záló módszer helyébe az élő nyelv, az élő beszéd lépett. Száza-dokon át csak a tanítandó anyagot tekintették, és elhanyagolták

a tanulót. Herbartnak sikerült hosszas előzmények után felrázni a pedagógusokat. De utána ismét elmechanizálódott a tanítás. A múlt század *pozitivistamaterialista* világfelfogása az emberben is pusztán a természet egy alkotását látta, aki abban különbözik a többi teremtménytől, hogy neki értelem adatott. A tények kora nem látott a mélyre. Nem látta azt, hogy az emberben más is van, mint értelem, és alsó fokon különösen fontosak a tanításban az irracionális mozzanatok, tanítványaink érzelmvilágára, akaratára való hatások. A német nép és a német nyelv szellemét, igazi mivoltát, mélyebb lényegét nem tudták érzékeltetni. Érthető ez, hiszen nekik a lélek, a szellem ismeretlen fogalmak. Nem csodálható ilyen körülmények között az sem, hogy a tanításban is csak az értelemmel törődtek. Elhanyagolták az érzelm, a kedélyvilág ápolását. „Wir bildeten zu viel den Verstand aus, zu wenig Gefühl und Gesinnung und so gewann der Kopf die volle Herrschaft über das Herz.“ (Hans Flecher: Handbuch für die Methodik des deutschen Sprachunterrichts. Oldenburg. München und Berlin 1927. 522. o.)

A *technikai kultúra* korát éljük és ez bizonyos tekintetben ellensége az igazi, mély lelkiségnek. A mai életnek kísérője a sietés, kapkodás, mohóság, gyors, hajszolt élettempó, amely nem enged időt az elmélyedésre, embervoltunkra való eszmélkedésre. Az embereket ridegebbé, az érzéseket gyengébbé, a szíveket keményebbé teszi. Szegény embernek nem jut ideje önmagával foglalkozni, önmagában megpihenni. Ezután a lelki elszegényedés után új középkort remélnék sokan, egy új világ születését, amikor ismét megtalálja a sokat üldözött ember önmagát. Az egyoldalú értelmi képzés az embert túlságosan józanná és számítóvá tette, az érzés ellenben odaadóvá, megértővé és megbocsájtóvá formálja. *Két erő uralkodik rajtunk.* Felváltva irányítanak bennünket és életünknek sok hányódását okozzák.

„Zwei Kräfte sind es, die den Menschen lenken;
Sie lenken ihn bald süd-, bald nordwärts.
Natur gab ihm Verstand, um recht zu denken,
Um recht zu handeln, gab sie ihm das Herz.“ (U. o.)

A mai pedagógia az egyoldalú értelmi képzés helyett az *egész lélek összhangzatos kifejesztésére törekszik*. Visszaállítja a tanításban az érzéseket az őket megillető jogokba. Beiátja azt, hogy a merő értelmi lény előjárhat az elgondolásokban, számításokban, de a cselekvésben, az élet aktív irányításában, értékek felismerésében és követésében sokszor megáll ott, ahol a lélek másik oldala biztosan halad. Nevelő-tanítói munkánkat ezóta a felismerés óta átállítottuk.

A nyelvdidaktika különböző módszertani törekvései nem multak el nyomtalanul. A bennük rejlő értékek, eszmék ma is hatnak és állandóan termékenyítik eljárásunkat. Nagyon sok múlik egyéni leleményességünkön. Ma minden eszközt felhasznál-

nálunk arra, hogy tanításunkban minél több életet vigyünk, *elevenné, élménnyé varázsoljuk*. Jól tudjuk mit jelent az élmény a lelki élet szempontjából. Az válik igazán sajátunkká, amit élményként fogadtunk magunkba és mint ilyet dolgoztunk fel. Hogy tanításunk tanítványaink élményévé legyen, keltsük fel bennük az érdeklődést, a kedvet a német nyelv tanulására és tegyük lehetővé számukra, hogy minél többször legyen részük öröm-motívumokban. Az a tanár, aki szereti hivatását, munkáját, akinek az iskola élete egy részét alkotja, akinek lelki igénye növendékeivel való foglalkozás, az megszámlálhatatlan módot talál arra, hogy tanítványai számára a tanulást megkönynyítse és élménnyé tegye. Mindezek között első helyet foglal el az *ének, a dal*. Éppen ezért a következőkben ezzel kívánunk részletesen foglalkozni.

Hogy mit jelent a dal mint *nevelőeszköz*, azt az ifjúságnál lépten-nyomon tapasztaljuk. A dal hangjain keresztül megnyílik az ifjú szív, a dal idealizmust, lelkesedést hirdet. Eszünkbe jut

„Aki dalol, sosem fárad el,
Aki felnéz, sosem csügged el.
Mert a dalt ajkunkra a jó Isten adja,
Ő ad erőt a nagy harcra.”

Az egyszerű kis dal felszabadítja a szíveket, feloldja az érzéseket és összefűzi a lelkeket. A német órán a dal minél többször kerüljön elő. Akár egy költemény hangulattartalmának a kifejezésére, akár kifejezni azt, ami a lelkeket erősen mozgásban tartja. Minden dal a *lélek legmélyéről* fakad. A német dal a német nép lelkéből. Belőle merít és oda tér vissza, azt táplálja. A hallgatókat könnyekre vagy mosolyra indítja, megcsillogtatja a szemeket, erősebben megdobogtatja a szíveket. „Ein kleines Lied nur — „eine ganze Seele“ liegt darin.“ Az Upamisadok is így szólnak: „Alle Seligkeiten faßt ein kleines Lied.“ (I. m. 523. o.) Egy kis dal elviselhetővé teszi a legnagyobb fájdalmat, megsokszorozza a legkisebb örömet, megindítja a köszívet és visszavarázsolja az elmúlt ifjúságot. Az ének, a dal nagy kedélynevelő értékét minden német órán felhasználjuk. Tanítsunk meg minél több kis dalocskát és éneket. Annyi érték, annyi tartalom, annyi mondanivaló van egy-egy kis dalban a gyermeki lélek számára, amely az érzelmekre olyan érzékenyen reagál. Az érzések vezetik, az érzések kitöltik egész lelkét.

Éppen ezért nagy jelentőséget tulajdonítunk az éneknek az iskolai német nyelvtanításban. A német dalokon keresztül kedveltethetjük meg magát a nyelvet. Általuk nyernek mélyebb bepillantást tanítványaink a német nép lelkébe, a német nyelv szellemébe. *Schumann* azt mondja a dalról hogy az a lélek nemes kifejezése; „*der vcredelte Ausdruck der Seele*.” (U. o.)

Az újabb pedagógia szakított a túlzott intellektualizmussal, amely csupán a gondolkodás, az értelem kifejlesztésére törekedett. Ma már az az általános felismerés vezeti a pedagógust, hogy ezt az egyoldalúságot elkerülve az egész emberi lelket, annak harmóniáját szolgálja. Felismertük az értelem, a kedély ápolásának nagy fontosságát. Már pedig mindaz, ami szép és jó, ami az embert nemesíti, tökéletesíti, jobbá teszi, a pedagógus számára megvalósítandó feladat.

A dalt ma általában ajánlják. Az énekelt szöveg jobban megtapad és tovább megmarad a tanuló lelkében. Goethe szerint: „*Nur nicht lesen, immer singen und ein jedes Lied ist dein.*” A dal egyidőben az egész osztályt foglalkoztatja. Tulajdonképpen egy módja a szabályozott, muzikális karbeszédnek. Tanulóink német artikulációs-bázisát fejleszti. Változatosságot kölcsönöz az órának, a szellemet felfrissíti, felüdíti, a fáradtságon átsegíti. A közös éneklésnél felenged a gyermeki lélek minden elfogódottsága és gátlása. Aki csak egyszer is átélte a lelkek teljes egybeolvadását, összefonódását egy-egy dal éneklése alkalmával osztályában, aki látta az átszellemült gyermeki arcokat, amelyekre kiült a lélek, amelyekről kisugárzott a dal hangjain keresztül a gyermeki szív túláradása, érzelmi bősége, annak a dal nevelőértékét nem kell fejtegetnünk.

Régi tankönyveinkből teljesen hiányzott a német nyelvtanításnak és egyúttal az egész lélek formálásának ez a kitűnő eszköze. Ma is elég kevés számmal szerepelnek használatban levő tankönyveinkben. Sokan még ezeket sem tanítják meg, félnek vagy nem tudják tanításukban alkalmazni. Nagy segítséget jelentene tanári munkánkban egy életkoroknak, tárgyköröknek és alkalmaknak megfelelően elrendezett, az ének feldolgozására, alkalmazására útmutatást adó, magyar iskolákban használható német ének- és dalgyűjtemény kiadása. Amit csak lehet a tanult költemények közül is énekeltesünk. A dal nagy kedélynevelő értékét felismerve éljünk is vele. A tanítás különböző fokain, elején hangulatkeltés céljából, óra közben felüdülés céljából, az óra végén jutalomképpen énekeltesünk egy-egy dalt.

A dalok tanítása hasonlít a költemények tanításához. Érdeklődéstkelte beszélgetés után egy fordulattal először mi magunk elénekeljük, bemutatjuk a dalt. Ezzel kedvet ébresztünk tanulóink lelkében annak megtanulására. Ezután a szöveg tárgyalása és begyakorlása következik. Könnyebb, egyszerűbb szöveget a tanár előmondása alapján is megtanulnak tanulóink. Máskor felírjuk a dal szövegét a táblára, megéretjük, aztán a tanár hangoztatását követőleg szakaszonként, illetőleg gondolategységeként félhangosan az osztállyal is ritmizálva begyakoroljuk. Ha a szöveg már nem okoz nehézséget, akkor áttérünk a dallam szelvényenkénti megtanítására. A dallamot előbb jóhallású tanulóinkkal, majd halkán az egész osztállyal

gyakoroltassuk. A dallam tökéletes elsajátítását a szöveggel való kapcsolás követi. Először ismét a jóhallásúakat foglalkoztatjuk. A következő fokon a tanár vezetésével az egész osztály együtt énekel. Később átadjuk a vezetést egy-egy ügyes tanítványunknak. Ez kitüntetést jelent. Az osztály lelkileg még egysegebbé válik ilyenkor, még teljesebben összeforr. Mindenki érzi, hogy közös ügyről van szó.

Érdekesek és változatosak a kánonszerű dalok. Kedveltek azok is, amelyekben a szöveget *egy tanuló és a kar szereposztásával* énekeltehetjük (Kehrrreimlieder). Ez a természet örök rendjének is megfelel: a vezetők és a vezetettek összetartozását példázza. Könnyebb dalt minden tanuló tud énekelni. A közösségben szereplés a gyengébb tanulókat is magával ragadja. Ilyenkor a közös siker örömében ők is részesülnek. Ennek önbizalomra nevelő hatása van. Ha a dalnak értékes magyar szövegét ismerjük, azt is felhasználjuk. Egyszerűbb dalok szövegét esetleg magunk versbe foglaljuk.

A német énekek és dalok a német nép lelkének legigazibb, legmélyebből fakadó kifejezései. Ezért az értékes pedagógiai szerepén felül ebből a célból is minden órán alkalmazzuk. Itt is azt mondhatjuk, hogy a *tanár egyéniségén* fordul meg az, hogy milyen értéket tud jelenteni ez a kincs a német órák számára.

Vegyük elő minél gyakrabban és alkalmazzuk tanításunkban. Tanítványainknak és magunknak is *lelki gazdagodást, örömet* szerezhetünk vele. Nagyon sok kedves szövegű kis dalocska behízelgő dallamával mélyen átalakító hatást gyakorol tanításunk eredményességére és megbecsülhetetlen értéket jelent tanulóink számára. A dalocskák hangulattartalmukkal, tárgyköriükkel igen jól beilleszthetők tanítási egységeinkbe.

Már a *tél vége* felé járunk. Elbúcsúzunk a tél örömeitől. Kissé fáj, de *azért inkább* nevet a szívünk: Winter ade, scheiden tut weh. A március közeleg. Új élet indul, új élet árad, új erőre kél minden. A gazda tavaszi munkájához lát: Im Märzen der Bauer die Röslein einspannt (Bauernlied). Felkeressük a háztájékat. Aranypihés kiscsirkéket vezet a tyúkanyó. Az udvaron ott kaparagál kicsinyeivel: Was scharrt die alte Henne? gluck-gluck-gluck. Majd az *áprilisi verőfényben* élénekeljük: Jetzt fängt das schöne Frühjahr an (Im Frühling). Húsvét előtt Letare vasárnapján a Rajna-vidék (Pfalz) gyermekdalával előcsalogatjuk kánonban és szereposztással a nyarat: Tra-ri-ro, der Summer der ist do (Sommeraussingen). Lassan kilombosodnak a fák, az erdő hűvöséből a kakuk szól: Kuckuck, Kuckuck, auf't aus dem Wald. A *május* aztán mindent újjá varázsol. Felüdíti, felszabadítja a lelket. Illatáradat, virágpompa mindenfelé: Alles neu macht der Mai. Megérkezett most már mindenik kismadár. Ott dalolnak, ott ugrándoznak a lombos ágakon: Alle Vögel sind schon da. Nemsokára a méhecskék bő mézszüreté-

következik a virágokon: Sum, sum, sum, Bienchen sum herum. Virágillatos júniusi éjtszakákon a fülemile szavát halljuk a bokrok mélyéről: Nachtigall, Nachtigall, wie sangst du so schön! A vándorlási kedv magával ragad bennünket. Kirándulunk a környékre vagy messze vidékre. De a honvágy ott áll szívünkben akkor is, amikor elbúcsúzunk szülőföldünkötől: Nun ade, du mein lieb' Heimatland, énekeljük a vándorral. Kisdiákjaink maguk is elkalandoznak a távoli határokba: Hänschen klein, ging allein. Könny csillog az édesanya és kislfia szemében, amikor az elveszettnek hitt gyermek visszatér.

De aztán beköszönt az ősz. Előbb még színpompájával gyönyörködtet: Bunt sind schon die Wälder (Herbstlied). Most indul a vadász zsákmány után. A határ visszhangzik a kürt szavától és a vadászok énekétől: Tra-ra, das tönt wie Jagdgesang, énekeljük kánonban. Később azonban szigorúra fordul az idő. Esik, hideg szelek fújnak. Olyan pusztá, kopár, barátságtalan minden. Megborzongunk novemberi napokban. Annál inkább vágyunk a tavaszi napsütés után, amikor elénekeljük: O wie ist es kalt geworden (Sehnsucht nach dem Frühling). Erzsébet-nap, majd András-nap is elkövetkezik. Egyszer csak arra ébredünk, hogy beköszöntött a tél. Leesett az első hó. Van is öröm a gyermekhad körében! Weißer Schnee, aus der Höh' ujjongva szól az ének. Mikulás-apót is fogadni kell. A gyermeki lélek már a várakozástól feszült. Az első Mikulás-napok megfakult, de még mindig varázsha ejtő élményének visszatérését alig várja. Már csak egy nap választ el, hogy a kis cipők megteljenek minden jóval: Morgen kommt der Weinachtsmann. Amikor aztán megjött a Mikulás, akkor egész hőskölményt zengünk róla: Laßt und froh und munter sein (Nikolauslied).

A karácsony közeledik, a gyermekek legnagyobb öröme. De nekünk felnőtteknek is a lélek, a bensőség, a szeretet ünnepe. Valami különös varázs fog el, a mi egyforma életünkbe is valami sajátos szín lopakodik be. Egy kis időre mi is újra gyermekké leszünk. Egy kis idő jut önmagunk számára. Érezzük embervoltunkat és egy transcendens világ kisugárzását a szívünkben. Csendben, áhítatos lélekkel várjuk a mennyei követet: Stille, stille, kein Geräusch gemacht. Hiszen ő minden évben eljön hozzánk és velünk jár az élet útján: Alle Jahre wieder kommt das Christkind. Csillog a hó, csikorgó a hideg. Az utcák már néptelenek. Mindenki szereteti körében tartózkodik, amikor megszólal a Szent-estén az ezüstcsengő hangja: Kling' Glöckchen, klinge-linge-ling (Christkindhens Einlaß). Bebocsájtását kéri a kis Jézus. Nosza van öröm a kedves vendég jövetelén: Jodel sing, Maxel spring! Utána a betlehemi kis jászólnál hálálkodó ima és énekszó száll az égbe: Ihr Kinderlein kommet, oh kommet doch all'. Szinte belefáradunk a nagy örömbe. Nyugovóra térünk. Mindenki alszik. Már minden

elpihent. Szentséges az éj. Csak a szent pár virraszt aranyfürtös gyermek álmainál: Stille Nacht, beilige Nacht. *Lepereg az év. Kiemelkedő eseményei megmozgatták a gyermekszíveket.* Várják, szomjuhozzák ezek hatásának elmélyítését. S akadhet-e erre külön eszköz az éneknél és a dalnál? A tankönyv olvasmányait, a nyelvtant, az írást elfelejthetik, de soha nem fogják elfelejteni ezeket az órákat, ahol ilyen megkapó élményben volt részük.

De minden nevezetes alkalomnak, a tréfának, a komolyságnak és a *gyermeki kedélyvilág széles skálájának* minden hangjára **találunk** egy-egy hatásos dalt. Alig lépett át az elemi iskolából hozzánk, még élénken emlékszük nádparipájára, habár most már megmosolyogja azt: Hopp, hopp, hopp, Pferdchen lauf galopp! (Das Steckenpferd). A róka komát kópéságaiért a vadász jó puskájával fenyegetjük meg: Fuchs, du hast die Gans gestohlen. A réten méltóságteljesen sétál valami, nyakát nyújtogatja, csőrét csattogtatja. Ugyan mi lehet az? Auf unsrer Wiese gehet was (Ein schweres Rätsel). Csodás dolgokat látunk télen. Még a kismacska is nadrágba bújik: A, B, C, die Katz' lief in den Schnee (Scherzliedchen). Megjelenik a kintornás az udvaron vagy az utcán. Van aztán néznivaló! Es tanzt ein Bi-Ba-Butzemann. A kis Jancsi egyszer úrfi akar lenni. Fel is öltözik. Derülünk rajta eleget: Hans hat Hosen an und die sind bunt. 'Jó az iskolabajárás, de még jobb utána hazamenni. Hiszen édesanyánk uzsonnával fogad: Wenn die Schulzeit verflossen. Mennyi érzés, mennyi hangulat, mennyi mondanivaló van mindezekben gyermekeink számára. Igaza van Plechernek, „daß das Singen eine Sprache ist, gewaltig wie kaum eine andere.“ (I. m. 527. o.) Megénekeljük az erdő kis emberkéit is, a kucsmagombákat: Ein Männlein steht im Walde ganz still und stumm. Az égi pásztorról, a holdról és bányáikairól, a csillagokról is énekelünk. Az a kívánság kél bennünk, bárcsak az emberek is oly békésen és szelíden élnének egymással, mint ők odafent. Wer hat die schönsten Schäfchen? (Das Lied vom Monde). A kismadár csőrében üzenetet hoz anyánktól: Kommt ein Vogel geflogen. Az esti hangulatnak csendjét, nyugalmat úgy sóvárogjuk. Hiába. Az emberi szív nem talál egykönnyen nyugtot, mint a kis hegyi patak sem. Azt csak a jó Isten adhatja meg: Abend ist es wieder. (Abendlied). A nap lementével imádságra kulcsolódik a kéz a munka után. Der Tag geht nun zu Ende (Abendlied). Milyen boldogító érzés jól végzett nap után az estharangszót hallgatni: O, wie wohl ist mir am 'Abend. De énekelünk a hazáról, katonáinkról, a magyar huszárról is. Es reiten jetzt die ungrischen Husaren. **Magyar hazánk** iránti **készségünk** nem szó csupán, hanem igazi tett-készség, sorsában, örömeiben és fájdalmában mindvégig osztozunk: Treue Liebe bis zum Grabe (Mein Vaterland). Szívünk egész melegével fordulunk katonáinkhoz, ah-

hoz a baitársunkhoz, akivel a dobszóra együtt indultunk rohamra, aki ott lépegetett mellettünk, s akit ott vesztettünk a becsület mezején. Lelküink egyik felét vesztettük el benne. Ich hatt' einen Kameraden (Der gute Kamerad).

Kimeríthetetlen ezeknek a kis dalocskáknak és énekeknek a sora. Mindegyiket elővenni nem lehet célunk. Csupán azt szeretnők megéreztetni, hogy milyen *jelentőséget* nyerhetnek tanításunkban. Ne mulasszuk el alkalmazásukat, hanem éljünk hatásukkal!

Most még néhány egyéni élmény alapján szeretnénk rávilágítani az ének szerepéről mondottakra. Egy alföldi városban magyar nyelvi órán a népdalokról volt szó. A különböző tárgyú népdalok után a hazafias tartalmúak kerültek sorra. *Kosuth Lajos azt üzenté...* Elkezdjük, együtt mondjuk, egyszer csak azon vesszük észre magunkat, hogy az egész osztállyal együtt énekeljük. Csupa lélek, csupa bensőség, önátadás növények és tanár. Soha önkénytelenebbül, őszintébben nem láttuk kitörni a gyermeki lélekből az érzések áradatát, megnyilvánulni, kifejeződni a lélek mélységeit tanítási órán.

Első állomáshelyünkön, Mohácson történt. *Kirándulásra* mentünk Szigetvárra. Jól sikerült. Kellemes hangulatban, májusi napsütésben Pécsre tértünk vissza. Az autóbusz harminc tanulója egyikük vezetésével közbeszólásunk nélkül sorra vette a tanult énekeket. A német dalokat is. Olyan kedvvel énekeltek, hogy öröm volt hallgatni.

Ezt tapasztaltuk mostani tanítványainknál is. Ujszegedi kirándulásunkról sorban jöttünk haza. Előkerültek a dalok, a *német énekek* is menetelés közben. Jól esett eldicsekedhetniök, hogy ilyet is tudnak. A napokban a Boldogasszony-sugárúton sétálva három tanítványunkkal találkoztunk. Köszöntöttek a túloldaltól. Egyirányba vezetett az útunk. Egyszer csak azt hallottuk, hogy az egyik legutóbb tanult német dalt játszott a valamelyikük fáradhatatlanul szájharmonikáján. A másik kettő lépegetett hozzá.

Mindezek kicsiny dolgok, apróságok, semmiségek. Másoknak. De nem nekünk pedagógusoknak, akiknek az a szép hivatásunk, hogy gyermeki lelkeket alakítsunk, formáljunk. Minden jelentéktelennek látszó mozzanat alkalmas erre. Tanításunknak sokszor épen az a hibája, hogy az iskolai élet apróságait nem veszi figyelembe, nem szolgál okulásul és nem készít elő az életre, mondja *Foerster*. Nagyon találó szerintünk a pedagógusra is az, amit *Kornis* a tudós jellemző magatartásformájáról mond. A hétköznapi ember csak a nagy dolgokat veszi észre. Csak azt tartja foglalkozásra érdemesnek. A tudós jellemzője: „*die Andacht zum Kleinen*.” Ez érvényes az igazi pedagógusra is. A kicsiny dolgokban is szolgálja a nagyot, az értéket, az emberi tökéletesedést.

II. Der Weg zur Schule.

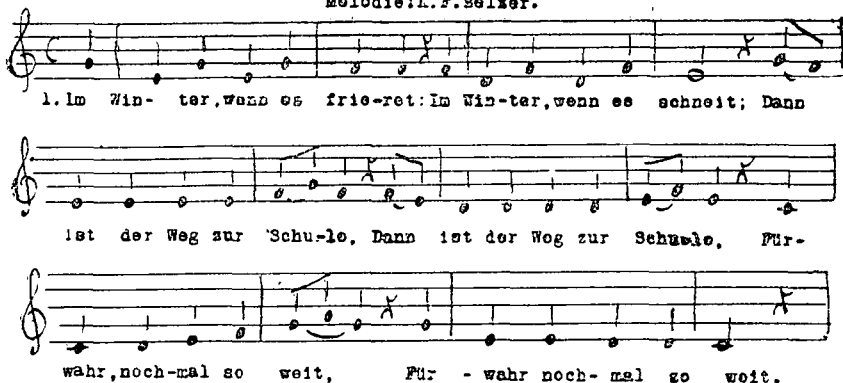
(1943. január 26. II. fiúosztály. Tárgyalható átalakítással tavasszal is).

Régen voltunk együtt. — (Öt hete. Hosszú karácsonyi szünetünk volt ezidén.) — Legalább jól kipihentétek magatokat. Most aztán új erővel kezdhettek a tanuláshoz. Karácsony óta nagy változás történt. — (Megjött a tél. Tegnap reggel szokatlan volt ismét korán kelni és a fagyos szélben elindulni az iskolába.) — Délre aztán megkezdődött a havazás. — (Hazafelé már hólabdáztunk. A kavargó hópelyheket az arcomba fújta a szél. Fáztam, dideregtem, de azért örültem a hóesésnek.) — Ma reggel csikorgóra fordult a hideg. Biztosan szaporán jöttél! — (Nekem báránybőrsüvegem van, nem fáztam.) — (Én fülvédőt használok.) — Kell az mostanában. Különösen annak, aki olyan messziről jön, mint te. Hány kilométer ide a szőregi út? (3—4 km. egy és negyedórai járás. A fejem nem fázott, az édesanyám sállal csavarta körül. Csak a kezem volt fagyos.) — A valóságban jókora távolság. Hogyan rövidítet mégis az utat? — (Az iskolára, gondolok, a leckére, arra, hogy miből fogok felelni. Így aztán észre sem veszem és már bent vagyok az iskolában.) — A Klebelsberg-telep is jó messze van ide! — (Ketten jövünk, elbeszélgetünk az úton. Ma még a zuzmara is ráradott a kabátunkra, olyan hideg volt a körtöltésen kívül.) — (Én szaladtam az út egyrészén, hogy hamarabb érjek az iskolába.) Így valóban hamarabb értél ide. Csak vigyázz, ne fázzál ilyenkor. — Talán dűdolgat is közületek valaki útközben? — (Délután tanulás után édesanyám elküld a boltba. Ilyenkor egész úton énekelek. A kisöcsémnek is megtanítottam már azokra az énekekre, amiket a német órákon tanultunk.) — Úgy is kell, a vidáman, jókedvvel végzett munka öröm forrása. — (Én legszívesebben szájharmenikázom.) — Látnod mennyivel kellemesebb így az út, mennyivel rövidebbnek tetszik még ilyenkor kemény téiben is. *Hát még tavasszal!* Akkor érdemes Újszegeden lakni. Verőfény, napsugár lesz akkor. — (A ligeten jövök keresztül. Kizöldülnek a bokrok és a fák. Madarak énekelnek az ágakon. Mindenfelé virág nyílik. Most olyan kopár, üres minden. Alig várom, hogy ibolyát szedhessek, hogy már virítson ott a fák alatt.) — Nemsokára az is elkövetkezik. Mikor a kakuk szól a ligetből. Így: *Kuckuck, Kuckuck ruft aus dem Wald.* (Hoffmann von Fallersleben: Kuckuckslied. Elénekeljük az első osztályban tanult dalt.) — *Jó is lesz már akkor! De aki szeret iskolába járni, az most is szívesen jön.* — (Vártam már a tanítás megkezdését, hogy újra együtt lehessenek osztálytársaimmal, jól játszassunk. Hiányoztak nagyon.) —

Pedig most télen ugyancsak hosszú az út az iskolába. Egy német tanuló is úgy találta. Azért, hogy hamarabb teljék az idő, útközben egy dalt énekelt. (A dal bemutatása.)

Gemessen.

Text: Hoffmann von Fallersleben. 1798-1874.
Melodie: K. F. Selzer.

1. Im Win-ter, wenn es frie-ret: Im Win-tar, wenn es schneit; Dann
ist der Weg zur 'Schu-le. Dann ist der Weg zur Schu-le. Für-
wahr, noch-mal so weit, Für - wahr noch-mal so weit.

<p>2. Und wenn der Kockuck ruft,
Dann ist der Frühling da,
Dann ist der <i>Weg</i> zur Schule
<i>Fürwahr</i> nochmal so nah.</p> | <p>3. Wer <i>aber</i> gerne lernet
Dem ist kein Weg zu fern,
Im Frühling, wie im Winter
Geh' ich zur Schule gern.</p> |
|--|---|

Wie hat ist es dir gefallen? Hogy tetszett? War es schön? Es war sehr schön. Nagyon szép volt. (Szükség szerint a tárgvasításban a magyar értelmező szöveget is használjuk halkan, kíséző szöveggént. *Később az anyanyelo elmarad.*) Auch wir wollen es lernen! *Machen wir zuerst mit dem Text Bekanntschaft!* Ismerkedjünk meg először a szöveggel! Ich lese den Text. Olvasom a szöveget. Wer hat etwas verstanden? Was bedeutet: der Weg zur Schule? (Az út az iskolába). Es friert im Winter. Mi történik télen? Fagy. Es friert. Es schneit im Winter. Havazik. Der Weg ist weit. Az út hosszú, messze. Der Weg ist nochmal so weit. Az út még egyszer oly messze. Der Weg ist fürwahr nochmal so weit. Az út valóban még egyszer oly hosszú. A szöveget szükség szerint a megbeszélés alkalmával megértés céljából *átalakítjuk*. A tanultakra az előfordulás helyére hivatkozással utalunk. Az új kifejezéseket előbb egyenként, azután karban begyakoroljuk. Majd az egész szakaszt összefüggően vesszük. Jetzt lesen wir die zweite Strophe. Áttérünk a második szakaszra. Der Kuckuck ruft. Im Frühling ruft der Kuckuck. Wenn der Kuckuck ruft, dann ist der Frühling da. Dann ist der Weg zur Schule fürwahr nochmal so nah (közel). Ich lerne gern. Szívesen tanulok. Wer aber gerne lernet, dem ist kein Weg zu fern. Aki

azonban szívesen tanul, annak egy út sem nagyon hosszú. Im Frühling, wie im Winter geh' ich zur Schule gern. Tavasszal éppenúgy, mint télen, szívesen megyek én az iskolába.

Az új szókat és kifejezéseket felírjuk ezután a táblára. Fontosnak tartjuk a szótár *lexikális* vezetését. A szó önmagában nem válik aktívvá, ezért minél több kifejezést kell vennünk. Az értelmezést megnevezéssel, a szavak aláhúzásával és az összefüggő szövegből való kiemeléssel is végezzük. A tábla képe:

der Weg zur Schule
im Winter, wenn es frieret
es ist nochmal so weit
fürwahr
wenn der Kuckuck ruft
dann ist der Frühling da
nah
wer aber gerne lernet
dem ist kein Weg zu fern

az út az iskolába
télen, ha fagy
mégegyszer oly messze
valóban
ha a kakuk hív
akkor itt van a tavasz
közel

aki azonban szívesen tanul
annak egy út sem *nagyon*
[messze

ich gehe zur Schule gern

én szívesen megyek az iskolába

Jetzt verstehen wir schon alles. Aufpassen! *Ich werde das ganze Gedicht nocheinmal hersagen.* Elmondom a költeményt. Ich werde den Takt schlagen. Ütemezni fogok. Auf den Aufschlag beginne ich es. Felütésre kezdem. Erős artikulációval, ritmizálva, szünetek, félhangok, hajlítások érzékeltetésével először magunk mondjuk, majd az osztállyal együtt jól begyakoroljuk. Jobb tanulóink ilyenkor már kis segítséggel maguktól képesek az elmondásra.

Ezután áttérünk a *dallam betanítására*. Ha attól tartanánk, hogy tanulóink elviszik a dallamot, vagy hallásunkban nem bízunk eléggé, akkor zongora, harmónium vagy egyéb hangszer kíséretében tanítsuk be a dallamot. Esetleg már előre megtaníttuk két-három jóhallású tanulóval. A dallamot először *szelvényenként és la-val* vesszük. Minden szelvényt bemutatás után egyénenként egy-két jóhallású tanulóval, majd az egész osztállyal megismételtetünk. Az egyes szelvényeket fokozatosan kapcsoljuk a megelőzőhöz. Ügyeljünk a jellegzetes német dallam érzékeltetésére.

Der Text geht schon. Jetzt lernen wir *die Melodie*. Hörst zu! Ich werde die erste Zeile vorsingen. Elénekelem az első sort. Auch du sollst mit mir singen! Nun singt die ganze Klasse. Auf den Aufschlag beginnen wir es. Ich singe weiter. Auch du, die ganze Klasse! Jetzt singen wir beide Zeilen! Mindkét sort énekeljük! Nun kommt die dritte Zeile. Das müssen wir wiederholen. Ismételnünk kell. Hasonlít egymáshoz a szelvény. két ré-

sze? Jetzt folgt die letzte Zeile. Az utolsó sor következik. Hol kezdtem? Lenn, mélyen. Also singen wir nun die ganze Melodie. Wer kann sie allein singen? Es war sehr schön. Jetzt werde ich mit dem Text singen. A szöveggel énekelem. Achtgeben! Sing mit mir! Auch du, die ganze Klasse! Etwas schneller! Schrittmäßig. Lépésben! Gut, nur nicht so laut. Wer möchte es allein singen? Sehr schön.

Mit figyeltél meg? Mi tetszett benne? A szövegben? Hát a dallam milyen? Olyan mint a magyar dalok? (Nem olyan, egészen más. Kimért, lépésszerű az üteme. Sokszor ismétlődik ugyanaz a hang.) Igen egészen más, mint a mi dalaink. De azért szépnek találtuk? Szívesen énekeljük? Most aztán már azzal a kis német fiúval együtt mi is elénekelhetjük. Hazafelé menet lesz, ami elfeledtesse a téli hideget. Ha arcodba fújja a szél a hópelyheket, mondd neki, hogyha hosszú is az út az iskolába, te azért szívesen jössz ide.

Ugy illik, hogy megemlítsük a *költemény szerzőjét is*. Hogy hívják? **Mit tanultunk már tőle?** Még sokszor fogunk vele találkozni és sok szép kis dalt fogunk tőle megtanulni. (Abendlied, Alle Vögel sind schon da. Sehnsucht nach dem Frühling. Ein Männlein steht im Walde). Milyennek ismertük meg ebben a költeményben? Hogyan ír? Egyszerűen mondja el, amit érez? (Rövid sorokban. Dalszerűen.) Énekelni is lehet. Minden gyermeknek a nyelvén tud szólni? Szeretett iskolába járni? — Neves költő is lett belőle. — Hogy mondanád ma: wer aber gerne lernet? — (Wer aber gern lernt.) — Régiesen ír. — De nemcsak a gyermekeknek tudott szép költeményt írni, hanem hazaszeretetről a nagyobbakhoz is szól. Mein Vaterland (az én hazám) című költeményében azt mondja, hogy mindent, amiye van, hazájának köszönhet. Hű maradt hozzá? Egészen a sírig. De nem csupán szavakkal mutatja ezt meg, hanem tettekkel is. Nálunk ki volt az a költő? Segesvárnál esett el! Egyidőben is írták költeményeiket. Csak Petőfit korán elvesztettük. Egy másik költeménye a német nép nemzeti dala lett. A rádióban is sokszor halljuk: Deutschland, Deutschland über alles (Das Lied der Deutschen). Helgoland szigetén. (hol van?), 1842 nyarán írta.

Ki szerezte a dallamot? Hogy tetszik a dallam? (Szépen, élénken lehet rá lépni, menetelni.) No, most már mi is megrövidíthetjük az utat az iskolába annak a német fiúnak az énekével. *Énekeljük el még egyszer!*

Schleicher Lajos.

* Részlet — változtatással — a szerző „Korszerű német nyelvtanítás c. munkájából. A Gyakorló Polgári Iskola Könyvtára XXXII. köteté.

Földrajz.

Canadai Államszövetség. (Brit-Észak-Amerika.)

(Tanítás a polgári fiúiskola III. osztályában.)

Megjegyzés. Észak-Amerika természeti rajzát és életét ismerték meg eddig a tanulók. Ezután kerül sor az egyes államokra. Most már a természeti feltételek alapján kifejlődött gazdasági életnek az ismertetése a legfőbb feladatunk, kiegészítve természetesen mindazokkal a tényezőkkel, melyek a politikai elhatároltságból származnak s e tekintetben is hatást gyakorolnak a gazdasági életre, településre, stb. A tárgyalás folyamán áttekintést adunk a természeti viszonyokról is — amelyeket már ismerünk — de itt már csak ismétlés és a gazdasági élettel való benső összekapcsolás végett.

I. Bevezetés. A tanulók bemutatják munkanaplójukat és beszámolnak a feladott anyagról. Ismételjük az északamerikai államok kialakulásának történetét és megjelöljük az óra célját: *Canadáról fogunk tanulni!*

Ez a terület a franciák gyarmata volt, majd az angolok kezére került. Ma mint szövetséges állam a Brit-Birodalom tagja. (Dominium.) Itt csak *Labrador-félsziget* atlanti partvidéke és *Új-Foundland* szigete tényleges gyarmatbirtok. A szigetvilág legnagyobb darabja, *Grönland* a dánoké.

II. Tárgyalás. 1. Jelöljük ki a térképen Canada határait! Hosszú tengeri határa van. Melyik oldala alkalmasabb tengeri kikötésre s ennél fogva nagyobb települések építésére? (Keleti.) Ezzel szemben az északi, a szigetvilág felé néző része a zord éghajlat miatt *lakatlan és tengeri közlekedésre is alkalmatlan*. Nyugaton, — Európától elfordított oldalán — a Kordillerák zárják el az óceántól. Keleten azonban, éppen Európa felől, a Szent Lőrinc folyó széles tölcseríorkolata *megnyitja a hajózás és a kereskedelem útját!* Ezért itt történt a betelepülés, az országnak ez a része a legnépesebb.

Mekkora az ország területe? Hasonlítsuk össze Európával! (Világtérképen. Akkora, mint Európa! Pontosan: 9,542,195 km².) Lakosságuk számában mégis nagy különbség van. Míg Európában több mint ötszázmillió ember él, addig Canada lakossága alig haladja meg a tízmilliót. (10,377.000). Hazánk lakosságánál is kevesebb! *Népsűrűsége kb. 50-szer kisebb mint Európáé.* (11/km².)

Mit következtetünk ezekből az adatokból? Az összehasonlításból kitűnő nagy eltérésnek egyik oka lehet, hogy *Canada még nem népesedett be a lehető mértékig.* Területén a mainál több ember is meg tudna élni. *Európa egyes országai pedig túl-népesedtek.* (Annyira, hogy gyarmatok nélkül ma már nem is tudnák ellátni magukat!)

'A néptelenség főoka azonban az ország természetében van! Fejtsük meg ezeket!

Nézzünk a térképre! Az országnak melyik részén van több város és közlekedő út? (Délén!) Ezzel szemben az ország északi, legnagyobb része majdnem teljesen lakatlan. Magyarázzuk meg! Az északi fekvés, a rendkívül hideg éghajlat az oka.

Milyen az ország felszíne? Nyugaton a Kordillerák húzódnak, középen tábla és kevés alföld van, legnagyobb része jégtől lecsiszolt tönkfelület. Ez a Laurencium. Mit tanultunk a jég munkájának eredményeiről?

Melyek Canada éghajlatának legjellemzőbb vonásai? Az ország legnagyobb részén 0° alatt van az évi középhőmérséklet, tehát nagyon hideg! (Összehasonlíttuk: hazánkban 10° .) A talaj mélyen meg van fagyva, nyáron csak a legfelsőbb rétegek engednek fel. Az állandóan hóborította sarki szigetvilág nagy részén a talaj nem is kerül napvilágra. A jégsúrolta sziklákon, nagy területeken nincs is termőtalaj. E tekintetben mely európai országokhoz hasonlít Canada? A zord éghajlat, a talaj hiánya vagy fagyott állapota a mezőgazdasági termelésnek mindmégannyi súlyos akadálya. A sok tófelület, a zuhatagos folyók át-meg átszövik az országot. Melyeket ismerjük? (Folyók, tavak.) Hogyan keletkeztek a tómedencék?

Ismételjük: a néptelenség főoka az éghajlatban keresendő! Ennek hatására alakult át a felszín és fejlődött ki a növényzet, mely különösen északon kevés gazdasági értéket nyújt. Ezért ezen az óriási területen kevesebb ember él, mint ma hazánkban!

Jellemezzétek a hideg éghajlatnak megfelelő növényzetet! Ezek: északon a fagyott talajon tundra, délebbre a tűlevelű erdőség az uralkodó, ebbe dél felől, a Kordillerák mögötti száraz területeken benyomult a préri.

Hasonlítsuk össze Európa hasonló földrajzi szélességen fekvő országaival! Canada évi középhőmérséklete kb. 10° -kal alacsonyabb azokénál. Miért van ez így? (Nincs Golf-áramlat.) Ezért szorult a lakosság és a termelés a legdélibb országrészekre, ahol a nyár már annyira meleg (szárazföldi éghajlat!), hogy a gabonaféléket és gyümölcsöket megérleli.

Mutasd meg a térképen az ország fő növényzeti tájait? Milyen gazdálkodás fejlődik ezeken a területeken?

a) Az északi és északkeleti partvidéket tundra borítja. Ez a vidék nagyon szegény és a lakosságot tápláléka megszerzésében nagyrészt a tengerre utalja. Egyik fő megélhetési forrás a halászat és a vadászat. (Hal, fóka, rozmár, bálna.) A halászat legfontosabb helye az Uj-Foundland sziget partjai előtt húzódó széles tengeralatti pad. Még ma is átjönnek ide nyaranta az európai halászok, főképp franciák és a partokon felvert ideiglenes kunyhókban lakva szárítják, sózzák a rengeteg halat. De a sziget állandó lakói is kizárólag ebből élnek! (A sziget nem alkalmas földművelésre olyan zord az éghajlata, pedig a Felső-

rajnai-medencével — mely gyönyörűen művelt terület, ahol a szőlő is jól terem —, azonos földrajzi szélességen van!) A tenger tartja el Grönland és egyes más sarkvidéki szigetek partvidékeinek nagyon gyér lakosságát is.

A tundrán elterjedt másik foglalkozás a *rénszarvastenyésztés*.

b) *Az erdőségek gazdasági élete. Mivel foglalkoznak az erdőségek területén?* A kezdettől folytatott *prémvadászatnak* köszönhető Canada megismerése és betelepülésének előrehaladása. A prémvadászat és kereskedelem nagy jövedelmet hozott. A vadászok messze elkalandoztak szárazon-vízen (a folyókat és tavakat nyírfacsónakkal járták, mint az indiánok), vázlatokat és térképeket is készítettek. A prémeket raktározták és megerősített telepeket építettek. Cserekereskedés útján az indiánok *prémkészleteit* is megvásárolták. (A csere mértékegysége a hódprém volt.) A legfontosabb raktár és prémpiac *Montreal*. *Miért gyűltek ide a kereskedők?* Azért, mert innen a tenger, a nagy tavak víziútja és a vadászterületek egyaránt jól megközelíthetők voltak.

Az erdőségek nemcsak a prémvadászat helyei, hanem a *hajóépítés nyersanyagának*, a kitűnő fenyőfának (gyanta terpen-tin) a forrásai is. Itt sokkal olcsóbb volt a fa, mint Európában — ahol a hajóépítés és a vasolvasztás céljaira az erdők nagy-résztét letarolták —, ez a körülmény annyira *fellendítette a hajóépítést*, hogy még az európaiak is nagyon sok hajót itt építettek.

Miért volt Canadának is szüksége vízi járművekre? Lát-tuk, hogy Canada nagyrésze néptelen, szinte járhatatlan. Szá-razföldi utak nem voltak. A vízi közlekedés volt a legkönnyebb. *S éppen a déli, legértékesebb területen kínálkozott a legnagyobb víziút*, a folyókkal összekötött hatalmas tóvidék. A ha-józásnak és a kereskedelemnek régen is, ma is ez a tengelye. Az országba mélyen behatolva megnyitja az utat a tenger fe-lé. (A jégkorszak kihat a mai gazdasági életre!)

Hasonlítsuk össze Canadát a vele szemben fekvő Szibiriá-nal! A prémvadászat ott is elterjedt, de az erdőségek kihaszná-lása a közlekedés nagy nehézségei miatt már sokkal nagyobb akadályokba ütközik mint Canadában! Szibiriának nincsenek közeli jó tengeri útjai.

Az erdőségek gazdasági értékesítéséhez később Canada *pa-pír- és bútorgyártása* csatlakozik. Kihasználják a vízierőket. A folyók mellett számtalan fűrésztelep dolgozik. (A zuhatagok, sellők képződése is a jégkorszakra vezethető vissza.)

c) *A préri területének gazdasági élete.* A mezőség (préri) a Kordillerák száraz szélárnyékában benyúlik Canada déli ré-szeibe is. A préri és a tavak közé benyúló nagy félszigeti a *ga-bonatermelés tája*. (Manitoba, Saskatchewan, Alberta.) *Leg-*

főbb terméke a búza, de jelentős a zab, árpa és a tavaknál a gyümölcs. Hogyan termelik a búzát?

Canada éghajlata zord. Ezért gabonát csakis az ország legdélőbb szegélyén lehet termelni. A téli hótakaró kevés, a hideg ellenben olyan nagy (40°), hogy az őszi vetés elpusztulna, tehát tavaszi búzát vetnek.

A búzatermelés eredménye hazánk évi búzatermésének háromszorosát meghaladja. (Eléri, 1939-ben meg is haladta a 100 millió tonnát!) Pedig az ország lakossága kevesebb, mint hazánké. Hazánkban egy főre 2 q, Canadában kb. 10 q búza jut egy évben. A lakosság alacsony számából következik, hogy Canada búzatermésének nagyobb részét külföldre eladhatja, de azt is jelenti, hogy a szántóföldek megművelésére nincs elég ember!

Hogyan lehet pótolni a munkáskezet? A szántástól a vetésig, az aratástól a cséplésig és őrlésig mindent géppel végeztetnek. A canadai mezőgazdaság tehát a gépművelés rendszerével pótolja az embert s éri el a legnagyobb eredményeket, mert ilyen módon nagy területeket tudtak művelés alá fogni. De ez a rendszer csakis nagy és ritkán lakott területeken válik be. (A holdankénti átlageredmény nem nagy.) A gépi műveléssel előállított canadai búza Európába szállítva is olcsóbb volt, mint az itt termelt búza termelési költsége! Milyen következményei lehettek ennek az európai piacokon? Megnövelte — különösen az 1914—18-i világháború után — a canadai búza behozatalát Európába s még jobban fellendítette a búzatermelést Canadában. Ezzel szemben lenyomta nálunk a búza árát és a gyönyörűen fejlett magyar malomipart is elsorvasztotta!¹

A gabonatermelés felvirágoztatta az amerikai tanyákat, a farmokat és nagyvárosát, a Winnipeg városát, a gabonatermő vidék középpontját.

Figyeljük meg a terméseredményeket! (Grafikon.) *Mi lehet az oka annak, hogy Canadában nagyon kevés kukorica terem?* (Csak 2 millió q.) Ránk nézve tanulságos földrajzi körülmény: a nyár elég meleg ugyan, de rövid. A búzának elég, de a kukoricának nem, mert annak tenyészideje hosszú. (Nálunk is szeptemberben törik, felvidékeink magasabb, hűvösebb tájairól hiányzik). *A canadai nyár nem tudja a tengert megérlelni.*

Állattenyésztésben a szarvasmarha és a sertés tartása jelentősebb.

Ismételjük: hol vannak az ország mezőgazdasági területei? Miért termelik a tavaszi búzát? Milyen műveléssel dolgoznak? Hasonlítsuk össze hazánk és Canada búzatermésének évi eredményeit! Mi történik a felesleggel? Befejezésül megállapítjuk Canada gazdasági jellemvonását: *a világ egyik legelső ga-*

¹ A világháborút megelőző év kiviteli értékét a háború utáni első év kivitele 182%-kal haladta meg. Ez ugyan az összes kiviteli árrúra vonatkozik, de ezek között jelentős szerepet játszik a gabona.

bonatermő állama, nagy kiviteli feleslegekkel. (Milyen más természetű pl. Anglia!)

A gabonatermelés és az állattenyésztés termékeinek feldolgozása élénk *mezőgazdasági ipart fejlesztett*. Mindenfelé óriási malmok, térházak, szállítóberendezések, gazdasági gépgyárak állanak az ipar rendelkezésére. Az ipar fejlesztéséhez a vízierők is hozzájárultak.²

A nyugati hegvidék gazdasági élete. Ez a terület földművelésre nem használható, annál inkább kifejlődött rajta az *aranybányászat*. A termelés mennyiségét tekintve a világon a harmadik helyen áll. Fő aranybányavidéke a messze északon fekvő *Klondike*, hol az aranyásóknak a kegyetlen éghajlat miatt sokat kellett szenvedniök. *Brit-Columbiát* a szén, réz, cink, arany bányászata az ország legelső bányaterületévé tette. *Canada* a világ *nikkeltermelésének* 85%-át adja!

A közlekedő utak hálózata, — a víziutak és vasutak — a földművelés területének megnövelése és az erdőkitermelés fokozása végett mindinkább nyugatra hatolt. Egyik vasútvonal összeköti a két óceánt. Legfontosabb útvonala a *Szent Lőrinc-folyó* és az *Öttó* hatalmas víztükre. Ezeken 10—12.000 tonnás nagy tengerjáró hajók is közlekednek.

Hogyan mennek fel a hajók a tavakba, hiszen a folyók zuhatagosak! A vízeséseket, így pl. a *Niagarát* is, csatornákkal megkerülték. Ezáltal megalkották a világ legforgalmasabb *belvízi hajózóútját!* (3600 km hosszú víziút.)³ Nem csoda, hogy a legfontosabb víziút és a kontinenst átívelő vasútvonal mellé épültek a legnagyobb városok. *Ez a gazdasági élet tengelye.*

Ismételjük a foglalkozásokat! Mutasd a térképen a különböző gazdasági tájakat és ismertesd azok természeti alapjait.

Az európaiak bevándorlása előtt nem ilyen volt az élet! *Kik az ország ősi lakosai? (Indián és eszkimó együtt kb. 130.000 lélek.) Kik a bevándorló népek?* Az első gyarmatosítók *franciák* voltak. Utódaik keleten még beszélik nyelvüket (28%), de a többség már *angol* (55%). Az itt élő *íreket* európai hazájukból az angol elnyomás és időnként az éhség kergette ide (12%). *Canada területén 50.000 magyar él, egy nagyobb magyar városnak megfelelő lélek.* Nemzetünknek fájó sebe ennyi értékes magyar ember távolléte. A lakosság róm. kat. és protestáns vallású.

A Canadai-Államszövetség eredetileg francia gyarmat, majd angol birtok. Ma már önálló tagja a Brit-Birodalomnak.

² A canadai vízesések munkaképességét 25 millió lóerőre becsülik.

³ A *Saint-Marie* vízeséseket megkerülő canadai hajózáscsatorna forgalma eléri az 50 millió tonna évi forgalmat! (Sokkal nagyobb, mint a Suez-csatorna forgalma.) A Dunán napjainkban, az összes magyar kikötőket számítva évi 3.5 millió tonna árú mozog. Milyen óriási különbség! Közép-európa legfontosabb víziútjának forgalma hazánkban a nevezett canadai csatorna forgalmának 1/10 részét sem teszi ki.

Főkormányzóját az angol király nevezi ki, de ügyeit parlamentjében saját maga intézi annyira, hogy önálló külképviselete van. (Követeket küldhet más államokba.)

Az előbbiekből tudjuk, hol települtek az ország nagy városai. Hajózzunk be a Szt. Lőrinc-folyó széles torkolatába. Nemsokára az első telepítés helyére érünk, itt van *Quebec* (130). De e forgalmas víziútnak sokkal fontosabb helyén, a Hudson folyó útjának csatlakozásánál, mely New-York felé vezet, épült *Montreal* (820), az állam legnagyobbra fejlődött városa, a prémkereskedelemnek és a fakereskedelemnek főhelye. (Kép.) Az ország fővárosa *Ottava* (130) órási fatelepeiről nevezetes. Nagyon forgalmas kereskedőváros ezen a főútvonalon *Toronto* (630). A gabonatermő területek középpontjában épült és gabonatőzsdéjével a világpiacot irányítja *Winnipeg* (220). A Csendes-óceán kikötővárosa *Vancouver* (250).⁴

Jellemeztük a városokat. Észre kellett vennünk, hogy az ország gazdasági életét a városok jellege milyen hűen kifejezi: fatermelés, fakereskedelem és faipar, papírgyártás és egyéb iparok, prém- és gabonakereskedelem, ezek feldolgozása éltetik a városok lakosságát. *A városok mind a termelés főterületein és a fő kereskedelmi útvonalon épültek.*

Ismételjük és mutogassuk meg a városokat a fali- és a kézitérképen!

III. Összefoglalás. Áttekintjük amit tanultunk. *Hasonlítunk össze az itt most megismert életet hazánk gazdasági életével! Nálunk, sokkal kisebb területen több ember él. Többnyire kézierővel és állatokkal, belterjesebben (alaposabban) művelik meg a földet, ezért a holdankénti átlagtermés nálunk nagyobb! Hazánkban a termelés sokkal változatosabb. Különböző jellegű termelési tájaink — pl. hegyvidék és medencék — egymást gazdaságilag kiegészítik.*

Udvarhelyi Károly dr.

Mennyiségtan.

A kamatláb kiszámítása következtetéssel.

2 tanítási óra a polgári fiúiskola III. osztályában.

1. óra.

I. A házi feladat számonkérése.

Példák a tőke meghatározására.

II. Előkészítés.

Mit jelent az, hogy a kamatláb 5 %? (Hogy 100 P 1 évi kamata 5 P.) Mit jelent az, hogy pénzünket 6 5/10 %-ra adtuk kölcsön? Mit jelent az, hogy a kamatláb 4 1/4 %? Mi tehát a kamatláb? (100 P 1 évi kamata.)

⁴ A számok ezer lakost jelentenek.

Legyen a kamatláb 4 %. Mennyi kamatot hoz akkor 100 P 3 év alatt? 600 P 3 év alatt? Mennyi 700 P 5 évi 6 %-os kamata? (210 P.) Hogyan állapítottad meg 100 P 1 évi kamatából 700 P 5 évi kamatát?

III. A probléma felvétele és megoldása.

Valaki 500 P kölcsön után 3 évre 60 P kamatot fizetett. Mi ismeretlen most? (A kamatláb.) Hogyan fejezhetjük ki ezt más képen? (Ismeretlen 100 P-nek 1 évi kamata.) Határozzátok meg! (4 P.) 100 P 1 évi kamata tehát 4 P, azaz a kamatláb 4 %. Milyen eljárással állapítottad meg? (Következtetéssel.) Ha tehát a kamatlábat nem ismerjük, mire kell következtetnünk? (100 P 1 évi kamatára.) Miért?

Ha tehát a kamatlábat nem ismerjük, az adott kamatból kiindulva, következtetünk 100 P 1 évi kamatára.

Hogyan állapítod meg az ismeretlen kamatlábat?

IV. Gyakorlás.

1. *Fejszámolás.* (Az adatokat a tanulók is beírják füzetükbe, de az összes számítást fejben végzik el, és csak a számítás eredményét írják le.)

a) 400 P 2 év alatt 40 P-t kamatozott. Mekkora a kamatláb? Mire kell következtetni? Mennyi 100 P 1 évi kamata? Hogyan mondjuk ezt röviden? (A kamatláb 5 %.) Írjuk ezt az adatok mellé és húzzuk alá!

400 P 2 évi kamata 40 P; $\frac{k}{l} = \%$.

b) 600 P 3 év alatt 72 P kamatot hozott. Mekkora a kamatláb? (4%) Miért?

c) Hány %-kal hoz 5000 P 6 hónap alatt 150 P kamatot?

d) 50 P 8 hónapi kamata 150 P. Hány %-os a kamat?

Hogyan határozzuk meg a kamatlábat?

2. *Írásbeli számolás.* (A számadatok nehezebbek, a számítás menetét részletezzük, az egyjegyű számmal való szorzást és osztást, valamint az összeadást és kivonást azonban nem szükséges külön kijelölni.)

a) 450 — P 3 év alatt 74'25 P kamatot hozott. Mekkora a kamatláb?

Mire kell következtetnünk? Miből kell kiindulnunk? Végezzük el a számítást!

450 — P	3 év	74'25 P
„ „	1 „	24'75 „
900 — „	„ „	49'50 „
100 — „	„ „	5'50 „

A kamatláb tehát 5'5 %.

b) Hány %-kal hoz 1340 — P 9 hónap alatt 70'35 P kamatot?

Hogyan kell a példát megoldani? (Következtetni kell 1340 P 9 hónapi kamatából 100 P 1 évi kamatára.)

1340.— P	9 hó	70'35 P	
" "	3 "	23'45 "	
" "	1 év	93'80 "	
100.— "	" "	7— "	93'80 : 13'40 = 7
<u>k/l = 7 ‰</u>			

Hogyan győződhetünk meg arról, hogy helyes értéket kaptunk-e? Csináljuk meg a próbát! Számítsuk ki képlettel a kamatot!

$$k = \frac{1340 \cdot 9 \cdot 7}{1200}$$

$$k = \frac{335 \cdot 3 \cdot 7}{100}$$

$$k = 70'35 P$$

$$\left| \begin{array}{r} 335 \times 21 \\ 670 \\ \hline 7035 : 100 \end{array} \right.$$

c) Valaki március 23-án 2340— P-t kapott kölcsön. Június 30-án a kamattal együtt 2371'53 P-t kellett visszafizetnie. Hány ‰-os kamatot fizetett?

Hogyan számítd ki ezt a példát? Mennyi a kamat? (51'53 P) Hány napig kamatozott a tőke? (7 + 90 = 97 napig.) Hogyan végzed a következtetést?

2340.— P	97 nap	31'53 P	
" "	1 "	0'325 "	31'53 : 97 = 0'325
" "	7 "	2'275 "	
" "	90 "	29'255 "	
" "	1 év	117'02 "	
100.— "	" "	5— "	117'02 : 23'4 = 5'00
<u>k/l = 5 ‰</u>			

Végezzétek el a számítás próbáját!

V. Összefoglalás.

Mi a kamatláb? Ha a kamatláb ismeretlen, hogyan határozzuk meg? Mondd el te is a szabályt!

VI. Házi feladat kijelölése.

Két példa a kamatláb kiszámítására.

2. óra.

I. A házi feladat számonkérése.

A két példát felolvastatom, a számítás eredményét ellenőrzöm.

Hogyan számítottad ki a kamatlábat? Miért kellett 100 P 1 évi kamatára következtetni?

II. Célkitűzés.

Gyakoroljuk még néhány példán a kamatláb kiszámítását!

III. Gyakorlás.

1. Fejszámolás.

- Hány %-kal hoz 700 P 18 hónap alatt 63 P kamatot?
- 1000 P 5 havi kamata 30 P. Hány %-os a kamat?
- Hány %-kal hoz 750 P 180 nap alatt 30 P kamatot?

2. Írásbeli számolás.

- Valaki okt. 20-án kölcsönkapott 850— P-t. Jan. 10-én 756 P kamatot kellett fizetnie. Hány %-os a kamat?

Mit kell először megállapítanunk? (A napok számát.) Hogyan számítjuk ki aztán a kamatlábat?

850— P	80 nap	756 P	
„ „	40 „	378 „	
„ „	1 év	3402 „	
50— „	„ „	2— „	
100— „	„ „	4— „	, <u>k/1 = 4 %</u>

- Valaki ápr. 2-án azzal a feltétellel kapott kölcsön 1880— P-t, hogy dec. 31-én 2000— P-t fizet vissza. Hány %-os kamatot fizetett?

$$k = 120— P, \quad n = 28 + 240 = 268$$

1880— P	268 nap	120— P		
„ „	2 „	0'895 „		120 : 134 = 0'895
„ „	270 „	120'895 „		
„ „	90 „	40'298 „		
„ „	360 „	161'193 „		
100— „	1 év	~ 8'57 „		, <u>k/1 = 8'57 %</u>

Milyen kamatláb ez? Meg van-e engedve?

- Egy 23.000 P értékű ház havi 85 P lakbérért van kiadva. A házra évente 372 P kiadás (adó, biztosítás, stb.) esik. A ház tiszta jövedelme hány százalékos kamatnak felel meg?

$$\frac{85 \text{ P} \times 12}{170}$$

$$1020 \text{ P} - 372 \text{ P} = 648 \text{ P}$$

$$\begin{array}{l} 23.000 \text{ P} \quad 1 \text{ év} \quad 648 \text{ P} \\ 100 \text{ „} \quad 1 \text{ „} \quad \sim 2'82 \text{ P} \quad | \quad 648 : 230 = 2'817 \\ \quad \quad \quad \underline{k/1 = 2'82 \%} \end{array}$$

IV. Összefoglalás.

Hogyan számítjuk ki az ismeretlen kamatlábat? Miért?

V. Házi feladat kijelölése.

2 példa a kamatláb meghatározására.

Krix Márton.

Vegytan.

A szénvegyületekről általában.

(Bevezető óra).

Tanítás a polg. isk. IV. osztályában.

I. Előkészítés: a) számonkérés: Mivel foglalkozik a vegytan? (Az anyagok megismerésével). Az eddig megismert anyagok milyen testekből épülnek fel? (Egyszerű és összetett). Hogyan nevezzük az egyszerű testeket? (Elemek). Az elemi testekből felépülő összetett testek hányfélék lehetnek? (Keverék, elegy, vegyület). Sorolj el néhány elemet! Melyek az ismertebb vegyületeik?

b) áthajlás: A megismert elemek, illetve a belőlük felépülő vegyületek honnan kerülnek elő? Legnagyobb részük a természet élettelen világából (ásványok, talaj). Az élők világának néhány ismertebb tagját, azok életét, életmódját már megismerték az I., II. osztályban. Azt azonban legtöbbször nem tudták, hogy a táplálék megszerzés, feldolgozás, a mozgás és növekedés, az egészség és betegség mögött tulajdonképpen a bonyolult vegyi folyamatok sokasága húzódik meg.

c) célkitűzés: Hogy ezeket az életjelenségeket jobban megértsük, vizsgáljuk meg először is azt, hogy az élő világ tagjainak a testét milyen elemi alkotórészek építik fel!

II. Tárgyalás: 1. A növényi test alkotóelemei.

Kísérlet: Kémlőcsőben hevítünk zöld növényi részeket. Rövid hevítés után mit figyelhetünk meg? (A kémlőcső falára vízpára rakodik le). Tovább hevítve a növényi rész megbarbanul, majd elszenesedik. Ki tudja megmondani ezen egyszerű kísérletünk alapján, hogy a növényi test nagyobb része miből áll? (Víz, 50–90%). Mely elemek jelenlétét igazolta kísérletünk? (H, O, C). Táblai rajz.

Kísérlet: Most fűrészporth hevítünk a próbacsőben! Megfigyelés: elszenesedik, az üveg falára vízpára rakódik le, belőle gázok szállnak el. Tartsunk az elszálló gázokba vörös lakmuszpapírt! Mi történt? (Megkékül). Miért? (Lúgos vegyhatású anyag van benne). Szagold meg az elszálló gázt! (Szűrös

szagú, ammonia). Kapcsolat: Hogyan viselkednek az ólomvegyületek a kénnel, vagy a kénvegyületekkel szemben? (Megfeleltednek, $\text{H}_2\text{S} + \text{Pb} = \text{PbS}$, a H_2S -t fémek kimutatására használjuk). Ezt az itatóspapírt (szűrőpapír) ólomecetbe mártom. Tartasuk a kénhidrogén tartalmú üveg fölé! (Megfeketedik). Másik darab „ólompapírt” tartunk a fűrészporból kiáramló gáz fölé! Mit látunk? (Megfeketedik). Mit igazol ez? (Az elszálló gázok kénvegyületet tartalmaznak).

Kísérlet: Dugjátok be a próbacsövet kihúzott üvegcsővel ellátott dugóval! A kiáramló gázt gyűjtsuk meg! (Ég). Tartunk a láng fölé üvegpoharat, vagy üveglapot! (Vízpára lerakódását figyelhetjük meg). Hogyan képződött a víz? (Az elszálló gázok hidrogént tartalmaznak s az égés folyamán a hidrogén egyesült a levegő oxigénjével).

Rajzoljuk fel a kísérleteket és állapítsuk meg, hogy megfigyeléseink alapján mely elemek jelenlétét igazoltuk eddig (C, H, O, N; S).

2. Az állati test, állati származékok alkotóelemei.

Kísérlet: Tegyük egy darabka húst a kémlecsőbe és hevítsük. Vizsgáljuk lakmusz- és ólompapírral. Megfigyelés: elszínesedik (C), a kiáramló gázok a lakmuspapírt megkékítik (NH_3), az ólompapír fekete lesz (H_2S), a kémlecső falára víz rakódik (H_2O).

Kísérlet: Végezzük el ugyanezt szárított tojással is.

Mit igazolnak ezek a kísérletek? (A húsból, tojásból is ugyanazokat az elemeket mutathatjuk ki, mint a növényi részekből). Melyek azok? Felrajzoljuk a kísérleteket.

3. Szénvegyületek, „szerves” vegyületek.

Ezek közül az elemi alkotórészek közül melyeknek a kimutatása a legegyszerűbb? (C). Az élővilág (növény, állat, ember) tagjainak testét felépítő anyagoknak, a testekben keletkezett vegyületeknek legfontosabb alkotóeleme a szén. Azért ezeket a vegyületeket *szénvegyületeknek* is szoktuk nevezni. A szénen kívül a leggyakrabban megtaláljuk még a H, O, és a N-t. Ezek a legfontosabb alkotóelemeken kívül kimutathatók még a következő elemek is: kén, foszfor, kálium, nátrium, vas, stb.

A régiek azt hitték, hogy azokat a vegyületeket, amelyek a növényi és állati élet hordozói, életjelenségeik termékei csak az élők, szerves lények tudják előállítani. Ezért ezeket a vegyületeket „szerves” *vegyületnek*, a velük foglalkozó tudományt szerves vegytannak nevezték.

A tudomány fejlődésével megismerte az ember azokat a módokat, amelyek segítségével az ú. n. „szerves” anyagokat mesterségesen is elő tudja állítani. Gondoljunk csak a különféle műanyagokra, melyekről éppen napjainkban hallunk sokat. Sorolj fel néhányat! (Műrost, mûgumi, műbenzin, stb.)

Ezek mind-mind a természet, az élővilág alkotta anyagok mesterséges utánpótlásai. De ezeken kívül a vegyész elő tudja állítani a gyógyszerekül használt növényi termékeket (Kapcs.: II. o. gyógynövények), a virágok illatát, színet okozó illat- és festékanyagokat, a viaszt, a lakkot, stb. Ugyhogy mamár ezeknek a mesterségesen is előállított „szerves” vegyületeknek a száma kb 300.000.

E hatalmas számú vegyületsokaság mind megegyezik abban, hogy szén-tartalmaz. Ezért célszerűbb a „szerves” vegyületek elnevezés helyett: *szénvegyületeknek* nevezni őket. Közös sajátáguk még az is, hogy a szénen kívül aránylag kevés más elem szerepel bennük. Melyek a gyakoriabbak? (L. kísérletek). Ezzel szemben az eddig megismert ú. n. szervetlen vegyületek száma kb 30.000 s azok alkotásában résztvesz mind a 92 ismert elem.

Mi az oka a szénvegyületek nagy számának? Először az, hogy a szén nemcsak más elemekkel, hanem egymással is kapcsolódhat s így szénláncokat, gyűrűket alkot, másodsor a szén négy vegyértékű s így ez a kapcsolódás szinte megszámlálhatatlan változatban lehetséges, amihez járul, hogy a szénhez pozitív H, fémek) és negatív (Cl, O) elem egyaránt kapcsolódhat vegyületeiben.

Az így létrejött nagyszámú vegyületek szép rendszert alkotnak. A jövőben ezek közül néhány fontosabbal fogunk megismerkedni.

III. Befejezés: a) összefoglalás: Melyek az élővilág tagjainak a testét felépítő vegyületek legfontosabb elemi alkotórészei? **Miért** nevezzük ezeket a vegyületeket szénvegyületeknek? **Miért** nevezték őket régen „szerves” vegyületeknek? Mi az oka, hogy olyan nagy a számuk?

b) alkalmazás: A szénvegyületek, illetve a megismerésükért fáradozó tudományos munka jelentősége korunkban egyre nagyobb horderejű. Az ember egészsége, jóléte, kényelme számára hoz újabb és újabb biztosítékot az életet hordozó anyag rejtelseinek, titkainak kifürkészésével. Minél többet ismer fel e titok közül, annál inkább éreznie kell az embernek saját törpeségét, s az anyagok sokaságában törvényt és rendet tartó Teremtő Isten végtelen nagyságát, aki az anyagba lehelyezte az emberi értelem számára megfoghatatlan, legnagyobb titkot az életet.

Megyeri János.

Kézimunka (Szölöjd).

Dugóhúzó készítés.

(Vegyessanyagú munka.)

Tanítás a polgári iskola III. osztályában.

A mai rendkívüli idők, szükségszerű takarékosagra kényszerítik az ország minden polgárát. A háború következtében előállott nehéz anyagbeszerzés kényszerítő hatására, sok olyan dolgot gyűjtünk össze, s mentünk meg a hiányzó nyersanyagok pótlására, amire ezelőtt alig-alig gondoltunk. A papír, rongy, és gumihulladék, valamint az ócskavas s egyéb fémek gyűjtése mind-mind szükségszerű takarékoság. A pótanyagok mind szélesebb területen való alkalmazása, szintén takarékoság, mert a nemesebb anyagokat szabadítja fel a hadiiparban nélkülözhetetlen alkatrészek gyártására.

A jelen tanítás kapcsán bemutatott használati tárgy gyakorlati **alkalmazásánál** is a nyersanyaggal való takarékoság gondolata domborodik ki.

Az általánosan használt dugóhúzó átfúrja a dugót, miáltal annak belső anyaga összeroncsolódik. Az ilyen dugó egy újabb légmentes dugaszolásra már nem alkalmas. — Ezzel szemben az itt bemutatott dugóhúzó, teljes épségben emeli ki a dugót. Ebben rejlik az eszköz takarékos volta.

A tárgy felépítése egyszerű, s elkészítése nem haladja meg a 13—14 éves tanuló formaérzékét és gyakorlati készségét.

A tárgy elkészítéséhez szükséges anyag pénzértékben alig kifejezhető, tehát olcsó.

A tárgy elkészítése igen kevés szerszámot igényel, ezért a gyöngén felszerelt iskolák is bátran beiktathatják tanmenetükbe.

Anyag: a) Egy szálán jólhasadó vékony tűzifahasáb. Mérete: $18 \times 2 \times 15$ cm. — b) 90 cm. hosszú 20-as kemény vas-huzal.

Szerszám: faragókés, fúró és laposfogó.

A munka menete. 1. óra. A feladat huangulatos bevezetése, különös tekintettel a tárgy célszerű használhatóságára.

A tanár által már előre elkészített tárgy bemutatása.

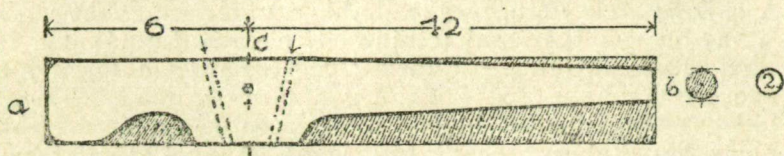
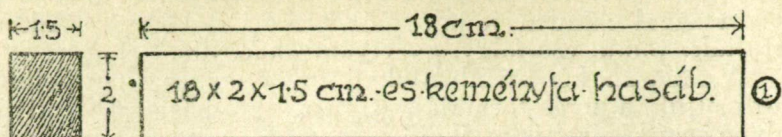
Anyagvizsgálat s a felépítés sorrendjének megbeszélése.

Ezt követően a tanár táblarajzot készít. A tanulók munkafüzetükbe jegyzik a megközelítő pontosságú rajzot s a megadott méreteket.

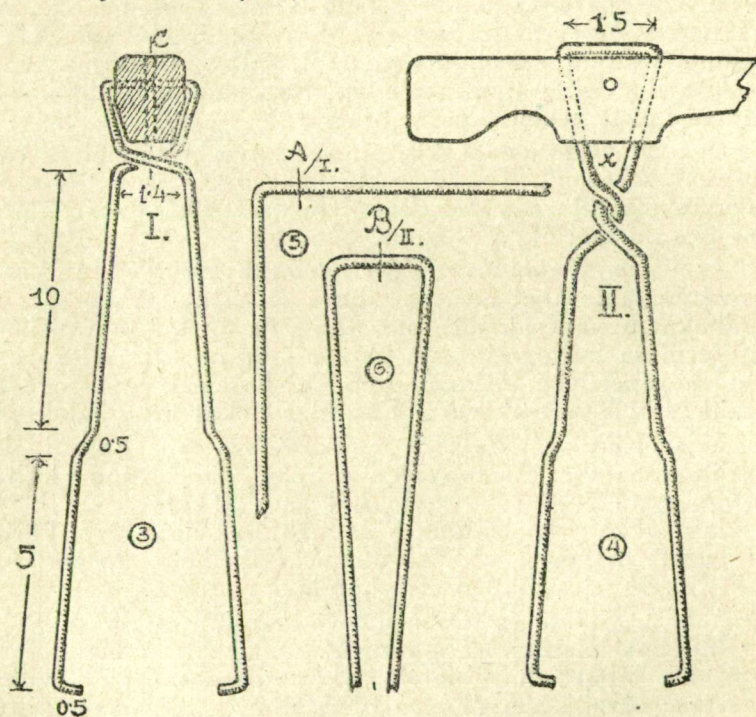
A tárgy elkészítése folyamán betartandó munkamozzanatokat a tanár szóbeli utasítása és bemutatása vezeti be.

2—3 óra. A dugóhúzó nyelének kialakítása.

A munka menete a mellékelt tervrajz 1 és 2. ábrájáról le-

A dugóhúzó-fa nyelének kialakítása

Dugóhúzó készítés.

Ananyag: 18 x 2 x 15 cm. keményfa-hasáb,
90 cm. hosszú 20-as kemény vashéizal.
Szerszám: faragókés, fűrő, laposfogó.

Fj.

olvasható. — A felhasználandó keményfa hasábot megközelítő pontossággal minden tanuló már otthon előkészíti. Alkalmas fajták: bükk, csertölgy, gyertyán, akác, dió.

A fahasáb két szembenfekvő 18×2 cm.-es síma felületére rárajzoljuk a nyél formáját. A rajz, papírlemezből kivágott sablon segítségével is átvihető.

A rajz átvitele után, megkezdődik a nyél kinagyolása. Vagyis a rajzon vonalkázással feltüntetett negatív formákat a fahasábból lefaragtatjuk. — Ennek elvégzése után a tárgy még éles szögletes vonalú. Ezt követőleg a tárgy minden részletén az ékeket ellágyítjuk és a nyél b) jelzésű végét, ágyúcsőhöz hasonlóan, csonkakúp szerűvé formázzuk. A nyél c)-vel jelzett tájéka egy keresztmetszet formájában nyer megvilágítást a 3. ábrán. Ugyanezen a helyen 3 furt lyuk is kialakítandó. A lyukak pontos helye és iránya a 2. ábrán megfigyelhető. Két lyuk rézsútos irányát szaggatott vonalak jelzik, a harmadikat egy kis kör tűzi ki. A lyukak bőségét a dugóhúzó lábaihoz használt vashuzal vastagsága szabja meg.

A nyél végérvényes kisímitását üvegcsereppel és csiszoló papírral végezzük. Tetszetősebbé tehetjük a nyelet, ha csiszolás után olajjal vagy paraffinnal beeresztjük, s posztódarabbal fényesre dörzsöljük.

4—5 óra. *A dugóhúzó fém lábainak kialakítása.* A 90 cm. hosszú huzaldarabot megfélezzük s elvágjuk. A 45—45 cm.-es darabokat ugyancsak megfélezzük, s az 5. és 6. ábrán bemutatott formára hajtogatjuk. A rajzon feltüntetett metszővonal a huzal közepét jelzi. A huzal szép éles hajtásait laposfogóval végezzük. Így készítjük elő a huzaldarabokat a befűzéshez.

Először az A/I. jelzésű derékszögben meghajtott huzalt fűzzük a nyélbe. Amennyiben a huzal derékszögű hajtása a középponttól 7—8 m/m-re fekszik, a derékszög egyik szára hosszabb. Ezt a hosszabbik szárat dugjuk át a nyél köröcskével jelzett helyen, s a 3. ábrán megfigyelhető forma szerint alakítjuk ki a dugóhúzó első pár lábát.

A B/II. jelzésű és formájú huzaldarab a dugóhúzó második pár lábának kialakítására szolgál. (4. ábra). A hajtú formájú huzal két lábát felülről-lefelé a két rúzsutosan fúrt lyukon át egyszerre fűzzük a nyélbe. Átfűzés után a rajzon megfigyelhető csavarodást alakítjuk ki. A csavarodás feletti térben (x) az első pár láb kereszteződő hajlása foglal helyet, mely ezáltal teljesen belettel zárva. A második pár láb további kialakítása az előzőhöz hasonlóan történik.

A kész dugóhúzó alkalmazása. A nyél a) betűvel jelzett szélesebb kialakítású végét tenyerünkbe fogva, az elkeskenyedő véggel a dugót az üvegbe nyomjuk. — A dugóhúzó négy lábát összemarkolva az üvegbe csúsztatjuk. — A keményhuzalból készült lábak az üvegbe érve, illetve a szorítás megszüntével széjjelnyílnak. A folyadék felszínén úszó dugó, a lábak vé-

gén kialakított dugótérbe könnyen befogható. — A dugóhúzó kiemelése közben a lábak az üveg nyakának szorítása következtében összebb zárulnak s a dugót erősen megmarkolva kihozzák.

Fáber József.

IRODALOM—KÜLFÖLDI TANÍTÁSI MOZGALMAK—LAPSZEMLE—HIREK

IRODALOM.

Széchenyi. A magyarság hódolása a legnagyobb magyar születésének százötvenedik évfordulóján. Szerkesztette: *Bagoly Béla*. Budapest, 1942. A. b. 330 lap, műmellékletekkel együtt 400 lap.

Széchenyi István születésének százötvenedik évfordulóját ünnepelte országszerte nemrég az egész nemzet. A külső ünneplések mellett főleg azzal hódolt a magyarság e nagy fiának emléke előtt, hogy gondolatait és tanításait tette közkinccsé és munkássága eredményeit vitte a köztudatba. A jubileumi esztendő méltó befejezése ez a könyv, amely a különféle közületek megnyilatkozásait, a különböző helyen és más-más alkalommal elhangzott megemlékezéseket gyűjti össze, s mindenképpen híven tükrözi a Széchenyi év eseményeit.

Magyarország kormányzójának az 1941. szept. 21-i országos Széchenyi emlékünnepen. elhangzott *szózata*, valamint a *miniszterelnök* ez alkalommal elmondott *ünnepi beszéde* után kimerítő életrajz következik *Váradi József*-nek, Széchenyi gondolatvilága egyik legalaposabb ismerőjének és hivatott tolmácsolójának tollából *Gróf Széchenyi István élete vallomásainak tükrében* címen (15—118. l.). Az életleírás olvasását élvezetessé teszi és hitelét emeli, hogy sok helyen maga Széchenyi szólal meg, amennyiben rengeteg, naplójából vett idézet szerepel. Egyik legtömörebb Széchenyi életrajzunk.

A *Széchenyi-év* ismertetése az Emlékbizottság munkájának vázolásával kezdődik, majd a budapesti országos ünnep megelevenítése s az emlékezés fáklyája útjának leírása következik. A budapesti ünnepségek közül a Magyar Tudományos Akadémia rendkívüli ülésén, Budapest székesfőváros díszközgyűlésén, az Országos Kaszinó ünnepi ülésén, A Magyar Hajózás emlékünnepeén, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület ünnepi ülésén, a Nemzeti Kaszinó Széchenyi-lakomáján, a magyar országgyűlés Felsőháza és Képviselőháza emléktábla leleplezésén, az Országos Széchenyi Szövetség zászlóavató ünnepségén, a Magyar Paedagógiai Társaság Széchenyi-emlékülésén, a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége közgyűlésén és sok más helyen elhangzott megnyitók, ünnepi beszédek és tanulmányok jelentek meg a kötetben. A Mezőgazdasági Múzeumban rendezett Emlékkiállítás ismertetése után a soproni, nagycenki, szegedi, szolnoki, kolozsvári, kassai és egyéb vi-

déki városokban megtartott ünnepségek leírása s az azokon közéleti előkelőségek által elmondott megemlékezések szövege található. Miután a magyar sajtó, az Országos Széchenyi Szövetség és a Széchenyi Munkaközösség a legnagyobb magyar iránti hódolatának megnyilatkozásairól esik szó, pár Széchenyi-vers s a szerkesztő és felelős kiadó utószava zárja be az ünnepi kiadás gazdag tartalmát.

Nagyon sok mélynyomású és magasnyomású melléklet, fametszet és többnyomású kép emeli a könyv értékét. A külső kiállítás is mindenképpen méltó az ünnepi alkalomhoz s valóban kifejezésre juttatja a magyarság hódolatát Széchenyi István lángelméje előtt.

Jankovits Miklós dr.

Magyar helyesírási gyakorlófüzet a polgári fiú- és leányiskola I., II., III. és IV. osztálya számára. Szerkesztette *Szántó Lőrinc* az állami gyakorló polgári iskola szakvezető tanára. Szeged, 1942. A szerző kiadása. *A vallás- és közoktatásügyi minisztérium 111.521/1942. V. 1. sz. rendeletével engedélyezte.*

Van-e magyar-szakos tanár, akinek háta nem viszolyog, ha „helyesírás-tanításról” hall? Talán valami népbetegséghez hasonlíthatnánk, amelyről tudjuk, hogy megvan, tizedeli népünket, s mégis, jószándékú próbálkozásoknál alig tehetünk többet leküzdésére. Hány jószándékú kezdeményezés és kísérlet fulladt már sikertelenségbe, elkeseredett abbahagyásba? Mert közzismert tény, hogy tanulóink igen sok esetben még a negyedik osztály elvégzése után sem tudnak helyesen írni. Gyenge vigasztalás, hogy ez a megállapítás más, magasabbfokú iskolafajokra is áll, úgyszintén az is, hogy az eredendő bűn nem annyira a tanár munkájában, hanem a helyesírás rendkívüli nehézségeiben rejlik. A szomorú tényen azonban még ez a felismerés sem segít.

Szinte a tizenkettedik órában jön segítségünkre Szántó Lőrinc magyar helyesírási gyakorlófüzetével, amely minden szempontból igen értékes segédeszközt ad a magyar nyelvet tanító kartársak kezébe. Szerzőnk hosszú évek óta foglalkozik e kérdéssel, s alapos munkájának egyik látható bizonyítéka „*A magyar helyesírás-tanítás alapvetése*” című műve, amely tudományos szinten foglalkozik a helyesírás-tanítás kérdésével, s arra a megállapításra jut benne, hogy a helyesírás-tanítás eredményességét csak a korszerű módszernek rendszeres, következetes és állandó gyakorlása biztosíthatja. Amit Szántó itt megállapít, azt nemcsak elvont tudományos vizsgálódásainak eredményeként mondja, hanem a helyesírás-tanításban szerzett sok-sok tapasztalat után is megerősíti. E felismerések és tapasztalati tények alapján állította össze helyesírási gyakorlófüzetét. Megjelöli benne azt a módszeres eljárást, amely egyrészt a nyelvtani-helyesírási szabályokon alapuló szó- és mondatkaptafák kialakítását, másrészt a nyelvtantól független szóanyag begyakorlását teszi eredményessé. Azt, hogy gyakorlási anyaga mindig helyes, és a tanulónak sem unalmas, hatalmas anyagot felölelő és felkísmeretes hibakutatásainak köszönheti.

Nagy nevelői hozzáértéssel, alapos szaktudással összeállított gyakorlófüzetei nélkülözhetetlenek lesznek minden magyar-szakos tanárnak. Garancia erre Szántó kiváló szaktudása, pedagógiai rátermettsége s nem utolsósorban — *a miniszteri engedély.* Csak hálásak lehetünk a gyakorlófüzethez

írt „*Utasítás*“-ért, amelyben útmutatást ad a tanárnak a füzetek használatára, és igen jó példaanyagot közöl a III. és IV. osztály számára a főbb helyesírási esetek együttes gyakorlására szolgáló szövegek adásával is.

Az iskolák jórésze már az idén bevezette Szántó füzeteit, s hogy a következő munkák ezek révén meg hozza az annyira várt eredményt, abban bizonyosak vagyunk.

Vicsay Lajos.

Mándy Stefánia: A gyermek a magyar regényirodalomban. (Tanulmányok a kir. magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Pedagógiai Szemináriumából. 8. sz. Budapest, 1941. 89 old.)

Egyre gyakrabban hallhatjuk azt az — általánosításában is igaz — megállapítást, hogy a XX. század a gyermek százada. Ezt a tételt igyekszik igazolni a gyermeklélektan, a szociológia, továbbá a felfogásában és eljárásmódjában újjászülető neveléstudomány. A gyermekre irányuló érdeklődés tehát egyre szélesebb hullámokat vet, s ezt érezhetjük a közéletnek is több hivatalos megnyilatkozásában sőt a szépirodalmi alkotásokban is. Nagy számban jelennek meg u. i. regények, melyeknek „alapeszmeje“, központi tárgya: a gyermeklélek kibontakozása és szembetalálkozása az életfeladatokkal.

Mándy Stefánia példás felépítésű értekezése a magyar regényirodalomnak ilyen tárgyú alkotásait elemzi. Bevezetésében komoly módszerességgel tisztázza későbbi gondolatmenetének sarkalatos fogalmait: a gyermeki lélek és ennek szemlélete; majd kijelöli tárgyalásmódjának irányát. A gyermeki lélek fejlődésének megfelelően igéri sorravenni az egyes fejlődési fázisokat ábrázoló regényeket. Ezt a fejlődési folyamatot pedig H. Künkel, *Die Lebensalter* c. műve alapján úgy osztja fel, hogy azok szinte megegyeznek a világtörténelem egyes korszakaival, (hiszen a világtörténelem sem más, mint az emberiség felnövekedése a primitív gyermekkortól a modern idők nagykorúságáig.) **A gyermeki fejlődést és az ifjúkori serdülést tehát a szerző a következőképpen szimbolizálja az emberiség történelmének egy-egy szakaszával:** Az első életévekben az asztal alatt s a szoba sarkában játszadozó kisgyermek a *barlanglakókhoz* hasonlíthatók, akik szintén nem szívesen hagyják el szűk lakóhelyüket. „Később a gyermek kikívánczik az otthonból és utcai csatáit a *nomádok* vadságával és hősiességével vívja. Első könyveiben egy *szerzetes* tudásvágyával bűvárkodik s az övéhez hasonló kamaszkorának magánossága is. Vallási töprengései és kételyei során a *reformáció* szellemi és lelki küzdelmeit éli, majd fellázadva környezete és az egész fennálló társadalmi rend ellen, háborgó lelke *forradalomban* tör ki.“

Ennek az életalakulásnak megfelelően végigmegy Mándy a gyermeki fejlődés *nomád, szerzetes-reformátor és forradalmár* korszakain. Az egyes fejezetek előtt komoly igényű jellemzésekben állítja elének az illető fejlődési foknak sajátos tulajdonságait. Majd sorra veszi az idevonatkozó regényeket, melyeknek rövid tartalmát adja, azonban szigorúan csak a benne felmerülő gyermeki-ifjú problémák bemutatására szorítkozik. Sőt még a tartalom elmondása sem merőben epikai, hanem oknyomozó természetű: A regény meséjének ismertetését állandó elmélkedés, lélektani elemzés és magyarázat kíséri. Ennek során a szerző hangsúlyozza és kiemeli azokat a jellemlelektani kérdéseket, amelyeket a regény írója felvetni és megválaszolni akart.

Nagyon messzire vezetne annak boncolgatása, hogy mi ennek a gyermek iránt való különös érdeklődésnek a magyarázata. Itt csak utalunk egy okra, mely bevallottan vagy tudattalanul ott rejlik minden gyermek-ábrázoló irodalmi alkotás mélyén. Ez pedig nem más, mint a felnőttek teljesühetetlen vágya a *gyermekség* után. Nosztaliga az iránt a kor iránt, mely tökéletes ellenképe az agyonmehanizált és túlhajszolt, továbbá a sok kiábrándulástól és csalódástól elszürkült felfogású felnőttek életének. Éppen ezért jólesik felidézniünk a gyermeki kor üde, természetes, meghitt, jóhiszemű és reményteljes éveit. Így igazolódik be a mi társadalmunkon is az a kínai közmondás, mely szerint a kultúrák hervadása idején a levelek visszahullanak a gyökerekhez. A értekezésben elemzett regényekben u. i. a mi érelmeszesedésben gyengülő korunk visszatekint az életerőt jelentő és jövőigérő fiatalság felé. „Felemelkedik” hozzá, igyekszik annak értékeit a tudományos elemzés és a művészi ihlet fényénél újra felismerni, s így a maga életvágját az ifjúságnak reményteljes világába való elmerülés által igazolni.

Közvetve ezt a jelenséget szemlélteti Mándynak irodalomvizsgálata is. Az értekezés a gyermeki lélek sok sajátos igényére, fejlődési szempontjára vagy gátló körülményére hívja fel a figyelmet. Ezért elolvasása pedagógusok számára kettős haszonnal jár: a gyermeki egyéniség megismerésére és megbebecsülésére tanít.

Dr. Visy József.

Vicsay Lajos: *Történelmi olvasókönyv a világtörténelem tanításához.* N. 80. I. kötet: 352 l., II. kötet: 322 l. (*A Gyakorló Polgári Iskola Könyvtára XXX.*) Szeged, 1942.

A szerzőnek a magyar történelem tanításához szerkesztett háromkötetes olvasókönyve néhány hónap alatt elfogyott. (Második kiadása sajtó alatt van.) Ez a siker mindennél ékeesebben bizonyítja művének használhatóságát, nélkülözhetetlenségét, hézagpótló jelentőségét.

Mindaz, amit nagy szorgalommal és szakértelemmel szerkesztett munkájáról folyóiratunk lapjain (1941–42. tanév, 5–7. sz.) megállapítottunk, vonatkozik a világtörténelem tanításához kiadott művére is. Pedig a világtörténelem anyagának szemléltetése, élményesítése, képzeletbeli újraélése céljából értékesíthető szépirodalmi olvasmányok (többnyire regények) kiszemelése hasonlíthatatlanul nehezebb feladat, mint amilyen pl. a németországi szerzők hasonló tárgyú munkáinak összeállítása volt. Ugyanis a német irodalom ebből a szempontból nemcsak eredeti művekben, hanem még inkább fordításokban sokkal gazdagabb történeti regényekben, mint a miénk. Ez különösen akkor szembetűnő, ha az előttünk fekvő olvasókönyvet összehasonlítjuk azokkal a német történetdidaktikai művekkel, amelyek ezzel a kérdéssel tüzetesen foglalkoznak, s a felhasználható olvasmányi anyagot közlik (I. U. Peters: *Methodik des Geschichtsunterrichts* c. művének függelékét; H. Westerbürg: *Dichtung im Geschichtsunterricht* 217–276. l.).

A szerző a nehézségek ellenére is derekasan oldotta meg feladatát. Figyelme kiterjed a történelem minden területére. Nem foglalkozik egyoldalúan csak a politikai történelemmel, hanem a történelemalkotó nagy egyéniségek (Dzsingiz kán, V. Károly, XIV. Lajos, Cromwell, Nagy Péter, Bismarck, stb.) és események (a keresztes háborúk, Bizánc bukása, az észak-

amerikai szabadságharc, a francia forradalom változatos eseményei, a harmadik köztársaság, stb.) mellett a szellemi művelődést s a gazdasági-társadalmi mozzanatokat sem hanyagolja el (a renaissance, az angol gyarmatosítás, az újkori társadalmi átalakulás, a modern technika, stb.).

Vicsay Lajos világtörténelmi olvasókönyve nemcsak a polgári iskolai tanításban értékes segédeszköz, hanem a dolog természeténél fogva a gimnázium, a tanítóképző és a gazdasági középiskolák történettanárai is eredményesen felhasználhatják.

Szántó Lőrinc.

Népiskolai ipari és kereskedelmi ismeretek. Kiadta az Országos Közköztatásügyi Tanács (Nemzetnevelők Könyvtára V. A népiskola könyvei 21. kötete). Budapest, 1942. 291. l.

A vegytan nép- és polgári iskolai tanításának a technológiai vonatkozások adnak igazán tartalmat és célt. Az ilyen beállítású tanítás sejteti meg a tanítvánnyal, mit jelent a vegytan a művelt ember számára. Ezen át látja meg a bontakozó értelem azt a hatalmas arányú és jelentőségű munkát, amelyet a kutató tudósok végeznek egészségünk, kényelmünk, anyagi és szellemi jólétünk érdekében. A vegytan céltudatos tanítása világít rá a természet csodálatos gazdag tárházára s arra az útra, amelyen át ezekhez a kincsekhez az ember a szellem világosságával eljuthat. Így a vegytan nemcsak anyagot ismertető, anyagi természetű tárgy, hanem hatalmas formális képző ereje is van. A sikeres oktatáshoz sok, alapos, biztos tudásra, tárgyszeretetre van szükség. E kettő birtokában könnyen eljutunk az érdeklődő s újat váró gyermeki lélekhez. Biztos vegytani tudás, tekintettel arra, hogy a vegytan rohamosan fejlődő, naponkint új meglepetésekkel szolgáló tudomány, — állandó ismeretfelújítás, az új eredmények tudomásulvétele nélkül nem képzelhető el. Ebben lesz nagy-nagy segítségére minden vegytant tanító kartársamnak ez a könyv, amelynek kiadásával régi hiányt pótol az Orsz. Közokt. Tanács. Ugyanis éppen az iparműtan, vagy technológia eredményei azok, amelyeknek figyelemmel kísérése a legnehezebb feladatok közé tartozik, mert a legkülönbözőbb szakfolyóiratok hasábjain szétszórva kerülnek az érdeklődő közönség elé. Itt most rendszeres, gondos összeállítású gyűjteményt kapunk mindazokról az ismeretanyagokról, amelyek a vegytan említett szempontú tanításához feltétlenül szükségesek.

A könyvet figyelemmel végiglapozva megismerjük, hogyan készülnek az ember legfontosabb táplálékai, a ruházati cikkekhez szükséges nyersanyagok, lakásának felépítéséhez, díszítéséhez, berendezéséhez, világításához, fűtéséhez nélkülözhetetlen iparcikkek, a több termelést biztosító műtrágyák, a célszerű és eredményes ipari munka szerszámai és sok egyéb használati, egészségápolási cikkek, anyagok. Megismerhetjük továbbá a kultúra terjesztését biztosító nyomda és sokszorosító ipar munkáját, a kultúrát és országot védő fegyverek szolgálatában álló robbanó anyagokat.

A legkorszerűbb eredményeket találjuk benne, szinte a szakmunkák precizségére törekvő világos, szabatos előadásban.

Nagy értékei a könyvnek a szépen beillesztett kultúrtörténeti vonatkozású mozzanatok, a sok pontos számszerű adat. Örömmel látjuk a magyar vonatkozások megemlítését is. Büszkén és tudatosan terjesszük is el azt a gondolatot tanítványaink lelkében, hogy a magyar szellemi erő történelmünk

mostoha s az elmélyedő kutatás számára oly kedvezőtlen viszonyai között is alkotott s hozzájárult az emberiség szellemi kincseinek gyarapításához.

Kár, hogy e tartalmas és rendszeres munka nincs képekkel, vázlatrajzokkal kiegészítve, ami ugyan az előállítás költségeit lényegesen drágította volna, de ilyen célú könyvektől elvárható.

Esetleges új kiadás számára megemlíthetjük, hogy az egyes dolgozatok tévesen szén-savat említenek olyan esetekben, amikor tulajdonképpen széndioxidról van szó. A széndioxidot (CO_2) sokan tévesen nevezik szén-sav-nak, aminek pedig a H_2CO_3 összetételű vegyület felel meg. A 176. oldalon ezt olvashatjuk: „Az ón előállítása a cinóber pörkölésével kezdődik.” A cinóber (cinnabarit) a higany érce, belőle ón nem állítható elő! Valószínű sajtóhiba ez, mert ezen az oldalon a higanyról van szó.

Valószínű szintén véletlen folytán kimaradt az „Egyéb ipari fémek” c. fejezetből a cink ismertetése, melynek gyakorlati alkalmazása (ötvözetek) elég fontos.

A könyv második része a légszükségesebb közgazdasági ismereteket tárgyalja ugyan azzal az alapossággal, mint az első részben. Fejezetei a korszerű közgazdaságtudomány rendszerében, a mai gazdasági élet kereteit, formáit tárja fel.

Szerencsésnek mondható ez a társítása a vegyipari ismereteknek a gazdaság jellemző vonásait tárgyaló ismeretekkel, mert így látjuk azt mi hogyan készül s velük hogyan kell az egyéni és nemzeti vagyon gyarapítása érdekében gazdálkodni.

Bár ez az értékes munka a népiskolai tanító kartársakhoz szól bevezetésében, a legmelegebben ajánlhatjuk mindazoknak, akik a vegytannal és a közgazdasági ismeretek tanításával foglalkoznak. Hiszem, hogy polgári iskolai tanártársaim is örömmel fogadják és sok haszonnal forgatják e munkát, amelynek első (vegytani) része pedagógiai irodalmunkban szinte teljesen egyedüláll.

Vegyük és forgassuk hát szeretettel, hogy a legjobb módszer a biztos tárgyi tudás világánál a sokból „... biztos kézzel kiragadjassuk azt a keveset, ami a gyermekekre tartozik.”

Megyeri János.

Iskolai szakkifejezések magyar—német szótára. Szerkesztette: Dr. Lux Gyula, Dr. Uherkovich Gábor és Bölcsőházi Árpád közreműködésével. (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942. Ára 2.40 P. 200 lap.)

A szótár az 1941-ben megjelent „Népiskolai szakkifejezések magyar—német szótára” c. munkának második, bővített kiadása. A pedagógiai szakkifejezések után szaktárgyak szerint csoportosítva a népiskola és a középfokú iskolák tantárgyainak fontosabb szókészletét, majd a legfontosabb katonai műszókat öleli fel. A legtöbb tantárgy szókészletét csoportokba, vagy még alcsoportokba is beosztva veszi fel. Így pl. a fizikai kifejezéseket a mechanika, a hangtan, a fénytán, a hőtan, az elektromosság, a mágnesség szerint csoportosítja. Az állattan szakkifejezéseit a következőképpen csoportosítja: I. állattípusok (cserebogár, csiga, káposztalepke, kutya, ló, stb.), II. az állatok rendszere (gerincesek, izettlábúak, stb.), III. általános állattan (sejt- és szövettan, örökléstan, származástan, állatföldrajz). A kisebb csoportokon belül is abc-sorrendben következnek a szavak, kivéve a beszéd- és

értelemgyakorlatok kifejezései. Az utóbbiak tárgycsoportok (a család, állat-családok, a kert, az időjárás, stb) szerint elkülönítve úgy vannak felvéve, hogy a rokon kifejezések egymás után következnek. Az egész szótár beosztása olyan, hogy az összetartozó kifejezések nincsenek messze egymástól, ami a szótár használatát nagyon megkönnyíti. Mindazek a tanítók és tanárok, akik német nyelvű iskolákban tanítanak, igen nagy hasznát vehetik, különösen ma, amikor német nyelvű tankönyvekhez jutni majdnem lehetetlen.

Krix Márton.

Aldobolyi Nagy Miklós dr.: A Zsitvaszög tájnépesedése. Budapest, 1942. 101 oldal.

A világot dúló, de elsősorban Európát alakító küzdelemben ma főképp áldozatokkal, a jövőben fokozott belső munkával válik érdekessé a magyar nemzet az eljövendő szebb és nagyobb hivatások betöltésére. Ma erőink legnagyobb kifejtésére, a jövőben a magunk megismerésén nyugvó tervszerű és a földrajzi viszonyokban gyökerező szociális, gazdasági építőmunkára van szükségünk. *Aldobolyi Nagy Miklós* máris részt vállalt a modern ország- és nemzetismeret elvégzendő nagy munkájából. Ez a könyv határozottan kialakított köve a magyarságismereten nyugvó országépítésnek. Példa arra, hogyan lehet megrajzolni egy zárt tájban az embert — ebből a célból minden más tényezőnek fölérendelve — a mult számbavételével, hogy a földrajzi és történelmi erők viszonyából és más körülményekből megjelöljük a fejlődés és fejlesztés irányait s a velük kapcsolatos — főleg gazdaságpolitikai tennivalókat.

Szerző e munkájában a népesedésből, az emberszám alakulásának történelmi és területi folyamatából indul ki, sok eredetiséget mutató módszert — melyet irányításnak is szánt — és mondanivalóit ehhez szabja. A terület azonban nem lehet egyetlen, valamint más tényező sem lehet egyetlen alap a népszám alakításában. Elveti Malthus elveit, mert az összefüggéseknek szinte kibogozhatatlan hálózata alakítja a lélekszámot. Így lesz nála a népszám száraz statisztika helyett *valóságos életrajz*. A népszám alakításában fontos szerepet játszik az adott milió, a táj, a maga összes tényezőivel, érvényét semmi más szempont mellett nem tartja elhanyagolhatónak. Ebből adódik a munka módszere, de a nehézsége is. De a megoldásra lelkesítő erők sem kicsik, mert — mint mondja — „magyarról, szülőföldről, testvérről van szó, s a kettő együttes életének olyan sorsáról, amit nemzetnevelőink és hőseink, költőink és történelmünk, a kor, melyben élünk és lelkünk szava, mely aggodóan szólal meg, egyaránt veszélyeztetettnek tanít.” E gondolattól élesztett nemes lelkesedéssel végezte el szerző kutatásait és összegezte személyes élményeit.

Legelőbb az ember életterét, a Zsitvaszög tájképét rajzolja meg. Ebbe a víznek és a felszínnek ad döntő jelentőséget. Ebbe a nyerstájba állítja be az embert s tovább e két tényezőt együtt vizsgálja, amint együtt élnek, ahogy egymás sorsát munkálják s egymás viszonyában változnak, átalakulnak, fejlődnek, vagy visszaesnek, mindig kapcsolataikban, területi és időbeli eseményeikben. A földrajz és történelem együttélését (politikai és gazdasági kapcsolatokkal), a magyar nemzettest egyik hajtásának sorsfejlődését vetíti előnk. Szerves és genetikus módszerrel ábrázolja az ősi életalakulást, figye-

lemmel a régi foglalkozási viszonyokra (autarchikus élet a fejlett földművelés, az állattenyésztés és viziélet számos haszonforrásával), a történelmi helyzet, az életlehetőségek és körülmények periodikus változásaira, a lakosság szám, a laksűrűségi állapotok, a népszaporulat (a XVIII. sz.-ban igen kedvező) régebbi állására és az ezeket irányító természeti és emberi motívumokra. Az életszemlélet, a hit és lelki világ, a táj helyzete, a szállítási lehetőségek és gazdasági tevékenység sem elhanyagolt szempontok.

A régen önálló táj a modern korban lép ki zártságából, feladja autarchiáját s egyben megkezdődik dekadenciája, melyet szerző országra terjedő szemlélettel és éles okfejtéssel tár fel. A kapitalista termelés és a liberalizmus káros szelleme ejt a legmélyebb sebeket a tájban, a kiterjesztett szántóföldi művelés megöli az addig változatos, egyensúlyozott gazdasági képet és nem teljesíthető igényeket támaszt a természeti felruházással szemben. A jobbágyság felszabadul, a törpebirtokok elszaporodnak, a népszaporodás addigi kedvező üteme azonban ijesztően ellanyhul. Itt már az okok és összefüggések gazdag tárházában járunk a számos táblázatba foglalt népességi adatok tárgyalása során. Az okok főképp gazdaságtársadalmi tényezők. A zsitvaszögi nemzettest előregedését kortagozódási grafikonok szemléltetik, s szomorúan az életritmus elhalását, a tájélet ellaposodását jelentik. A mai foglalkozási statisztika egyoldalúsága mutat a teendőkre: a táji adottságokkal rendelkező iparágak felkarolása szükséges. A gazdag irodalmi hivatkozással ellátott könyv utolsó lapját átforgatva úgy érezzük, szerző felkavarta lelkiismeretünket. Egy, régen boldog magyar tájat látni, amely nem tud a mába illeszkedni. Hány ilyen magyar táj lehet, amely segítségért kiált! Szerző azt mondja, Magyarország igazi megismerése a célja. De hányan vannak, akik valóban ezért dolgoznak? Pedig minden rendelkezésre álló erőnket össze kell adnunk ilyen célok szolgálatára!

Udvarhelyi Károly dr.

Novák Ferenc: A kolozsvári középiskolai tanulók játéka a statisztika tükrében. Közlemények a Ferenc József Tudományegyetem Lélektani Intézetéből. 52. Kolozsvár, 1942.

Fenti címmel a dr. Várkonyi Hildebrand vezetése és irányítása alatti Lélektani Intézet újabb értékes kiadványa látott napvilágot, hogy ismételten bizonyosságát adja a neveléslélektan európai híré tudós tanára széleskörű munkásságának, munkája hatásának. Bár a közleményben feldolgozott anyag nem egészen új, hiszen régebben is végeztek hasonló tárgyú adatgyűjtést hazánkban (Nógrádi László dr.: „A gyermek és a játék”, 1911. Gyermektanulmányi Társaság), mégis eredetinek és újnak kell tartanunk a Lélektani Intézet munkáját, mivel a régebbi ilyenmű adatgyűjtésből mindig hiányzott az igazi statisztikai módszer teljessége, ami viszont e műben megvan. Éppen ezért bizonyos tekintetben úttörőnek is kell mondanunk Novák vállalkozását, mert ha voltak is a múltban ehhez hasonló próbálkozások, azok éppen a szükséges módszeres feldolgozást nélkülözték. Ez egyik érdeme a munkának. Másrészt azt is meg kell állapítanunk, hogy a kolozsvári Lélektani Intézet azzal, hogy a székhelyén lévő középiskolák tanulóinak egy részét kérdőívek útján megkérdezte szabadidejük felhasználására és játékokra, illetve kedvelt szórakozásukra vonatkozólag, tulajdonképpen csak ön-

magához maradt hű, mert régen vallott és hangoztatott neveléslélektani állásfoglalását erősítette meg ezen adatgyűjtéssel és annak feldolgozásával. Ez az állásfoglalás abból következik, hogy a nevelő nem nélkülözheti a konkrét és eleven emberismeretet. Más szóval, a gyermek (ifjú) lelkét nevelni, formálni, alakítani csak az tudja, aki ezt a kis világot ismeri, részleteiben tanulmányozza. Ebben a megismerésben van segítségünkre — Várkonyi idevonatkozó hatalmas tanulmány- és kiadványsorozatán kívül — fenti mű is. A magyar gyermekek (ifjak) egy része — a kolozsváriaknak — szabadidejének felhasználásáról kapunk itt világos képet, amit nem sok változtatással kivethetnénk az egész magyar ifjúságra is. Közismert, hogy a játék a gyermek tükre, mint azt Nógrádi mondta. Éppen ezért fontos a nevelés szempontjából a játszó gyermek (ifjú) megfigyelése. Hogy mivel tölti a tanuló szabadidejét, elegendőnek tartja-e azt, mindez nem lehet közömbös a nevelő számára. Rendkívül sok érdekes megnyilatkozást látunk ez adatgyűjtésben arra, milyen játékot szeret leginkább a tanuló, szórakozást az ifjú, mikor szeret más nembeliekkel játszani, szórakozni a fiú- és a leánytanuló stb. Nincs terünk arra, hogy a sok-sok értékes — és a nevelés szempontjából fontos — megállapítást itt közreadjuk, csak a főbb fejezeteket foglaljuk össze: Az első rész az adatgyűjtés tervét, a kérdőív összeállítását, kitöltését, felülvizsgálását, feldolgozását tárgyalja. (A kérdőív összeállítása példája lehet minden hasonló adatgyűjtésnek!) A második rész a voltaképpeni feldolgozás, amely beszédes csoportosítással, grafikonokkal szemlélteti a szabadidő felhasználásának módját, a játékkedv alakulását a különböző életkorokban, stb.

Novák Ferenc méltó tanítványa tudós tanárának s az adatok gondos feldolgozásával elérte célját: bemutatta, hogyan és mivel tölti szabadidejét a kolozsvári 11–20 éves tanuló s ezzel nagyban hozzájárult a magyar gyermek, serdülő és ifjú lelki alkátának megismeréséhez, kialakításához.

Vicsay Lajos.

KÜLFÖLDI TANÍTÁSI MOZGALMAK.

(Külföldi folyóiratok nyomán.)

1. A német hatosztályú Mittelschule (polgári iskola) új tanterve és utasításai. Háztartástan. A leányiskola V. és VI. osztályaiban a természettanul, illetőleg vegytannal kapcsolatban. Az V. osztályban heti 4–5, a VI. osztályban heti 6 órán. Az Utasítás megjegyzi, hogy a háztartástan tanításánál egy csoportban 18-nál több tanuló nem lehet.

A leányiskola női hivatást szolgáló tantárgyai közül, első sorban a háztartástan feladata, hogy a leányok természetadta háziasszonyi készségét fejlessze, a háziasszonyi és anyagi feladatok megértését közvetítse és a hagyományos német háziasság érzékét ébressze. A tanítás folyamán szerezen a tanuló jártasságot a háztartás gyakorlati teendőiben, tegye képessé őket a háztartás önálló vezetésére, hogy otthonukat kis eszközökkel is lakályossá és a célnak megfelelővé tudják alakítani. A munka iránti készséget és szeretetet kell ébresztetni és a leányokat a háziasszony legszebb és legön-

fosabb erényeire: rendszeretetre, tisztaságra, takarékosagra, lelkiismeretességre, körültekintésre és segítőkészségre kell nevelni.

Az Utasítás részletesen tárgyalja a háztartás és közgazdaság közötti szoros kapcsolatot. A fiatal leányoknak meg kell érteniök — mondja az Utasítás — azt a gazdaságpolitikai követelményt, hogy mindenkor a piaci helyzet mellett, az állam szükségleteire legyenek tekintettel. Tudniok kell, hogy minden, ami a háztartásban elromlik vagy fölöslen elhasználódik, kárt okoz a közgazdaságnak. Számokkal kell szemléltetni és meggyőzően bemutatni, hogy a takarékos és gondos háziasszony gazdálkodása, milyen hasznot jelent a közvagyonnak, ezzel szemben milyen kárt jelent a könnyelmű háztartás. Az Utasítás megkívánja, hogy a háztartástan tanítása közgazdasági szempontokra legyen beállítva.

A háztartástan legfontosabb része a gyakorlat. A tanulók ismerjék meg az erőt és időt kímélő munkamódokat. Alkalmat kell nekik adni, hogy a modern házi és konyhagépeket és azok helyes alkalmazását megismerjék, ha azok egyszerű háztartásban figyelembe jöhetnek. Meg kell ismerniök a háztartásban és konyhában használt anyagokat, eszközöket és szerszámokat, gyakorolni kell ezek használatát és jókarbantartását. Az iskola konyhájában tanulják meg az egyszerű háztartásban szokásos egyszerű főzést. Az élelmiszerek megítélését a gyakorlati főzéssel kapcsolatban kell megbeszélni. A főzési szabályok ismeretét, az anyagok arányos felhasználását szigorúan meg kell követelni. A tanítási idő végén a tanuló képes legyen egyszerű ételeket a táplálkozási alapelvek, a háztartási és közgazdasági követelmények figyelembevételével összeállítani és elkészíteni. A tanítás kezdetétől végig részt kell venni a tanulónak az élelmiszerek beszerzésében. Az egyes étkezések költsége minden egyes esetben elkészítendő és ezt a költséget össze kell mérni az étkezés tápértékével. Rendszeres háztartási könyvelés fontosságára ismételten rá kell mutatni.

A továbbiakban az iskolakert kezelésére ad utasítást, amelyet úgy kell berendezni, hogy az iskola konyháját részben legalább ellássa a szükséges élelmiszerekkel, főként főzelékfélékre kell gondot fordítani.

Anyagelosztás. V. osztály:

a) *Élelmezés.* Az élelmiszerek ismertetése, tápértékük, emészthetőségük. Egyszerű ételek elkészítésére vonatkozó szabályok megállapítása. A legfontosabb tüzelőanyagok alkalmazása és megfigyelése; szilárd tüzelőanyagok, gáz és villamosság mint melegforrás, alkalmazásuk a háztartásban. A víz mint minden állati és növényi élet fontos alkotórésze. Élelmezési és tüzelési anyagok szabályszerű kiszámítása. Egyszerű háztartási könyvvezetés.

b) *Az otthon.* Bevezetés a lakástakarítás munkájába. Az iskolakonyha berendezésének és felszerelésének rendbentartása. A konyharuhák kezelése. Veszélyforrások a háztartásban. Az asztalterítés. Felszolgálat az asztalnál. Hétköznapi és ünnepnapok tiszteletszolgálat.

c) *Kerti munka.* A talaj, talajkeverés. A legfontosabb főzelék- és gyümölcsnövények, konyha-, fűszer- és gyógynövények. Ezek alkalmazása a háztartásban. A konyhakert kezelésére külön Utasítás intézkedik.

VI. osztály:

a) *Élelmezés.* Az időszaki élelmiszerek, piaci rend és készletgazdálko-

dás fontossága az egyes háztartás szempontjából. Az élelmezési tervgazdaság közgazdasági szempontból. Az élelmezéstan ismételése és kiegészítése. A főélelmiszerek felhasználása egyszerű étkezések összeállítására. Az állati és növényi élelmiszerek tápértéke. Önálló idő- és munkabeosztás. Az élelmiszerek megőrzése és tartossá tétele. A gyümölcs sokoldalú értékesítése. A gomba mint a háztartás barátja és ellensége. Egyszerű beteg és kisgyermek élelmezése. Különböző élelmezési formák: vegyes növényi és nyersélelmezés. Az étkezések kiszámítása táp- és pénzértékük szerint. Egy kisebb jövedelmű család háztartási költségvetése. Háztartási napló vezetése.

b) *Az otthon.* A házi bútor, a fehérnemű és felső ruha ápolása és tisztítása. Kártevők elleni védekezés. Házi gyógyszerárak berendezése.

c) *Kerti munka.* A legfontosabb főzelékfélék és gyümölcsnövények, konyha-, fűszer- és gyógynövények termesztése. A talaj megmunkálása. Vetés, virágzás, aratás. Vásárarok kalendáriumai.

Virágápolás. Szobanövények átteleltetése.

A kerti munka további részletezése az iskolakertről kiadott külön Utasításban található.

Bestimmungen über Erziehung und Unterricht in der Mittelschule.

2. Hírek Magyarország elkapcsolt területeiről. Romániából. Bukarestben az egyetlen magyar tanintézet a református elemi iskola. Az iskola igazgatója Takács Pál, mellette egy tanítónő működik. A szegény gyermekek segítése a tanév tartama alatt a tanítónő felügyelete mellett történt. Ő fáradozott azon, hogy az intézet valamennyi tanulója tízórára egy pohár tejet és kenyeret, 17 szegény gyermek pedig reggelit és ebédet kapjon. A tanulók felének a református egyház fizette a villamosbérletét is, hogy a megszokott külvárosokból járhasanak a gyermekek az iskolába. Az elmúlt tanévben 4 gyermek végezte el az iskola hetedik osztályát.

A Református Nőszövetség diákotthont tart fenn, ahol a múlt tanévben 10 magyar főiskolás ifjú lakott. Régebben 80–100 magyar egyetemista vette igénybe ezt az otthont.

Az aradi római katolikus egyházközség magyar tanonciskolát tart fenn. A magyar tannyelvű, nyilvánossági joggal felruházott iskolába a múlt tanévben 147 magyar tanonc járt és pedig 100 a I. és első osztályba és 47 a második osztályba. Az iskolába azok léphetnek, akiknek 7 elemi vagy 3 középiskolai osztályuk van és a törvény által megkívánt főlvételi vizsgát sikerrel letették. Ebben a tanévben megnyitott a harmadik osztály is. Az iparosok a tanoncok után 500 lejt fizetnek beiratkozási és egész évi tandíj fejében. Könyveket és írószereket az iskolától kapnak. A tanonciskolába különben minden szerződött magyar nemzetiségű tanonc felekezetre való tekintet nélkül fölvehető.

Az iskola két tagozattal működik: kereskedői és iparos tagozattal. A tantárgyak legnagyobb részét közösen tanulják, csak a különleges saját szakmába vágó tárgyakat tanulják külön-külön. Az iskolában a következő tantárgyakat tanítják: vallás, román nyelv, magyar nyelv, történelem, földrajz (románul), jog, számtan-mértan és költségvetés, ipari és kereskedelmi

számítan. A tanári kar három állami iskolai tanárból, a róm. kat. gimnázium tanáraiból és egy magyar mérnökből áll. A tanítási idő hetenként háromszor 3—8 óráig tart.

Szép eredménnyel működnek Aradon a római katolikus egyházközség iskoláiban az iskolaszövetkezetek. Az egyik az elemi fiúiskolában, a másik a főgimnáziumban. Az előbbi 1932-ben keletkezett és jelenleg 153 tagja van. Tíz leles üzletrészekből 7160 leit jegyeztek a fiúk. Az elemi iskolások egy boltot tartanak fenn, ahol maguk a gyermekek árulnak. A vezető egy hatodosztályos, a számlázó, pénztáros és a boltossegéd negyedik osztályos tanuló. Az üzlet hetenként háromszor van nyitva, amikor a napi bevétel 500—600 lei. A bevételről esténként számolnak el a vezető tanítónőnek. Az áru-raktár értéke meghaladja a 60.000 leit. A gimnázisták szövetkezetének két alosztálya van: hitel- és fogyasztási osztály. A hitelosztály betéteket fogad el. A múlt tanév végén a betétek összege 250.000 leire emelkedett. A szövetkezet vezetői heted-, a felügyelő bizottság tagjai nyolcadosztályos tanulók. A szövetkezeti boltban 120.000 lei értékű árukészlet van. Egy üzletész 50 lei év végén 20%-os osztalékot fizetett.

Temesvár—Józsefvárosban a római katolikus fiúiskolával kapcsolatban megnyílt a gyermekkonyha, ahol naponta 230 gyermeknek juttatnak ebédet.

Szlovákia. A bécsi döntés előtt Északmagyarország területén a magyarságnak 735 népiskolája, 24 polgári iskolája, 8 gimnáziuma, 3 tanítóképzője, 2 kereskedelmi iskolája és 1 ipariskolája volt. A döntés után Szlovákiában maradt 35 népiskola, 3 polgári iskola, 1 gimnázium, 1 tanítóképző, 1 kereskedelmi akadémia, 1 kétéves kereskedelmi iskola és néhány magyar iparos tanoncosztály. A 35 népiskola közül egynéhányban osztályszaporítás történt, létesült egy leánygimnázium és egy női foglalkozások szakiskolája. A magyar tanítóképző azonban megszűnt.

Népiskola van: Pozsonyban 9, Pozsony környékén 5, Nyitra vidékén 17, Keletszlovákiában 4. A magyarságnak azonban több népiskolára volna szüksége. Nincs magyar népiskolája Nyitrának és a Szepességnek, ahol pedig sok magyar él. A törvény szerint új iskola állításához 30 tanköteles gyermek kell. Ezen az alpon több helyen volna szükség magyar népiskolára. *Gimnázium* csak Pozsonyban van, egy fiú- és egy leánygimnázium. A fiúgimnázium elhelyezése nagyon rossz. 400-nál több tanuló van elhelyezve teljesen meg nem felelő 9 tanteremben. A magyar leánygimnázium a múlt tanévben nyílt meg, az állami szlovák leánygimnázium párhuzamos tagozataként 44 tanulóval. *Polgári iskola* ma már csak kettő működik. Az Orsolyarend polgári leányiskolája megszűnt. A magyar polgári fiúiskola az állami szlovák polgári iskola párhuzamos tagozataként működik 5 tanerővel 246 tanulóval. A polgári leányiskola hatosztályú, 7 tanerővel és 283 tanulóval. A szlovákiai polgári iskolák három évfolyamúak, amelyhez egy nem kötelező negyedik évfolyam csatlakozik. Az első osztályba a népiskola ötödik osztályának elvégzése után lehet belépni. A két magyar polgári iskola épülete nagyon rossz. *A két látogatott és jóhírű kereskedelmi tanintézetet* a szlovák iskolaügyi minisztérium 1939 júniusában nem engedte tovább működni. Hosszabb tárgyalások után a múlt tanévben a minisztérium megadta

az engedélyt, hogy az állami szlovák kereskedelmi akadémián a *párhuzamos magyar* tagozat első évfolyamát megnyissák. A jelentkezőknek azonban a statisztikai hivataltól bizonyítványt kellett beszerezni, hogy az utolsó népszámlálás alkalmával magyarnak vallották magukat. A *női foglalkozások szakiskolája* hosszas tervezgetések után 1940 szeptemberében nyílt meg 49 tanulóval két párhuzamos osztályban. Az iskola teljesen gyakorlati irányú.

Horvátország. A horvát belügyminiszter jóváhagyta a Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség alapszabályait. Ez a tény a horvátországi magyarság szellemi életének egy igen jelentős eseménye. A zágrábi székhellyel működő szövetség célja a horvátországi magyar kisebbség szellemi, esztétikai, erkölcsi és társadalmi kultúrájának ápolása és nemesítése, valamint anyagi és szociális helyzetének javítására való törekvés.

A Közművelődési Közösség legfontosabb feladatának a magyar elemi iskolai oktatás biztosítását tekinti. Legutóbb is lépéseket tett ebben az ügyben a horvát közoktatásügyi miniszternél. Itt azonban csak annyi magyar tagozatú iskolát kérhettek, ahány magyarul tudó tanítóról szereztek tudomást. Több helycsoport kért magyar elemi iskolát, magyarul tudó tanítót azonban csak 21 van bejelentve, ezért lehetetlen minden helycsoport ilyen irányú kérésének eleget tenni. A szövetség most arra törekszik, hogy legalább minden politikai járásban nyíljon egy magyar tagozata, elsősorban azon helyiségben, ahol legnagyobb számban vannak tanköteles magyar gyermekek. Amíg a minisztérium engedélyezi a kért iskolákat, addig a szövetség tanfolyamok rendezésével igyekszik megakadályozni az írás és olvasástudatlanság terjedését. Az északi tanfolyamon 38 gyermek tanult hetenként kétszer 2–2 órán anyanyelvén írni-olvasni, helyesen beszélni, ezenkívül tanultak magyar történelmet és földrajzt, természetrajzt és számtant is.

Statisztikai Tudósító (Stud)

3. Bulgária iskolarendszere. A bolgár nép tanulásvágyára jellemző, hogy 1877-ben a török uralom alól való felszabadulást megelőző évben mindössze 282 bolgár elemi iskola volt, a felszabadulás utáni évben ez a szám már 1658-ra emelkedett. A művelődni törekvő szorgalmas bolgár nép lázasan igyekezett pótolni, amit az öt évszázados török uralom alatt mulasztott. Ma már a tanítás a 13-ik évig ingyenes és kötelező. Míg 60 év előtt a nők közül csak 40%, a férfiak közül is csak 17% tudott írni és olvasni, addig ma Bulgáriában az analfabéták száma alig 12%

Az elmúlt tanévben a következő iskolafajok terjesztettek kultúrát Bulgáriában:

a) *Elemi iskolák* négyosztályúak, kötelező tárgyaik: írás-olvasás, mértékismeret, számolás, bolgár nyelv és földrajz Bulgáriában az állami tanterv kötelező betartása mellett bárki, még külföldi állampolgár is nyithat magániskolát. A múlt tanévben az elemi iskolák száma 5576 volt, ebből 511 volt magániskola. A magániskolák közül sok a német és francia iskola. Szófiában egy magyar tannyelvű elemi iskola is van. Az elemi iskolákban 17.874 tanító 662.699 gyermeket tanított. Egy tanítóra átlag 17 tanuló jut, ami mindezenetre igen kedvező eredmény.

b) A bolgár középiskola alsó 3 osztálya a *progimnázium* megfelel a

mi polgári iskoláknak. Ezek száma a múlt tanévben 2123 volt, ezek közül 53 a magániskola. A tanulók száma a múlt tanévben 287.284, a tanárok száma 7960. Az 1940/41 iskolai évet 68.386 tanuló fejezte be és pedig 42.692 fiú és 25.694 leány.

A progimnázium tárgyai: hittan, bolgár nyelv, francia, német, vagy angol nyelv, számtan-mértan, történet, földrajz, természetrajz, fizika, vegytan, egészségtan, rajz, kézimunka, szépirás, ének és torna.

c) A középiskola IV—VIII. osztálya lehet *gimnázium vagy reáliskola*. Ezekben tanítanak: bolgár nyelvet és irodalmat és egy modern nyelvet, a IV-től, illetve már a progimnázium III. osztályától, orosz nyelvet az V. — latin nyelvet a IV. gimnázium — görög nyelvet az V. gimnáziumtól. A múlt tanévben a gimnáziumok száma 137, ebből 20 magániskola. A tanulók száma 88.791, a tanárok száma 32.52. A múlt tanév végén 10.068 tanuló tett érettségi vizsgálatot és pedig 6048 fiú és 4020 leány. Pár év előtt a gimnáziumok számát csökkentették, hogy a gimnáziumba tödulást ezzel megakadályozzák.

d) A *szakiskolák* száma a múlt tanévben 420 volt, ebből 70 magániskola. A szakiskolák közül 20 kereskedelmi, 2 technikai, 168 ipari és 230 földműves iskola. Az ipariskolák között van egy kiváló bőripari, 1 asztalosipari és 1 szövőipari szakiskola. A szakiskolákba a múlt tanévben összesen 50.699 tanuló járt, ezeket 2638 tanár tanította. A múlt tanévben szakiskolát végzett összesen 13314 tanuló és pedig: 7602 fiú és 5712 leány.

e) *Főiskolák*: két pedagógiai tanárképző intézet, ahol a progimnázium tanárait képezik. Egy gazdasági továbbképző akadémia. Egy gyakorló pedagógiai intézet. Ezeknek a főiskoláknak 895 hallgatója és 77 előadó tanára volt a múlt tanévben. A múlt tanévben 391 hallgató végzett.

f) *Művészeti akadémiák*: Képzőművészeti akadémia 153 hallgatóval és zeneakadémia 280 hallgatóval.

g) A *szófia* *egyetem* történet-filozófiai, fizika-matematikai, jogi, orvosi, mezőgazdaság-erdészeti, állatorvosi és teológiai fakultásán a múlt tanévben 6360 férfi és 2254 nő hallgató volt. A *szabadegyetem* 2043 hallgatóval. Az egyetemen a múlt tanévben 117 tanár adott elő.

4. A számtantánítás köréből. a) Eckhardt und Kern: Fröhliche Arbeit im Rechenunterricht der Volksschule című könyvben írják, hogy a számtantánítás nem tesz eleget feladatának, ha a tanulók kitűnően tudják az egyszerűeket, hibátlanul végzik az alapműveleteket még törtekkel is, ezeken kívül bizonyos számtani műveltséget is meg kell tőlük kívánni. A könyv ezt a kívánságot a következőképpen világítja meg: Egy népiskola magasabb osztályában a tanfelügyelő a számtantánítást hallgatja. A tanító nagy örömmel mutatja be, hogy tanítványai milyen gyorsan és készséggel végzik az alapműveleteket, hibátlanul oldanak meg beruházott feladatokat is. Közben a tanfelügyelő a következő feladatot adja a gyermekeknek: Egy vidéki kereskedő, ha Győrbe utazik, megvehet egy 16 m 80 cm-es vég szövetet 504 P-ért, ellenben, ha Budapestre utazik, ott ugyanezt a szövetet 20,5 m hosszúságban megveheti 574 P-ért. Hol venné olcsóbban a szövetet? A tanulók többsége gyorsan kiszámította, hogy Győrben a szövet m-je 30 P, míg Budapestén csak 28 P, tehát a budapesti szövet az olcsóbb. Az óra végén a tan-

felügyelő a tanító előtt kijelentette, hogy bár tanítványai kifogástalanul végzik az alapszámításokat, de hiányzik náluk az ú. n. számtani műveltség, mert az általa adott feladat meg sem oldható, miután hiányzik az az adat, hogy mennyi a költség Győrbe és mennyi Budapestre, mennyi az idővesztése, ha Győrbe utazik és mennyi Budapestre. Ezt a számtani műveltséget csak az öntevékenység legmesszebbmenő kihasználásával lehet elérni. Ki kell meríteni az öntevékenység minden lehetőségét, csak akkor sikerülhet, hogy a tanuló a mindennapi élet gazdasági jelenségeiben számolási problémát lásson. Tehát súlyok-, távolságok-, árak önálló becslése és mérése, önálló feladatok szerkesztése és megoldása, a megoldásoknál önálló utak keresése, a feladatokhoz szükséges adatok önálló beszerzése, főként olyan feladatokhoz, amelyeknél lényeges adatok hiányoznak.

Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a műveletek gépies begyakorlását az ú. n. „Drill“-t el lehet hanyagolni. A műveletek gépies begyakorlása mellett a magasabb cél, az önállóan dolgozó, gondolkodó mennyiség-tani műveltség legyen.

b) Egyik német folyóirat a szorzásra a következő formát ajánlja:

$$\begin{array}{r} 97531 \times 50208 \\ \hline 487655 \\ 195062 \\ 780248 \\ \hline 4896836448 \end{array}$$

A részsorzatot a szorzó azon jegye alá írjuk, amellyel szorzunk, ezáltal a részsorzat megfelelő helyre kerül.

c) A Zeitschrift f. Mathematischen und Naturwissenschaftlichen Unterricht c. folyóirat a közönséges számok négyzetre emelésére a következő eljárást ajánlja:

$$\begin{array}{r} 5739^2 \\ \hline 3695 \quad 5 \times 739 \\ 273 \quad 7 \times 39 \\ 27 \quad 3 \times 9 \\ \hline 372257 \times 2 \\ \hline 744514 \\ 25490981 \quad 5^2 \quad 7^2 \quad 3^2 \quad 9^2 \\ \hline 32936121 \end{array}$$

Az eljárás indokolható, ha 5739-et szorzunk 5739-cel. Megfigyelve a részsorzatokat az eljárás helyessége kitűnik.

5. A svájci nevelőintézetek válsága. Közismert, hogy Svájcban sok száz magánnevelőintézet van, amelyeknek elismerten magas kulturális értékük mellett nagy gazdasági jelentőségük van. Gazdasági jelentőségüket az adja, hogy az országnak szervesen kiépített idegenforgalmát ezek az intézetek határozottan emelték. Magánosok vagy egyesületek összesen 640 ilyen intézetet tartanak fenn. Ezekben 40.000 tanulót neveltek, 10.000-nél több külföldit. 1939-

ben még 4439 pedagógus foglalkozott ezek nevelésével. Gazdasági jelentőségüket jelzi, hogy a külföldiek költsége átlag évi 48 millió frank volt. A látogató szülők, testvérek és hozzátartozók költsége svájci tartózkodásuk alatt 12 millióra tehető és így a külföldi tanulók eltartási költsége évi 60 millió frankra tehető.

Nem kisebb ez intézetek kulturális jelentősége sem. Az intézetek Pestalozzi yverdoni világhírű intézetnek utódaiként szerepelnek és tény, hogy a háború előtt messze földről jöttek ez intézetekbe nemcsak tanulók, hanem látogatók is tanulni. A svájci tájszépségeken és egészséges klimán kívül elismerten kiváló nevelést nyújtottak. Tudást, nyelvkészséget, szóval szellemi és jellembeli javakat nyújtottak. Az öntevékenység elve, a mindennapi torna, műhelymunka, jellemképzés és emberré nevelés azok az alapelvek, amelyek ezeket az intézeteket értékessé és messze földön híressé tették. A fiatal külföldiek százezrei nevelkedtek itt az évek folyamán és vitték az intézetek jóhírért szerte a földön.

A háború következtében a legkiválóbb ilyen intézetek kerültek most válságba. A külföldi országok kapui zártak, deviza és vízumnehézségek, blokádnak és háborús veszély lehetetlenné teszik a külföldi tanulók megjelenését. A nevelőintézetek szövetsége most a svájci hatóságokhoz fordul, hogy a tanulók és azok szülei beutazásának megkönnyítésével, a külföldi fizetések lehetővé tételével segítsék az érdemes nevelőintézeteket, a kritikus időközönkéntmenteni.

Schweizer Erziehungs Rundschau.

6. Az ifjúság testi fejlődése Németországban. A brémai „Institut für Jugendkunde“ 30 éve vizsgálatokat végez az ifjúság testi fejlődésére vonatkozólag. Az intézet a múlt évben közzétette egy évi kutatásának eredményeit. Ezúttal közel ötszáz 13–14 éves gyermek összehasonlító munkájáról van szó, akiket évenként nagyobb iparvállalatok küldenek az intézetbe megfigyelésre és képesség megállapítására. Az összehasonlításból kitűnik, hogy a mai ifjúság testi súlya átlag egyötöddel, kézereje pedig több mint egy féllel emelkedett a tizenöt év előttiéhez viszonyítva. A hosszúságban való növekedés is emelkedést mutat. Általában a mai ifjúság erősebb, megtermettebb, frissebb és ügyesebb, tehát testileg teljesítőképebb, mint a 15–20 év előtti. A mai fiatalság jellembeli elváltozást is mutat. Biztosabb a fellépésében, szilárdabb magatartásában, kevésbé befolyásolható, önállóbb és önértézetesebb. Különösen feltűnő a nagy elhatározó erő, ami egyes képességcsoportokban megállapítható.

7. A tanév beosztása Olaszországban. A háború tartamára Olaszországban a tanévet két nem egyenlő részre osztották. A tanévet általában október 1-én kezdik és a tanév első része december 15-ig tart. Azután két havitéli szünet következik, amely idő alatt azonban a tanulók időnként bejönnek az iskolába és beszámolnak az elvégzett feladatokról. A tanév második része február 16-án kezdődik és tart június 28-ig. A tanév ilyen beosztásával a fűtési nehézségeken kívánnak segíteni.

8. **Fiatalkorú bűnözők szaporodása a háború alatt.** Svédországi pedagógiai folyóiratokban állandóan tárgyalt probléma a háborús viszonyoknak és a fiatalkorú bűnözők szaporodásának az összefüggése. Svéd statisztikai adatok szerint a háború kezdete óta 25%-kal emelkedett Svédországban a fiatalkorú bűnözők száma. Azonban katasztrófálisan mutatkozik ez a jelenség Finnországban, ahol a fogházak lakóinak túlnyomó többségét a fiatalkorúak képezik. Nagyobb része lopás miatt került a bíróság elé. Az elszomorító jelenségeket azzal magyarázzák, hogy a felnőtt munkásság hiánya miatt, a mindkét nembeli fiatalkorú munkások igen szépen keresnek. Ezzel a keresettel aránytalanul növekedett a fiatalkorúak igénye is. Ezeket a megnövekedett igényeket nem lehet a keresetből kielégíteni s igen gyakran bűnös úton iparkodnak a hiányzó részt megszerezni.

Szenes Adolf.

LAPSZEMLE

Magyar Paedagogia. 1942. január—szeptemberi 1—3. szám. A könyvet kitevő hatalmas szám sok értékes cikket, tanulmányt közöl. Vezető cikke *Várady József: Széchenyi és a magyar nevelés.* A gróf Széchenyi Istvánt: nevelési vonatkozásban idéző ünnepi megemlékezés ép a karácsonyi ünnepkör kezdetére, advent első vasárnapjára esett — írja Váradi. Amióta ugyanis a világmindenség ragyogó követeként feltűnt a csillag Betlehem felett, azóta minden nevelés legfőbb célja, az *anyaság*, valamennyi emberi rang elé és azok fölé emelkedett, s az előtte való meghódolás bensősége és mélysége a családok és népek belső boldogító békéjének, fokozatos emelkedésének és külső érvényesülésének előfeltétele lett. Hogy a magyarság számára mik az anyák, az asszonyok, azt minden erre vonatkozó megnyilatkozásnál többlet és mélyebbenmondóan megtaláljuk a „Hitel” ajánlásában. „Legyetek Ti segédei egy szebb és józanabb kezdetnek, vezessétek, — mint valaha Spárta anyái, — fiait az érdem s erény mezejére! Fejtsetek ki bennük már gyenge korukban minden szépre és nemesre való vágyást! Neveljétek bátrakká, igazságszeretőkké, adott szavaik teljesítőivé, szóval férfiakká! S ha valaha sivatag termő kies vidékké, posvány pedig gazdag gyümölcsökkel viruló ligetté válik a hazában, ha a magyar név mindenütt tiszteletet gerjeszt ... legyen az édes jutalmatok.”

Karsai Ervin: Az eidetika a gyakorlati tanítás szolgálatában címen ad gondolatokban gazdag értekezést. Az újabb pszichológiai megfigyelések és kísérletek egy olyan lelki jelenség felfedezésére vezettek, amely a kutatók figyelmét eddig elkerülte. Ez a jelenség a képzeletvilág körébe tartozik s tüzetesebb kielemezése folytán a képzetek minőségi osztályozásában külön fejezetet igényel magának; a tulajdonképeni képzetek, továbbá az álom- és jelenségek sorozatába. Felületesebb megfigyelésnél az érzékelés elemi mozzanatai többé-kevésbé összefolynak s így történhetett meg, hogy a szubjektív szemléleti képek elemzői nem vették észre némely egyének, különösen gyermekek sajátos képességét, hogy az érzékelt képek lelki felújításakor hosszabb-lappangó idő után is szemléleti elevenséggel idézhetik föl a nyert benyo-

mások érzéki vonásait. Ahol mások csak halvány emlékezeti képeket tudtak képzeletvilágukba besorozni, ott az ilyen képességgel felruházottak a felidézett benyomásnak szinte teljes érzéki képét látják. Némely gyermek szemléleti képfelújításának ezt a sajátosságát nevezzük eidetikus szemléletnek. Nem azonos ez a szemléleti utóképekkel s az utólag felújított képzetekkel, mert az eidetikus szemléleti képek önkényesen is felidézhetők, s hosszabb lappangási idő után is reprodukálhatók. Viszont nem azonosak a képzetekkel sem, az eidetikus tudja, hogy nem eredeti benyomást észlel. Az eidetika gyakorlása az alsó oktatásban haszonnal jár és értékes, míg a felső iskolák növendékeit inkább hátráltatja haladásukban, mert gátló hatással van absztraháló képességük kifejlődésére. Az eidetikai momentumot az iskolai nevelő-munkában is tekintetbe kell venni s módszeres kihasználására súlyt kell helyezni; ezzel a modern munkaiskola szerves struktúrájába egy újabb, jelentős ágazatot iktatunk bele.

Bassola Zoltán: *A nevelő lelki függetlensége* címen mondta el székfoglalóját a Magyar Paedagógiai Társaságban. Ma az egyén — a szó szoros értelmében véve — a külső ráhatások pergőtűzében él, cselekvése a sokszor teljesen ellentétes irányú külső tényezők eredője. A lelki függetlenség bizonyos egyensúly-állapotot jelent a lelki szükségletek és kielégítésük lehetősége között. A lelki függetlenség a lélek legalsó ösztönrétegének egyik tényezőjéből, a szabadságvágyból fejlődött ki. Az ösztönös szabadságvágyat aztán a függetlenségre való törekvés váltja fel. A lélekben független embernek mindenről saját véleménye van, ezt van bátorsága — ha szükséges — mindenkiel szemben kimondani és van akaratereje a szükségesnek vélt tett minden körülmények között való véghezvitelére. A lelki függetlenség azonban nem mentes az anyagi vonatkozásoktól. A nevelő lelki függetlenségének feltételei: sokoldalú szellemi felkészültség, szilárd erkölcsi alapon nyugvó, világos ítélet, — a nemes érzelmek melegítő és hajtó ereje és végül a helyesnek felismert igazság megvalósítását szorgalmazó akarat. — Mind újabb feladatok tornyosulnak a nevelők elé, a hivatássterület bővülése mind több áldozatot kíván. De az áldozat csak minden vonatkozásban kiegyensúlyozott lélekből fakadhat. Meg kell tehát szabadítani a nevelőt a létfeltételek biztosításával a legsúlyosabb gondoktól, hogy tekintetét a magas célokra irányítva, lelkiismeretét függetlenül követve tölthesse be hivatását.

Kováts Gyula „Cicero új szerepe a latin-tanításban, Veress Pál pedig: *A mennyiségtan középiskolai tanítása*” címen foglalkoznak gyakorlati paedagógiai kérdésekkel. Előbbi tanulmány írója Ciceronak, különösen bölcseseti műveinek mint világnézet-kialakító hatásával foglalkozik; utóbbi tanulmány írója igen megszívlelendő gondolatokat ébreszt a középiskola felsőbb osztályaiban tanítandó mennyiségtan-tanítási módszerekről és a kíváncsú vezérkönyvről.

Kisebb közleményekben Kemény Ferenc emlékezik meg a Bécsben született, de Magyarországon tüzes magyarrá lett Steinacker Gusztávról „A Nevelés Mezején” című műve megjelenésének százéves évfordulója alkalmából, míg az újkori európai iskolarendszerre, annak kialakulására olyan nagy hatást gyakorló Comenius földrajztanításáról — születése háromszázötvenedik évfordulóján — Karl János emlékezik meg kegyeletos szavakkal. Barankay Lajos: „A nevelő hatás új területe” (A szociális gondozás kapcsolata a neve-

léssel) címen foglalkozik mélyrehatóan. *Mester János*: „*A nevelői tanácsadás országos szervezése*“-vel foglalkozik tüzetesebben, ismertette dr. Otto Karsten: *Praxis der Erziehungsberatung* című művét, amely a német vezetőköszellemét tükrözi és alkalmat ad a párhuzamra a mi hasonló intézményeinkkel. Végül igen komoly figyelmeztető szavakat olvashatunk Bukovszky Ferentől „*A túlterhelésről*“, — amely egész iskolarendszerünkön végighúzó sötét árnyék, minden komoly nevelői munkát veszélyeztető tehertétel tanuló és tanár számára.

Irodalom című rovatában Török Dezső ismerteti *Hollóné Hatos Kornélia*: „*A kézimunkaoktatás vezérkönyve*“ című lelkes, alapos, kiváló tanári rátermettségre való művét.

Magyar Tanítóképző. Egyik legjobban szerkesztett tanügyi folyóiratunk októberi számában fontosságához mérten foglalkozik „*Az új iskolák lélektani megalapozása*“-val. Dr. Garai József ezt a következőben foglalja össze. Az új iskolák a tanítás anyagának belső alakító erejét nagy mértékben kihasználják. Kerschensztein szerint a tanítás lényege nem az ismeretek mennyiségében keresendő, hanem a „fogékonyságban minden emberi iránt, az ítéletek biztonságában, a feladatok vállalásának és kivitelének önállóságában, az akarat s a magatartás egymás mellé rendelésében.“ Dewey kísérleti iskolájának egyik főkérdése volt, hogyan találhatnak a történelemben, a természettudományokban és a művészetekben olyan nevelő anyagot, amelyet a gyermek is értekesnek tart és szívesen tesz magáévá. Montessori nem egyszer hangsúlyozza, hogy eszközeinek a lélekre gyakorolt hatása a fontos. — Az átvitel elemzése vezetett a munkáltató oktatás lélektani megalapozásához. Tudjuk, hogy az újakat éppen ez a módszer jellemzi a régiekkel szemben. Evvel függ össze az egyéni képességek kibontakozásának elősegítése is. — Az élet eszményeinek előmutatása, az érzelmi élet fejlesztése terén azonban hiányokat észlelhetünk. Az újabb iskolák intellektualisztikus szemléletmódja az érzelmet elhanyagolja. — A gyakorlás, ismétlés lehetőségét azonban a legteljesebb mértékben biztosítja.

Irodalom rovatában foglalkozik Padányi Viktor: *Középoktatásunk kérdései* című művével.

A novemberi számban dr. Mezősi Károly: „*A történelmi eredménytár*“ kérdésével foglalkozik tüzetesebben. A tanítási óra elmélyítésében, az iskolai és otthoni munka áthidalásában, a tanulás megkönnyítésében s az eredménynek tartósabb bevézésében látjuk a történelmi eredménytár vagy más néven munkanapló jelentőségét, — mondja a cikk írója. A történelmi eredménytár óra közben való vezetése kétségtől igen alkalmas arra, hogy a tanár és a növendékek munkaközösségét erősítse. Összefoglalások, ismétlések alkalmával az ilyen anyagvázzlat különösen hasznos. Az egy-két szavas táblai felírások a tanárt nem akadályozzák és nem terelik el a haladástól. *Vicsay Lajos*: *Hogyan vezessük a történelmi munkanaplót?* c. munkájában jól értékelhető szempontokat és mintát lát a történelmi eredménytár vezetéséhez. Az Irodalom rovatban ugyancsak dr. Mezősi Károly foglalkozik mélyrehatóan. *Vicsay* említett művével.

A decemberi számban dr. *Padányi-Frank Antal* ír bevezető tanulmányt „*A tanítói küldetésudat és a „A harmincadik“ c. film*“ címen. A ma-

magyar nemzet jövő arculata a neveléstől, azaz azoktól a hatásoktól függ, amelyek a nemzet tagjait érintik. E hatások során — részint közvetlenül, részint közvetve — rendkívül nagy szerepet játszik a film. Minél nagyobb a film lélekalakító jelentősége, annál nagyobb a film szövegírójának és az alakító művésznek a felelőssége. Mi a tanítóképző-intézetekben arra neveljük tanítványainkat, hogy szeressék a földet, szeressék a föld népét és szeressék a nép gyermekét. A föld szeretete nélkül nem tudunk közel jutni a néphez. A „Dr. Kovács István” című filmből nem azt a tanulságot vonjuk le, hogy az értelmiséghez tartozó fiatal emberek mind az egyszerű nép köréből válasszanak majd feleséget, hanem azt, hogy a nép köréből származó fiatal ember ne szégyelje egyszerű szüleit, ne irtózzék attól, hogy visszamenjen a nép közé, hozzuk közelebb egymáshoz a különféle társadalmi osztályokat és az emberek értékét ne a születés rang, vagyon stb. szerint ítéljük meg, hanem egyedül a munka alapján. — A továbbiakban Kisházi Mihály meleg szavakban emlékezik meg a száz éves esztergomi érseki tanítóképző-intézetről.

Mesterházy Jenő avatott tollából mélyenjáró gondolatokban gazdag beszámolót kapunk a folyóirat januári számában „A kisebbségi kérdés a debreceni Nyári Egyetemen és a szakfolyóiratokban” címen. A kisebbségi kérdés valóban egyike azon problémáknak, amelyekbe lépten-nyomon beleütközünk, mert jóformán állandóan az előtérben van és mert a mindennapi és a legtávolabbi időre kiható politikának is egyik legfontosabb része. Különösen a kisebbségi kérdés történetével foglalkozók számára lesz alapvető fenti tanulmány, mivel felöleli az újabbkori kisebbségi kérdés egész anyagát is. Bárány Irén dr.: „Örömmotívumok az osztályfőnöki nevelésben” c. cikkében írja: Az 1941-ben megjelent Katolikus Líceumi Rendtartás előírja, hogy „Minden tanár tekintse kötelességének nemcsak példaadással, jó bánásmóddal közreműködni abban, hogy az ifjúságban a vallásos és erkölcsi érzület, a hazaszeretet, a kötelességtudás és az engedelmisség erényei gyökeret verjenek.” Kétségtelen, hogy ebben a nevelői munkában a legmélyebben szántó eredmények az osztályfőnöktől függenek. A növendék fejlődésének szerves menetét neki kell biztosítani. S ez nem könnyű feladat, mert általános és egyedi emberismeret, a lélek helyzeti erőinek, módosulásainak megállapítása még nem elegendő. A sajátos lelkipolyamatok lepergetése csak alap, a kibontakozás megindítója a személyes lelki hatás ereje. Másképpen, a személyiség vitalitása a kölcsönös lélekkapcsolat megteremtője, amely visszhang nélkül sohasem maradhat. Ámde a magasabb élettartalmak megszerzése e sodró lendület mellett is csak kemény erőfeszítésekből eredeztethető. Erre pedig ismételten rá kell hangolnunk a növendékeket. Ez a ráhangolás az osztályfőnök legszebb feladata; vele mint egy egységbe olvasztja és erőközponttá tömöríti nevelőtársai sokfelé ágazó hatását. De vajjon miből forrászik e szellemi erőátvitel? Egyetlen szóval felelek: az örömből. „Az öröm, mint a jó levegő, sohasem elég. Többet, örökre többet”, mondja Babits Mihállyal a nevelő osztályfőnök a viszi növendékeinek: a) megértő szeretetnek, b) fegyelmenek, c) szabadságnak, d) Istenkeresésnek örömét. Jól tudja, hogy a helyesen irányított nevelés ezeken a skálákon át hozza rezgésbe a lélekhúrokat, hogy egybe csendítse a diadalmas élet örömhimnuszát. — Így magasztosítjuk fel iskolánkat a lélekfejlesztés szentegyházává, a jövő magyar élet dómjává, ahol diadal-

mas fönséggel, zengő boldogsággal zúgnak a megértett, szeretett, fegyelmeztet, szabadsengésű, Istent-meglátó lélekorgonák, akiknek tiszta csengésű örömdallamáért egy végtelen örökkévalósággal vagyunk felelősek. — Ize-lítőnek ennyit abból a mécslászói zengésű, igaz nevelő-lélekből kiinduló tanulmányból, amely valóságos himnuszát zengi a nevelő-lélek diadalmas munkájának. Az *Irodalom* rovatban dr. Noszlopi László: *Iskolai gyermek-megfigyelés és laboratóriumi kísérleti lélektan* című művéről olvasunk mé-ltató ismertetést.

A februári számban „Gyakorlatiasság a természettan tanításában” cí-men dr. Csada Imre közöl értékes útbaigazításokat a természettan tanításá-hoz. Bár kizárólag a tanítóképzői fizika tanításáról szól, s ahhoz ad meg-becsülhetetlen értékű útmutatásokat, mégis úgy érezzük, sokat megszívlel-hetnek és — megvalósíthatnak dr. Csada tanulmányából mindazon kartársak is, akik más gyakorlati célkitűzésű iskolában tanítanak természettant. — *Plavits M. Fremiota*: „Gondolatok a tanítónőjelöltek gyakorlati kiképzéséhez” címen hasonló témával foglalkozik, bár a gyakorlatiasságot általános síkra vetíti: a gyakorló iskola életének megfigyelésére. Érdekes megfigyeléseket ad a növendékek óralátogatásaira, akik azokról írásban számolnak be. Foglal-kozik azután a mintatanítások és tanítási tervezetek készítésével, a tanítási naplóval. Legfőbb célja az, hogy a gyakorlati kiképzéssel járó otthoni mun-kát csökkentse, amit a mai élet sokszor szinte lehetetlenné tesz.

Vicsay Lajos.

A Gyakorló Iskola Könyvtára.

A gyakorló polgári iskola kiadásában megjelenő metodikai könyvszo-ratzból eddig megjelentek:

I. kötet. *Az élet iskolája*. A gyakorlóiskola tanártestületének közremű-ködésével szerkesztette: *Szenes Adolf*. Ára fűzve 10 P, vászonkötésben 12 P.

II. kötet. *Tréfás számtani feladatok és játékok szerepe a számtan tanítá-sában*. Irta: *Szenes Adolf*. Ára kötve 3.50 pengő.

III. kötet. *Mennyiségtanítás az élet iskolájában*. I. rész: A számtan és algebra tanításának vezérkönyve. Irta: *Szenes Adolf*. Ára fűzve 5.60 P, kötve 6.80 pengő.

Ugyanitt megjelent: *Módszeres dolgozatok*. Irta: *Kratofil Dezső*. Ára: 2.80 P.

IV. kötet. *Mennyiségtanítás az élet iskolájában*. II. rész. A könyv-viteltanítás vezérkönyve. Irta: *Szenes Adolf*. Ára 4.80 P.

V. kötet. *Matzkó Gyula*: *Kísérleteztető fizikatanítás*. Ára 12 P, tanároknak 3 pengő.

VI. kötet: *Jeges Sándor*: *A biológia tanításának vezérkönyve*. Ára: is-koláknak 10 P, tanároknak 7 P.

VII. kötet. *Múth János*: *A magyar nyelvtan módszeres megvilágításban*. Ára: 4.40 pengő.

VIII. kötet. *Udvarahelyi Károly*: *Vázlatok a földrajztanításhoz, — mit rajzoljunk a földrajzi órán*. Ára: 6 P, tanároknak 4.50 P.

IX. kötet. *Fogassy Ödön*: *Szlöjd (kézimunka) mintalapok*. Ára 6.80 P.

X. kötet. *Jeges Sándor*: *Vázlatok a természetrajztanításhoz*. Ára 5.60 P.

XI. kötet. *Udvarhelyi Károly*: *Földrajzoktatás a cselekvő iskolában, — földrajzi gondolkodásra való nevelés*. Ára 12 P, tanárok részére 8 P.

XII. kötet. *Matzkó Gyula: Vázlatok a fizikatanításhoz.* Ára: 8.60 P.

XIII. kötet. *Sztrókay Mária: Magyar hímzés-varrás.* (100 mintalap. A szerző gyűjtései és eredeti rajzai.) Ára 12 P.

XIV. kötet. *Kovács B. Jánosné Ruda Erzsébet: A nevelő testgyakorlás tanításianyagának tanmenetszerű felosztása.* Ára 3.50 P.

XV. kötet. *Jeges Sándor: Vegytanítás a cselekvő iskolában.* Ára 10 P., tanárok részére 7.50 P.

XVI. kötet. *Fogassy Ödön: Kézimunka (szőlőjd)-mintalapok. II. sorozat. Huzalmunkák gyűjteménye.* Ára 7.50 P.

XVII. kötet. *Szántó Lőrinc: A magyar nyelv és irodalom tanítása.* Ára 12 P 60 f., tanároknak 8 P. (Elfogyott.)

XVIII. kötet. *Kratofil Dezső: Mennyiségtanítás az élet iskolájában. III. rész. A geometria tanításának vezérkönyve.* Ára 12.60 P.

XIX. kötet. *Jeges Sándor: Természetrajz. (Gyakorlati tanítások.) I. rész.* Ára: 12 P.

XX. kötet. *Szántó Lőrinc: A nevelő fogalmazástanítás alapvonalai.* Ára: 8 P 40 f. (Elfogyott.)

XXI. kötet. *Udvarhelyi Károly: Magyarország földrajza az iskolában és szülőföldismertetés.* Ára: 10 P.

XXII. kötet. *Matzkó Gyula: Fizika. (Gyakorlati tanítások.) I. rész.* Ára: 8 P 60 f.

XXIII. kötet. *Jeges Sándor: Természetrajz. (Gyakorlati tanítások.) II. rész.* Ára: 12 P.

XXIV. kötet. *Matzkó Gyula: Fizika. (Gyakorlati tanítások II. rész.)* Ára. 8 P 80 f.

XXV. kötet. *Udvarhelyi Károly: Európa földrajza az iskolában.* Ára: 8 P.

XXVI. kötet. *Szántó Lőrinc: A magyar helyesírás-tanítás alapvetése.* Ára 6 P.

XXVII. kötet. *Hollóné Hatos Kornélia: A kézimunkaoktatás vezérkönyve.* Ára: 13 P 50 f.

XXVIII. kötet. *Vicsay Lajos: Hogyan vezetessük a történelmi munkanaplót?* Ára: 12 P 60 f.

XXIX. kötet. *Sztrókay Mária: Magyar leánykák magyaros ruhában.* Ára: 5 P 60 f.

XXX. kötet. *Vicsay Lajos: Történelmi Olvasókönyv a világtörténelem tanításához. I., II.* Ára kötetenként 14 P.

XXXI. kötet. *Hollóné Hatos Kornélia: Boldogi hímzésminták.* Ára: 6 P.

XXXII. kötet. *Schleicher Lajos: Korszerű német nyelvtanítás.* Ára: 7.60 P

XXXIII. kötet. *Vicsay Lajos: Történelmi Olvasókönyv a magyar történelem tanításához. I. II. (Második kiadás).* Ára kötetenként 14 P.

Szántó Lőrinc: Magyar helyesírási gyakorló füzet a polgári fiú- és leányiskola I., II. és III–IV. oszt. számára. (VKM. eng. száma: 111521/1942. V. 1.) Egy-egy füzet ára: 64 fillér.

Kiadványunk jelen füzeté 96 oldal. A Cselekvés Iskolájára a f. évi előfizetési díj a Magyar Bank R. T. szegedi fiók Szeged 26.228 számú csekk-számlájára küldendő be.

NYOMATOTT: ABLÁKA GYÖRGY KÖNYVNYOMDÁJÁBAN, SZEGED. 1943.

A Cselekvés Iskolája

PEDAGÓGIAI DOLGOZATOK

Kiadja „A Gyakorló Polgári Iskola Könyvtára”

Igazgató: KRATOFIL DEZSŐ

Megjelenik tanévenként 3 könyvalakú füzetben,

Előfizetési ára egy tanévre 12 pengő.

Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola gyakorló iskolája.

Szeged, Boldogasszony-sugarút 8. szám.

Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából.

Példák és elemzések.

(Folytatás.)

(Kilencedik közlemény.)

[1. A hibák nevelési befolyásolásának elvei. — 2. Az alkalmi lopások és a nevelő szempontjai; — az impulzív egyéniség. — Gátlások létesítése és az erkölcsi belátás szerepe. — 3. A milieu hatásai és nevelői vonatkozásai. — Környezetváltoztatás, distanciálás. — Ifjúsági egyesületek. — 4. A lopás, mint más cselekvések eszköze. — 5. A lopás, mint más cselekvés része. — 6. A pszochapatiából vont tanulságok.]

1. Ha a lopásnak, mint lélektani jelenségnek eseteit boncolgatjuk, akkor könnyen felfedezhetjük annak sokféle fajtát és esetenként egymástól nagyon is eltérő indítóokait. Nagyon változatos és tarka kép áll előttünk ennek a gyermekori és fiatalkori hibának vizsgálatában épen úgy, mint bármely más rendellenességnek, bűnnek stb. szemléleténél is; fő feladatunk az volt előző közleményünkben, hogy a lopásnak főbb lélektani típusait megállapítsuk az egyéni esetek sokaságában. A főbb típusok megállapítása a *motivációnak*, azaz az előidéző okoknak és összetevőknek a feltárásán alapszik s így alapul szolgálhat annak a kérdésnek eldöntésére, vajjon, mit lehet és mit kell tennie a *nevelőnek* a lopások elleni küzdelemben? Mit érhetünk el a megelőzés és az utólagos javítás, a lelki »profilaxis« és lelki »higiéné« területein, — természetesen mindig a rendes, azaz normális egyéniségeket véve tekintetbe, akik e folyóirat olvasóinak szeme előtt lebegnek. Az alább következő

fejtegetésekben tehát nem szólunk a kleptománia, a pszichopata vagy beteg (pszichotikus) lelkialkat, vagy a gyengeelméjűség alapján bekövetkező cselekvésekről, az ilyen természetű lopási esetekről. Csupán az alkalmi tolvajlások érdekelnek bennünket, továbbá a »züllottség« lelki kórképébe tartozó lopások a gyermek- és serdülőkorban, és különösen azok az esetek számíthatnak érdeklődésünkre, amelyekben a lopások nem »önmagukért« mennek végbe, — nem »öncélúak«, hanem más lelki szükségletekből erednek. — Bárminő lopási esetet vesz is azonban észre a nevelő és bármelyik mintájú lopásjelenségbe kíván is beleavatkozni, sohasem tévesztheti szem elől az egészséges lélektani szemléletnek azokat az *alapelveit*, melyekről egy előzetes közleményünkben megemlékeztünk. Ezek közül főképen kettőt emelünk ki: az egyik *alapelvünk* azt kívánja, hogy mindig az *egész személyiséget*, az egész egyéniséget vegyük figyelembe a cselekvés elbírálásánál, tudva, hogy minden cselekvésünk a személy testi-lelki egészébe van beleágyazva, annak egész múltjától és jelenétől függ; — a másik alapelv pedig azt követeli, hogy figyeljük meg azt a lelki *helyzetet* és *milieut*, amelyben a gyermek, illetőleg a fiatalkorú cselekvő személy van, mikor valamit tesz, vagy elhagy, mert a helyzet ismerete nélkül nem alkothatunk magunknak helyes képet az illetőnek *konkrét* viselkedéséről és igazi indítékairól.

2. Ha ebből a szempontból közelítjük meg a lopásoknak egyes eseteit, legelső helyen az *alkalmi* tolvajlások ötlenek szemünkbe. Említettük már, hogy az ilyen alkalmi lopásoknak pedagógiai kezelésében két esetet kell megkülönböztetnünk: az első az, mikor a gyermekben *még nem vált szokássá* a lopás, azaz egyéniségébe még nem szövődött bele oly erősen, nem »fixálódott«, nem rögződött még meg a rossz cselekvés hajlama olyan erősen, hogy valódi »szokásról« beszélhetnénk. Ezek az igazi »alkalmi« lopások és ezek nem is jelentenek még igazi veszedelmet a gyermek jellemének és jövőjének alakulása szempontjából. Ezeknél az eseteknél a *megelőzésre* kell elsősorban gondolni. A közmondásnak igaza van: sok esetben »az alkalom szüli a tolvajt«, (helyesebben: a lopást) és így az alkalmak eltávolításával megelőzhetjük a későbbi kísértéseket és lopásokat. Ha tehát a nevelő azt a tapasztalatot szerzi, hogy a gyermek »hajlamos« a tiltott tárgyak eltulajdonítására, akkor e hajlam kifejlődésének azzal véghat elébe, hogy nem teszi ki kísértéseknek a gyermeknek amúgy is esendő (labilis) természetét. A gyermek- és ifjúkorban ugyanis a cselekvési lefolyások szerkezete még nem szilárdult meg annyira, mint a felnőtt korban s ezért minden fejlődésben levő egyéniség többé-kevésbé esendő (labilis). A nevelői bölcsesség parancsolja tehát nekünk, hogy kíméljük meg a fiatal lelkeket a rájuk nézve túlságosan erős ingerektől, vagyis kísértésektől.

Szükséges azonban, még pedig éppen az alkalmi lopásokra hajlamos gyermekeknél még más két szempontra is ügyelnünk. Az egyik a *gyakorlásnak, vagy edzésnek (trenirozásnak)* a szempontja. A helytelen cselekvések elleni küzdelemben ugyanis a gyermeket ellenállásra kell készíteni, vagyis arra, hogy kísértéseit le bírja győzni; ez pedig legalkalmasabban akkor valósul meg, ha a gyermeket *próbára tesszük*. E próbatételek üdvös hatásainak azonban vannak bizonyos előfeltételei. Ilyenek pl., hogy a próbatétel a gyermek előzetes tudomásával történjék, tehát kellő nevelői felvilágosítás után, — továbbá: a kísértésnek nem szabad túlságosan erősnek lenni, vagyis tekintetbe kell vennünk a gyermek teherbíró képességét. Tudjuk, hogy vannak u. n. »*impulzívó*« *egyénségek*, kiknek jellegzetesége az, hogy az alkalmyszerű inger azonnal vágyat kelt bennük s felhívja őket a vágy rögtöni kielégítésére, anélkül, hogy időt engedne nekik meggondolások, gátlások közbeiktatására. Nagyfokú impulzivitás egyenesen pszichopátiát jelent, — annak egyik típusa. (Az impulzivitást nem szabad összetéveszteni a »rövidzárlati cselekvéseknek« azokkal az eseteivel, mikor a gátlás nélküli cselekvést egy nagy *indulat*, pl. harag idézi elő). A gyermek- és ifjúkor általános lelki állapotát nem csupán az esendőség (labilitás) jellemzi, hanem az impulzivitás is, azaz: az első alkalmyszerű ösztönzés, impulzus uralma az egész személységen. Minthogy minden gyermek és ifjú többé-kevésbé impulzív, érthető náluk az alkalmi lopások nagy valószínűsége, sőt gyakorisága; viszont a nevelő ebből a körülményből azt a gyakorlati következtetést vonja le, hogy meg kell előzni a gyermek hibázását és *gyakorolni* kell őt abban, hogy *gátlásokat* iktasson a vágy és a végrehajtás mozzanatai közé.

A gyakorlás mellett és azt megelőzően kell gondoskodnunk ily megfelelő *gátlásokról* is. Erkölcsei gátlásoknak, — a lopás esetében — azokat a meggondolásokat és érzelmi hatásokat nevezzük, amelyek alkalmasak a vágy kielégítésének elhalasztására vagy teljes megakadályozására, esetleg kárpótlására. Ilyen meggondolások a gyermekben a korai szoktatásból, — a »nem szabad« tudatából, — és az erkölcsi belátásból erednek. A családi és iskolai nevelés egyik legfontosabb feladata mindenfajta (helyes) gátlásokat keletkeztetni a gyermek lelkében, anélkül természetesen, hogy e gátlások végül elnyomjanak minden szabad cselekvést és kezdeményező képességét. A nevelés nem vezethet sem általános gátoltságra, sem általános gátolatlanságra. A helyes gátlásoknak az *erkölcsi belátás* útján történő meggyökereztetésének tehát a gyakorlást meg kell előzniök, — egyúttal teljesen a gyermek korához, felfogóképességéhez és értelmességéhez kell alkalmazva lenniök, — és végül hatásoknak is kell lenniök. Ez az utóbbi kellék annyit jelent, hogy nem elegendő a lopás erkölcsi helytelenségét, megvetendő és

rossz voltára elvont okoskodásokkal rámutatni, hanem törekedni kell a növendékben *szuggesztív* hatással bizonyos lelki »megrendülést« keltetni, képzeletét és érzéseit is mozgásba hozni, hogy a lopás erkölcsi rútságát valóban átérezze. Ily szuggesztív hatást különösen a valláserkölcsi nevelés indítékai, a példák elemzése (züllött gyermekek sorsa), a lopás társadalom- és jogellenes természetének kidomborítása, stb. szoktak keltetni, kapcsolatban a gyermekek igazságérzésével.

3. Különös meggondolásokra készítetik a nevelőt a lopásnak és a *milieunek* összefüggése s ebből az összefüggésből levonható tanulságok is. Ha a fiatalkorú bűntettek statisztikáját bármely országban áttekintjük, nyomban feltűnik előttünk két dolog: az egyik az, hogy a leggyakrabban az összes bűnesetek közül épen a lopás fordul elő általában, — másrészt pedig az, hogy a bűnözők általában a zilált, felbomlott vagy züllött családokból, a nyomortanyák gyermekeiből. — szóval a meg nem felelő, vagy abnormis környezetből (*milieuből*) rekrutálódnak. A milieu és a bűnözés tehát egymással szorosan összefüggenek; igaz ugyan, hogy nem *minden* gyermek válik züllötté vagy tolvajjá a rossz milieuben, hanem csak azok, akik a rossz hatások iránt *fogékonyak*; mégis az esetek igen nagy száma a milieu döntő hatása mellett bizonyít. A milieu ugyanis oly *helyzetek*-be hozza a gyermeket és fiatalkorút, — olyan ingereket és felhívójellegű hatásoknak teszi ki őt, — hogy vágyik kielégítésére a közvetlen és legkönnyebb útnak csak a lopás látszik számukra (vagy más erkölcstelen cselekvés). A helyzetnek és a milieunek hatásait a nevelő sohasem választhatja el a növendékben rejlő eredeti fogékonyságoktól, hajlamoktól; ez utóbbiak s a milieu csak *együttesen* szolgálhatnak a növendék viselkedésének magyarázatául. Ebből a szempontból tekintve, a nevelő helyes ítéletalkotása nem könnyű feladat, mert az egyéni (átöröklött) hajlamok és fogékonyságok homályos szerepét nem mindig tudjuk világosan kielemezni és a milieu-hatásoktól különválasztani. Mindazonáltal tagadhatatlan a milieunek nagy, sőt döntő hatása a gyermek életére és cselekvéseire. Ha ezeket a meggondolásokat a lopások eseteire alkalmazzuk és felőlük pedagógiai következtetéseket vonunk le, akkor a következő feladatok állhatnak előttünk:

A gyermeknek meg nem felelő vagy egyenesen romlott milieuból való *eltávolítása*, a *környezetváltoztatás* egyik legfontosabb eszköz lehet a gyermek általános megjavítására, vagy megmentésére. Ahol a környezet romlott, erkölcstelen, ott a gyermek eltávolítása sürgető szükségesség. Tudjuk, hogy ez igen sok, vagy a legtöbb esetben fölülmulthatatlan nehézségekbe ütközik. Ilyen esetekben sokszor annvit mégis elérhetünk, hogy a növendéket a környezettől legalább gondolatban vagy érzelmi szempontból »*distanciáljuk*«, — bizonyos *lelki eltávolodást* és szembenállást igyekszünk benne keltetni saját milieu-

jével szemben, — megkísérreljük őt egy magasabb erkölcsi nézőpontra emelni, honnan tárgyilagosan tekintheti a körülötte levő embereket, világot és önmagát. Hasonlóképpen *törekedhetünk* »lazítani« azt a kapcsolatot, amely a gyermek és a rossz példaadás között van s amely őt mintegy belekergeti a bűnbe, a lopásba; ezt a hatást is szuggesztívnek mondhatjuk s azért hasonló szuggesztív ráhatásokkal kell ellene dolgoznunk. A kapcsolatok lazábbá tétele, vagy felbontása látszik szükségesnek a fiatalkorúak *bandáinak* rossz hatásaival szemben is. A kapcsolatok lazábbá tételére, a distanciálásra akkor törekszik a nevelő, ha a környezetváltoztatás gyakorlatilag megvalósít hatatlan vagy igen nagy nehézségekbe ütközik. Ilyenkor legalább »lelki« környezetváltoztatást igyekszünk elérni.

Hathatós segítséget nyerhetünk végül az *ifjúsági egyesületekben* is, melyek a gyermek társas hajlamainak és a közösségben való közreműködés vágyának megfelelnek. Ha pl. a serdülőkorban szokásos »egyesületesdit«, a gonosz csínyekre, és lopásokra való titkos szöveikezéseket fel tudjuk cserélni a cserkészettel, vagy valamely vallásos társulattal, mely a gyermek tevékenységi és társulási hajlamainak megfelel, — már sokat nyertünk a nevelés érdekében. A kalandvágyból eredő »romantikus« lopásokat, fiatalkorúak »betörőbandáit« és csínytevéseit úgy javítjuk meg és tesszük hatástalanokká, hogy *pótlókiegészítésekről* gondoskodunk az eredeti helytelen kielégülések helyett. Maga a kalandvágy sajátos serdüléskori és ifjúkori lelki jelenség, amelyet teljesen elfojtani úgysem lehet; legjobb, ha annak energiáit »kanalizáljuk«, azaz »levezetjük«, oly cselekvési területre irányítjuk, amelyek nem ellenkeznek a normális és helyes élet céljaival. Ez történik meg a cserkészletben, vagy más hasonló egyesületekben.

4. A fiatalkori »bandák« és szövetekezések gondolata már átvezetett bennünket azoknak a lopásoknak a pedagógiájára, amelyek nem a bírásvágyból erednek, hanem valamilyen más forrásból. A lopásnak igazi, alapvető rugója és indítéka a bírásvágy; ez működik, minden észszerűség nélkül a kleptomániában; de ugyanaz a bírásvágy tevékeny a hasznossági lopásokban is, melyeknek jelentése szintén a (közvetett) bírásvágy kielégítésében van. (Pl. ha a pénzt azért lopja el a gyermek, hogy rajta édességet vásároljon). A hasznossági lopásokhoz hasonlólk bizonyos szempontból azok az esetek is, amelyekről e helyen kívánunk bővebben szólni, t. i. mikor az ellopott tárgy (pénz, vagy más) és maga a lopás is csak *eszköz gyanánt szolgál* egy más természetű vágy, szükséglet kielégítésére. Ide tartoznak a féltékenységből, — a menekülés vagy bosszúállás vágyától, — vagy bármely más kielégítetlen vágyból eredő lopások, amelyek nyilvánvalóan nem közvetlenül a birtoklási vágyból fakadnak, hanem egészen másképen kell őket értelmeznünk. A lopás mechanizmusa, lepergése, külső cselekvésformá-

ja a fentebb említett esetekben is ugyanaz, mint a valódi, azaz közvetlenül a bírásvágyból eredőknél, — csak a forrása más és a lepergéséhez hozzátartozik, hogy nem igazi kielégítése az eredeti vágnak, hanem csak pótkielégítés vagy kompenzáció. (V. ö. 8.-ik közleményünknek 6.-ik esetét, a féltékenységgé hatása alatt elkövetett lopást).

Az ide tartozó esetek száma igen nagy és a pedagógus jól teszi, ha éles határvonalat húz a bírásvágyból eredő és a kielégítés végett történő lopások között. A bírásvágy a gyermek- és ifjúkorban erős és heves; a vágyak kezdetben csak a pillanatnyi impulzus alakjában jelentkeznek s a gyermek csak később tanulja meg, hogy vágyaik kielégítését sokszor el kell halasztanunk, vagy elnyomnunk, esetleg pótkielégítésekkel kell őket lecsillapítanunk; — kezdetben azonban a gyermek érzéki és impulzív lény, csakis érzéki vágyai vannak. Innen érthető, hogy az első lopásoknak rendszerint édességek, nyaláncsákok a tárgyai és a lopáscselekvés lefolyása gátolatlan, impulzív jellegű. Később keletkeznek csak olyan lopások, a nagygyermekkor és főként a serdüléskor idejében, melyeknek már nem a bírásvágy az igazi oka, hanem más, pl. hiúság, féltékenység, dacosságból eredő bosszúállás, stb. Az ilyen természetű lopások esetén a nevelő természetesen nem szorítkozhat egyszerű tüneti kezelésre, — azaz voltaképpen nem is a lopás elleni küzdelem a fő gondja, hanem az a *rendellenesség, amelyből a lopás tulajdonképpen ered*. Ha megszüntetjük az okot, meg fog szűnni az okozat is. A pótkielégüléssel lopások esetén tehát a fejszét valóban a fa gyökerére kell tennünk, ha igazi eredményt akarunk elérni.

5. Sokszor a lopás nem önálló cselekedet, — nem öncél s nem pusztán a bírásvágy vagy egyéb vágyak kielégítésének pusztá eszköze gyanánt szerepel, — hanem mint egy más cselekvésnek önállótlan része. Ilyen esetekben találunk egy fő, uralkodó cselekvéssort, és neki mintegy alárendelt más mellék-cselekvéseket; ez utóbbiak az előbbinek szükséges kiegészítő részei. Így láthatjuk a cselekvéseknek ezt a kétféle fajtáját pl. a *csavargásban* megtestesülve. A fő tevékenység, a fő viselkedésforma itt a szökés és csavargás (vagabondage); de ezzel szükségszerűen együtt szokott járni a koldulás, lopás, esetleg hazudozás és más egyéb hibák is. A csavargás, mint életforma, magában foglal más hasonló rendellenes tevékenységeket és ezek között a lopás a leggyakoribb, — épen úgy, mint a legtöbb lopás mintegy szervesen maga után vonja a hazugságot; a lopást ugyanis el kell titkolni. Hasonlóképpen gyakran együtt szokott járni az ifjúkorban és a felnőtt életszakaszban egyaránt ez a két bűn: lopás és némi rendetlenség, szexuális eltévelyedések. Tilos és rendetlen szerelmi viszonyok hányszor váltak már okaivá fiatal emberek sikkasztásainak! Hányszor vezetett már a züllöttségnek mindenféle más.

alakjára a szerelmi szenvedély! Ezek is azoknak az eseteknek a számát szaporítják, melyeknél a lopás nem »önálló« tevékenység, hanem egy más, fölébe rendelt cselekvéssorozatnak kiegészítő része.

Az ilyen lopások elbírálásánál a nevelő ugyanazokat a szempontokat tartja szem előtt, mint amelyeket a pótcselekvéses lopásnál kiemeltünk. Egy fontos különbséget azonban nem feledhet el a lélekűvár ezeknél az eseteknél, azt t. i., hogy az utóbbi esetben *nem* pótló cselekvés a lopás, hanem valódi lopás, azaz saját külön motivációja van, pl. az éhség kielégítése. Ennek a különbségnek figyelembe vételével egyébként a lopást mint olyan alárendelt jelentőségű cselekvést fogjuk fel, mely valószínűleg megszűnik akkor, *ha a főcselekvést megszüntetjük*. Ha a gyermeket sikerül a csavargástól megóvni, vagy abból kigyógyítani, akkor a vele kapcsolatos lopások is természetes úton megszűnnek, minthogy nincs rájuk szükség. Hasonlóképen vélekedhetünk a fiataalkori rabló vagy lopásra szövetkező bandák dolgában is, bár ezeknél a lopás gyakran önálló célkitűzés gyanánt szerepel, nem csupán alárendelt szükségesség gyanánt. Ha a lopásra szövetkeznek a fiataalkorúak, akkor a nevelő két irányban törekszik javító hatást kifejteni: egyik a rendellenes társulásnak felbomlasztása és mással való helyettesítése, — a másik magának a lopásnak megszüntetése. Ha a fiataalkorú társulásnak általában csak csínytevés, vagy kalandkeresés a célja, akkor a helyzet ismét másképpen alakul: az ilyen esetekhez kapcsolódó lopásokat úgy kell tekinteni, mint a serdülőkor kalandvágyának és élményéhségének kifejeződéseit és ennek megfelelően kell eljárni, — úgy, ahogyan erről fentebb megemlékeztünk (V. ö. 3. pont).

6. *A pszichopátiának tanulmányozásából is meríthet a nevelő tanulságokat az egészséges és normális gyermek lelki irányítására.* Tudjuk, hogy a súlyos pszichopátia esetei erősen megközelítik az elme- és kedélybajok területét és ezért nem nélkülözhetik az orvosi beavatkozást, — ha másért nem is, akkor a diagnózisnak, a baj felismerésének okáért. Még inkább szükség van az orvosra a baj kezelése végett. Ha így áll is a dolog, a pszichopátia egyes fő típusait a nevelőnek is ismernie kell, mert belőlük a normális lelki életre is sok következtetés vonható. Ezeknek oka az, hogy a pszichopátia egyes típusai és a pszichopátia egész területe nincs szigorúan körülhatárolva, hanem fokozatos átmenetek mutatkoznak széles sávban az egészséges, normális lelki élet felől is a pszichopátia felé, — és ebből a súlyos lelki betegségek felé. Ez más szóval annyit jelent, hogy a pszichopátia típusoknak egyik-másik vonása előfordulhat a még »normálisnak« tekinthető egyénekben is, vagy a típustulajdonságok összesége, alapja mutatkozik meg kezdetleges, halvány állapotban az egészséges gyermekben. Ily kezdődő vagy alacsonyfokú pszichopátia jelenségei mellett a ne-

velő és lélekbúvár nem mehet el közömbösen és gyanútlanul; és lopási eseteikben vissza kell mennie egészen a pszichopata lelki alkat végső elemeire, mert csak ezek ismerete alapján foghat hozzá a bajok igazi okainak eltávolításához. Említettük már (v. ö. 8-ik közleményünket, 6. pont), hogy a pszichopata egyéniségnek fő fogvatkozásait a kedélyhiányban, a túlzott ön-érvényesítési hajlamban, a lelki szilárdság hiányában és a túlságos sugalmazhatóságban, a fantáziás hazudozásban és még néhány más alaptulajdonságban kell megpillantanunk. Ezek is oly tulajdonságok, melyek előmozdíthatják általában a normálistól eltérő viselkedést és ennek keretén belül a lopást is. Például ilyen az állhatatlanság. — vagyis a lelki szilárdság (Halt) hiánya, amely az ifjúkori szélhámosságoknak egyik legfőbb előidézője; a szélhámosságok, hazugságok mellett természetesen a lopás beletartozik az állhatatlanság következményeinek sorába. A túlzott önérvényesítés, feltűnni vágyás, a szép ruhákban való díszelgés vágya, a többnek látszani, feltűnni vágyás, a költekezés vágya: mindezek sajátosan jellemzik a serdülő és ifjúkor lelkületét és egyben azt a veszedelmes hajlomot árulják el, amely magasabb fokon és súlyosabb formában a pszichopatiának egyik kiemelkedő típusa. Hogy ezekből a vágyakból is számos lopás származhatik, az nem kétséges azok előtt, akik a pusztas felszín alatt a lelki életnek mélyebb történéseit keresik. Az ilyen természetű lopásokat tehát általában a pszichopatia egyes típusainak tanulmányozása felől kell megközelítenünk. Világos azonban mindezekből, hogy az ilyen természetű lopásokban szenvedők gyógyítása nem helyezhető egy síkra a többivel; a pedagógus a végső lelki rugóig törekszik előnyomulni, — tehát a pszichopatiából ismert alaptulajdonságig, — és ennek megjavítását tűzi ki célul, ha az egyáltalában lehetséges. Sajnos, ez a törekvés nem minden egyes esetben vezet kellő eredményre. A kedélytelenség, (vagyis az erkölcsi érzéseknek, főképen a szeretetnek) súlyos hiánya pl. oly tulajdonságnak látszik, mely kezdettől fogva változatlanul adva van és ezért alig, vagy egyáltalán nem javítható. Itt legfeljebb külső fegyelmezést érhetünk el, de a lelki alkat megváltoztatását nem remélhetjük. Még inkább így áll a helyzet az állhatatlanoknál, kiknek száma a serdülés korában jellegzetesen nagy, mert bizonyos állhatatlanság (labilitás) a fejlődő és átmeneti állapotban levő gyermeknek és fiatalkorúnak szükségképi tulajdonsága. Ettől a múltó és ártalmatlan állhatatlanságtól jól meg kell különböztetni azt az állhatatlanságot, amely állandó és mély és amelyet az egyén átvisz magával a felnőtt korba: ez az utóbbi már nem fejlődési jellegzetesség, hanem jellembeli fogvatékosság és sok bajnak forrása, többek között a lopásoknak is. Súlyos esetekben, vagyis ha igazi pszichopátiáról van szó, akkor a lopások és más tünetek esetében nem elégedhetünk meg a külső fegyelmezéssel, az életmód szabá-

lyozásával, — hanem zárt intézeti felügyeletre és hosszabb nevelésre kell javaslatot tennünk, mint általában sok pszichopátánál. A normális gyermekek nevelésében természetesen a helyzet nem ilyen súlyos. Említettük már, hogy a normális gyermeknél inkább csak a pszichopátiából merített ismeretek hasonlóságára (analógiájára) kell támaszkodnunk. Ezeknél ugyanis a kezdődő vagy halványan jelentkező fogyatékoság még nem tekinthető súlyosnak, éppen ezért teljes reménnyel tekinthetünk a javulás elé.

A javítás és gyógyítás módszerei e tekintetben minden ide tartozó esetben egyformák: nem a tüneti kezelésre kell törekedni (lopás), nem csak a tünetet kell eltávolítanunk, — nem is ezt tekintjük fő feladatunknak, — hanem ismét az egyéniség alaphibáját kell célba venni. Hogyan történik ezek alapján a túlzottan önérvényesítő vágyaknak, az állhatatlanságnak, a nagyfokú szuggesztibilitásnak, a kedélytelenségnek és az erkölcsi érzések hiányának kellő nevelése és javítása, ez oly kérdés, amellyel e helyen már nem foglalkozhatunk. Erről esetleg egy későbbi közleményünk fog számot adni, melyben a patológiának (a kóros elváltozások tanának) néhány alapgonddatára fogjuk felhívni a nevelők figyelmét.

Dr. Várkonyi Hildebrand.

GYAKORLATI PEDAGÓGIA.

Magyar nyelv és irodalom.

Petőfi: Az Alföld.

II. osztály.

Óravázlat.

I. Számonkérés.

1. Tömörkény István: Beszélgetés.

2. Írásbeli: tanyai élmény (a címet minden tanuló maga állapítja meg).

II Ráhangolás.

Petőfi: „Kiskunság“ c. költeményének felújítása. Petőfi az Alföld szépségeinek felfedezője.

III. Célkitűzés.

Gyönyörködés Petőfivel az Alföld szépségeiben.

IV. Tárgyalás.

1. A költemény bemutatása.

2. Szerkezete.

3. Másodszori olvastatás és tartalmi megbeszélés a szerkezeti tagoltság szerint:

a) A költő csodálja a vadregényes Kárpátokat, de a tengersík Alföldet szereti (1—2. szakasz).

b) Gondolatban felrepül a felhők közé, s elmondja, hogy mit lát (3—11. szakasz):

a zajos legelő;
a csendes tanyák;
a dőltekéményű csárda;
a homályos látóhatár.

c) Nyomatékosan megvallja szülőföldje iránti szeretetét (12. szakasz).

4. Petőfi tájfestő művészete: a mozgalmasság; a jelzőkkel való színezés; a legjellemzőbb vonások felhasználása.

V. Összefoglalás.

Házi írásbeli feladat: Szülőföldem madártávlatból. (Képzeletbeli körutazás repülőgépen.)

Tanítás.

I. Számonkérés.

1. Mit olvastunk legutóbb, H.? (Tömörkény István: *Beszélgetés* című tanyai képét.) Mely könyvből való? (*Jegenyék* alatt című elbeszélésgyűjteményéből. Ebben a szegedi tanyai nép élete elevenedik meg.) Ki volt Tömörkény István, S.? (Szeged írója, a szegedi múzeum igazgatója volt, az első világháború idejében halt meg. A tanyákon ásatásokat végzett, így megismerte és megszerette az egyszerű embereket. Több könyvet írt róluk.) Kik szerepelnek műveiben? (A földműves, a pásztor, a halász, a hajós, a kubikus, a fuvaros, a katona.) Kik között folyik a beszélgetés olvasmányunkban, G.? (A juhász és a kondás között.) Miről szól olvasmányunk első része, L.? (A falka és a konda találkozásáról.) Mondd el! (A disznókból álló konda és a juhokból álló falka egymástól távol szokott legelni... Minden nap kisebbedik a terített asztal, napról-napra közelednek a legelő közepe felé... Egymás szomszédságba érve üdvözli egymást a juhász és a kondás...) Mi van olvasmányunk második részében, B.? (A juhász és a kondás beszélget az elszabadult birkáról, azután az időjárásról.) Eleven csevegés folyik köztük, mint a rég nem találkozott jóbarátok közt szokás? (Nem. Csak félóránként szólnak egyetlen-egy... Ahun a!... Eső lösz!... Vagy hó... Lőhet dara is...) Mi történik a harmadik részben, N.? (A beszélgetés befejezése előtt észrevétlenül különválnak.) Miért találtuk ezt az egyszerű történetet olyan érdekesnek, T.? (Megismertük belőle a ma-

gyar pásztor természetét: kevés beszédű, de éber figyelme kiterjed mindenre...) Mit ismertünk meg ebből az olvasmányból, R.? (—) Még egyszer, L.! (—)

2. Miről fogalmaztunk, D.? (Egy tanyai élményről írtunk, szabadon választott címről.) [A füzetek megtekintése.] Hallgassuk meg, mit írt L.!

Jegenyék alatt.

A tanyai utakat sok helyen sudár jegenyefák őrzik. A múlt nyáron végigmentem ilyen országúton, amikor legjobb barátommal a nagybátyja tanyájára igyekeztünk. Fontos üzenetet vittünk.

Vasárnap délután volt. A nap aranykorongja messze fent járt a halványkék égen. Az út egyik oldalán szőke búzatenger hullámozott a halk szellőben. Néha egy-egy pacsirta röppent fel belőle, hogy mindjárt továtűnjön. A másik oldalon mosolygó gyümölcsök mutatták piros arcukat. A nádtetős tanyákra ügyet se vetettünk, csak akkor, ha itt-ott egy koloncós kutya mérgeskedett felénk. Egyszer csak egy piros cserepű házacská kaesingatott ránk hívogatóan. Oda igyekeztünk.

Árnyas fasor vezet a tanyába. A kutyák ugatására kijöttek fogadásunkra. Átadtuk az üzenetet, aztán kíváncsian körülnéztünk. Az istállóban két ló unatkozott, s két jámbortekintetű tehén kérődzött. Az ólban egy csapat süldő lustálkodott. Tyúkkárálás, kacsa hápogás és libagágogás tette hangossá az udvart. A libák és kacsák feszült figyelemmel pislogtak félszeggel a nagy eperfára, s várták, mikor ráz le a szellő egy-egy érett epret. Majd a nyakuk-lábuk tört ki, úgy rohantak ilyenkor.

Tejet ettünk jó foszlós kaláccsal, azután elkészöntünk, és hazafelé vetők utunkat. A nap biborrrá változott, majd végleg lebukott a nyugati szemhatáron. Itthon voltunk. (L. L.)

Hogyan számolt be L. tanyai kiruccanásáról? Száraz egyszerűséggel vagy hangulatosan? B.! (Nagyon hangulatos dolgozat, tele van sok érdekességgel és szép kifejezésekkel.) Említünk belőle érdekes és pontos megfigyeléseket! [A jelentkező tanulók szerepelnek.] H.! (Szőke búzatenger hullámozott.) S.! (A gyümölcs piros arccal mosolygott.) J.! (A kutyákon kolonc volt.) D.! (A süldők lustálkodtak az ólban.) M.! (Két jámbor tehén kérődzött.) R.! (A libák és a kacsák félszeggel lestek az eperfára, és versenyt futottak, ha egy szem eper leesett.) L. dolgozatát a pontos megfigyelések teszik igazán értékessé és szépé. Nem általánosságokat kell írni, hanem saját megfigyeléseinket, tapasztalatainkat, élményeinket: akkor lesz írásunk igaz és szép! L. dicséretes munkát végzett. — Hogyan írtad ezt a szót: barátommal? (Barátommal helyett: barátommal.) A nagybátyja szót? (Nagybátyja, birtokos személynegatív; más a bátya és más a bátyja.) Hát a mindjárt szót? (Mindjár.) Mi van a végén? (t-nek kellene tenni, de nem tettem oda.) Írd oda mindjárt! — Most beszéljessünk újabb dologról!

II. Ráhangolás.

Hol született Petőfi Sándor? (Az osztály: Kiskőrösön.) Mutasd meg a térképen, K.! (Pest megyében van.) Ezt tekintette szülőhelyének, B.? (Kiskunfélegyházát, mert ott töltötte boldog gyermekéveit; csak csecsemőkorában volt kiskőrösi lakos.) Hogy hívjuk Pest megye déli részét, S.? (Kiskunságnak.) Idézzük emlékezetünkbe Petőfinek kedves szülőföldjéről: a Kiskunságról szóló gyönyörű költeményét! Mondd el a bevezető részt, H.! (*Hova szívem, lelkem Mindig, mindenholnan visszavisszavágyott ... Testi szemeimet Behunyom, és lelkem szemeivel nézek, S előttem lebegnek szépen, gyönyörűn az Alföldi vidékek.*) Soroljuk el a költő lelki szemei előtt lebegő szép alföldi tájakat! D.! (A határtalan pusztá; élet a legelőn; élet az érben; a délibáb; a homokbuckák; a tanyák; a városvég.) Hogyan ábrázolja Petőfi a Kiskunság szépségeit? F.! (Képsorozatban.) Mi teszi az egyes képeket annyira mozgalmassá, elevenné? M.! (Minden cselekszik valamit.) Említsünk néhány példát! K.! (A nap kapaszkodik fölfelé.) S.! (A gém nyújtogatja hosszú nyakát.) G.! (A bóbis keservesen jajgat.) H.! (A golya a víz alá üti orrát, nagyot nyel, aztán felemeli fejét, és kényesen körülnéz.) D.! (A szélmalom cigánykereket hány.) R.! (A délibáb egy ütött-kopott vén csárdát emel a magasba.) A festőművész is tudna ilyen eleven képeket festeni? (Az osztály: Nem.)

Petőfit a szülőföldje iránt érzett rajongó szeretete az Alföld költőjévé tette. *Petőfi az Alföld költője, az Alföld szépségeinek felfedezője.* Az Alföldet azelőtt többnyire egyhangúnak, unalmasnak, sívárnak látták az emberek. Csak a vadregényes természetet tartották szépnek: az égbenvülő bérceket, a titokzatos erdőket, a zajos vízesést, a hegy- és erdőkoszorúztáta-
vat, a sok színben pompázó hullámos tengert. Petőfi megtanította az embereket az Alföld szépségeinek meglátására, az Alföld szépségeiben való gyönyörködésre.

III. Célkitűzés.

Hogy ezt mi is megtanulhassuk, olvassuk el *Az Alföld* című versét! [Tábla-füzet: *Petőfi: Az Alföld.*] Nyissuk ki könyvünket a ... lapon!

IV. Tárgyalás.

Az Alföld.

1. Mit nekem te, zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem hegy-völgyedet nem járja.

2. Lenn az Alföld tengersík vidékin,
Ott vagyok honn, ott az én világom;
Börtönéből szabadult sas lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom.
3. Felrepülök ekkor gondolatban
Túl a földön, felhők közelébe,
S mosolyogva néz rám a Dunától
A Tiszáig nyúló róna képe.
4. Délibábos ég alatt kolompol
Kiskunságnak száz kövér gulyája;
Deleléskor hosszú gémű kútnál
Széles vályú kettős ága várja.
5. Méneseknek nyargaló futása
Zúg a szélben, körmeik dobognak,
S a csikósok kurjantása hallik
S pattogása hangos ostoroknak.
6. A tanyáknál szellők lágy ülében
Ringatózik a kalászos búza,
S a smaragdnak eleven színével
A környezetet vígan koszorúzza.
7. Ide járnak szomszéd nádasokból
A vadludak esti szürkületben,
És ijedve kelnek légi útra,
Hogyha a nád a széltől meglebben.
8. A tanyákon túl a pusztá mélyén
Áll magányos, dőlt kéményű csárda,
Látogatják a szomjas betyárok,
Kecskemétre menvén a vásárra.
9. A csárdánál törpe nyárfaerdő
Sárgul a királydinnyés homokban;
Oda fészkel a visító vércse,
Gyermekektől nem háborgatottan.
10. Ott tenyészik a bús árvalányhaj
S kék virága a szamárkenyérnek,
Hús tövéhez déli nap hevében
Megpihenni tarka gyíkok térnek.
11. Messze, hol az ég a földet éri,
A homályból kék gyümölcsfák orma

Néz s megettük, mint halvány kődoszlop,
Egy-egy város templomának tornya.

12. Szép vagy, Alföld, legalább nekem szép!
Itt ringatták bölcsőm, itt születtem,
Itt boruljon rám a szemfödél, itt
Domborodjék a sír is felettem.

2. A költemény szerkezete.

Látjátok, mennyi szépség, hangulat, elevenség! Hasonlít-e ez a költemény a *Kiskunsághoz*? H! (Hasonlít, mert ez is képsorozatból áll, és éppen olyan eleven...) Állapítsuk meg a szerkezetét! G! (Három részből áll: a bevezetésben azt mondja a költő, hogy a zordon Kárpátokat csodálja, de nem szereti, a tengersík Alföldön érzi magát otthon...) [Tábla-füzet: I. *A költő csodálja a vadregényes Kárpátokat, de a tengersík Alföldet szereti.*] Tovább! (A főrészben arról van szó, hogy a költő gondolatban a magasha száll, s elmondja, mit lát. Képsorozatot fest az Alföld szépségeiről...) [Tábla-füzet: II. *Gondolatban felrepül a felhők közé, s elmondja, hogy mit lát.*] Befejezésül milyen vallomást tesz a költő? (Szép az Alföld, itt született, s itt is akar meghalni...) [Tábla-füzet: III. *Nyomatékosan megvallja szülőföldje iránti szeretetét.*]

3. Másodszori olvastatás és tartalmi megbeszélés a szerkezeti tagoltság szerint.

Gyönyörködjünk még egyszer az egész költeményben!

a) Először is figyeljük meg a vadregényes Kárpátok és a tengersík Alföld ellentétét! Olvassa R! [A tanuló olvassa az 1—2. szakaszt.] Elég. Mit érez Petőfi, mikor a Kárpátokat és az Alföldet összehasonlítja, D.? (Csodálja a zordon Kárpátokat... Az Alföldet szereti...) Ebből megérthetjük, miért szereti Petőfi annyi rajongással az Alföldet. A végtelen rónán úgy érzi magát, mint a börtönből kiszabadult sas: *szabadon!* A végtelennek tetsző síkságon semmi sem korlátozza a látást, ezért tekintette az Alföldet a korlátlan szabadság jelképének. Miért szereti Petőfi az Alföldet, G! (A szabadság jelképének tartotta, mert a végtelen rónán semmi sem korlátozza a látást...) Még egyszer, H! (—) Te is, S! (—)

b) Most gyönyörködjünk a madártávlatból rajzolt alföldi tájképekben! K. olvas! [A tanuló elolvassa a 3—11. szakaszt.] Elég. Milyen helyzetből rajzolta meg Petőfi alföldi képeit, T.? (Gondolatban felrepült a felhők közelébe...) Vegyük sorra a képeket! Milyen zajos élet van a legelőn, B.? (Délibábos ég alatt kolompol Kiskunság száz kövér gulyája... A ménesek nyargalva futnak... A csikósok kurjantanak...) Adjunk címet ennek a zajos képnek! G! (A zajos legelő.) [Tábla-füzet: *a zajos legelő.*] Egészen más az élet a csendes tanyáknál. Hall-

juk N.-t! (A tanyáknál szellő ringatja a smaragdos búzát...) Mi az a smaragd? (Drágakő.) Tovább! (Este idejárnak a szomszéd nádasokból a vadludak...) Az előzőnek a mintájára nevezzük el ezt a képet is, J.! (A csendes tanyák.) [Tábla-füzet: *a csendes tanyák.*] Mi van az emberi lakóhelyektől távol: a puszta mélyén, R.? (A dőltkéményű csárda... Törpe nyárfaerdő... A homokban királydinnye...) Jó ismerőseink ezek a homoki növények. Miről ismerjük a királydinnyét, L.? (Királydinnyés homokban nem lehet mezítláb járni, mert tüskés...) Hogy nevezhetjük el ezt a képet, P.? (A dőltkéményű csárda.) [Tábla-füzet: *a dőltkéményű csárda.*] Milyen kép tárul elénk a homályos messzeségben, H.? (A látóhatár szélén gyümölcsfák... Egy-egy templomtorony...) Mit írunk fel címül, S.? (A homályos látóhatár.) [Tábla-füzet: *a homályos látóhatár.*]

c) Végül olvassuk el az Alföld iránt érzett rajongó szeretet nyomatékos megvallását! L.! [A tanuló elolvassa a 12. szakszt.] Miért szereti Petőfi az Alföldet, B.? (Itt született, itt ringatták bölcsőjét, s itt is akar meghalni...) Mely földrajzi helymegnevezések árulják el azt, hogy itt Petőfi szülőföldjéről: a Kiskunságról van szó? K.! (Kiskunságnak száz kövér gulyája. A betyárok Kecskemétre mennek a vásárra.) A költemény elején is szó van ilyesmiről. L.! (A költő látja a Dunától a Tiszaig nyúló rónát.)

Hányszor vallja meg Petőfi ebben a versben az Alföld iránt érzett rajongó szeretetét, D.? (Kétszer: a bevezetésben azt mondja, hogy az Alföld a szabadság képe..., a befejezésben azt mondja, hogy szülőföldje...) Milyen szerkezetnek tekinthetjük ezt? (Az osztály: Keretes szerkezetnek.) Miből áll a költemény főrése? (Az osztály: Képsorozatból.)

4. Petőfi tájfestő művészete.

Most beszéljessünk arról, hogy milyen eszközökkel festette meg Petőfi gyönyörű tájképeit.

A Kiskunságról tanultak alapján állapítsuk meg azt, ami teszi ezt a költeményt is annyira mozgalmassá, elevenné, sőt egy helyen valósággal szilajjá! S.! (Itt is minden cselekszik valamit...) Említsünk példákat! [A tanulók a könyvbe néznek; a jelentkezők szerepelnek.] H.! (A gulyák kolompolnak.) L.! (A lovak nyargalnak a zúgó szélben, körmeik dobognak, a csikósok kurjongatnak, az ostorok pattognak.) H.! (A búza ringatózik.) T.! (A vércse visít.) D.! (A vadludak ijedve légi útra kelnek.) K.! (A távolból gyümölcsfák néznek.) A festőművész megfesthet-e ilyen eleven életet? (Az osztály: Nem.)

Petőfi nemcsak mozgalmassá tette tájképeit, hanem színessé is. Ezt jelzőivel éri el. Említsunk szép jelzős szerkezeteket! [A tanulók a könyvbe néznek; a jelentkezők szerepelnek.] G.! (Zordon Kárpátok, tengersík Alföld.) R.! (Délibábos ég, hosszúgémű kút.) L.! (Nyargaló futás, hangos ostorok.) K.!

Dóltkéményű csárda, szomjas betyárok.) D.! (Törpe nyárfaerdő, királydinnyés homok, visító vércse, bús árvalányhaj, tarka gyík.) Milyenné teszik ezek a jelzők a képeket, S.? (Színesség.) Milyenné? Mind! (Színesség.)

No még egyet! Jól tudjátok, hogy az Alföldön pl. terjedelmes szőlő-, kukorica- és burgonyaföldek is vannak. Petőfi mégsem szól róluk. Mi ennek az oka? Az, hogy szőlőt, kukoricát, burgonyát nemcsak az Alföldön, hanem másutt is sokat termelnek, ez tehát nem jellemző az Alföldre. *Petőfi csak azt használta fel tájképei megfestéséhez, ami az Alföldre jellemző.* A pusztai legelők, a tanyák, a királydinnyés homokterületek kizárólag alföldi sajátosságok. Mit használt fel Petőfi tájképei megfestéséhez? K.! (Ami az Alföldre jellemző.) Mondjuk mindnyájan! (Ami az Alföldre jellemző.)

Mindnyájan megéreztük ebből a költeményből, hogy az Alföld nem egyhangú, hanem változatos; nem unalmas, hanem hangulatos; nem sívár, hanem kedves, bájos, eleven élettől dúzadó; éppen ezért Petőfivel együtt forró szeretettel és hűséges ragaszkodással hozzátapadunk minden drága rögéhez.

V. Összefoglalás.

Mivel töltöttük mai óránkat, G.? (—) Mit állapítottunk meg szerkezetéről, H.? (—) Miért szereti Petőfi az Alföldet, S.? (—) Mi teszi költeményünket annyira elevenné, D.? (—) Mivel színezi a költő tájképeit, R.? (—) Milyen tájak figyelembevételével festette meg az Alföld képét, M.? (—) Miért nevezzük Petőfit az Alföld költőjének, T.? (—)

Tanuljuk meg ezt a remek költeményt könyvnélkül, mégpedig óránként két-két szakaszt!

Írásbeli feladatunk címe: *Szülőföldem madártáplálóból.* Ülünk képzeletben repülőgépre, és tegyünk egy kellemes körutazást szülőhelyünk fölött. Tapasztalatainkról fessünk olyan jellegzetes képet, mint Petőfi az Alföldről.

A tábla és a füzet képe:

Petőfi: Az Alföld.

I. A költő csodálja a vadregényes Kárpátokat, de a tengerek Alföldet szereti.

II. Gondolatban felrepül a felhők közé, s elmondja, hogy mit lát:

a zajos legelő;
a csendes tanyák;
a dóltkéményű csárda;
a homályos látóhatár.

III. Nyomatékosan megpallja szülőföldje iránti szeretetét.

Szántó Lőrinc.

Történelem.

A hadügy fejlődése.

(Összefoglalás.)

— IV. osztály. —

I. Előkészítés. a) Számonkérés.

A kormányzás fejlődése. (Törzsszervezet; korlátlan hatalmú király, királyi tanács, udvari főtisztek: nádorispán, ispánok (Szent István); szlavón bán (Szent László); Erdély vajdája (Szent László); királyi kancellária (III. Béla); udvari méltóságok (III. Béla); a nádor királyhelyettes (II. András); a nemesi vármegye (IV. Béla); a kir. tanács, mint kormányzószerv (III. András); a felelős kormányzat kezdete (III. András), rendiség; a megyei és városi kormányzat (Károly Róbert); választási feltételek (Albert); a rendi alkotmány fejlődése; a nádor országos méltóság (I. Ulászló); a szentkorona-tan (Hunyadi János); kormányzó az ország élén (Hunyadi János); korlátlan uralom (Hunyadi Mátyás), a nádori méltóság megerősítése (Mátyás); erőszakos főurak a kir. tanácsban (II. Ulászló és II. Lajos). Kormányiszékek (idegen); bécsi-, prágai központosítás; rendelkezések a kormányzásról — 1608; önkényuralom (I. Lipót); kormányzóság (gubernium), Erdélyben önkényuralom, kormányzóság; felvilágosult abszolutizmus; alkotmányellenes kormányzás (II. József); az alkotmány helyreállítása (II. Lipót); önkényuralom (Metternich), alkotmányos kormányzás (népképviselő, felelős minisztérium — 1848); önkényuralom; kiegyezés (alkotmányos uralom); képviselőház-főrendi-ház; a kir. hatalom ideiglenes szünetelése (IV. Károly); nemzetgyűlés (1920—1925); kormányzói jogkör (1920.) III. 1.-től); képviselőház-felsőház (1925—), kormányzóhelyettes (1942). A kormányzó hatalom ágai: külügyi-, belügyi-, pénzügyi-, honvédelmi-, földművelésügyi-, iparügyi-, kereskedelem- és közlekedési-, vallás- és közoktatásügyi- és igazságszolgáltatási közigazgatás. Hivatali berendezkedés (bürokrácia.)

b) Áthajlás.

Míg a jó kormányzás a belső békét és munkát teszi lehetővé, az ország területi épségét és külső biztonságát a jó hadsereg biztosítja. A magyarság egész történelme folyamán arra kényszerült, hogy életével és vérével védelmezze hazáját. Hogy ezt ezer éven át megtehesse és meg is tette, csak azt bizonyítja, hogy honvédelme mindig kiváló volt.

c) Célkitűzés.

Beszéljünk ma a magyar hadügy fejlődéséről. Nézzük, mi-

lyen útat tett meg honvédelmünk fejlődése a törzsszervezetben élő magyarságtól a mostani második világháborúig.

II. Tárgyalás. a) A honfoglaló magyarság hadrendszere.

Bizony hosszú volt az út, amelyet Árpád vezérünk honfoglaló magyarjaitól a mai magyar honvédig megtett az örök magyar katona! Vannak tudós népek, kalmár fajták, művészi tehetségű embercsoportok, de ha valakire rá lehet mondani, hogy *katona-faj*: az a magyar! Ezért van nagy jelentősége annak, hogy a magyarság már őshazájából különös katonai rátermettséget hozott magával, amelyet aztán a századok folyamán annyira kifejlesztett, hogy a *katonai erények* valósággal *nemzeti tulajdonává* váltak.

A honfoglaló magyarság haditudományát egykori szövetésesünk, Bölcs Leó görög császár örököltette meg *Taktika* című munkájában. Ebből megtudjuk, hogy katonai szervezetük messze felülmúlta a nyugati népekéét. E téren való fölénye a szomszédos népekkel szemben később is gyakran megmutatkozott.

Milyennek ismerjük meg a görög császár művéből a honfoglaló magyar harcost? Mielőtt harcba indulnának, hadi tanácsot tartanak; kilesik a kedvező alkalmat, mikor támadjanak, s nem annyira erejükkel, mint inkább *csellel* (hátrálás, hirtelen visszafordulás) verik le az ellenséget. Hadi szervezetük a töménység (10.000 lovas), amely ezredekre, századokra és tizedekre oszlik; vannak előőrseik, oldalvédők, u. n. *lesek*, hogy kivédjék az esetleges oldaltámadást és hogy bekerítsék az ellenséget; a harcoló sereg mögött tartaléksereget hagynak a málhával, vezetéklóvakkal, szarvasmarhákkal; fegyverük a rövid, egyélű kard, a kopja és az íj, ezt lóhátról is kiváló ügyességgel kezelik: védelmiül nemcsak magukat, hanem lovaikat is vértetik.

A honfoglalás előtti magyar honvédelem a törzsi szervezeten épült fel. A törzsek hadait a *hadnagyok* vezették, a háborúba induló sereg élére pedig a hadnagyok közül *vezért* választottak. Az örökös fejedelemség megalapításával a *fejedelem* lett a sereg ura, s ő vagy fia viselte a vezéri tisztelet.

A fejedelmek korában a magyar sereg főleg *könnyű fegyverzetű lovasságból* állott. Egykorú följegyzések 20.000-re teszik a harcoló magyarság számát. A katonáskodás azonban nem egyes társadalmi osztályok kiváltsága, mint nyugaton (a lovagságé), hanem az *egész magyarság hadi nép*. A fegyverforgatást, főképp a nyilazást már gyermekkoruktól gyakorolták.

b) Az Árpád-királyok hadszervezete. Hogyan történt a honfoglalás? (A magyarság nagyrésze 895 őszén vágott neki az Erdős-Kárpátok rengetegeinek s átkelve a Vereckei-hágón, a Tisza mentén élő szláv és bolgár lakosságot játszi könnyedséggel meghódította. A nagyobb sereg Árpád vezérlete alatt a

Tisza jobb partján lefelé haladva, Alpár táján mért megsemmisítő csapást Salán vezér bolgár hadára.)

Mi volt a honfoglaló magyarság bámulatos sikerének titka? (Elsősorban kétségkívül Árpád magyarjainak hadierénye, a kitűnő magyar hadszervezet.) Mi bizonyítja a magyarság nagy hadászati fölényét a nvugatiakkal szemben? (A portyázások, amelyeket egyes törzsek a maguk kezdeményezéséből és felelősségére hajtottak végre, s amelyek sokszor példátlanul vakmerő és csodás kitartásra valló vállalkozások voltak.)

Kinek a korában alakult át hadszervezetünk nyugati mintára? (Szent István.) Mi volt ennek a hadrendszernek az alapja? (A hűbériség.) Mi lett a magyar honvédelem alapja Szent István korában? (Az ősi, kezdetleges vármegye.) Hányféle hadseregről tudunk ezidőben? (Királyi- és nemesi hadseregről.) Mit tudunk a királyi seregről? (Szent István seregének főerejét a várispánságok vitézei adták. A királyi várak s a körülöttük elterülő nagy uradalmak katonanépét az ispánok vezették a királyi hadseregbe.) Mit tudsz a nemesi hadseregről? (A nemesség csak veszély idején s a király személyes vezetésével szállott hadba, de a saját költségén.) A hadszervezettel együtt a fegyverzet is megváltozik. Hol látjuk ezt legelőször? (Szent László a régi magyarok módján harcoló besenyőkön és kúnokon már mint nyugati *lovag* aratta győzelmeit. Ezidőtől kezdve a magyar sereg is *nehéz fegyverzetű, páncélos lovagsereg* és csak az előhadban küzdöttek könnyű lovas besenyők és székelyek.) Tudjuk, hogy az 1146-i lajtai csatában már magyar páncélos sereg győzedelmeskedett a szintén páncélos német seregen, az 1167-i zimonyi csatában pedig a zárt rendbe tömörült magyar lovagsereg valóságos lándzsaerdőt alkotott.)

Melyik hadsereg látta el a honvédelem feladatát a XI. és XII. században? (A királyi sereg.) Mi volt ennek az alapja? (A királyi birtok.) Mi történt azonban a királyi birtokokkal idővel? (Széthullott.) Így kikre hárult a honvédelem feladata? (A birtokos urakra.) Milyen hadrendszer kialakulását segítette ez elő? (A bandériális hadrendszerét.) Kinek a nevéhez fűződik a várak építésének fellendítése? (IV. Béla.) Honvédelmünk ezzel méginkább nyugati színezetet kapott. A királyi hatalommal dacoló nagybirtokos főnemesség csapatai is páncélosokból állottak, viszont a mongolpusztítás után nagyszámban betelepült kúnok még mint könnyű fegyverzetű, nyilas harcosok a keleti hadviselést képviselték a királyi seregben.

c) *Az Anjouk és örököseik hadrendszere.* Ki szervezte meg az első *bandériális hadrendszert* hazánkban? (Károly Róbert.) Mi volt ennek a jelentősége? (A király megkívánta a birtokosoktól, hogy birtokaik arányában katonát állítsanak; ennek fejében megengedte, hogy csapataik élén saját zászlójukat vitessék. Aki csak kevésszámú fegyverest tudott kiállítani, a me-

gyei bandériumokba vonult be csapatával, ugyanitt teljesítettek szolgálatot a köznemesek is.) Így az Anjouk idejében főképp az egyházi és világi birtokosok magánhadserege végezte a honvédelmet. Milyen létszámú volt egy-egy bandérium? (Előbb 3—400, később 50 lovas vitézből állott.) Egyes országos méltóságokat betöltő főurak (nádor, erdélyi vajda, horvát bán stb.) két bandériumot vezettek hadba: egyet mint földesurak, a másikat mint főméltóságok. Ez utóbbit nevezték el *tiszti bandériumnak*. A király és királyné is állított ki bandériumot, sőt mint az ország legnagyobb birtokosai, ők adták a legnagyobb létszámú csapatokat.

Milyen veszedelmet jelenthettek a bandériummal rendelkező főurak a királyra? (Ellene szegülhettek.) Hogyan védekezett ez ellen Károly Róbert? (A saját bandériumaival, a királyi városok és várak katonaságával meg tudta fékezni a hatalomra törő nagybirtokos osztályt, a *zászlósurakat*.) Így bár a hadügy az Anjouk korában hazánkban is hűbéres szervezetű lett, a királyi hatalomra ez nem jelentett nagyobb veszélyt, mert a király a zászlósuraknak is hűbérura volt.

Meg kell emlékeznünk Nagy Lajos királyunkkal kapcsolatban egy olyan fegyvernemről, amely sem azelőtt, sem azóta — legalább mint önálló magyar fegyvernem — nem szerepelt hadszervezetünkben. — Melyik volt az? (*Tengeri flotta*.) Hogyan létesítette ezt Nagy Lajos? (Tizenöt évi nehéz küzdelmet vívott Velencével, az akkori tengeri nagyhatalommal, míg elvehette a „Tengerek Királynőjé”-től a dalmát kikötőket (Raguzai köztársaság.) E kemény és szívós küzdelemre csak az serkentette Lajost, hogy a velencei köztársaság — amely akkoriban Anglia mai tengeri szerepét töltötte be — ellene fordult már a nápolyi trónért folytatott harcokban is; gazdasági okokból is le kellett számolnia Velencével, hogy birodalma népeit biztonságosabban és főleg olcsóbban elláthassa a Földközi-tenger keleti partvidékének dús árúival (fűszer, festékanyag stb.) Ezen árúkat mindaddig velencei hajók szállították, és a velencei kereskedők busás haszonnal adták el a közép-európai népeknek. De ugyancsak velencei kereskedők vásárolták össze olcsón Közép-Európa árút és velencei hajósok adták el azokat drágán Kis-Ázsiában, Szíriában, Egyiptomban. Ezt az állapotot öntudatos nagyhatalom nem tűrhette. Nagy Lajos legyőzte Velencét s győzelmének biztosítására szervezte meg a magyar hajóhadat. E hajóhad eredetileg 15 nehéz hadigályából állott, amelyhez még 13-at építtetett Nagy Lajos a már akkor is híres versaillesi kikötőben. E hadigályák, a harcérték szempontjából, akkor a mai csatahajóknak feleltek meg. A magyar hajóhad tehát igen tekintélyes volt. Ezeknek a hadigályáknak 35—40 hadibárka — akarom mondani cirkáló és romboló — segített, s együtt őrködtek a magyar kereskedelmi hajók út-

jának biztonsága felett.) Nagy Lajos uralmával eltűnt a legenda magyar tengeri hajóhad is, hogy sok század múltán ismét újraéledjen egy nagy tengerész hóstetteiben, a *Novara hőseinek életében*.

Honvédelmünkben nagyobb változást ezután a török előnyomulása okozott. A görög császárság és a Balkán népei nem tudták többé feltartóztatni az ozmán-törökség terjeszkedését. Így ez a feladat a XIV. század végétől *hazánkra* hárult. A nikápolyi csatavesztés után Zsigmond elrendelte, hogy minden 33 jobbágy (telek) után egy-egy lovas íjászt tartoznak a földesurak kiállítani. Ez lett az ú. n. *telekkatonaság*, amely a haderő gerincét alkotta. De megmaradt ezenkívül a nemesség személyes felkelésének kötelezettsége is, olyan formában, hogy a jobbágytalan nemes vagy a főurak bandériumába, vagy az ispánok vármegyei hadába volt köteles beállani.

Albertet választása előtt — éppen midőn a török az ország határaihoz közeledett — arra kötelezte az országgyűlést, hogy az ország megvédéséről s a végvárak megőrzéséről zsoldosaival maga gondoskodjék, s csak azok elégtelensége esetén hirdessen általános nemesi felkelést, de a nemeseket akkor se vigye ki az ország határain túlra. Ez persze a honvédelem lehangyatlását jelentette. De ugyanezt a törvényt megújítják Hunyadi János kormányzósága idejében is, ami voltaképen az általános nemesi felkelés kötelezettségét függesztette fel, jóllehet a nemes éppen azért nem adózott, mert »*pérrel*« járult hozzá a nemzeti célok eléréséhez.

d) *A Hunyadiak-korának hadszervezete*. Ez a honvédelmi szempontból szomorú állapot tette szükségessé nálunk is — nyugateurópai mintára — a zsoldos hadak alkalmazását. Hunyadi seregében ezek a *zsoldosok* többnyire idegenek, csehek, morvák, a könnyű fegyverzetűek pedig székeltek voltak. A bandériális hadrendszer nem felelt már meg annak a fokozott igénybevételnek, amelyre Hunyadi kormányzósága alatt állandóan szükség volt. Mivel a nemességet úgy sem lehetett az ország határain túl vinni, Hunyadinak állandó hadjárataihoz jól begyakorolt zsoldosokra volt szüksége. A világhírű török győleget, a janicsárokkal szemben csak így lehetett kilátás a győzelemre. Hunyadi nem egyszer a saját költségén tartotta fenn zsoldos hadseregét s csak később kapott az országgyűléstől anyagi hozzájárulást. A Konstantinápoly elestét követő évben (1454) azonban már olyan törvényt hoztak, amely a nemességet ismét fejenként kötelezte a hadbaszállásra s minden 100 telek után 9 lovas és gyalogos katona kiállítását írta elő.

Jellemző az egyre terjedő humanista gondolkozásra — amely csak a maga érdekeit tekintette —, hogy a királyt választott Mátyásnak is kötelességévé tették az ország megvédését, még hozzá a saját jövedelméből. Így aztán, mivel a nemesi felkelés is korlátozódott, valamint a bandériális hadrendszer

sem képviselt már akkora erőt, amennyi elegendő lett volna az ország megvédésére, — Mátyás szembeszállva a közhangulattal — továbbfejlesztette a Zsigmond által felállított telekkatonaságot. Hogyan? (Előbb minden 20 jobbágytelek után követelt egy lovas katonát a nemességtől, majd a tíz telkes nemest is egy lovas kiállítására kötelezte, a tíz jobbágyteleknél kevesebb vagyonú nemeseket pedig arra kötelezte, hogy személyesen szálljanak hadba.)

Ez a sereg azonban nem volt fegyelmezett, gyakorlata sem volt, így csak védelemre használhatta. Ezért szervezte meg Európában elsőnek a *nagyszámú állandó hadseregét*. Ez a hadsereg már támadó hadjáratokra is alkalmas volt, s utóbb a »*fekete sereg*« nevet kapta, és amely 30—40.000 *hivatásos katonából* állott. Zsoldjába fogadta Giskra cseh katonáit is. Seregének egy része páncélos lovas volt, de nagyszámban tartott könnyű lovas huszárokat, *gyalogosokat* is. Mátyás királyi zsoldos seregét *tűzérség* és *dunai hajóhad* egészítette ki.

(Bár ő rendszerezíti először a gyalogságot Európában, seregében a főfegyvernem még mindig a lovasság volt. Voltak már *puskásai is*, akiknek akkor még kezdetleges (kanócos) tűzifegyvere nem lehetett nagyhatású, s volt *tűzérsége* is, amely Nagy Lajos korában jelenik meg először hazánkban. Látjuk, hogy a reneszánsz a fegyverzetben is átmentet alkotott a középkor és újkor között: megteremtette a tűzifegyvereket, a későbbi főfegyvernemet: a gyalogságot, de még használatban vannak a lovagi kor összes fegyverei: az ágyúk mellett használják várostörőrnél a hajítógépeket és a vívótornyokat is.)

Mátyás király halála után a fizetetlen, fosztogató fekete sereget Kinizsi Pál verte szét. Éppen akkor omlottak össze az ország déli és nyugati védőbástyái, amikor a terieszkedő török nagyhatalom egyre jobban fenyegetett. II. Ulászló kora már az állandó hadseregeké, nálunk meg a honvédelem a Mátyás előtti hadrendszerbe hanyatlott vissza. II. Lajos uralkodása alatt hangzott el a következő jellemző kijelentés az egy (1518-i tolnai) gyűlésen: »Fegyver és törvény tartja fenn az országokat, Magyarországnak jelenleg se fegyvere, se törvénye«. Ez az út csak Mohácshoz vezethetett.

e) *A török hódítás kora.* Mohács után hadszervezetünk nagy változáson ment keresztül. A nyugati részre összezsugorodott királyság nem győzte a török elleni viaskodást, a király *idegen hadakat* rendelt az országba, amelyek idegen vezérlet alá tartoztak. Így került a magyar honvédelem ügye a *bécsi haditanács* kezébe. A török elleni védekezés feladatát elsősorban a *végpárok* látták el. Ezekben a magyar várakban nagy számmal voltak németek, spanyolok, vallonok, magyarok többnyire csak a kisebbekben húzhatták meg magukat. Ami nagyobb vár mégis magyar kézen maradt, az valóban »*hadi osko-*

lája" lett a magyar ifjúságnak. Találóan mondja ezidők haditudósítója, Balassa Bálint:

*Ó vőgbelieknek,
Ifjú vitézeknek
Dicséretes serege!
Kiknek e világon
Szerte szerént nagyon
Mindeneknél jó neve:
Mint sok fát gyümölccsel,
Sok jó szerencsével
Aldjon Isten mezőkbe!*

Mikor pedig sok hányattatás után ő is, mint aztán annyi vitéz magyar, bújdósásra adja fejét, hogy a hazát, amelyben nem lelte honját, elhagyja, így sóhajt fel:

*Ó, én édes hazám, te jó Magyarország!
Ki kereszténységnek viseled paizsát,
Viselsz pogány vérrel festett éles szablyát:
Vitézlő iskola! Immár Isten hozzád!*

Mivel a törökkel való hadakozás soha nem szűnt meg egy pillanatra sem, a végvárak fenntartására állandó adó kellett, a nagybirtokos nemések az állandó katonaság tartására *pénzt* fizettek. Bár a végvárak erősebbjeiben — mint már mondtuk — idegenek szolgáltak, ott mégis mindig csak magyarok harcoltak és pusztultak. A magyar-török élethalál küzdelem tanította meg őket a vitézi bátorságra, a halálig való önfeláldozásra, keresztény hitük és hazájuk védelmében. (Zrínyi Miklós, Dobó István, Losonczy István, Szondi György, stb.)

Az idegenből jött zsoldos hadakkal szemben *Zrínyi Miklós*, a költő és hadvezér az első magyar, aki *önálló nemzeti hadsereg* állítására ösztökéli a nemességet (Török Áfium.) hogy így, ezzel verje ki maga a törököt az országból, mert ha idegenek segítségére szorul, nagy árat fog fizetni érte...

„Fegyver, fegyver, fegyver kívántatik és jó vitézi elhatározás... Azért, magyarok, ezzel oltalmazzuk meg magunkat, avagy vitézül haljunk meg mindnyájan, mert nincs más választás... De miért kelljen elvesszünk, avagy kétségbe esnünk, míg csontjainkban velő, ereinkben vér, míg Isten menyországában a mi bizodalmunk lehet, míg karunkban kőpját, markunkban szablyát szoríthatunk?” — mondja minden idők magyar katonaeszményének fáklavívője.

f) A török kiűzése utáni idők hadrendszere. Azt az állandó hadsereget, amelyet Zrínyi sürgetett, az 1715-iki országgyűlés valóra váltja, de nincs sok köszönet benne: mert az voltaképen *idegen hadsereg* lett, amelynek csak egy részét alkották a ma

gyar ezredek. A (toborzott, vagy kötéllel fogott) hadsereg fenntartására a polgárság és a jobbágy-ság hadiadót fizetett, s a jobbágy gondoskodott a falvaiba szállásolt, többnyire idegen, katonaság élelmezéséről és mindennemű szükségletéről. Az állandó katonaság mellett fenntartották a nemesség személyes honvédelmi kötelezettségét is.

A szatmári békekötés után az egykor vitéz és daliás *kuruc huszárok* és *hajdúk* jórésze hazatért falujába; sokan azonban kibujdostak az országból s felajánlották szolgálataikat más államok hadseregének. „*Kit erre, kit arra sodortak a szelek*“. A kuruc harcosokat szívesen fogadták mindenhol, mert a magyar katona híret mindenütt ismerték. A „*magyar huszár*“ a XVIII. század végén már Európaszerte ismert fogalom volt, s a különleges huszáros harcmodort a külföldi hadvezérek is szívesen alkalmazták. Franciaországban már a század első felében is több magyar huszárezred alakult, és a század végéig felállított 12 ezred közül 6 teljesen magyar eredetű és magyar parancsnokok által vezetett ezred volt.

Különös jelentősége lett a magyar huszárnak Mária Terézia uralkodása alatt. Így az örökösödési háború idején, majd a héteves háborúban különösen *Nádasdy Ferenc* és *Hadik András* dicsőséges fegyvertényei emelkednek ki. A Napoleon elleni hadjáratoknak pedig *Simonyi* öbester volt legendás magyar huszárrja.

g) 1848 és az újabb fejlődés. Még 1848-ban sem volt Magyarországnek külön hadserege, mert, mint már másfélszázadon át, az ország lakosságából zászlók alá állított legénység a *császári-királyi hadsereg* részét alkotó magyar csapattestekbe került, ezek is csak részben állomásoztak hazánkban. Az ország határain kívül lévő csapatok helyett azonban az országban több osztrák, lengyel és olasz ezred állomásozott.

Az 1848 április 11-én szentesített törvények alapján Magyarország — az akkor még különálló — Erdélyben lévő császári-királyi katonaság a *magyar hadügyminiszter fennhatósága alá került*. Ez a létszám pedig 28 zászlóalj, 65 lovasszázad és néhány száz főnyi tűzérből álló sorhadbeli csapattest volt. Ezek a csapatok alkották a szabadságharc magyar seregének magvát. Ezek az erők azonban még a belső rend biztosítására is kevésnek bizonyultak, ezért *polgárőrséget* szerveztek, majd ezt követte a jobban szervezett „*nemzetőrségi*“ csapatok megalakítása. Ennek az újból életre hívott magyar haderőnek azután *Kisfaludy Károly* adott méltó nevet: *honvéd*, („*Élet korai*“ c. költeményében.) Így leti az 1848-i magyar fegyveres erő, a nemzetőrség „*honvédséggé*“.

A szabadságharcban a fiatal honvédség nagyszerűen kiállta a tűzpróbát: Európa egyik nagyhatalmának kiváló hadseregét kergette ki az országból. Hogy mégis elbukott, azt nem szabad a magyar honvéd rovására írni, hiszen tudjuk, hogy a

segítségül hívott orosz haderővel tudtak csak térdrekényszeríteni bennünket. Az elnyomatás korában ismét a császári hadseregbe osztották be a magyar legényeket.

Csak a kiegyezést követő időkben sikerült végre biztosítani a magyar honvédség megszervezését, amelynek már vezényleti nyelve is magyar volt. Másrészt azonban továbbra is megmaradt a közös hadsereg. Életbelépett az általános hadkötelezettség, ami azt jelenti, hogy minden magyar állampolgár férfi 21 éves korában sorozóbizottság elé került, s ha katonai szolgálatra alkalmas volt, vagy 3 évet szolgált a közös hadseregben (német vezénylés), vagy 2 évet a honvédségnél. A tengerészek ideje 4 év volt. A szolgálati kötelezettség különben 12 évig tartott s a tényleges katonai szolgálat kitöltése után még fegyvergyakorlatokra kellett bevonulniuk a katonáknak. Ezt a 12 évet követte a népfölkelői kötelezettség. Ennek korhatárát a világháború idején az 50. évig emelték föl.

A trianoni békeparancs hazánknak csak 35.000 főnyi katonaság tartását engedte meg, azt is önkéntes jelentkezés (töborzás) alapján hosszú (12 évi) szolgálati idővel. Megtiltotta a nehéz fegyverek, harci repülőgépek tartását is.

Katonai egyenjogúságunkat azonban 1938-ban mégis sikerült elismertetnünk. Azóta a nemzet áldozatkészsége helyreállította bámulatosan rövid idő alatt az erős magyar hadsereget, amely a területviszacsatolások és visszafoglalások idején is fényesen megállta helyét. Legutóbb pedig az orosz harc téren szerzett a dicső multhoz mindenben méltó hírnevet a magyar honvédségnek.

h) *Honvédségünk mai szervezete.* Láttuk, milyen hosszú volt az út, amelyet Árpád honfoglaló magyarjaitól a mai magyar honvédig megtettünk. Küzdelmes harcok, véres csaták, diadalok és hadi-hírnév jártak hőseink nyomában. Csakugyan elmondhatjuk, karddal szereztük meg hazánkat, s a kard erejével tartottuk meg! Most, hogy végre ideértünk, sorakoztassuk fel elénk a dicsőséges magyar honvédséget!

Erről szóló legújabb törvényünk (1939:II. t. c.) ismét életbeléptette az általános honvédelmi kötelezettséget. Ennek bevezető szavai szerint „A honvédelem a legszentebb állampolgári kötelesség, amelyet mindenkinek önfeláldozásig terjedő odaadással kell teljesítenie.”

1. A honvédelmi kötelezettség a *leventekötelezettséggel* kezdődik. Ennek célja az, hogy a magyar ifjúságot a katonai erényekben nevelje s a honvédelem feladataira testben, lélekben előkészítse. A leventekötelezettség a 12. életévtől a tényleges katonai szolgálatra való bevonulásig tart.

A *honvédelmi ismeretek* elsajátításának előkészítését szolgálja a hasonló című — legújabban bevezetett — tantárgy is.

2. A *hadkötelezettség* a 18. életévvel kezdődik és a 60. évig tart. Ebből tényleges katonai szolgálat 3 év (légvédelem

kivételével két év után a kiképzett katonák tartósan szabad-ságolhatók). A tényleges szolgálatot követi a tartaléki szolgál-at, mely időben fegyvergyakorlatokra hívják be a már kikép-zetteket.

3. *A honvédelmi munkakötelezettség* a 14-től 70. évig nem-re való tekintet nélkül mindenkre kiterjed; a honvédelem ér-dekében mindenki köteles testi és szellemi képességeinek meg-felelő munkát végezni. A honvédelmi kötelezettség kiterjed még más szolgáltatások kötelezettségére, és a *légoltalmi kötelez-ettségre* is.

A honvédelem legfőbb szerve mind békében, mind hábo-rúban a *Legfelső Honvédelmi Tanács*. Ennek elnöke a minisz-terelnök, esetleg az államfő, tagjai pedig a miniszterek és a vezérkar főnöke.

A magyar honvédségben megtalálhatók a mai harc kívánal-mainak megfelelő összes csapatok, amelyeket — fajtájuk és jellegük szerint — *fegyvernemek*-re és „*szolgálati ágak*“-ra oszthatunk.

a) *A gyalogság* a főfegyvernem, amely a legtöbb véráldo-zatot hozza, de amely a legtöbb dicsőséget is szerzi. Harcának lényege: fegyverei támogatásával előretör és az ellenséget köz-zelharcban küzdi le. Rengeteg golyószóró, géppisztoly, akna-vető, nehézpuska, páncéltörő ágyú, géppuska, gránátvető van a gyalogságnál. Igazi harcmodja a lendületes *támadás*, de ké-pes huzamosan is feltartóztatni az ellenséget. *Egyetlen fegyver-nemünk, mely önmagában is képes minden terepen, minden időben, egyaránt támadni és védeni!* Minden harci terv a gya-logtság működésére épül, mert csak ők tudnak valamely terü-letet *tartósan* meg is tartani. Kitűnő kiképzésükről és harcieré-nyeikről meggyőződhattunk a keleti harctéren folytatott sike-res támadó- és védekező harcuk alkalmával.

b) *A határőradások, hegyi csapatok* a gyalogság különle-ges alakulatai, akiknek feladata az ezeréves határok megőrzé-se, illetve akik a hegyvidékeken, a hegyi harcban képviselik alapfegyvernemünket. Nehéz és komoly szolgálat a *határőradá-szoké*. Szüntelen éberséget, leleményességet, elszántságot kíván már a békeszolgálat is. Háború esetén pedig elsőnek rontanak az ellenségre, vagy védik a határt az ellenséges támadástól. A magános portyázások órájában büszkén gondolnak arra ezek a keménykötésű, *kakastollas* fiúk, hogy az ő feladatuk milyen szép: őrzik a hazát, a szó legnemesebb értelmében!

A hegyicsapatok különleges felszerelésű és kiképzésű gyalogosok, akik az égbenyúló hegyeken végzik nehéz szolgál-atukat. Harcaikat kisebb csoportokban vívják és ha napokig nem is jut el hozzájuk újabb parancs, akkor is tudják köte-lességüket. Itt jut igazán szerephez az egyéni rátermettség, a szívósság és találékonyság. Télen sítalpat kötnek és úgy har-

colnak. Ősi jelszavuk: „*Innen egy tapodtat sem!*” Jó kezekben vannak a magyar hegyek!

c) *A gyorsfegyvernem* a mai idők követelte „*vidám*” csapat. Ló, kerékpár, páncéljármű, gépkocsi: minden van benne. Mikor, melyik terepre, mi való — minden feladatra van gyorscsapatunk!

A *gépkocsizógyalogság* terepjáró gépkocsijával közelíti meg az ellenséget. Gyorsan és merészen igyekszik az ellenség oldalába, hátába kerülni, hogy bekerítse. A kerékpárosok zajtalanul suhannak a végtelen utakon. Merész fellépésükkel meglepik az ellenséget, gyors megjelenésükkel felborítják annak minden számítását. *Lovasságunk* világhírű. Nincs párja a lovascsapatok között a *magyar huszárnak!* Kitartó lovaglással, fordultatos, rajtaütésszerű támadásokkal szüntelenül nyugtalanítják az ellenséget és különösen a biztosító- és felderítőszolgálatban kiválóak. *Páncélosaink* már nem egyszer bebizonyították, hogy ebben az új, félelmetes harceszközben is kiválóan megállják helyüket. Ellenállhatatlanul, mindent elsöpítő rohammal rohannak az ellenségre. *Páncélosgépkocsikkal* felderítik az ellenség helyzetét, hogy azután a *harckocsik* legázoljanak minden ellenállást. Géppuskák, nehézpuskák, sőt kisebb ürméletű ágyúk is vannak egy-egy harckocsiban. Félelmetes a tűzerejük! A *páncéloponatok* a vasútvonal mentén harcolnak, itt segítik elő a többi fegyvernem harcát. A *motorkerékpárosok* nemcsak a jelentéseket viszik, parancsokat továbbítják, hanem mint önálló, harcra kész csapat is kiválóak. Búzavirágké a gyorscsapatok hajtókája.

d) *A tűzéréség.* A harcot hatalmas tűzerejükkel vívják. Joggal számít támogatásukra minden fegyvernem: a magyar tűzerek mindig derekasan helytállnak. Fáradhatatlanul követik a többi csapatot, hogy megnyitva tüzüket, szétromboljanak minden ellenállást. A *légvédelmi tűzéréség* legnagyobb ellensége az ellenséges repülőknak. A kiváló, magyar találmányú „*lőelemképzővel*” pontosan és biztosan veszik célba a repülőgépeket és a magyar légvédelmi ágyúk és gépágyúk csövén nem egy fehér karika bizonyítja, hogy el is találják őket!

Akár lovon, akár motoron jár a pirosajtós magyar tűzér, mindenütt csak elismerést szerez a magyar katonának!

5. *A repülők* az új háború félelmetes fegyverneme. A pontosan célbataláló *bombázók*, a biztos híreket szerző *felderítők* vagy a fürge és rettenthetetlen bátorságú *vadászok*, egyaránt a levegő hősei! Az *ejtőernyősökről* a Délvidék felszabadításakor hallott hírt a világ. Haláltmegvető bátorsággal rohanták meg a levegőből a fontos, messze elől fekvő hidakat és tartották azokat gyorscsapataink beérkezéséig. Kemény és nehéz béke-szolgálatuk is, hát még háborúban. Jelmondatuk jellemzi őket legjobban: „*Az ejtőernyős honvéd a halálfélelmet és a hadifogságot nem ismeri!*”

e) *A műszakiak* korszerű felszerelésükkel, elsőrangú szak-képzettségükkel biztosan támogatják a többi fegyvernemet. Ezek az acélzöldhajtókás *utászok* végzik a folyóátkelés nehéz művészetét, ők folytatják az aknaharcot és az aknafelszedést, lángszórósaink is félelmetes csapatok. Állást építenek, utat rendbehoznak: valóságos czeremesterek! *Hidászaink* előtt nem akadály semmiféle lerombolt híd vagy széles folyó: egy-kettő-re kész az új híd és ők csodálkoznak a legjobban, hogy ezen más csodálkozik. *Vasútépítő* csapataink munkáját megírgyelhetné a világ akármelyik vasútépítő társasága! Gyorsaság, pontosság, ez a jelszavuk! A harc egyik legfontosabb tényezője a megbízható összeköttetés. Hogy mindig, mindenki, minden parancsnokával beszélni és érintkezni tudjon: erről gondoskodnak a *híradók*! Távbeszélővonalat époly gyorsan és jól készítenek, mint ahogy kezelik a rádiót, fényszórót, fénytávbeszélőt és a híradók sokféle egyéb eszközét. De nem riadnak vissza a harctól sem: mert az összeköttetésnek mindig meg kell lennie!

f) *A folyamőrök* a haditengerészet ősi hagyományait őrzik. Legutóbb a délvidéki harcokban bizonyították be, hogy milyen jól tudják támogatni a szárazföldi hadműveleteket. Felszedik a folyami aknákat, biztosítják a folyami hajózást és őrnaszádjaik villámgyorsan előretörnek a legnagyobb el-lenséges tűzben is.

g) *A szolgálati ágak*. Azonban nemcsak a harcos erő szük-séges a csata megvívásához, hanem a lőszert-, élelmet-, *benzint szállító csapat* is. Erről gondoskodik az *anyagi szolgálat*. Hat-talmas szervezet ez is. Táborisütődék, utánszállító kocsik és gépkocsioszlopok, javítóműhelyek gondoskodnak a harcoló csapatok minden szükségletéről. A honvédek *egészségére* ügyel a kitűnően képzett honvéd orvosok kar. Korszerűen felszerelt kórházak, sebesültszállító vonatok és gépkocsik hatalmas tö-mege, jól kiképzett egészségügyi katonák sietnek a sebesült vagy beteg honvéd segítségére.

De ki tudná felsorolni valamennyi szolgálati ágat, ami mind-mind ennek a nagy-nagy gépezetnek, az ország biztonsá-gát őrző derék magyar honvédségnek biztos, állandó működé-sét biztosítja.

Ki teremtetten meg ezt a hatalmas, szinte beláthatatlan szervezetet? Kinek köszönjük azt, hogy a trianoni sivár élet-ből, abból a 35.000 főnyi kis csapatból ilyen pompás, minden kíváncsúnak megfelelő korszerű honvédségünk fejlődött? Annak a *Legfelsőbb Hadúr*nak, aki Szegeden megindult ma-roknyi — de *nemzeti hadseregével*, hogy a rombadöntött or-szágot újjáépítse és gyarapítsa. Gondoljunk most Rá hódolat-tal, tisztelettel, lelkünk egész szeretetével. Azt, hogy ma még nyugodtan alhatunk, dolgozhatunk, Kormányzó Urunknak kö-szönhetjük! Az Ő akarata és állandó gondoskodása hozta lét-

re, teremiette meg szinte a semmiből ezt a nagyszerű magyar honvédséget, amely minden magyarnak legfőbb büszkesége.

Énekeljük el a szabadságharc híres *Klapka-indulóját!* (Ének.)

III. ÖSSZEFOGLALÁS. Amióta az ősmagyar lovas áthágot a Keleti-Kárpátok bástyáján s nyeregből szállva megtelepedett a Tisza—Duna áldott rónáján, amióta a honszerzés és nemzetalapítás nagy műve elvégeztetett, az elmúlt évezred során a magyarságnak állandóan meg-megújuló harcot kellett vívnia a haza, a nemzet *megtartásáért*.

S bizony, talán ez volt a nehezebb feladat.

A magyar kard nem sokat pihenhetett hüvelyében, s amikor egyik markunkban az eke szarvát szorítottuk, másik kezünket akkor is mindig ott kellett tartanunk a kard markolatán.

Harcoltunk magunkért és harcoltunk Európáért. Az isteni Gondviselés akarta így, és nemzeti hivatástudatunk parancsolta, hogy az a nép, amelynek bölcsője talán ott ringott valahol a messzi Kelet végtelen szteppén, s amely hajdan mindent elsodró vágtaival tört a gazdag Nyugat csábító kincsei felé, később ez a nép váljék ugyanannak a Nyugatnak legelszántabb, legtöbbet vérzett védelmezőjévé minden keletről vagy délről jövő támadás ellen.

Amióta első szent királyunk a magyar lélekbe ültette Krisztus igéjét, történelmi sorsunk és elhivatottságunk a *krisztusi kereszt és a magyar kard örök egymásrataltságában* kristályosodott ki. Ettől kezdve ez az ország sohasem lehetett tárt kapu a Kelet felől fenyegető önkény és elnyomás előtt; ez a nemzet történelmi hivatásként vállalta az őrtálló szerepét a keleti veszedelmek ellen.

Bebizonyosodott azonban ennek az évezrednek során az is, hogy bár hittel és jámborsággal, kereszténységgel, vallással és alázatossággal bele lehet illeszkedni az európai népek keresztény közösségébe, egy nemzet számára — fájdalom — nemcsak ezek adják a teljes biztonságot, hanem annak a *kardnak* a súlya és élessége is, amelyet kezében tart, és annak a *lelki elszántságnak* az ereje, amellyel azt a kardot a maga életének, érdekeinek és értékeinek védelmében használni hajlandó és használni képes. Nyilvánvaló lett, hogy a *magyarság Európa ezen veszélyes területén csak addig tarthatja fenn magát minden műveltsége, kereszténysége mellett is, amíg a fegyvert a kezéből ki nem ütik, s lelkéből a katonai gondolkozást, a katonai erények tisztaságát ki nem pusztítják*. Ezért kellett a múltban, s ezért kell ma és a jövőben is mindig kemény marokkal szorítanunk azt a kardot, amellyel nemzetünk szabadságát, függetlenségét, épségét és Európa helyzetét megvédelmezzük.

A tábla és füzet képe az óra végén:

A hadügy fejlődése.

(Összefoglalás.)

A honfoglaló magyarság hadrendszere. (Fejlett.)

Az Árpád-királyoké. (Királyi és nemesi.)

Az Anjouk és örökösüké. (Bandériális, telekkatonaság.)

A Hunyadiak koráé. (Zsoldos, állandó zsoldos sereg.)

A török hódítás koráé. (Végvárok, idegen zsoldosok.)

A török kiűzése utáni időké. (A magyar huszár! Közös hadsereg.)

1848 és az újabb fejlődés. (Nemzetőrség = honvéd. Közös hadsereg, honvédség: Trianon = 35.000; Nemzeti hadsereg =

Horthy Miklós; magyar királyi honvédség).

Általános hadkötelezettség.

Honvédségünk mai szervezete.

A kereszt és kard tartotta fenn hazánkat!

Vicsay Lajos

A németnyelvi olvasmányok visszhangja tanulóink lelkében.

A legújabb kor pedagógiai mozgalmai már a századforduló óta a régi pedagógiai gondolkodás hagyományos rendje ellen irányulnak. Valóságos forradalmi jelenségek mutatkoznak azóta a pedagógia terén, mint egykor Rousseau felléptével. A XIX. században Herbart és követői után a rousseau-i gondolatok egyik legjelentősebbje, a *gyermek természetének figyelembevétele* a túlzó módszerkérdéssel szemben egészen háttérbe szorult.

A századfordulón a svéd *Ellen Key*-nek kellett jönnie (*Das Jahrhundert des Kindes*), hogy forradalmi elveivel olyan lázba hozza a pedagógusokat, mint annakidején a naturalista nevelés terén nagy elődje. Nyomában a hasonló szellemű iratok egész raja keletkezett, amelyek mindegyike megegyezett abban, hogy a fennálló nevelési rendszert és pedagógiai gondolkodást teljes mértékben elítélte.

Ha szertelenségei miatt pozitív eredményt nem is hozott ez a mozgalom, mégis sok új pedagógiai irány, korszerű pedagógiai gondolkodás számára előkészítette a talajt. Széles körben és sokat emlegetett jelszavával — *Pädagogik vom Kinde aus* — termékeny mozgalmak megindítójává lett.

A gyermek önértékének, a nevelésben a gyermekből való kiindulásnak a gyermeki egyéniséghez való alkalmazkodásnak hangoztatásával kezdeményezője lett a gyermeki lélek éppen

pedagógiai szempontból való széleskörű tudományos vizsgálatának. A pedagógiai pszichológia és ennek válfaja, az experimentális pedagógia, majd a már tisztuló célkitűzéssel és eszközökkel dolgozó *gyermek- és ifjúságtanulmány* ennek az újra életrehívott rousseau-i naturalizmusnak árjában született meg.

Minden tudományos kutatás exaktságra törekszik. A pedagógia a századforduló óta törekszik exaktságra. Erre lehetőséget a gyermek testi és lelki életében, fejlődésében, szellemének rendes vagy rendellenes működésében mutatkozó törvényszerűség megismerése ad.

Részint a pedagógiai neonaturalizmus, részint a nyomában meginduló új kutatások eredményeképpen különösen a háború utáni pedagógiában kivirágoznak a legkülönbözőbb néven azok az új iskolák, amelyek mindegyike sokat rejt magában a megújódott rousseau-i gondolatból: *Pädagogik vom Kinde aus*. Ebben a szellemben fejlődik ki a *cselekedtető vagy munkatánítási elv*, amely rövid idő alatt az egész világon meghódítja az iskolát.

Az új iskola, új nevelés kifejezéssel a hagyományos Herbart-féle iskolától és neveléstől eltérő iskolát és nevelést jelöli a pedagógia. Ez alá a gyűjtőfogalom alá tartoznak a századvégtől napjainkig létesített, a régi iskolától szervezett és módszer tekintetében többé-kevésbbé, sokszor azonban gyökeresen eltérő iskolák és nevelőintézetek. Ilyenek Reddie 1889-ben Abbotsholme-ban létesített New-schol-ja, Lietz Landerziehungsheim-je, a Lay-féle Tatschule, Kerschenssteiner Arbeitsschule-ja. Claparède az egyéniségre szabott iskoláról, Bovet a cselekvő (tevékeny) iskoláról, az olaszok derült és vidám iskoláról, Wyneken és Geheeb szabad iskolaközségről (freie Schulgemeinde) beszélnek. Németországban különösen sok elnevezéssel találkozunk: Schullandheim, Lebensschule, Erlebenisschule, Gemeinschaftsschule, Produktionsschule, Aktivitätsschule. Új iskolák számba mennek a Montessori-, Decroly-, a Dalton-, a Winnetka-, a Jena-terv és más rendszer szerint vezetett iskolák. Az új iskolák szélsőséges állásfoglalásukkal nem egyszer elvetik az előírt tantervet, az órarendet, az osztályrendszert és főleg a *növendék természetes (spontán) fejlődését, érdeklődését, kezdeményezését és szabad tevékenységét veszik alapul*.

A mi iskolánk nem lesz túlzásaiban is az említett új iskolák értelmében reformiskola. De reformiskolának kell lennie abban a tekintetben, hogy a benne tanító tanárok fokozottan figyelembe veszik a *gyermeknek, a tanulás alanyának a természetét, egyéniségét, kívánságait*, sajátos, a mi, felnőttekétől teljesen különböző világát, amit hosszú évszázadokon át elhanyagoltak. Mint tanárok életet, elevenséget, érdekességet, életközelséget viszünk a tanításba. Az iskola más világ ugyan mint maga az élet, mégis sokat belevisz az életből. Megtalálja a kap-

csolatot a mával, a mindennapi kérdésekkel. Ilyen értelemben újításokat valósít meg, de nem célja a mindenáron való újítás. A pedagógiai neonaturalizmus sok szertelensége érthető, hiszen minden reformtörekvés szélsőséges és radikális. Azóta a túlzások lehiggadtak, az új irány kiforrott és el kell ismerünk, hogy sok értékes eszmével gazdagította a pedagógiát és magát a didaktikai gyakorlatot is eredményesebbé tette.

Mit jelent mármost a mi számunkra az ő jelszavuk: *Pädagogik vom Kinde aus*? Azt parancsolja számunkra, hogy *vegyük figyelembe a gyermek természetét, a felnőttekétől különböző szellemi világát, érdeklődését, lelki igényeit és azt, hogyan válaszolnak arra, amit számunkra a tanítási órán nyújtunk*. Rá kell találnunk arra, hogy mi fogja, mi ragadja meg őket, mivel tudunk rájuk hatni, hogyan alakíthatjuk szellemüket és egész egyéniségüket értékeket felismerő és megvalósító személyiséggé.

Az oktatómunka kétoldalú szellemi tevékenység. A tanár részéről a kellő előkészületen alapuló tárgyi tudás és az átadás módja döntő jelentőségű. A tanuló szempontjainak a figyelembevétele nem kevésbé fontos. Ezek közül arra vonatkozólag végeztem kísérletet, hogy milyen természetű anyag és hogyan ragadja meg tanulóinkat, hogyan hat rájuk. A németnyelvi olvasmányok álltak a vizsgálat középpontjában. A tanulóknak egymástól függetlenül írásban arra kellett felelniök, hogy *melyik olvasmány tetszett nekik legjobban, mi tetszett benne és miért*.

Vizsgáljuk meg osztályonként a tanulók feleleteit. Ezekben a megnyilatkozásokban a tanulók én-je, szubjektív állásfoglalása tükröződik. Megállapításaik, értékeléseik nem egyszerűesek, néha hiányosak. Mégis *objektív értékük van*, sokat mondanak számunkra. Sokirányú és értékes következtetésekre adnak alkalmat. Rávilágítanak tanulóink egyéniségére, érdeklődésére, szellemi képességeikre, tudásukra, de ezen felül sokszor hozzájárulnak tanulóink egész lelkének, érzelmi és törekvéseleményeinek a feltárásához is.

Vegyük először *az első osztályosok feleleteit*. (A legjobban tetsző olvasmányok címét, a tanulók megállapításait, helyenként az olvasmány főbb tartalmi elemeit megvilágítás céljából közlöm. A zárójelbe tett szám a tanulókra vonatkozik, ahányan az illető olvasmányt választották. Tankönyv: Lux—Altai: Haus und Schule. I—IV. Bp. 1930—33.) — Theodor und Therese kommen zu uns (2). Tivadar becsapta barátját és jól nevetett rajta. — Az olvasmányokban a gyermekek délutáni társasjátékáról van szó. Találást játszanak. Was habe ich in der Hand? De senki sem találja el, és ezen mulat a kérdező. A gyermeki természethez közel áll a játékoság, a tréfa. Az ilyen olvasmány meg tudja fogni a gyermeki szíveket és érdeklődést vált ki. — Egy másiknak a Morgen wird Sonntag sein c. olvasmány

tetszett (1). Azért, mert a kisgyermeknek segítettek az édesanyjuknak vasárnap délelőtt az ebédkészítésnél. — Az, amelyben az erdei kirándulásról van szó. Én is szeretek kirándulni (4). A kirándulás a felszabadulás érzésével jár. Hogyne lelkesednék érte! — A szénakaszálás és gyűjtés. Mert már én is gyűjtöttem szénát. Egy másiknak is ez tetszett. Mert a szénában képzeltem magam. — Több tanulónak a 13. gyakorlat tetszett. Azért, mert arról szól, hogy a torna tanár úr vezényel, masírozunk és játszunk. Ez azért tetszett legjobban, mert játszottunk, labdázunk és szabadgyakorlat is volt (5). — Wir kamen zum Stall (9). Feltűnően sok tanulónak tetszett. Az istállóban voltunk. Lovak, tehenek és egy kiscsikó is volt ott. De a csikó nem engedte magát megsímogatni. — A 36. gyakorlat, mert a számtan óráról van benne szó és én szeretem a számtan órát. — A 17. gyakorlat, mert virágról szólt (2). — Mailied. Mert a tavaszról van benne szó (2).

A feleletek értékelésénél figyelembe kell vennünk azt, hogy tanulóink kisemberek gyermekei, akik a mindennapi élettel lépten-nyomon találkoznak. Sok közülök az alsóvárosi fölmíves lakossága körében él, sőt édesapja is az. Az első osztály olvasmányanyaga túlnyomó részben konkrét vonatkozású. Így természetes tárgyi érdeklődés nyilatkozik meg a németnyelvi olvasmányok iránt. Fényt vetnek ezek a megnyilatkozások *tanulóink egyéniségére, játékosságára, segítőkészségére, tréfaszeretetére, mindarra, ami érdekli őket, amivel szívesen foglalkoznak.* Az első osztályban túlnyomó részben a mindennapi élet jelenségeivel találkozik a tanuló. A tankönyv jól szerkesztett voltát bizonyítja, ha meg tudja ragadni a gyermeki szíveket, az ő világukból merít, az ő számunkra van mondanivalója. Nagy szó az, ha csak egy olvasmány is különösképpen a tanuló lelkéhez szól. Ez kulcs ahhoz, hogy a többi számára is megnyerjük.

A *második osztályban* is figyelemreméltó válaszokat kaptam. — Die lustige Geschichte (13). Azért, mert a kisnyúl megharapta az orrát. Mert a kisnyúl nem tojásból lesz. Ezek a feleletek a leggyakoribbak. A történet főmotívumai: apám vett egy házat, a házban van egy kert, a kertben egy fa, a fán egy lyuk, a lyukban egy tojás, a tojásban egy kis papagáj. Ugyanezek a motívumok ismétlődnek mult időben a *második részben*. A végén variálódik a cselekmény: a tojásban tojássárgája van, ebben egy nyúl, amely az orrodba harap. A visszatérő elemek könnyűvé tették az anyag megjegyzését. A végén levő fordulat pedig megneveztette őket. — Der praktische Engländer (4). Kalapját elviszi a szél, amikor utazás közben az ablakon kihajol. De ő a legnagyobb nyugalommal utána dobja kalapdobozát is. Utitársai kinevetik. Ist der Hut zum Kuckuck! Ámde a praktikus angol okosan gondolkodott. A kalapot megtaláló

pályaór mindkettőt visszajuttatta gazdájához. — Das Dorf. Azért tetszett, mert én is falun lakom és szépen le van írva. — Der Frühling (2). A szorgos méhek mézet gyűjtenek. — Gedenket der Vögel im Winter (2). Azért tetszett, mert segített a környörgő madarakon. Mindkettőben etikai mozzanat ragadta meg a tanulót. — Das Ackerfeld. Egy tanyasi tanuló válasza. Leírta a magyar földműves munkáját. — Karls Vater läßt ein Haus bauen. Azért tetszett, mert jól tudom elmondani. Ime, a tanulónak a tudáson érzett öröme megszépíti, megkedvelteti vele a legprózaibb, konkrét olvasmányt is.

Amint a feleletekből kitűnik, a második osztályban a tanulók lelki igénye emelkedik. A mindennapi élet körén túl *megragdaja őket a tréfás, elmés történet. Fontossá lesz már a cselekmény szövése, a tartalmi mondanivaló. De az erkölcsi érzék és az érzelmi hatások elmélyítésében is hálás feladatot teljesítenek a németnyelvi olvasmányok.* A nagyfokú szubjektivitás is jellemző ebben a korban. Az a fontos, amit neki jelent az olvasmány.

A harmadik osztályban a tanulók érdeklődését főképp a *történetek* váltották ki. — Die kluge Maus (5). Mert nagyon okosnak tartotta magát és életével fizetett érte. — Der kluge Richter (7). Külön említést érdemelnek az egyes válaszok. - Mert a bíró leleményesen megbünteti a gazdag embert. Az igazság mindig győz. - Mert kitűnik belőle az igazság. Amit megígérünk, azt meg is kell tartani. - Mert tanulságos és érdekes. A gazdag ember meg akarta fosztani a becsületes magtalálót száz tallérjától. De az okos bíró átlátott a gazdag tervén és mind a hét-száz tallért a megtalálónak ítélte. - Bonyodalmas olvasmány. Az igazság diadalmaskodásával és a rossz szándék bukásával végződik. - Rámutatott az olvasmány arra, hogy milyen a gonosz ember agyafurtsága. — Der Wolf und der Kranich (1). Mert sokat lehet belőle tanulni. A daru kihúzza a farkas szájából a csontot. Midőn a jutalmát kéri, az azt mondja, hogy örüljön, hogy még él, mert leharaphatta volna a fejét. Undank ist der Welt Lohn. — Die Grille und die Ameise (5). - Azért tetszett, mert a hangya megbüntette a tücsköt. Nem adott neki élelmet. Ha mi is így csinálnánk a lusta emberekkel, akkor nem lenne naplopó. Aki nem dolgozik, az úgy jár, mint a tücsök. — Der Bauer und sein Sohn (5). - Tanulsága, hogy ne hazudjunk, mert a hazug embert könnyebb utolérni, mint a sánta kutyát. (A nagyotmondó parasztfiú esete, aki világjártából visszatérve azt mondja édesapjának, hogy akkora kutyát látott, mint az ő legnagyobb lova. Az apa fejét csóválva azt mondja, hogy sok csodálatos dolog van a világon. Így a közelben van egy híd, azon egy kő. Aki hazudik, belebotlik és a lábát töri. A fiú gondolkodóba esik. Csak akkora volt a kutya, mint egy ökör, egy borjú. Végül bevallja, hogy nem volt nagyobb mint a többi ku-

tyák). - Azért tetszett, mert láttam, hogy az apa milyen okosan vezette rá a fiát, hogy nem szabad hazudni. — Die traurige Geschichte vom dummen Hänschen. - Mert megtudtam, hogy hogyan jár az a gyermek, aki nem szeret dolgozni. — Königswahl der Vögel (1). Az volt érdekes, hogy az ökörszem hogyan hagyta el a többit a repülésben és így a madarak királyává lett. — Die Frösche von Goethe (1). A békák a tóban a jég alatt megígérték, hogy tavasszal, ha ismét a víz felszínére kerülnek, úgy fognak énekelni, mint a fülemilék. De mikor rá került a sor, továbbra is kuruttyoltak. Olyanok, mint a hangoskodó emberek. Többet ígérnek, mint amennyit megtenni tudnak.

A feleletek szerint ezen a fokon *uralkodó jelleget nyer az etikai tartalmú olvasmány* iránti érdeklődés. A mindennapi élet, a konkrét valóságok háttérbe szorulnak. A tanuló feszült figyelemmel követi a történet cselekményét. Embereket, életeket lát maga előtt. Az állatmesék is emberi vonatkozást nyernek nála. Mindegyikkel kapcsolatban állást kell foglalnia. Az olvasmány mélyebb mondanivalóját megérti, magára és környezetére vonatkoztatja. Ez lelki fogékonyságára és egészséges erkölcsi felfogására vall.

A jellem, az erkölcsi felfogás kialakítása szempontjából nagy jelentőségük van ezeknek az olvasmányoknak. Az az olvasmány, amely különösképpen megragadta a tanuló figyelmét, amelynek legtöbb mondanivalóját a maga számára kiérezte, *nem vész el nyomtalanul lelkéből*, hanem hosszú éveken, talán egy egész életen át elkíséri. Eleven példa, élő valóság marad mindenkor egy-egy ilyen erős, serdülőkori olvasmány alapján nyert benyomás.

Negyedik osztályos tanulóimat is megkérdeztem erre vonatkozólag. — Az év végén az erdő életét megszemélyesített. könnyű, kedves meséjű olvasmánysorozat keretében tárgyaltuk Johannен Trojan: Abenteuer im Walde. Erről így nyilatkoztak tanulóim (10). Eine gute Unterhaltung. Ez az olvasmány valóban jó mulatság volt számomra. Már a szereplők is mulatságossá teszik az egészet. A tücsök, a hangya, a jánosbogárka, a csiga és a többiek érdekes szereplői ennek a történetnek. Különösen mikor a házigazda hazajött és a víg társaság között nagy riadalmat keltett. A tücsök egyik ájulásából a másikba esett. - Azért tetszett, mert ebből az olvasmányból megismertem az erdő életét egy kis mesébe foglalva. Tele volt vídám, ötletes fordulatokkal. Az egészben a negyedik rész tetszett legjobban, amikor a béka a mulatozók közé toppan. Az ijedtséget nagyon jól adja elő az író. — Mein Vaterhaus (2). Mert a költő leírja a szülői ház iránt való szeretetét. Nekem ebben az évben Mein Vaterhaus c.költemény tetszett legjobban. Azért, mert Wiedemann kiváló német költő és át tudta hatni lelkemet, szinte megtanított szülőházamat szeretni. — Goethes italienische Reise (1).

Mert szépen leírja itáliai utazását. — Die Buchdruckerkunst (1). Mert megismertem belőle a könyvnyomtatás feltalálását. Itt tehát egy komoly tartalmú, ismeretközlő olvasmány ragadta meg a tanuló figyelmét. — Meine Kindheit. Ezt jól meg is tanultam. Azért tetszett, mert a szerző épp oly élethűen állítja elénk a gyenge kisgyermekét, mint amilyen minden ember kiskorában. — Nekem a Budapestről és Magyarországról szóló olvasmányok tetszettek. Azért, mert ha egy német embernek hazám, fővárosunk nevezetességeit akarnám elsorolni, tudjak beszélni valamit. Ime, a gyakorlatiasság, meggondolás, máskor a gyermekkorra való visszaemlékezés mint játszik bele az érdeklődésbe. — A harmadik osztályban tanult Der kluge Star (1)! Ahogy az okos seregély segített magán. — Die große ungarische Tiefebene. A nagy magyar alföld szépen van leírva. A magyar szántóföldről, az aratásról és a földműves magyarról van szó. Ezért tetszett a legjobban. Itt a magyar vonatkozás ragadta meg a tanulót. A németnyelvi köntös alatt a hozzá közelálló magyar viszonyok érdeklik és keltenek tetszést benne. — Én a második osztályban olvastam a Csili Csali Csalavári csalafintaságai c. könyvét. Ez a könyv nekem nagyon tetszett. Különösen az a rész, amikor a róka koma iskolát nyitott és megette a nyúlfiókákat. Goethe életével és műveivel kapcsolatban volt szó Reinecke Fuchis c. állateposzáról. A második osztályban osztálykönyvtári könyvként olvasták és most újra megbeszéltük. Fordításai: Benedek Elektől és Móra Ferencről. — Die Mutter. Egy édesanyjáról és egy fiúról van benne szó. Ez az olvasmány bennünket a szülők szeretetére int. Ha betegek vagyunk senki más nem ápol és nem hajol az ágyunk fölé, mint édesanyánk.

Mit bizonyítanak ezek a feleletek? Azt, hogy *minden tanulót megragad egy-egy olvasmány, az olvasókönyv mindegyikük számára tartalmaz mondanivalót.* A jól szerkesztett tankönyvből szívesen tanul a tanuló, különösen akkor, ha az olvasmányok feldolgozási módja is megnyerte őket. A serdülőkor viharzónájába kerülő tanulót éppen az érdeklődését lekötő jó olvasmányokkal tudjuk megtartani. Egy új, ismeretlen világ tárul fel most előtte. Érdeklődése önmagára irányul, de egyáltalán messze kiterjed. Az ügyesen szerkesztett németnyelvi olvasókönyv változatos olvasmányai is tápot adnak az utóbbinak. Érdeklődését leköti a hosszabb terjedelmű történet, de sokat jelent egy-egy ismeretközlő, eddigi tudását gyarapító olvasmány is. Az érzelmek szerepére vet fényt, hogy milyen szívesen emlékezik vissza gyermekkorára, édesanyjára, a szülői házra. A gyermekcipőkből már kinőtt, de még bizonytalanul jár a serdülőkor új világában és ezért örömet tér vissza a gyermekkor jól ismert birodalmába.

Megkérdeztem arra vonatkozólag is tanítványaimat, hogy

mi tetszett jobban, az olvasmány-e vagy a vers és melyiket könnyebb tanulni. Szándékosan vettem ezt a sorrendet. Tekint-sünk át az erre kapott feleleteket!

Az első osztályban kapott feleletek megoszlása a következő: a) A vers szebb és könnyebb: 17. b) Az olvasmány szebb és könnyebb: 4. c) A vers szebb, de az olvasmány könnyebb: 3. d) Az olvasmány szebb, de a vers könnyebb: 3. e) Érték-telen: 2. — Nézzük ezután az általános séma után az egyes tanuló feleletét, a megokolásokat! - A verset azért szeretem, mert szakaszokban van és hamarabb lehet megtanulni. - Az érdekes verset. - A vers tetszett legjobban. - A verset könnyebb meg-tanulni. Ez a felelet ismétlődik a válaszokban. Mi lehet az oka, hogy annyi tanuló ezt a választ adta? Az első osztályos tanu-lót a hatásos külső, a kötött forma jobban megragadja. A jól megtanult vers biztonságérzettel tölti el. A tudásnak, a szép felmondásnak örül és maga is élvezi.

Elenyészően kevés azoknak a száma, akiknek az olvasmány tetszett jobban. Az egyiknek az az olvasmány tetszett, amely-ben a baromfiudvarról tanultunk. Itt az ismert élmény hatása játszott közre és győzött a verssel szemben. De láttuk, hogy akad olyan tanuló is, akinek az olvasmány tetszett ugyan job-ban, de azért a verset szívesebben és könnyebben tanulja. Ugyanez az eset fordítva is előfordult.

Már másként alakulnak a második osztályban. a): 16. b): 9. c): — d): 1. e): 2. Itt már erősen megoszlának a vélemények. Ez a tanulók fejlettebb értelmi képességeivel hozható kapcsolatba, valamint azzal, hogy már ismerős számunkra a német nyelv, bátrabban, szabadabban mernek nyilatkozni kötetlen-, próza-formában. Érdeklődésünkre tarthatnak számot az olvasmány mellett kiállók megnyilatkozásai. - Az olvasmányt szeretem az-ért, mert ha megtanulom a szavakat, tudok magyarázni. Az ön-állóságra törekvés jele ez. A tanuló szabadságra törekvő termé-szete keres utat. - Az olvasmányt jobban szeretem azért, mert az egy történet. - Mert csak a lényeget kell megtanulni és nem szóról-szóra. - Az olvasmányt, mert egyszerűbb és könnyebb. — Mert könnyebben lehet megérteni és nincsenek benne nehéz szavak, mint a versben. - Mindezekben a feleletekben sok találó megállapítás rejlik és rávilágítanak az illető tanulóra.

De azért itt is akad a versnek sok híve. - A verset szere-tem, mert szép és könnyű. - Mert ritmusa van, rímel, azért könnyebb megjegyezni és rövid. - A verset, mert szóról-szóra kell megtanulni. Ennek a tanulónak kell a kötöttség, a zárt, változtatás nélküli nyelvi forma. - A verset, mert szebb, élvezetesebb. - A verset, mert jobban összefüggő és rövid. - Fon-tos a tanuló szempontjából, hogy ne legyen túl hosszú a meg-tanulandó anyag. - Mind a kettőt. a verset azért egy kicsivel jobban, mert rövidebb és könnyebb.

Az olvasmányokat már több tanuló választotta. Az ismétlődő érvek: érdekes történetet mond el, könnyű, nem kell szószerint megtanulni. A versre: könnyű, szép, ritmusos, rímek, rövid.

Még a *harmadik osztályban* is sok tanuló a *vers híve*. a): 17. b): 8. c): —. d): —. A verset tanulom szívesebben, mert a rím a verset könnyűvé teszi. — Mert rímekből áll, ritmusa van, ami sokszor (!) szép. — Mert rövidebbek a mondatok, szépen rímelenek a sorok és így könnyebb megtanulni. — Mert a sorok vége rímek és így jobban megmarad a fejemben. Egy gyenge tanuló felelete. Nála az értelmes tanuláshoz sokkal nagyobb segítséget jelent a vers akusztikai jellege. — A verset, mert a sorok rímelenek és mindnek (!) van dallama. Dalolva pedig könnyebb megtanulni. — Tévesen általánosít, mert igen sok verset dallamával együtt megtanultak. De egy fontos körülményre mutat rá ennek a tanulónak a felelete. Valóban, amit csak lehet, énekeibe tanítsunk meg. A tanulók ezt nagyon kedvelik és így jobban megjegyzik. — A verset könnyebb tanulni. Szinte lüktet az egész vers, a szép rím maga is könnyebbé teszi. Élvezet a tanulása. Tele szép szólásokkal és formákkal. Egy eleven szellemű, jóeszű tanuló szavai. Finom versérzékről, fejlett formaérzékről tanuskodnak sorai.

De aránylag sok tanuló nyilatkozik itt is az *olvasmányok mellett*. — Mert azt jól át lehet forgatni, szavait, kérdéseit jobban bírom megérteni. — A versnél nincsen a kérdés aláírva és ez sokat tesz. — Azért, mert sok ismert szó van benne. Jobban át lehet venni a szavakat. — Tény, hogy a mindennapi élet stílusától a vers nagy mértékben különbözik. Más szókéssel él a költő és másként is alkalmazza szókésselét, mint a prózaíró. — Mert nem kell szóról-szóra. — Mert rövid kis történetről van benne szó és ezek érdekesek. — Az olvasmányt szeretem, mert ha a történetet megértjük, saját fordításunk szerint el tudjuk mondani.

A feleletek itt is a vers javára billentik a mérleget. De azért erősebb a megoszlás a vers és a próza hívei között, mint az első osztályban. A megokolások is jórészt azonosak a második osztály feleleteivel. Mégis az a különbség, hogy a vers hívei *határozottabban kiemelik a versjelleg fontosságát (ritmus, rím)*, ami a harmadik osztályosok stilisztikai és bizonyos verstani tanulmányával függ össze. A prózai olvasmányokat kedvelő tanulóknál a történet menete, az esemény érdekessége, és nem utolsó sorban az a körülmény, hogy nem kell szóról-szóra megtanulni, játszanak közre abban, hogy a tanulókat megnyerje.

A *negyedik osztályosok* feleletei így oszlanak meg: a): 10. b): 7. c): —. d): —. Egyenlően: 3. Hiányzott: 5. A *vers és a próza hívei* itt csaknem egyenlő arányban jelentkeztek. — A

versek, ha rövidebbek volnának. Bizony a Der Snger, Des Knaben Berglied, Mignon, Die Lorelei stb. nem valók iskolánkba, meghaladják a legtöbb tanuló erejét. A tanulóknak ez a megnyilatkozása rávilágít a költemények és az olvasmányok helyes megválasztásának a fontosságára. — A verset szívesebben tanulom, mert az nekem könnyebb. — De akad olyan tanuló is, aki a verstanulással kapcsolatos nehézségeit panaszolta el. Nekem németből leginkább a vers volt nehéz. Akárhogy tanultam, nem tudtam elmondani. - A vers tehát nem minden tanulóknak könnyű, néha nehézséget okoz és a tanuló leküzdhetetlennek érzi ezt. — Az egyik tanuló ezzel kapcsolatosan tanulási eljárását írta le. A verseket szakaszonként szoktam tanulni. Addig tanulom, míg nem tudom fejből elmondani. Igazán szóról-szóra csak alvás után tudom elmondani. Az olvasmány megtanulását másképpen szoktam elvégezni. Először a szavakat, azután az egész olvasmányt nem mondatonként, hanem teljes egészében tanulom. - Nagyon fontos, hogy már az első osztályban rászoktassuk tanulóinkat a helyes tanulásra. A tanítási óra maga élő példát ad erre, de szükséges, hogy külön is kiemeljük a helyes tanulás módját.

Az olvasmányokra vonatkozólag így nyilatkoztak ezen a fokon tanulóim. - Az olvasmányt könnyebben tanulom, mert magyarul megjegyzem és németül ha nem is szóról-szóra, de el tudom mondani. Ez a felelet arra mutat, hogy a németnyelvi gondolkodás kifejlesztése nem is olyan egyszerű dolog. Bizony a tanulóifjúság nehezen tesz szert reá, csekély óraszámmal tanított idegen nyelv esetén különösen későn fejlődhet csak ki. Másrészt ez a felelet az anyanyelv nagy jelentőségére is utal. Az idegennyelvi asszociációt, bevéstést az anyanyelvi szó- és mondatképzet nagy mértékben elősegíti. - Az olvasmányt könnyebben tanulni, mert nem kell szóról-szóra, hanem csak a szavakat és a rövid tartalmat. Egy eszes tanuló felelete. Természetesen rámutatok arra, hogy a helyes beszéd megtanulásához szükséges sok olvasmány szó szerinti megtanulása is. Különösen kezdetben, de később is. Hogy milyen mértékben, azt tanulója válogatja. - Az olvasmánnyal is volt azért sok nehézség. Az olvasmányt általában könnyebb tanulni, mint a verseket, de azért az olvasmányok között is volt nehéz. - Az olvasmányt nehezebb volt tanulni, mert sorai nem csengenek össze. Ellenben a vers sorai összecsengenek s könnyebb a megjegyzése. De ha olykor a vers felmondásánál megzavarnak, megszűnik a tudás. Egy gyenge tanuló szavai. — Rávilágítanak arra, hogy a tanulót általában milyen könnyű megzavarni. Ezt a körülményt a tanulók feleletének értékelésénél figyelembe kell vennünk. — Egynéhány tanuló ezen a fokon már egyformán könnyen tanul verset és olvasmányt. Sőt van, aki büszkélkedve mondja: nekem mindegy ha hosszú, ha rövid a vers vagy

az olvasmány. Úgy tanulom, mint itt az iskolában szokás. Egy jóeszű tanuló nyilatkozata, akit tudása önbizalommal tölt el.

Ezzel áttekintettük a németnyelvi olvasmányok hatását tanulóink lelkére. Teljességre, a tétel minden oldalú kimerítésére itt nem törekedtem. Csupán arról kívántam beszámolni egy kis dolgozat keretében, hogy tanítványaim feleletéből a németnyelvi olvasmányok reájuk gyakorolt hatása miként értelmezhető. Ehhez szükséges volt az, hogy az ő szemüvegükön át, azaz saját véleményük alapján nézzük őket. *A jól szerkesztett tankönyvnek van mondanivalója a tanuló számára.* A tantervreform előtt álló polgári iskola új német tankönyvének az lesz a feladata, hogy jól megválasztott olvasmányanyagával a szűkreszabott keretek között is jó munka elvégzését tegye lehetővé mind a tanuló, mind a tanár szempontjából. Ehhez szükséges, hogy a tankönyvszerkesztők nagy felkészültséggel, tárgyi tudással, gyermeklélektani ismerettel és finom pedagógiai érzékkel tegyenek eleget megbízatásuknak. Az olvasmányok a német nyelvoktatás központját alkotják. Németnyelvi olvasókönyveinknek az anyagon és feldolgozásuk módján kívül külső kiállításuk, szemléletességük, jó beosztásuk, a kérdés-feleletek, a szójegyzékek, a nyelvtani példák stb. segítségével való alapos feldolgozással szakavatott szerkesztő kezében kell, hogy eredményesen hozzájáruljanak mind a német nyelvoktatás speciális, mind a polgári iskolai oktatás általános céljához.

Dr. Schleicher Lajos.

Földrajz.

Belső- és Kelet-Ázsia gazdasági élete.

(Tanítás a polgári fiúiskola III. osztályában.)

I. Bevezetés A tanulók a terület természeti viszonyairól felcseleznek. Ennek az óriási területnek egymástól elkülönült természetes nagytájai vannak. Más-más természetűek *Belső-Ázsia* magasföldjei és medencéi, a kontinens keleti része, az igazi *Kína*, továbbá a szigetország, *Japán*.

Ez a három természetes táj nem politikai egység is egyben. A tájak egyéniségének megrajzolása szempontjából legeelszerűbbnek látszik ez a beosztás: *Belső-Ázsia*, a tulajdonképeni *Kína* és *Japán*. Így megtarthatjuk a nagytájak természetes kereteit és nagyjában megfelelünk a politikai egységeknek is. Csak nagyjában, mert a külön életet élő, Kína fennhatóságát már nem viselő *Tibet*, a Mennyei-birodalomtól már különvált *Keleti-Turkesztán* (Tarim-medence) és *Mongolia* (orosz befolyás alatt), az önálló, de Japán politikai irányítása alatt élő *Mandzsuria*, méginkább Japánnak naprói-

napra változó kínai foglalásai nem engedik meg teljesen rögzített politikai határok megrajzolását. *Kelet-Ázsia ma korszakalkotó történelmi fejlődés színhelye.* Az átalakulást irányító földrajzi erők érintése tanulságos.

A tanulók megmutatják a térképen a terület nagytájakait, országait. Ezután kitűzzük az óra célját: *ezeknek a tájaknak az életéről fogunk tanulni.* (Az egész anyagra két órát fordítunk. Itt csak az első óra anyagát közöljük, Belső-Ázsia és a keleti terület, Kína gazdasági életét.)

II. Tárgyalás. 1. Belső-Ázsia élete. Röviden visszapihlantunk a természeti körülményekre. Jellemzi a *magas fekvés. »Ázsia fellegvára.«* A tengerektől messzefekvő és azoktól teljesen elzárt terület. Ennek következtében *éghajlata száraz, szél-sőséges. Füves puszták és sivatagok* jellemzik. Figyeljük meg, *mit mutat a népsűrűségi térkép!*

A település ezen a tájon a mostoha természet következtében ritka. (Olyan néptelen a terület, mint Észak-Ázsia legzordabb tájain, vagy Irán sivatagjain) *Megállapítjuk az ember szűkös életforrását:* ez alig lehet más, mint a *pásztorok-dás.* Ahol *füves puszták* vannak, azok is szárazak, emiatt a pásztrok *vándorlásra* kényszerülnek. A vándorló pásztrok *sátorban* lakik. Sátorát a hideg ellen állatbőrökkel borítja be.

A *tibetiek* legfontosabb állata a *jak.* (Képen szemléltetjük.) Bőre, szőre, csontja, húsa, teje, egyaránt használható ruházkozásra, illetőleg táplálkozásra. (Kép a tibeti pásztorkoról.)

A mongol puszták sátoros pásztoraiknak állatállománya már gazdagabb. (Juh, ló.)

Az egész óriási területen a *pásztorok-dás a legfőbb foglalkozás, a földművelés hátramaradt.* Ennek oka a szárazság. *Csak mesterséges öntözéssel lehet földet művelni.* Ezek a helyek *az oázisok.* Az oázisok egyben a *tevekaravánok* legfontosabb állomásai. A keleti területek árúí, a selyem, gyapot, tea, stb., a belsőázsiai pusztákon át áramlott nyugat felé. Az oázisvárosok *barzjaikban* találkoznak a pusztai pásztrok és az oázislakó földművesek, hogy árúikat kicseréljék.

Az oázisok féltett értéke a víz. Elhagyott romvárosok bizonyítják, hogy ennek hiányában megszűnik minden életlehetőség. (*Stein Aurél* magyar kutató homokba eltemetett, szárazság következtében elpusztult városokat fedezett fel a Tarim folyó környékén.) Abban az esetben, ha az öntözésre használt folyó — saját törmelékkúpján — folyási irányát megváltoztatja, menthetetlenül vége a növényi életnek s akkor a *lakosságnak menekülnie kell a kiszáradt oázisról.* Az elhagyott romok aztán a száraz éghajlat alatt sokáig megmaradnak. (Képszemléltetés.)

Belső-Ázsia lakossága. A Góbin mongolok, a Tarim-medencében kirgizek, Tibetben a szintén mongol tibetiek élnek:

Buddhista vallásúak. Tibetben sokezer buddhista férfiszervezetes él, kolostorokban. (Lámák.)

A települések ritkák. Olvassuk le a térképről a fontosabb városokat! Tibet fővárosa Lhassa, a dalai láma székhelye.¹ (20.000 lak.)

Keleti-Turkesztán területén, a Tarim-medence szélén néhány oázisváros épült: Jarkand (100.000) Kasgar (86.000), Chotan (50.000). A medence belseje, ahol az öntözés lehetetlen, ki van zárva a településből. Az ország fővárosa Urumcsi (60 ezer). A városok ott épültek, ahol a medence szélére a hegy-ségekből folyó érkezik.

Mongolia fővárosa Ulan-Bator-Choto (a régi Urga. 100.000 lak.)

2. *A Kínai-Birodalom élete. (»Mennyi alatt fekvő ország.« Min-kuo = népi köztársaság.)²*

Népsűrűségi térképet szemlélünk. A térkép azt mutatja, hogy az óriási kiterjedésű birodalom életének súlypontja keleten van! Hasonlítsuk össze a birodalom népsűrűségét Belső-Ázsiával! Két ellentétes területet látunk: egyiken a természeti viszonyok nem kedveznek, a másikon a szorgalmas és eredményes emberi munkának minden lehetőségét megadják.

Tanultuk, hogy Kína északi és déli részei között éghajlati különbségek vannak. Ez különösen a hőmérsékletben mutatkozik. A hidegebb és a melegebb tájakat a Cin-ling-san hegység határolja el. Eddigi tanulmányaink alapján megmondhatjuk, milyen növények termelésére alkalmas a déli, melegebb csapadékdús terület? Ezen a tájon legfontosabb a rizs, gyapot, bambusz és a tea termelése (L. az ábrát.) A teatermelés fővidéke a Jangcekiang völgye, központja Hankou városa. A hegyvidék főterméke a köles. (Az emberiség táplálkozásában a köles a legnagyobb fontosságú, mert talán ezt fogyasztja a legtöbb ember. Kínában nem a legjellemzőbb, de azért nagyon fontos néptáplálék.) A szójabab, bőséges fehérjetartalmával a keményítőt tartalmazó rizst kedvezően egészíti ki a táplálkozásban.

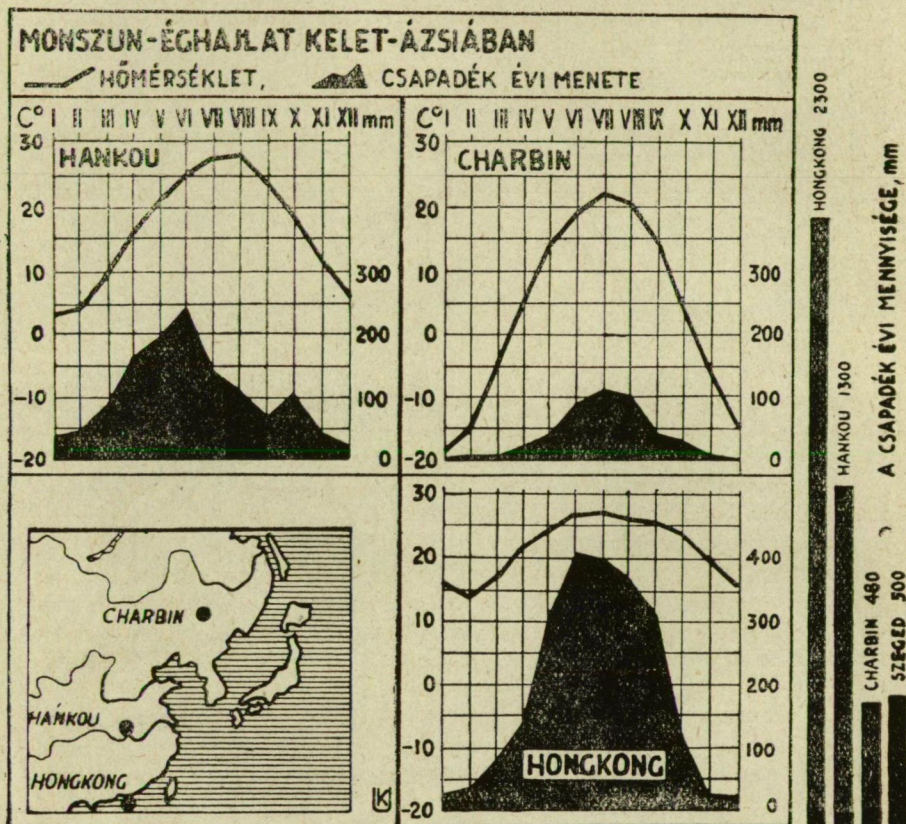
Észak felé hűvösebb tájak következnek, itt már kevesebb a rizs, az elsőséget a búza veszi át. Gondos művelés mellett a löszterrasszokon nagyon jól terem. A partvidéktől távolabb fekvő területek száraz pusztáin pedig az állattenyésztés a vezető foglalkozás. Mutassuk meg a térképen a rizstermő, a búzatermő és az állattenyésztő területeket!

A birodalom táplálásában legfontosabb a rizs! Vizsgáljuk meg a rizstermelés természeti alapjait!

¹ Tibet Kínától különvált papi állam. A dalai láma a módosult buddhizmusnak, a láma vallásnak s egyben az államnak is a feje.

² A Kínai-Birodalom mai területe Keleti-Turkesztán, Tibet, Mongolia. Mandzsuria nélkül 5,729,000 km², lakóinak száma 400 millió. Az elszakadások előtti teljes birodalom területe 11,174,000 km², lakóinak száma 430 millió.

a) A rizstermelés legfontosabb feltétele a *nedves, meleg nyár*. (L. az 1—3. ábrát.) A déli fekvés biztosítja a meleget, a nyári monszun a nedvességet. A rizs beérése idején már szárazra fordul az idő.

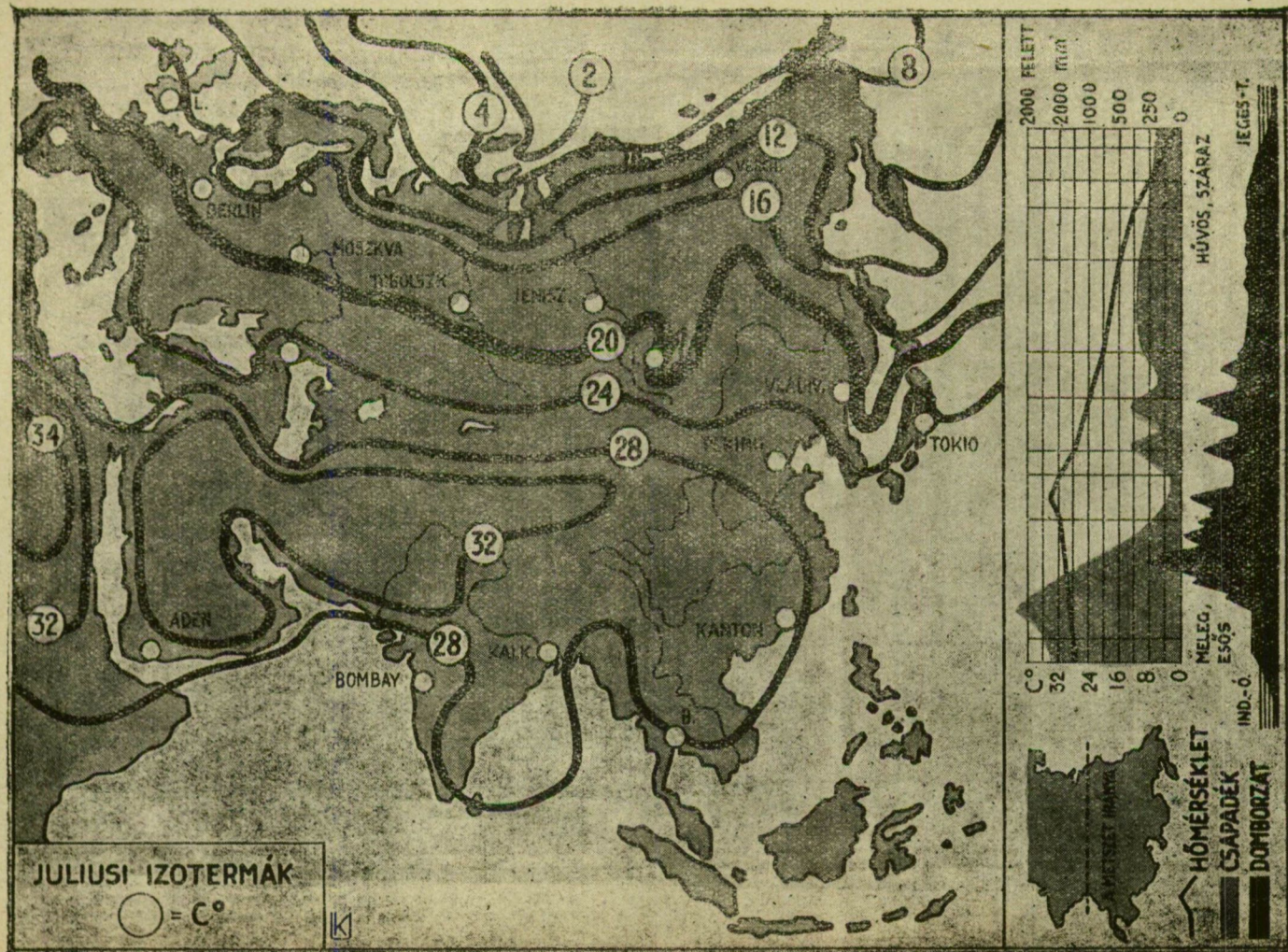

b) Az elárasztható, termékeny, sík talaj. Elsősorban a Jangcekiang alföldje. A rizstermelés azonban terraszok segítségével felmegy a hegylejtőkre is, ahol a szárazabb hegyi rizst termelik. (Kép a terraszos rizsföldekről.)

c) Nyári áradásukkal a bővízű folyók is biztosítják a szükséges vízmennyiséget. (Nyári esők, nyári áradások!) A rizsföldek megmunkálásában a nedves klímát kedvelő *bivalyt* lehet felhasználni.

Melyek a rizstermelés emberi feltételei?

a) A rizs nagyon gondos, szorgalmas és állandó munkát kíván. A nagy munkaigény is hozzájárul a népsűrűség növeléséhez. Az egyes családokban mindenkinek ki van szabva a

teendője, azt mindenki lelkiismeretesen elvégzi. A munka fő-eszköze a kapa, a szántóföldeken is ezt használják. A trágyázást hígított fekáliákkal végzik. »A szántás mellékes, csak sokat kell trágyázni, gyomlálni és kapálni« — mondja többévezredes tapasztalat alapján a kínai közmondás.

A munka megszervezése, évezredes folyamatossága, a népsűrűség nagysága, az öntözéssel kapcsolatos közös munka kifejlesztette a művelődést és megővelte az állam rendjének alapját.

b) A gondos művelés emelte a népsűrűséget, viszont ez megkívánta a termelés kiterjesztését. A megművelt területek megnövelését elsősorban a világ legnagyobb öntözőcsatorna hálózatának megalkotásával, a folyók szabályozásával, partvédőművek építésével (az özönár ellen) és a terraszos művelés kiépítésével érték el a kínaiak. Rendkívül fontos volt a művelés minőségének emelése. Dél-Kína a kizárólagos kertszerű művelés egyik főterülete. A nyáron termelt rizs helyén a téli évszakban sok helyen még búzát is termelnek. A sűrű lakosság és a belterjes művelés egymást feltételezik. A népsűrűsége mutat a gondos művelés szükségessége is, de a birtokok nagysága is: Dél-Kínában a nagybirtok átlag csak 12, a középbirtok 2 hold kiterjedésű!

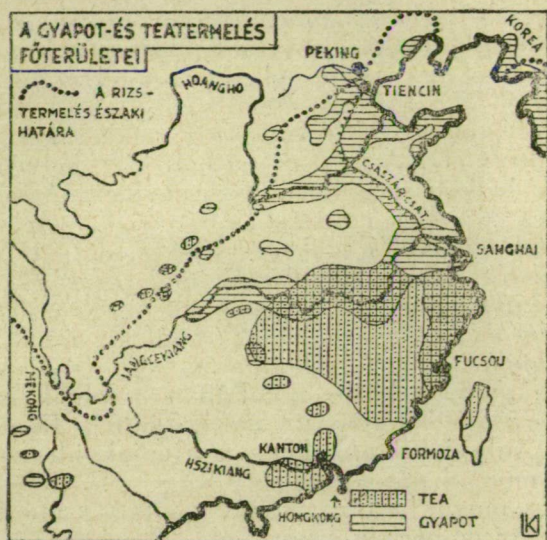
Az ősrégi és hatalmas Kínai-Birodalom, nagyságát és többézer éves fennállását a fáradhatatlan, céltudatos emberi munkának köszönheti. A közös munkában a lelkek is összekovácsolódtak és a közös vallásban megerősödtek. Ennek a szervezett életnek tulajdonítható, hogy a kínaiak idegen hódítóikat, rendszerint mongol pásztornépeket vagy visszaverték, vagy ha meghódoltak, magukba olvasztották. A békés munka védelmére építették az emberiség legnagyobb ókori művét, kétezer évvel ezelőtt, a mintegy 4000 km hosszú »nagy falat«, a mongolok, többek között a hunok támadásai ellen. (Képszemléltetés a kínai nagy falról.)

c) A terméseredmény fokozására a talajt jól meg kell munkálni. A szántást bivaly végzi. Csak munkára használják, mert a tejet és a tejtermékeket a kínai nem fogasztja. Hústermelésre csak a sertést tartják, de ezt sem hízlalják. A sertés a kínai udvarokon szabadon jár-kezel, ugrándozik az emberek körül. Állattenyésztés hiányában kell a fekáliákat trágyázásra felhasználni. Nálunk a földművelés állattenyésztéssel kapcsolatos. Dél-Kínában nem így van. Csak a pusztákon találunk igazi állattenyésztést!

A kínai nép főételanyaléka a rizs. De amint láttuk, nemcsak az ember mindennapi életének támasztéka, hanem fontos tényezője a népsűrűsödésnek is. A birodalom megalapozója, fenntartója és a nép művelődésének is alapja a rizs. Termelésének a természeti viszonyok kedveznek. Tanulság ebből is, hogy az ember élete a természeti viszonyokkal milyen elválaszthatatlan

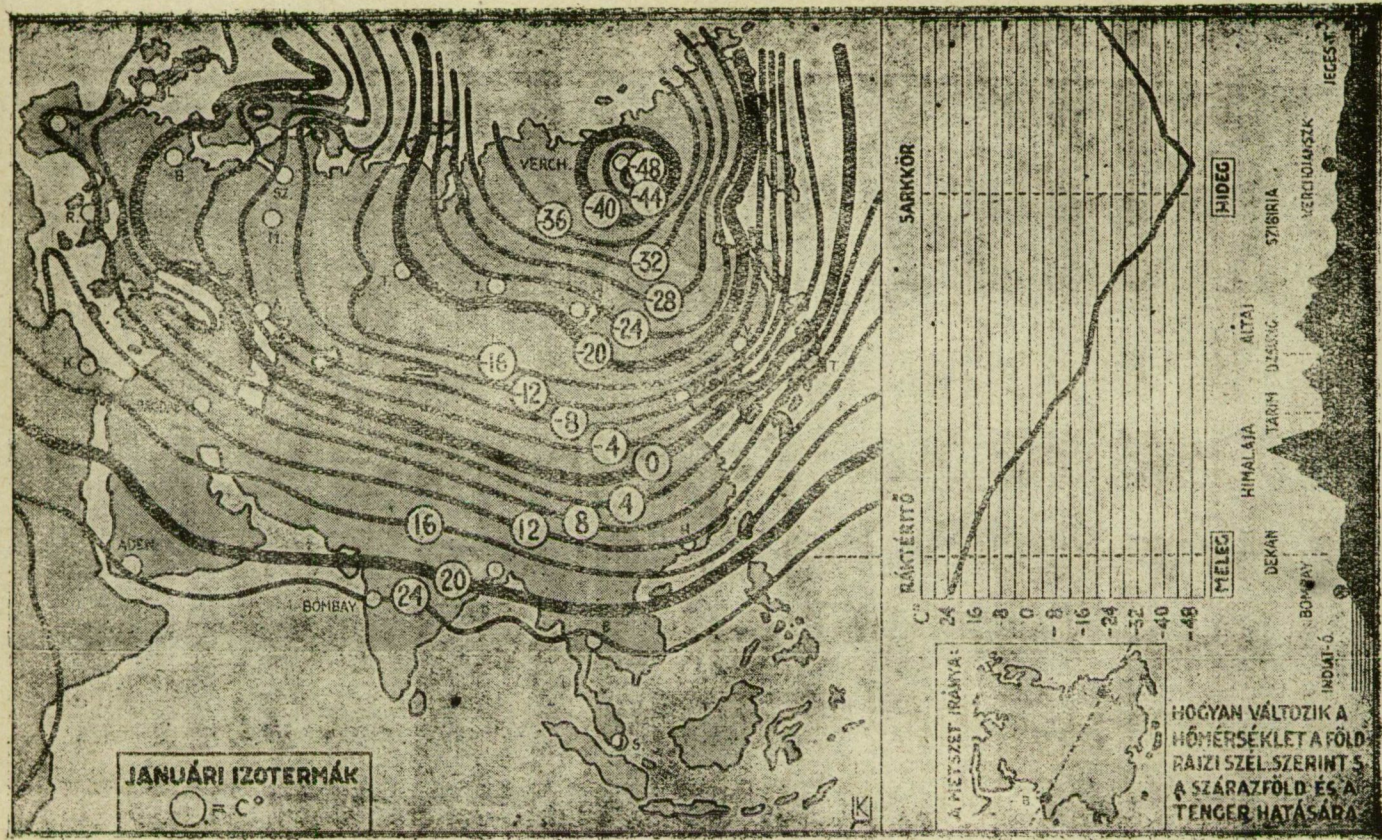
nul összekapcsolódik. Hasonlítsuk össze ezt az életet a belső-ázsiaival! Nagy különbség van a kettő között! Ismételjük a rizstermelés feltételeit!

Dél-Kína fontos terméke még a bambusz. A rizsre nem alkalmas területeken termelik. Kína erdeit régen kiirtották, fához nehéz hozzájutni, ezért az építkezés főanyaga a bambusz. (Bambuszház képét szemléltetjük.) Bambuszból készül a ház, a bútortzat, sokféle eszköz, egyes helyeken még a vízemelő ke-rekek is. A kínai építészeti stílus a bambuszépítkezésből fejlődött ki. (Kép.)

A ruházat főanyaga a selyem. Kína a selyemtermelés ősi hazája. Már Kr. e. 2640-ben, Szi-ling-hszi császárnő kötelezővé tette a selyemhernyótenyésztést. Ezzel kapcsolatos az eperfa elterjedése. Az árvízgátakat eperfaültetvények kísérik. Dél-Kína az eperfa őshazája. A selyemfeldolgozás ma is túlnyomóan kézimunka, sok embernek kenyeret ad. Nagy a belső fogyasztás, mert az ünneplő ruhája mindenkinek selyemből készül. A szegényeké is. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy a selyem díszítése és hímzése — hosszú fejlődés után — Kínában a legszebb, legtökéletesebb. (Díszes selyemruha képe.)³ Hajdanában a selyem a Belsőázsian át nyugat felé vezető karavánutak legfontosabb árucikke volt s volt idő, mikor egyenlő súlyú aranyat fizettek érte! (Dél-Kínában egy év alatt öt nemzedék her-

³ A selyem neve ősi kínai nyelven: szir (sir), az európaiaknál átala-kulva ser, seres=kínaiak. Serica=Kína, tulajdonképpen Észak-Kínát jelenti, melynek fővárosa Sera (Teleki.)

nyót lehet nevelni, nálunk csak egyet.) A másik fontos, itt termelt ruhaanyag a *gyapot*.

Dél-Kína a *mandarin-narancs* őshazája. A *teatermelés* a világtermelés felét adja s azért is fontos, mert a népnek mindennapi itala, víz helyett. A járványos betegségek terjedését nagymértékben akadályozza.

Észak-Kína főterménye a *búza*. (Itt már szárazabb, hűvösebb éghajlat!) Az építkezés anyaga itt a *vályog*. A *bambusz* hiányzik. Fűtésre mindenütt üstökben izzított faszenet használnak. A házakon nincs kémény.

A kínai nép rendkívül ügyes évezredes iparágakban, főleg a kézműiparban. A faipar fejlődésére kedvező hatással volt a hajógyártás. Kisebb fatárgyak lakkozását utánozhatatlan tökéletességgel végzik. Papirosgyártásuk az európainál sokkal régebbi. A puskaport és az iránytűt is régebben ismerik, mint az európaiak. Eredeti és régi, híres porcellángyártásuk is. Porcellántárgyaik finomsága és díszítése utólérhetetlen. A kézműipar mellett az ország gyáripára nem fejlődött. Pedig az ország ásványi termékekben elég gazdag. De nem is baj, mert ha a nagyipari termelés bizonyos gazdasági előnyöket is biztosítana, annak termékei soha sem érnék el a szívvel, lélekkel és egyéni ízléssel készült kézműipari termékek értékét.

Ismételjük a kínai gazdálkodás legfontosabb termékeit!

Néprajz. Melyik emberfajtaához tartozik a kínai nép? (*Mon-gol.*) Vallása az *ősök tiszteletétől áthatott buddhizmus*. A felsőbb rétegek, magasabb hivatalnokok, *Kong-fu-ce* erkölcsi tanításai szerint élnek.⁴ Hivatalt csak egyéni rátermettség alapján, hosszas tanulás és mindig újabb, nehéz vizsgák letételével lehet kapni.

A hivatal jelenti aztán a rangot az egyéni érdemek alapján (mandarinok), ezt a rangot azonban a gyermek nem örökölheti. De — nagyon egészséges felfogás szerint — az *érdemes férfiak rangját megkapják annak szülői, sőt az elhalt ősök is*, mert nem a gyermek érdeme, ha derék apja van, hanem az apának az érdeme, ha értékes fiút adott a birodalomnak!

A birodalom művelődése többezeréves. Régen ismerik a könyvnyomtatást. (A magyarság ázsiai őseiről is vannak írott történelmi feljegyzéseik.) Írásuk *jelírás* és ennek rendkívüli összetartó ereje van a birodalomban, mert minden nyelvjárás területén egyaránt olvasható. A kínaiak műveltsége ma is a régi. A „*kínai nagy fal*” szellemi téren is áll és elzárja Kínát a világtól. Kikötőit és városait csak nemrég nyitotta meg az európaiak előtt. A városokban az európaiak elkülönítve, külön városne-

⁴ Kötelessége mindenkinek *jónak lenni*. Az *ősöket, öregeket, előljárókat* tisztelni kell. A vezetők úgy viselkedjenek, hogy *tisztelhetők legyenek!*

gyedekben élnek. Ezek sokkal tisztábbak, mint a kínai városrészek.

*Ösrégi városaikat észak-dél irányú négyszögletes falak veszik körül. Ugy is történt, hogy a bambuszból épült város leégett, vagy ellenség pusztította el, de a falak a város régi területét mutatva még ma is állanak.*⁵ (Pl. Nanking.) A nagy népsűrűségnek megfelelően a városok népesek és óriási kiterjedésűek, mert házaik földszintesek. *A birodalom legfontosabb településeit a térképről olvassuk:*

A köztársaság jelenlegi, nemzeti kormányának székhelye Nanking (=déli főváros, Egy millió lakos.) Legnépesebb város Sanghai (3,500.000), az ország legnépesebb tájának tengeri kikötője. (Sanghai=tenger felett fekvő város.) Tengeri kivitele és behozatala óriási. (1925-ben 15 millió tonna. Megközelíti Hamburg kikötőjének forgalmát! A behozatal fontosabb cikkei a gyapot és szén, a kivitelé selyem és tea.) E városban már a gyáripár is fejlődésnek indult. A régi főváros Peking (=északi főváros, 1,600.000.) Fontos helyen, a belsőázsiai karavánutak állomása. A város kikötője Tiencin (1,300.000). A Jangcekiang mellékének nagy városa, áldásos, termékeny vidéken Vuhan (Hankou, 800.000). A Hszikiang mellett épült Kanton (860.000). Rajtuk kívül még számos nagyvárosa van a birodalomnak. Hongkong szigete (rajta Viktória, 380.000) nemrég még angol támaszpont volt. Ma ez és vele együtt majdnem az egész keleti partvidék a legnagyobb városokkal, Japán kezében van. A városok között a közlekedés régi útjai a folyók és a csatornák. A csatornák mellett vontatódutak vannak. A Jangcekiang a világkereskedelem egyik legfontosabb útvonala, már azért is, mert medencéjében kb. 200 millió ember él. A folyón Hankou-ig, a tengerparttól mintegy 1200 km távolságra járnak fel a tengeri hajók.

III. Összefoglalás.

Ismételjük a városok nevét, és mutassuk meg a térképen! Hasonlítsuk össze Belső- és Kelet-Ázsiát település szempontjából! Melyik területen láttunk több és népesebb települést? Mi a különbségek természeti alapja?

Ismételjük azt, hogy az egyes tájak természetének megfelelően milyen foglalkozások alakultak ki a különböző területeken! A foglalkozási viszonyok hogyan hatottak a művelődésre és az állami életre? Gyakoroljuk a tájékozódást!

Udvarhelyi Károly dr.

⁵ A kínai városokat falak veszik körül. (Védekezés.) Alaprajzuk négyszögű. A fal lösz, vagy agyag, kívül téglával borítva. A „föld varázslata” követeli, hogy a falak égtájak szerint legyenek elhelyezve! A házak földszintesek, mert „a föld erőibe vetett hit, földhöz való közelséget kíván.”

Vegytan.

Kaucsuk és gumi.

Tanítás a polg. isk. IV. osztályában.

I. Előkészítés: a) számonkérés: Alkaloidok. Illanóolajok, gyanták. Festékek.

b) érdeklődés, figyelem felkeltése: A növények és az ember. A növényvilág szolgáltatja ruházatunk, élelmiszereink nagy részét (celluloze, szénhidrátok). A megbetegedett szervezet gyógyszereit is a növények adják ősidők óta. A növényvilág nyújtja változatos színpompájával a legnemesebb örömeket s teszi környezetünket széppé. De a mai száguldó, rohanó élet, mely a természet szépségeiben nem ér rá gyönyörködni, sem nélkülözheti a növények ajándékait. Korunk egyik legfontosabb nyersanyaga, amiből a gumi készül, szintén növényi eredetű. A múlt század elején ismerte fel az európai ember, hogy a nálunk közönséges farkasfűtej (kutyatej) nevű gyominövény (bemutatom) rokonságába tartozó s Braziliában őshonos kaucsukfa testéből kicsorgó nedv a *kaucsuk* (a bennszülöttek nyelvén: fa könnye) milyen nagyszerű ajándéka a természetnek. Belőle készül a gumi. Mi készül gumiból? (tárgyakat sorolnak fel pl. autókerekek).

c) célkitűzés: Ma megtanuljuk, hogyan készül az autóabroncs!

II. Tárgyalás: 1. A kaucsukfa és a nyers kaucsuk. (Kapcs. a II. oszt. növ. tan.) A kaucsukfa az Amazonas és déli mellékfolyói mentén őshonos. Kb. 20 m magasra növő fa. Kérgét és hancsát megsértve belőle tejszerű nedv csorog ki. Ezt az ún. kaucsuktejet a bennszülöttek már régóta ismerték. Tudták róla, hogy megszáradva rugalmas anyaggá áll össze. Belőle labdákat készítettek. A fehérember ilyen formában találkozik vele először. Hosszú idő telik el addig, míg értékes tulajdonságait fokozatosan megismeri. Ezzel egyidőben történt a kaucsukfa meghonosítása, tervszerű, ültetvényes termesztése más trópusi tájakon is. A fákat hatéves koruk után kezdik csapolni, amikor a kérgükbe keskeny, ferde rovátkákat vájnak. Ezeken a csatornákon át csorog a tejnedv az alájuk helyezett edényekbe. A kicsorgó és összegyűjtött nedv, kaucsuktej (latex) bizonyos tekintetben hasonlít az állati tejhez. Benne ugyanis a nyerskaucsuk finom részecskéi ugyanúgy úszkálnak, mint a vaj anyagát képező zsírgömböcskék a tejben. Hogyan nyerik a tejből a vajat? A kaucsuktejben úszkáló finom kaucsukrészecskék szerves savak hatására (pl. ecetsav) állnak össze, s rugalmas, vízben oldhatatlan (éterben, szénkénegben, benzinben jól oldódik) tömeget képeznek. Ezt az anyagot nevezzük *nyers kaucsuknak* (bemutatás).

Rugalmas voltát, mint már említettem, a bennszülöttek régen ismerték. Az európai ember nem elégedett meg ennyivel. Ezt az értékes nyersanyagot tökéletesíteni igyekezett.

2. A nyers kaucsuk vulkanizálása. A múlt század elején (1839) ismerik meg azt, hogy a nyers kaucsuk kénnel ($120-140^{\circ}\text{C}$ -on) egyesíthető. A nyers kaucsuknak kénnel való egyesítését *vulkanizálásnak* nevezzük. A vulkanizált kaucsuk a közismert *gumi*. (Gumitárgyak bemutatása). A gumi hőmérsékletváltozással szemben ellenállóbb, említett oldószerekben nem oldódik. A hozzáadott kén mennyiségével szabályozható a rugalmassága. Legrugalmasabb, ha 1,5% ként tartalmaz. A kén mennyiségének növelésével emelkedik a gumi keménysége, de ugyanakkor a nyújthatósága csökken.

A nyerskaucsukból gumiáruk a következőképpen készülnek. A nyers kaucsukot hengerek között felaprítják, képlékeny tömeggé alakítják, majd 1,5% kénporral keverik. Ezután az egészet $120-140^{\circ}\text{C}$ -ra hevítik. Az így kezelt anyagból készülnek a legkülönbözőbb használati tárgyak (bemutatás). Ki látott már elvágott autóabroncsot? Miben különbözik a bemutatott tárgyaktól? (Keményebb, más színű, váson is van benne). A vulkanizált kaucsuk kiváló tulajdonsága az is, hogy könnyen egyesíthető más anyagokkal és testekkel, ezáltal kopási, szakítási, repesztési ellenállását fokozhatják. Ha vulkanizálás előtt kormot, textilanyagot adnak hozzá, keményebb lesz, nehezebben szakad, kopik, de azért rugalmas marad. A kénen kívül, hozzáadott anyagokat *töltőanyagoknak* nevezzük. A töltőanyagokkal és kénnel kezelt gumit formákban alakítják ki. Ezután a vulkanizálóba helyezik, ahonnan, mint autóabroncs kerül ki, mely a kopásnak jobban ellenáll, mint az acél. Kép: gumiabroncs, vulkanizáló gép.

Részletösszefoglalás: Hogyan készül az autóabroncs? Mivel javítják a gumi tulajdonságait? Ki tudná ezek után megmondani, hogyan készül a tornacipő, a gumicsizma, a hócipő?

A nyers kaucsuk tulajdonságai alapján, ki tudja megmondani, hogy hogyan készülnek a gumiszálak, a finom vékonyságú orvosi keztyűk, továbbá a gumiból készült szivacs (sejtgumi)? A nyers kaucsukot feloldják, hozzákeverik a töltőanyagokat s finom nyílásokon átsajtoltják, vagy formákba mártják, utóbbi esetben habszerűvé alakítják s azután vulkanizálják.

3. *Ebonit*. Ha a nyers kaucsukhoz adott kén mennyisége eléri a 25–30 %-ot, akkor *keménygumit*, vagy *ebonitot* kapnak. (Bemutatás). Hol találkozottatok vele? (III. o. fizika). Mire használják? (Rádióalkatrészek, villamossági szigetelők, stb.).

4. A nyers kaucsuk pótlása. A gumi kiváló tulajdonságainak felismerésével párhuzamos a felhasználás növekedésének mértéke is. Ezt a következő néhány adat szemléletesen igazolja: 1836-ban 121, 1900-ban 40.000, 1926-ban 544.000,

míg 1936-ban pedig már 1 millió tonnán felüli a világ nyerskaucsuk fogyasztása, illetve feldolgozása. Mivel kapcsolatos e hatalmas arányú fogyasztás? (Motor, repülő, autó). Ez a nagy mennyiségű nyersanyag mind a trópusok ültetvényeinek kaucsukfaiból csorog ki. Azok a szerencsés államok, amelyeknek gyarmatai vannak. Miért? (Behozatal, kivitel. Kapcs.: közgazdaságtan). Hazánk 1938. évi nyers kaucsuk behozatala 32.226 q volt. Mi a helyzet most, a mai háborús viszonyok között? Pótlásról kell gondoskodni. (Kapcs.: műbenzin, a cukor és a szárazföldi zárlat). A vegyészeket már régen foglalkoztatja a természetes gumi pótlására szolgáló anyag felismerése és előállítása. Az ő munkájuknak köszönhető, hogy az elhasznált ócska-gumit feltudják újítani (regenerálás). Az ócska gumitárgyakból újak készíthetők. (Kapcs.: a diákkaptárak hulladék-gumi-gyűjtése).

Sokkal jelentősebb ennél a *műgumi* felismerése. Hogy a műgumi, vagy bármely műanyag némileg felvegye a versenyt a természetes nyersanyagokból készített, milyen tulajdonságúnak kell lennie? (Azonos, hasonló). Ahhoz, hogy hasonló tulajdonságokkal (fizikai, kémiai) rendelkező anyagokat állítsunk elő, mit kell pontosan ismerni? (Miből áll, milyen tulajdonságú az utánzandó anyag). A nyers kaucsuk összetételének vizsgálata alapján azt találták, hogy az szénből és hidrogénből álló vegyület. A szénvegyületek melyik csoportjába tartozik? (Szénhidrogének). Hosszas kísérletezés után sikerült acetilénből a természetes kaucsukhoz hasonló anyagot előállítani, ez műgumi, vagy *buna*. Az így nyert gumi természetesen igen drága, de olyan kitűnő tulajdonságokkal rendelkezik, hogy versenyez a természetes kaucsukból készült gumival, sőt némely tekintetben azt felül is mulja. A belőle készült tárgyak nem kopnak úgy, olaj és napállók, nem „öregednek” meg olyan hamar.

Részletösszefoglalás: Hogyan készül az ebonit? Sorolj fel ebonitból készült tárgyakat. Milyen vegyület az acetilén? Miért használható műgumi előállításra?

III. Befejezés: a) Összefoglalás: Számolj be arról a fejlődésről, mely az első gumilabda megismerésével kezdődik s a távolságot, időt megrövidítő autóabroncsnál tart. Megállás azonban itt sincs. Az örök elégedetlen ember mindig újat, jobbat keres s közben „egyre-másra olyan tények villannak meg a szeme előtt, amelyeket talán maga sem remélt és amelyek egyre mélyebben viszik abba a titokzatos világba”, hol az anyag és erő, szín és illat a legtökéletesebb harmóniába olvadva zengi dicsőségét az Alkotónak.

b) Néhány szám a kaucsuk történetéből: a kaucsukról Gonzallo Fernandez D'Oviedo Y Valdes tesz először említést 1536-ban Közép-Amerikáról szóló leírásában. Herrera (spanyol) guminak nevezi az indiánok labdájának anyagát. 1770-ben fedezi fel

Pristley, hogy a kaucsuk eltünteti a papírra húzott ceruzanyomokat. Eleinte erre is használják. 1839-ben ismeri fel Goodyear a vulkanizálást. 1876-ban Wickham H. A. kaucsukfagmagvakat hoz Angliába s még u. ezen évben Ceylonban meghonosítják a kaucsukfákat. Ma a világtermelés 93%-át adják a ceyloni, borneoi és indiai ültetvények. A hazáját képviselő Brazília csak 7%-kal szerepel.

Megyeri János.

Mennyiségtan.

A negatív szám fogalma.

Tanítás a polgári fiúiskola III. osztályában.

I. Előkészítés.

Amikor a hőmérőt már beforrasztották, hogyan történik a beosztása? (Megállapítják a fagyáspontot, a forráspontot, majd az alaptávolságot felosztják.) Mi melyik beosztást használjuk? Mivel jelöljük a fagyáspontot? (0-val.) Mivel jelöljük a forráspontot? (100-zal.) Hogy a hőmérőt a téli hőmérséklet mérésére is használhassuk, mit kell még tennünk? (A beosztást a 0 alá is kell vinnünk.) Hogyan különböztetjük meg a fagyáspont feletti és a fagyáspont alatti fokokat? (Az előbbieket + jellel, az utóbbiakat — jellel jelöljük.) Hogyan mondjuk röviden, hogy a hőmérséklet 12° a fagyáspont felett? (Plusz 12° .) Hogyan mondjuk röviden, hogy a hőmérséklet 10° a fagyáspont alatt? (Mínusz 10° .)

Ha a hőmérő este $+7^{\circ}$ -ot mutat, és reggelre 5° -ot süllyed, hány fokot mutat ekkor? Mennyit mutat, ha most még 5° -ot süllyed? Mennyit mutat, ha a hőmérséklet még 2° -kal esik? Egy hőmérő a szabadban -7° -ot mutat reggel, délből pedig -2° -ot. Mi történt a hőmérséklettel? A hőmérő a szabadban -5° -ot mutatott, a szobába behozva, 20° -kal többet mutatott. Hány fok volt a szoba hőmérséklete?

II. Tárgyalás.

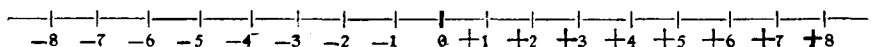
Mivel ábrázoltuk az előző órákban a természetes számsort? (Számegyenessel.) Rajzoljunk most is számegyeneset, de úgy rajzoljátok, hogy a kezdőpont körülbelül a füzet közepén legyen! Hogyan adunk a számegyenesen 4-hez 3-at? (A 4-től 3 egységgel jobbra haladunk.) Hogyan vonunk le 6-ból 4-et? (6-tól balra haladunk 4 egységgel.) Jelöljük ezt a kivonást írásban is! ($6 - 4 = 2$.) Vegyünk el 6-ból 5-öt! ($6 - 5 = 1$.) 6-ból vegyünk el 6-ot! ($6 - 6 = 0$.) Hogyan jutunk el tehát a 0-hoz? (Ha egy számból önmagát vonjuk le.)

Lehet-e 6-ból 7-et elvenni? Mit jelentene ez? (6-tól visszafelé kell számlálni 7 egységgel.) Hogyan oldható ez meg? (A 0-tól még egy egységgel balra haladunk.) 6-ból tehát úgy veszünk el 7-et, hogy előbb 6 egységet veszünk el, így 0-t kapunk, majd még egy egységgel balra haladunk. 6-ból 7-et elvéve, a 0-tól 1 egységgel balra jutottunk. Hogy ezt az 1-et össze ne tévesszük a 0-tól jobbra lévő 1-gyel, valamilyen jellel meg kell őket különböztetni. Ez a hőmérőhöz hasonlóan történik. Hogyan jelöljük a 0-tól jobbra lévő 1-et? (+ jellel, azaz +1.) Hogyan jelöljük a 0-tól balra lévő 1-et? (— jellel, azaz —1.) Hogyan olvassuk a két jelet? (Plusz, mínusz.) Irjuk is fel, hogyan vontunk le 6-ból 7-et!

$$6 - 7 = (6 - 6) - 1 = 0 - 1 = -1$$

6-ból tehát csak úgy tudtunk 7-et elvenni, hogy a 0-tól még tovább haladtunk balra 1 egységgel, azaz a 0-ból 1-et elvetünk. A —1 tehát 1 egységgel kevesebb a 0-nál.

Vegyünk el 6-ból 8-at! 9-et! 10-et! Irjuk fel részletesen, hogy a kivonást hogyan végezzük! (Az alábbiakban azt is feltüntettem, amit eddig írtunk.)

$$6 - 4 = 2$$

$$6 - 5 = 1$$

$$6 - 6 = 0$$

$$6 - 7 = (6 - 6) - 1 = 0 - 1 = -1$$

$$6 - 8 = (6 - 6) - 2 = 0 - 2 = -2$$

$$6 - 9 = (6 - 6) - 3 = 0 - 3 = -3$$

$$6 - 10 = (6 - 6) - 4 = 0 - 4 = -4$$

Amint látjuk, 6-ból 7-et elvenni végeredményben ahhoz a feladathoz vezetett bennünket, hogy 0-ból vegyünk el 1-et. 6-ból 8-at elvenni ahhoz a feladathoz vezetett bennünket, hogy 0-ból vonjunk ki 2 egységet. 6-ból 9-et csak úgy tudunk elvenni, ha 0-tól még 3 egységgel balra haladunk. Ezzel olyan számokhoz jutottunk, amelyek a 0-nál kisebbek.

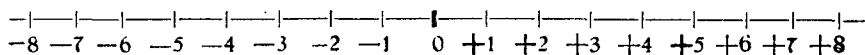
A 0-nál nagyobb számokat, tehát azokat a számokat, amelyekkel eddig dolgoztunk, *pozitív számoknak* hívjuk, míg a 0-nál kisebb számokat, azaz az újonnan megismert számokat, *negatív számoknak* hívjuk. Mivel e számokat a 0-hoz viszonyítjuk, közös néven *viszonyított számoknak*, vagy idegen szóval *relatív számoknak* hívjuk. A 0 sem a pozitív számokhoz, sem a negatív számokhoz nem tartozik: a 0 elválasztja a kétféle számot.

Mi a pozitív számok jele? Mi a negatív számok jele? A + és a — jel a számok *előjele*. A + jel a +4-nél azt jelenti,

hogy a szám a 0-tól 4 egységnyire jobbra van, azaz: $0 + 4$, röviden $+4$. A $-$ jel a -4 -nél azt jelenti, hogy a szám úgy keletkezik, hogy a 0-tól balra haladunk 4 egységgel, vagyis 0-ból 4-et elveszünk, azaz: $0 - 4$, röviden -4 .

A $-$ jelet mindig ki kell írni, a $+$ jelet nem kell mindig kiírni.

Rajzoljuk le még egyszer a kibővített számegyenest!

negatív számok

pozitív számok

viszonyított (relatív) számok

$$-5 = -5$$

$$+5 = 5$$

Milyen művelettel jutottunk a negatív számokhoz? (Kivonással.) Mikor jutunk a kivonással negatív számhoz? (Ha a kivonandó nagyobb, mint a kisebbítendő.) Ezelőtt azt tanultuk, hogy a kisebbítendőnek mindig nagyobbnak kell lennie a kivonandónál, most azonban kisebb számból már nagyobbbat is el tudunk venni. De ezt csak azzal értük el, hogy újfajta számokat vezettünk be. A kivonás most már nem korlátozott művelet többé.

Szokás beszélni a számok *abszolút értékéről* is. Ez azt jelenti, hogy hány egységet tartalmaz a szám, tekintet nélkül arra, hogy pozitív egységek-e ezek, vagy negatív egységek. E szerint $+6$ abszolút értéke 6, és -6 abszolút értéke is 6. Röviden így jelölik ezt:

$$|+6| = 6, \quad |-6| = 6, \text{ abszolút érték.}$$

Az abszolút érték tehát a szám előjel nélkül. A számegyenesen az abszolút érték a számnak 0-tól való távolságát jelenti, azonban az irány nem fontos.

A kibővített számegyenesre most is igaz, hogy minden szám nagyobb a tőle balra lévő számoknál, de kisebb, mint a tőle jobbra lévő számok. Milyen jelet tehetünk e szerint a $+7$ és a $+5$ közé? Milyen jelet tehetünk a -7 és a -5 közé?

$$+7 > +5$$

$$-7 < -5$$

Két pozitív szám közül tehát melyik a nagyobb? (Amelyiknek abszolút értéke nagyobb.) Két negatív szám közül melyik a nagyobb? (Amelyiknek abszolút értéke kisebb.)

A pozitív egész számok között melyik a legkisebb? Melyik a legnagyobb? (Nincs legnagyobb.) Mit jelent ez? — Melyik a legnagyobb negatív egész szám? Melyik a legkisebb? (Nincs legkisebb.) Mit jelent ez? — Mivel sem legnagyobb pozitív

szám, sem legkisebb negatív szám nincsen, ezért a számsor és természetesen a számegyenes is mindkét irányban végtelen.

Az előbb negatív egész számokról beszéltünk. Vannak-e negatív törtszámok? Mutasd meg a számegyenesen $-\frac{1}{2}$ ($-4\frac{1}{2}$, -25 , -0.25) helyét!

III. Alkalmazás.

1. Számlálj $+4$ -től -4 -ig! Számlálj -9 -től kettesével felfelé! Mennyit kapunk, ha 9 -ből 15 -öt elveszünk? Adjunk -7 -hez 4 -et! Vonj le -3 -ból 12 -t! Hány egységnyi távolság van -11 és $+8$ között? Stb.

2. A hőmérő $+9^{\circ}$ -ot mutat. Mennyit fog mutatni, ha a hőmérséklet 6° -kal emelkedik? Ha 11° -ot süllyed? A hőmérő az egyik reggelen -7° -ot mutatott, a következő reggelen pedig -11° -ot. Mi történt? Az egyik évben a legalacsonyabb hőmérséklet -23° volt, a hőmérséklet-ingadozás pedig abban az évben 55° volt. Mit tudsz ebből megállapítani?

3. A folyók vízállását cm-ekben mérik. A közepes vízállást 0 -val jelzi a mérce. Mit jelent az, hogy a vízállás $+340$ cm? -56 cm? A vízállás három egymásutáni napon a következő volt: -20 cm, -8 cm, $+21$ cm. Mit tudsz ezekből az adatokból megmondani? A Tisza vízállása -30 cm, másnapra 22 cm-es áradás (15 cm-es apadás) várható. Milyen vízállás várható erre a napra?

4. Ha a nyereséget pozitívnek vesszük, minek kell akkor a veszteséget vennünk? — Mi a vagyón ellenkezője? Mit jelent az, hogy valakinek -3000 P a vagyona? Kinek az anyagi helyzete jobb, akinek 0 P a vagyona, vagy akinek -200 P a vagyona? Miért? (Mert akinek 200 P adóssága van, annak előbb 200 P-t kell keresnie, hogy adósságát kifizetve, 0 P-je legyen.)

IV. Összefoglalás.

Milyen számokat ismertünk meg? Melyek a pozitív számok? Melyek a negatív számok? Hogyan hívjuk őket közös néven? Mi a pozitív számok előjele? Mi a negatív számok előjele? Melyeknek az előjelét kell mindig kiírni? Mit jelent a szám abszolút értéke? Két pozitív szám közül melyik a kisebb? Két negatív szám közül melyik a nagyobb? Melyik a kisebb?

V. Házi feladat kijelölése.

Krix Márton.

Természetan.

Természetan a mai Németországban.

A Cselekvés Iskolája XI. évfolyamának 1—4. számában egy részt ismertettünk Berner Walter könyvéből, amely a természetani ismereteket a mezőgazdaság és állattartás céljaiba igyekszik állítani.

Előbbi ígéretem szerint még egy részleten bemutatom ezt a négy éves német tervnek szellemében való munkát.

A tétel a hőtan keretéből való.

Küzdelem a verembeli romlás ellen.

A répa, burgonya stb. veremben való megőrzésénél gyakori egy alapvető hiba. Helytelen, hogy a verem fedelén nyílást hagynak, amelyet szalmával tömnek be. A veremben a hőmérséklet mindig magasabb, mint a külső hőmérséklet. A víztartalmú termények sok vizet párologtatnak. Az elszálló vízgőz lecsapódik a hideg szalmában (harmpont). A víz nehéz és visszafolyik. E miatt a termény rothadása kikerülhetetlen.

A legjobb veremfedél vastag földréteg jó hajszálcső-hatással. Azon keresztül a vízgőz eltávozik. A gyakorlatban általában szokás, hogy a gerinc egy kiskeny részét a földtől szabadon hagyják.

A helyes hőmérséklet betartása a „romlás ellen való küzdelemhez” tartozik. Fontos, hogy a veremben a hőmérséklet ne haladjon túl 10° C. A legkedvezőbb a 7° C. A vizsgálat úgy végezhető, hogy a veremfedelelet egy bottal az elrakott termésig átdöfjük. A lukon át aztán a hüvellyel védett hőmérőt a verembe toljuk.

Ha a burgonyát a pincében szalmával befedjük, tanácsos gyakrabban megvizsgálni, vajjon a szalmában nem rakódott-e le párolgott-víz. Ilyen esetben a szalma többszöri kicserélése szükséges.

Élelmiszerek megóvása hideg által.

A „romlás ellen való harc” felkiáltás elsősorban az élelmiszerek megóvását illeti, a) húst, halat, tojást, b) a gyümölcsöket és növényi termékeket.

a)-hoz. A penészgombák és baktériumok élelmiszereinknek kereken egy tizedét pusztítják el. Ez pénzben egy és fél milliárd márkát tesz ki, amit a német gazdasági élet elveszít. A legtöbb esetben a hiba a hiányos hűtésben van; a hideg ezeket a kártevőket nem engedi szaporodni. Ezenkívül a hús kellő hűtés mellett jobb ízűvé lesz „utóérése” által.

Továbbá Németországnak 8 milliárd tojásra van szüksége. A hazai termelés azonban a fő tojáshozam idején csak 6 milliárdot ad, amely a „tojáshullám” miatt nem használható fel azonnal. Hűtve pedig a szűkös idők hiányát enyhítheti.

Még rosszabb a helyzet a halaknál. Ezeknek a hidegvérűeknek a húsa alacsonyabb hőmérsékletet kíván, mint a melegvérű állatoké. 0° C hőmérséklettel még nem segítettünk a dolgon, hiszen életükben alig valamivel a 0° C fölött tartózkodnak.

b)-hez. A gyümölcsöknek, főzelékeknek, paradicsomnak és szőlőnek kereken negyedrésze romlik meg. Ezért azután ezeknek a behozatala elég nagy. A romlás okai megint az élesztő gombák és a rothadást okozó gombák. Szaporodásukat ugyan csak hideggel lehet megakadályozni.

Az élelmiszerek frissentartása a városok nagykereskedőinél a hűtőházakkal jól meg van oldva. A lehűtés azonban nem állítja meg a romlást, ha az már a nagykereskedő hűtőházába való szállítás előtt megkezdődött.

A fő baj mindig a termelőnél áll be.

Ezért a hűtés kérdése a gazdaságokban sokkal sürgősebb tennivaló, mint a városban.

De azért a termelőtől nem kívánható keresztülvihetetlen mértékű hűtés. A tejnek 4° C fokra való lehűtése bár nem pusztítja el a kártokozó csírákat, de mindenesetre megakadályozza szaporodásukat. Mindenesetre nyáron az esti tejnek vízhűtése szükséges, hogy édes legyen, amíg a tejtállalathoz jut.

A lehűtéssel járó frissentartás előnye minden más eljárással szemben abban van, hogy íze és tápértéke a friss áruéval azonos. Ez azonban csak akkor áll, ha a hűtésnél helyesen járunk el. Ezt értelmesen csak akkor oldhatjuk meg, ha megoldjuk azt a kérdést, mi történik fizikai értelemben fagyasztás alatt a sejtekben.

A sejttartalom sóoldat. Ha lassan fagy meg, akkor először a tiszta víz válik ki és jégtükké fagy. Sókban gazdag oldat marad vissza. Erősebb lehűtésre ez a sűrített oldat is megfagy.

Lassú lehűtésnél tehát a jég elkülönül a tápláló sóktól (a fehérjétől és szénhidrátoktól is). A hegyes jégtűk gyakran a sejtfalat is elrombolják. Ha a test ismét felenged, a legfinomabb fehérje és szénhidrátok annyira megváltoztak, hogy többé nem veszik fel a vizet. Ez a sejtváltozás az oka az íz és tápérték csökkenésének.

Ha azonban pl. a húst hirtelen -15° C, vagy egészen -20° C-ra lehűtjük, akkor a sejtnedv azonnal megmerevedik, anélkül, hogy előbb kiválna a víz. Ezért változatlan marad, ha felenged.

Lassú lehűtés és gyors felengedés voltak a múlt idők hibái. Ma a hideg levegővel való lehűtést teljesen kiszorította a hideg sóoldattal való eljárás.

Ezt az eljárást azonban csak hosszabb időre való eltevésnél használják. Ha a húst 6 hétnél tovább nem szándékoznak raktározni, akkor elegendő a 0° C-ra való lehűtés.

A legnehezebb a gyümölcssel való eljárás. Szövege rendkívül érzékeny a jégkristályokkal szemben. Itt is mellőzni kell a lassú lehűtést.

A vidéki háztartásokban egyelőre továbbra is alig legyőzhető nehézségeket fog okozni a gyümölcsök eltartása. Bizonyos újabb alapelvek azonban megkönnyítik ezt a munkát hiányzó hűtőkamrák dacára is.

Minden leszakított gyümölcs tovább él és lélegzik. A légzés mértékétől függ a gyümölcs tápanyag-felhasználása; mert az életerőt szolgáltató fatörzs ilyenkor hiányzik. A gyümölcs lassankint összezsugorodik. Ezt elkerülhetjük, ha a lélegzést csökkentjük. Minden gyümölcs etilén-gázt lélegzik ki. Ennek az a különös tulajdonsága, hogy jelenlétében a kibocsájtó és minden, a helyiségben levő gyümölcs fokozottabban lélegzik. Ez viszont meggyorsítja az érést. A gyümölcsök hosszabb eltartásánál azonban kívánatos, hogy az érési folyamatot lehetőség szerint késleltessük. Olyan fajtákat, amelyek korán érnek, nem szabad tehát olyanokkal ugyanazon helyiségben tárolni, amelyek később érnek. A kilégtetett etilén gyors elvezetéséről pedig gondoskodni kell.

Főeredmény: az elraktározott gyümölcs nem kívánatos gyors érése a fokozott légzés eredménye. Ezt csökkenthetjük

- a) hideg raktárhelyiséggel,
- b) fokozott szellőztetéssel,
- c) a különböző időben érő fajták térbeli elkülönítésével.

A romlás ellen való küzdelem gőzöléssel és besavanyítással.

Kis- és középbirtokon a romlás ellen biztosan lehet küzdeni, ha a burgonya felszedése után annak egy részét besavanyítjuk.

Miután a burgonyát alaposan megmostuk, billenő gőzölő-edényben 30, 45 perig teljesen átgőzöljük. Az edény belső felületére csak kevés vizet kell önteni. Efölött van elhelyezve rostán a burgonya. A forrás alatt a víz 538 kalóriát vesz fel, amíg gőzzé alakul. A hideg burgonyában a víz ismét lecsapódik, miközben az 538 kalória leadódik a burgonya testének. A lecsapódott víz lecsurog a fenékre és itt ismét „feltöltődik” ugyanazon hőmennyiséggel.

Az így átgőzölt burgonya savanyításra kifalazott verembe kerül, ahol azonnal összeesélykoljuk, hogy lehetőleg kevés levegő maradjon köztük. A külső levegő ellen védelmet nyújt polyvaréteg, amelyet kívül agyaggal letapasztunk.

A verem alján egy külön mélyedésben lassankint folyadék gyűlik össze. Ezt időnkint ki kell szivattyúzni, különben fennáll a rothadás lehetősége.

Nemzetgazdasági jelentőség.

1. A gőzölés a burgonyát nem lúgozza ki, ellenben a táp-

anyagokat a sejtfaalak feltörése által könnyebben hozzáférhetőkké teszi.

2. A burgonya épen úgy, mint az alma, a téli raktározás alatt is lélegzik és ezzel tápanyagának egy részét elhasználja. Ehhez járul a csírázás okozta veszteség, a megfagyás és a rothadás. Mindezek következtében tavaszig mintegy 10%-a megy veszendőbe. Ez kereken 4,102.000 tonna, pénzértékben kb. 185 millió márka.

Ha meggondoljuk, hogy négy és fél mázsa takarmányburgonya és 1 mázsa takarmánygabonából 50 kg disznóhús lesz, akkor belátjuk, hogy az összes burgonya megmentése négy és fél millió mázsa disznóhússal többet jelent. Ez a mennyiség a négyéves tervben igen jelentős.

3. A gazda mindennapi csíraszedő és gőzölő munkája elmarad. Ez pénz, idő és tüzelőanyagban megtakarítást jelent.

Nagy üzemekben a gőzfejlesztő és a gőzölő tartály egymástól külön áll. Legtöbbször egy gőzfejlesztő több gőzölőedénnyel van kapcsolva. Ilyenkor gőzoszlopról beszélünk, amely célszerűen közös kocsira van szerelve egyes községek részére. Ezek naponta 50—200 mázsa burgonyát dolgoznak fel.

*

Láthatjuk tehát, hogy ez a könyv, amely nem tanulók számára készült tankönyv, hanem a gazdanép körében élő tanító segítő kézikönyve, első helyre állítja a nemzetgazdasági szempontokat, amelyeknek főcélja a sokat hangoztatott önellátás elve.

Matzkó Gyula.

Kézimunka (Szlőjd).

Három lábú, félgömbalakú forgástest mintázása.

(Agyagmunka. — Mintázás adott méretek nyomán.)

Tanítás a polg. iskola II. osztályában.

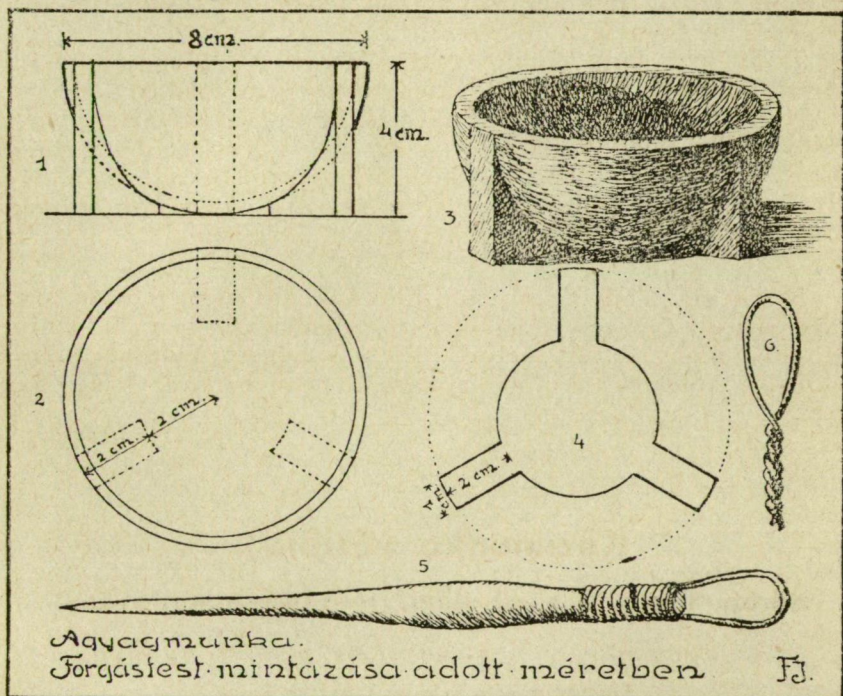
A tanmeneteinkbe beállított agyagmunkák elvégzésére a kora őszi és tavaszi hónapok a legalkalmasabbak. A megmunkálendő anyag beszerzése, a nedves agyaggal való bánásmód, s a megmintázott tárgyak szárítása a jelzett hónapokban a legalkalmasabb.

A második osztály feladat sorába vegyünk fel olyan megmintázandó tárgyat is, ahol a megadott méretek, s a bemutatott forma teljes hűséggel való visszaadása, óvatosabb, fegyelmezettebb munkára készíteti növendékeinket.

A tárgy formája jellegzetes, s részleteinek kialakítása gyorsan megérthető legyen. Egy bemutatás és rövid szóbeli uta-

sítás elegendő legyen a tárgy formájának és részleteinek felfogására. Ezért lehetőleg a növendékek által már jól ismert alapformából induljunk ki. Figyeljük meg a jelen tanításhoz készített magyarázó-rajzot. A három lábon nyugvó félgömb alakú forgástest, egy 8 cm. átmérőjű és 4 cm magas agyagkorongból kifejtendő.

A mintázás céljára beszerzett agyag, jól összeépített, s esetleg cink vagy cinezett vashádoggal bélelt födeles faládban nyer elhelyezést. Ebben a ládában gondoztatjuk az agyagot, hogy adott alkalommal, megfelelően képlékeny állapotban adhassuk növendékeink kezébe.

Az agyag kiosztása a tanár közvetlen közreműködésével történik. A kiosztásra kerülő agyagot néhány ügyesebb és megbízhatóbb növendék készíti elő. A nagy négyzetes oszloppormára idomított agyagtömbök a ládában fekszenek nedves zsákvászonnal letakarva. A növendékek palalemezzel vagy munkadeszkával felsorakoznak. Egy ügyes tanuló segédkezik a kiosztásnál. Egyenként emeli ki az agyagtömböket, amiből a tanár drótvágóval szeli le a megmintázandó tárgy méretének megfelelő nagyságú darabot. A kielégített növendék helyére megy s szónélkül várja a tanár korábbi utasítását. — Az agyag kiosztásának ez a módja gyors, pontos és igazságos.

A munka menete: Tanár bemutatja a megmintázandó tárgyat. Kitűi a célt. Eszerint a tárgyat formában, részleteiben és méretében teljes hűséggel kell visszaadni.

Közös munkával megállapítják a következőket: A tárgy teste félgömb alakú s belső kimélyítése a külső formát párhuzamosan követi. A félgömb alakú test 3 szögletes lábon nyugszik. A lábak egymástól egyenlő távolságra, tehát szabályosan helyezkednek el s a forgástest tengelye felé irányulnak. (Figyeld a fölülnézetet.) Amennyiben a félgömb fenéke érinti az alátámasztás síkját, a lábak befelé haladjukban alacsonyodnak. — Az egész tárgy egy 8 cm. átmérőjű és 4 cm. magas korongba foglalható be.

A megbeszélés befejeztével a tanár engedélyt ad a munka megkezdésére. Először az adott méretű korongot formázzák. Amennyiben a mintázásra kiosztott agyagdarab nagyobb, mint amennyi a tárgy méretéhez mérten szükséges, a masszát egy lapos, síma felületű tárggyal addig lapítják, amíg az a 4 cm.-es vastagságos el nem éri. A lapított felület a munkatábla síkjával párhuzamos legyen. Most egy 8 cm. átmérőjű papírlemezről készült körlapot helyeznek az agyag felületére, s a mintázó-fa hegyes végével, a lemez széle mentén bekarcolják a korong körlapját. A henger-alkotók mentén a fölösleges agyagrészeket ledarabolják. A még nyersen megformázott agyagkorongot vékony drót segítségével levágják az asztal síkjáról, hogy azt az oldalán is meghengergetve tökéletesen kialakítsák.

A test lábainak kijelölését a 4. ábra mutatja be. 4—5 előre elkészített papírformával az egész osztály megjelölheti a korong körlapján a lábak helyét. A lábak kijelölt vonalán bevágják a korong éleit s a lábak anyagának meghagyásával megkezdik a félgömb alakú test kialakítását. Az 5. és 6. ábra két egyszerű szerszámot mutat az agyag sorvasztására. Az eszközök vékony, kemény réz vagy vashuzalból készüljenek, hogy az agyag sarabolása közben ne görbüljenek. A hajtú formára meghajlított huzaldarab egy tollszár végére kötve, vagy még egyszerűbb formában, a huzal két szabad vége összezsavarva, megfelelő jól használható szerszám.

Ha a test külső kialakítása befejezést nyert, lábaira állítható s megkezdhetik ugyanazon szerszámok segítségével belsőnek kimélyítését.

Munka közben a tanár állandóan ellenőriz, buzdít, szakszerű tanácsokat ad. Fl. Hogyan használjuk a rendelkezésre álló eszközeinket a legelőnyösebben. Miként essen a fényforrás megvilágítására a mintázott tárgy felületére. Nem mi változtatjuk helyzetünket, hogy a tárgy egy másik pontját megfigyelhessük, hanem az eredeti megvilágítás figyelembevételével a munkaasztalkát (palalemez, munkadeszka) forgatjuk körül, s így őrizzük ellen a tárgy plasztikai fejlődését.

Ha a feladat a rendelkezésre álló idő alatt nem fejezhető be, az óra utolsó 5 percében a tanulómunkákat sűrűn egymás mellé helyezve palalemezekre rakják s nedves ruhával takarják le. Így biztosítják az agyag képlékenységet a következő óráig. — Ugyanez idő alatt az arra kijelölt növendékek, a munkasztalokról összegyűjtik a föl nem használt agyagot, azt összegyurják s négyzetes oszlopformákba idomítva az agyagos ládába helyezik.

Ha a feladatot befejezték, a tanár kiválasztja a 10—15 legsikerültebb darabot kiégetés céljára. Ez egyben a mintázásnál a komoly, jó munka jutalmazása. A kiválasztott munkába bekarcolja készítője nevének kezdőbetűit s az évszámot. A készítő kézjegyét szerényen a tárgy olyan részére karcolja, ahol az a legkevésbé feltűnő s a plasztikai szépséget nem zavarja.

A szükséges tisztogatási munkák befejeztével a mintázóóra is befejezést nyert.

Fáber József

IRODALOM—KÜLFÖLDI TANITÁSI MOZGALMAK — LAPSZEMLE — HIREK

IRODALOM.

1. Bognár Cecil. *Lélektan és nevelés.* 229 old.

2. Várkonyi Hildebrand. *A gyermek testi és lelki fejlődése.* 306. old.

(Nemzetnevelők Könyvtára. 1. és 2. szám. 1943. Az Országos Köznevelési Tanács kiadásai.)

Bizonyára a mai időknek hányatott és megnehezült járása, továbbá az elme mechanizálódó korszellem magyarázza azt a tényt, miért igyekszik napjaink embere egyre inkább önmaga felé fordulni, önmagába nézni és megismerni belső világának természetrajzát. A tudománynak ez az iránya tehát kétségtelenül visszahatás: a környezet elgépiesedésével szemben hangoztatja, sőt igazolja az egyén a maga lelki-szellemi igényeit. Ez a befelé forduló érdeklődés természetette meg korunk virágzásnak induló lélektani irodalmát.

Az Országos Köznevelésiügyi Tanács jelenlegi kidáványsorozatában különös tekintettel volt erre a helyzetre, amikor a sorozat szakcsoportjai között előkelő helyet biztosított a Gyermekek- és ifjúságtanulmánynak és nyolc kötetben igéri ezeknek a neveléslélektani kérdéseknek megvilágítását. A törvénnyel foglalt kötetek közül kettő jelent már meg.

1. Bognár Cecil: *Lélektan és Nevelés.* A szerző tulajdonképpen két önálló és nagyterjedelmű tudománynak együttes tárgyalását, továbbá érintkező területeik kijelölését tervezi s így a lélektan és nevelés egybehango-

lását tűzi ki célul. Hogy fejtegetései tiszta fogalmakon épüljenek, bevezető fejezetében vizsgálja a lélektan és nevelés történeti és funkcionális kapcsolatait. Rámutat arra, hogy bontakozó lélektan a maga elméleti és praktikus megállapításaival, továbbá kísérleti tapasztalataival nagy mértékben támogatja a tudatos és tervszerű nevelői eljárást. Viszont éppen a történeti tisztánlátás szempontjából gondja van a szerzőnek arra, hogy a lélektannak (neveléslélektannak) fejlődését, egyes irányait és pedagógiai szempontból való alapvető fontosságát feltárja.

Ezután sorra veszi a lélektannak hagyományos és nevelői tekintetben egyedül célravezető hármas felosztását. Szól a *megismerés és gondolkodás lélektanáról*. Szellemi képességeink elemzése során vizsgálja az emlékezet, a figyelem, a gondolkodás, képzelet és tanulás lélektani sajátosságait, továbbá ezeknek a nevelés terén való sarkalatos szerepüket. Az *érzelmek lélektanát* a szerző szintén elsősorban az otthon és az iskolai nevelés szempontjából teszi vizsgálat tárgyává. Az emberi lélek legbelső, alig magyarázható mozgulását és hullámverését igyekszik a hangulat, értelem, indulat, lelkesedés, öntudat, érzékenység és a tudatalatti elemek fogalmaiban felismerni. Majd foglalkozik az érzelmeknek erősség, mélység és tartósság szerint való osztályozásával. Nevelési szempontból pedig az érzelmeket vallási, erkölcsi és hazafias osztályokba sorolja, amellyel természetesen a könyvsorozat praktikus kívánalmait tartja szem előtt. Lelki életünknek gyakorlati kihatás szempontjából talán legjelentősebb megnyilvánulásai az *ösztön és akarat* világába tartoznak. A szerző számol azzal, hogy a nevelés tulajdonképpeni célja a természetes ösztönnel nemesítése és az akaratnak erősítése. Ez a belátás határozza meg a következő fejezetek gondolatmenetét. A gyermekben működik a tevékenység ösztöne, az élményvágy, a kalandvágy, és az érvényesülési vágy, amelyeket a nevelői ráhatásoknak kell a gyermek jövődő élethivatásának megfelelő helyes irányba terelni. Az akarat lélektanának vizsgálata során helyesen emeli ki a szerző a *választás*, az *engedelmesség* és a *céltudatos törekvés* fogalmait, mint az akarat tevékenység hármas — pedagógiai szempontból jelentős — megnyilvánulását.

A fenti lélektani alapvetés nyomán most már könnyen ki tudja jelölni a szerző a nevelés célját, módját és gyakorlati vezérelveit. Az egyéniség kialakulásában ugyan el nem hanyagolható szerep jut a nevelés külső tényezőinek: a környezet, az iskolatársak, ismerősök stb., a jellemnek és személyiségnek igazi alakítását azonban az iskolai tervszerű nevelői ráhatások, az erkölcsi és állampolgári nevelés végzik. Így a mi nevelésünk célja az egyéni képességeiben és erkölcsi érzékében helyesen képzett magyar ifjú, akinek a közösségi és magánéletben megkívánt jellemvonásait, vagyis nemzeti karakterünket tárgyas elemzésben vázolja Bognár Cecil.

A mű használhatóságát nagyban biztosítja folyékony és világos nyelvi előadásmódja. A szerző érdeme, hogy a nevelők figyelmét hangsúlyozottan felhívja a gyermeki lélek megismerésének fontosságára.

2. Várkonyi Hildebrand: A gyermek testi és lelki fejlődése. Szülők és nevelők számára készült könyv. Bevezetése tisztázza a *fejlődés*, az *átöröklés* és a *tanulás* mibenlétét. A mű egész gondolatvilága ennek a három fogalomnak pillérén nyugszik.

Várkonyi a növendékek testi fejlődését az iskolai évek egyes szakaszaiban: a *gyermek*, a *serdülő*- és *ifjúkor* jellemző tünetei nyomán ismerteti. Nagyon tanulságos az a fejtegetése, amelyben rámutat, hogy milyen nagy-jelentőségű az ember későbbi sorsa szempontjából az ú. n. első gyermekkor (2–6 évek). Ekkor jelentkeznek u. i. a gyermeki lélek első tudatosuló jellemvonásai ekkor veszi kezdetét az ösztönös-akarati, majd értelmi kibontakozás. Ezekben az években eszmél a gyermek egyre tisztulább tudattal környezetére és önmagára.

A serdülő és ifjúkornak viszont újra más fejlődési fokai és veszélyei vannak. Ezeknek részletes elemzésébe itt nem bocsátkozhatunk, csupán utalunk a szerző tudományos szemléletmódjának közvetlen életközelségére. Így pl. nagyban elősegíti a nevelő részére a növendék megértését Várkonyi a serdülőkor lelki szükségleteinek, törekvéseinek és konfliktusainak szabatos leírásával. Ezt a fejezetet a tudós sokoldalúsága és a nevelő körütekintő tapintata jellemzi. A szerző számol azzal a ténnyel, hogy a leányok serdülési kora megelőzi a fiúkat, éppen ezért külön fejezetben foglalkozik a leányok lelki életével a serdülés és ifjúkor éveiben.

Az Országos Közoktatási Tanácsot a könyvsorozat megindításában az vezette, hogy a nevelők kezébe megbízható vezárkönyveket adjon. Afféle Vade mecum-ot, amely az egyes nevelési kérdések szükséges *elvi alapvetését* és a *kivitel szolid irányvonalait* is megadja. Így az érdeklődők — a könyvtárak hosszas búvárlása nélkül — könnyen eligazodhatnak hivatási kérdéseikben. A fenti két mű a Tanács célját eredményesen szolgálja. Bennük a nevelői rend biztos és hasznos kézikönyvet kapott.

Dr. Visy József.

Somos Lajos: Népiskolai nevelés. Nemzetnevelők könyvtára V., A népiskola könyvei. I. Az Országos Közoktatási Tanács kiadása, Budapest, 1943. K. 80, 324 l.

A godosan felépített mű abból az alapgondolatból indul ki, hogy a tanítói hivatás eredményes betöltése nagyon komoly és széleskörű felkészültséget kíván. Alaposan kell ismernünk a testi és lelki fejlődés törvényeit, az iskolásgyermekek legjellemzőbb tulajdonságait és fejlődési lehetőségeit; jól kell látnunk azokat a feladatokat, amelyek tanítványainkra egyrészt a középiskolában, másrészt az életben várnak; ismernünk kell a nevelés eszközeit és módjait, mindezekben felül pedig igazi nevelői személyiséggé kell formálnunk magunkat, aki a nevelői feladatokat és módszereket biztos tudással és kifinomult érzékel alkalmazza a gyermekekhez. A mű azután ennek az alapgondolatnak nagy készséggel való feltárása és megvilágítása a legújabb pedagógiai elvek és megállapítások tükrében. Azt mondhatnánk, az egész korszerű pedagógia minden — a népiskolai tanulóra vonatkozó — elgondolásának gazdag tárháza Somos Lajos munkája. Új és korszerű megvilágításban foglalkozik nemzetnevelésünk és a népiskola viszonyával, a gyermekkel az iskolában, a népiskolai tanító személyiségével, tevékenységével a tanulók között, a tanítótöbbségben, az iskolán kívül, a nevelés egyéni feladataival (világnézeti-, vallásos-, erkölcsi-, értelmi-, érzelmi és akarati nevelés szempontjából), a közösségi életre való neveléssel (társadalmi-, ál-

lampolgári nevelés), az élethivatásra való neveléssel és a nevelés eszközeivel. Mindaz, amit ezekről elmond, ha nem is új megállapítások, de így csokorba kötve mégis mindig szükségesek és időszerűek. Különösen megszívlelendők a nevelés egyéni feladatairól szóló gondolatai, amelyek alig találnak megvalósításra az iskolai nevelésben. Nagy hasznára van ez a könyv minden nevelőnek, mert amit százfelé szétszórva tudna csak megtalálni, mindazt itt egységben, egy vezető gondolat köré csoportosítva kap meg egy igazi nevelő-egéniség szakavatott összeállításában. A könyv nagyon sok vonatkozásban túlnő a népiskola keretein s nagy haszonnal forgathatják más iskolafajok nevelői is.

Vicsay Lajos.

Papp István: Az irodalom életformái. Bevezetés a magyar irodalomismeretbe. A debreceni református kollégium tanárképző intézetének dolgozatai, szerkeszti dr. Péter Zoltán. Különnyomat a 28. számból. Debrecen, 1943. N. 8°, 66 l., táblázatos áttekintéssel.

Az irodalomelméleti kérdésekkel való foglalkozás egyre szélesebb körben kelt érdeklődést, aminek egyik oka az, hogy egyre többeket hajt a vágy megismerni, megérteni azt a szerepet, amelyet az irodalmi működés a nemzeti közösség életében betölt. Ez a mű is azzal a céllal készült, hogy segítséget nyújtson az irodalmi élettevékenység szálainak kibogozásában, a magyar irodalom lényegének tisztázásában. Az író és műve nem a közízlés teremtménye, hanem népe magatartásának szabályozója, életfeladatainak kijelölője, igazi *nevelője*. Papp István is előbb az irodalom lényegvizsgálatának útját jelöli meg, hogy azon át bevezesse olvasóit a magyar irodalmi gondolkodásba. Bár tanulmánya — mint maga is megállapítja — vázlatos, útát világít a kérdés megoldásához, megjelöli az irányokat, amelyek feltárássá várnak e szempontból. Szerző tiltakozik az ellen, hogy az irodalomtanítás egyedüli célja az írónak bizonyos eszmeáramlatokba való besorolása legyen. (Pl. Zrínyi írói egyéniségében és alkotásaiban mi és mennyi a barokk, Csokonai költészete mit köszönhet a rokokónak, Petőfi írói magatartásában mely szálak és vonások származnak a biedermeierből stb.) Tagadhatatlan, ez nem vezet az író lényeges tulajdonságainak feltáráshoz, bár a korabeli közízlés ismerete bizonyos mértékben mégis hozzásegít azok felismeréséhez. Megkönnyíti szerzőnk mélyenjáró gondolatmenetének követését a műve végén lévő táblázatos áttekintésekkel, amelyekben az irodalom fogalmáról, kibontakozásáról, tényezőiről, fajairól, segédtudományairól, főrétegvonalairól ad szemléletes képet. Bizonyos, hogy alapvető munkássága sok új gondolatot ébreszt az olvasóban s új meglátásokhoz vezet.

Vicsay Lajos.

Váradi József: Iskolaszervezetten. Tanító- és tanítónőképzőintézetek számára. Negyedik, átdolgozott kiadás. Budapest, Szent István-Társulat kiadása. 1942. 116 lap. Ára: 2.20 P.

A szerző közismert és igen elterjedt könyvének immár a negyedik kiadása van forgalomban. A könyv harmadik kiadása 1937-ben jelent meg. A harmadik kiadás átdolgozását különösen az tette indokoltá, hogy az isko-

lázási kötelezettségekről és nyolcosztályú népiskoláról szóló 1940: XX. t.-c., illetve annak végrehajtása tárgyában kiadott 26.000/1941. V. K. M. sz. rendelet és az ahhoz mellékelt „Népiskolai Utasítás” éppen az elemi népoktatás szervezetében olyan változásokat hoztak létre, melyek a magyar tanítóképzés és elemi népoktatás céljait elsősorban szolgáló *Iskolaszervezetlannak* lényeges átdolgozását kívánták.

Az értékes mű két főfejezetre tagolódik. Az első fejezetben a magyar közoktatásügy szervezetét, a másodikban pedig a magyar népiskola új szervezetét tárgyalja a szerző.

A középfokú iskolák tanárait és a közoktatásügy szervezete iránt érdeklődő művelt közönséget az első fejezet érdekli közvetlenebbül. Ebben a fejezetben a szerző 10 csoportban mutatja be a magyar közoktatásügy és közművelődés mai képét. A csoportok a következők: 1. Általánosan nevelő iskolák (alsó- és középfokú iskolák). 2. Szakiskolák (alsó- és középfokú szakoktatás, valamint a felsőfokú oktatás egész rendszere.). 3. Tudományok, kutatóintézetek. 4. Külföldi magyar intézetek. 5. Kisdnednevelő intézetek. 6. Gyógyítva nevelő intézetek. 7. Gyermek- és ifjúságvédelmi intézmények. 8. Ifjúsági egyesületek, leventeképzés. 9. Népművelés. 10. Közoktatásügyi hatóságok (helyi és középfokú hatóságok; főhatóságok; a közoktatásügyi igazgatás irodalma.)

Ezek a fejezetek valóban hűen mutatják be a magyar közoktatásügy szétálgazó intézményeit és a tanügyi igazgatás szerveit, úgy, hogy az olvasó a szervesen összeállított anyagokból az egyes intézmények mai állapotáról, valamint azok történeti kifejlődéséről teljesen hű képet nyerhet. Különlösen a III.—X. fejezetek azok, melyek még a művelt közönség körében is érdeklődést kelthetnek, mert közoktatásügyünknek ezen intézményei sokszor még a pedagógusok körében sem teljesen ismertek.

A könyv második fejezete a magyar népiskola új szervezetét, továbbá az iskolai kötelezettségekre, valamint a tanítói kar jogaira és kötelességeire vonatkozó fontos tudnivalókat ismerteti.

A szerző művének e negyedik kiadásával is igen értékes munkát végzett. Könyvét az adatok kiválogatásában és összeállításában az alapos gondosság, rendszeresség és precizitás jellemzi. A magyar közművelődési rendszer áttekintését a könyvhöz csatolt rajzon és táblázatos kimutatáson is bemutatja. Nagy értéke a könyvnek, hogy az alsófokú oktatásügytől kezdve fel egészen az egyetemekig közoktatásügyünknek és a magyar művelődési intézményeknek teljes rendszerét ismerteti, s így a könyv beszerzése valamilyen iskolára nézve szükségosséget és értéket jelent.

Kratofil Dezső.

KÜLFÖLDI TANÍTÁSI MOZGALMAK.

(Külföldi folyóiratok nyomán.)

1. Kína közoktatásügye. Kína közoktatásügyének pár évtizedes fejlődését ismerve, meglepetésszámba megy az a megállapítás, hogy tanításának és nevelésének szervezete ősrégi és minden más élő népet megelőzi. Kína köznevelését évtizedeken át a konfuciusi gondolat hatotta át. Ebben a pedagógiában a tanítás és nevelés ősi társadalmi és erkölcsi szabályok gépies átszarmaztatásában merült ki. Ősidőkből származó és úgy a mindennapi élet formáit szabályozó, valamint a vallás szertartásait tárgyaló kanonikus öt szent könyv, s a Konfucius tanait ismertető négy klaszszikus könyv képezték a hivatalos kínai műveltség alapjait. Ezekre támaszkodott a kínai nevelés és tanítás is.

Iskolakötelezettség nem volt. Az elemi oktatást magánosok látták el rendszerint úgy, hogy több család összeállt, tanítót fogadott, aki a gyermekeket megtanította a kínai írásra és olvasásra. A kínai nyelv csak egytagú szavakat ismer, ragozást, szóképzést nem alkalmaz. Természetes, hogy az egytagú szavak száma csak igen kevés lehet, a nyelv fogalmi gazdagsága pedig nagy. Egy szó gyakran száznál több fogalmat jelez és a hangsúly szabja meg, hogy a szónak a mondatban mi a jelentése. Ehhez járul a kínai írásmódnak az a sajátossága, hogy nem betűkből, hanem szójelekből áll. Ez az oka, hogy a kínai írás és annak elolvasása igen nehéz, a legnagyobb szorgalom mellett is 5—6 év kell annak megtanulásához. Így magyarázható, hogy a kínai lakosságnak csak 10%-a tud írni és olvasni.

Amikor a gyermek megtanult írni és olvasni, akkor a kezébe adott könyv beemlézésre szánt rövid mondatokat tartalmazott. Ebben szó van a jó gyermekről, az öt elemről, az öt erkölcsi parancsról, az erkölcsi kötelekről apa és gyermek, fejedelem és alattvaló, férj és feleség, idősebb és fiatalabb, barátok és társak között, a hat gabonanemről, a hat háziállatról, 8 hangról. Ezeken kívül tartalmazta a könyv Kína rövid történetét. Egy másik könyv a gyermek kötelességeiről tartalmaz erkölcsi tanításokat.

A további tanulmányok állami vagy magánintézetekben történtek. A tanítás ezen magasabb fokán a tananyagot a Konfucius nevéhez fűződő irodalom képezte. A tanítás szellemtelen magoltató módszerrel arra törekedett, hogy a tanuló megtanulja az öt kanonikus szent könyvet és a négy klaszszikus könyvet. A deákok megszakitás nélkül másolták és magolták ezeket a könyveket. Az öt kanonikus szent könyv tartalmazza a kínaiak régi természetfilozófiáját, történeti okmányokat, ősrégi dalokat, vallási szertartásokat és az állam száraz krónikáját. A négy klaszszikus könyv a családi és állami életet tárgyalja.

Ezek a könyvek képezik a szigorú államvizsga anyagát. A sikeres vizsga állami hivatalok betöltésére képesített. Akik a vizsgálatokon megbuktak, azokból lettek a tanítók, jegyzők, írnokok stb.

A Kínában működő nem állami intézetek közül kitűnő hírre tettek szert a missziók által fenntartott intézetek. Ezek közül is kiválik a Kínában működő hittérítő jezsuiták központja, a Sanghai közelében működő, egész Kínában ismert kultúrtelep. Ezen a telepen van árvaház, alsó- és felső is-

kola, papnevelő intézet kínai fiúk részére. Az árvaházban azokat a leleneket nevelik, akiket a szülők a kolostor kapujába tesznek, vagy akiket kínai megbízottak a város piszkos utcáin elhagyatva szednek fel. Ezeket az árvákat fölnevelik s a telep műhelyeiben valamely mesterségre megtanítják. A telep kiterjedt konyhakertjében és gyümölcsösöiseiben is ezek a növendékek végzik a kerti munkát. Az alsó és felső iskolákban a kínai gyermekeket az előírt állami vizsgálatra készítik elő. A papnevelő intézetben kiválasztott növendékeket lelkészekké képezik ki.

A jezsuiták kolostora mellett van az irgalmas nővérek szeretetháza, ahol ugyanígy gondoskodnak a kínai leánygyermekről.

A múlt század vége óta mind hangosabbá lett a megcsontosodott nevelési és tanítási rendszerrel szemben a reformra való törekvés. A múlt század végéig a kínaiak szorosan elzárkóztak a nyugat elől. Nem érdekelték őket sem tudományos kutatásaik, sem nyelvük. El voltak telve a maguk kulturális fölényétől. Saját történelmük, irodalmuk, bölcséletük bűvárlásába mélyedtek, hazájuk több évezredes múltjának költőit magyarázták tudósai. 1911-ben a császárné lemondott a trónról és Kína köztársasággá alakult. Ezután misszionáriusok özönlöttek az országba, viszont tanulni vágyó kínai ifjak ellepték Európa és Amerika kultúrközpontjait. Nagy hatással volt Kína további fejlődésére az aránylag rövid idő alatt nagy fejlődésnek indult japán szomszéd is.

1912-ben sok nehézség leküzdése után a fiatal köztársasági kormány elrendeli az általános tankötelezettséget és programjába veszi az analfabetizmus csökkentését. Mindkét feladat elé elháríthatatlannak látszó akadályok torlódtak. A legnagyobb és legnehezebben pótolható hiány az iskolák és tanítók teljes hiánya. Ha csak a négy alsó elemi osztályt teszik is kötelezővé, akkor is 40 millió tankötelestől volna szó, ezekhez 1 millió iskolatér és 1,400.000 tanító kellene. Az első nagy tanítóhiányon úgy iparkodtak segíteni, hogy a középfokú iskolákban tanítóképző osztályokat állítottak. Ezenkívül nyári tanfolyamokon is képezték ki tanítókat. 1923-ban már igen tekintélyes eredményt értek el, mert 178,972 iskolában 6,819,486 tanulót tanítottak.

A tanítóképzésről is gondoskodtak, ezt teljesen az állam vette kezébe, nem engedi sem magánosoknak, sem külföldieknek. Ezt az intézkedést azal indokolják, hogy a nevelést a nemzeti egység szolgálatába akarják állítani, ami csak egységes állami tanítóképzés mellett lehetséges.

Az analfabetizmus leküzdésének másik nagy akadálya a kínai nyelvjárások igen nagy száma, ami az egységes írás bevezetését nehezíti. Kísérletek történtek ennek elhárítására is, sokan egészen szakítanak az ősi szóírással és a fonetikus írásmódra térnének át. Általában szakítani akarnak a régi eszmékkel és teljesen a nyugati műveltség tanítását akarják bevezetni. Külföldi tanárokat és nevelőket hívnak az országba, akik a külföldön nevelt kínaiakkal együtt végzik a tanítást. 1924-ben már 1800 kínai diák tanul amerikai egyetemeken, ezek hazájukba visszatérve amerikai szellemben szervezik át az egész kínai iskolarendszert. Ez iskolák tagolása ma a következő:

a) Gyermekkort 6 éves korig.

b) Elemi iskola két tagozatban: az alsó 6–10, a felső 10–12 éves korig. Tantárgyak: kínai nyelv, számolás, egészségtan, történet, földrajz, természetrajz, kertészet, kézimunka, rajz, zene és testnevelés.

c) Középiskola szintén két tagozatban. Az alsó tagozat 12–15 életévig. Tantárgyak kínai nyelv, idegen nyelv, történelem, földrajz, társadalomtudomány, mennyiségtan, természettudományok, rajz és zene. A felső tagozat két irányú. A klasszikus irány tárgyai kínai nyelv, idegen nyelv, életfilozófia, szociális problémák, kínai irodalom, lélektan elemei, logika elemei, társadalomtudomány és testnevelés. A reálirány tárgyai kínai nyelv, idegen nyelv, tudományok általános elvei, trigonometria, felső mértan, és algebra, műszaki rajz, fizika, vegytan, biológia és testnevelés.

Az európai nyelvek közül általában előnyben részesítik az angolt. A középiskolákban általában két idegen nyelvet tanítanak. Az egyik kötelezően az angol, a másik szabadon választható a német, francia, orosz és japán közül.

d) A tanítóképzés szervezete 6 évi elemi iskola után 3 év a középiskolában és 3 évi tanítóképzés.

e) Egyetem és főiskola 125 van Kínában és pedig: 35 egyetem, 8 tanítóképző főiskola, 7 gazdasági akadémia, 13 technikai főiskola, 8 kereskedelmi főiskola, 7 orvosi főiskola, 33 jogakadémia, és 14 egyéb főiskola.

1940-ben Csungkingben országos pedagógiai értekezletet tartottak, ahol a kínai népműveltség emelését tárgyalták. Határozatot hoztak, hogy lehetővé kell tenni az általános iskolakötelezettség végrehajtását. Ehhez azonban még mindig 600.000 iskola kellene. A közoktatásügyi minisztérium most első sorban a nagy tanítóhiányt iparkodik csökkenteni.

A missziók által fenntartott iskolákba 200.000 katolikus, illetőleg 300.000 protestáns gyermek jár.

2. Tanügyi hírek Szlovákiából. Az 1940/41. iskolai évben a szlovák tananyelvű népiskolákba 345.261 tanuló járt. A német tannyelvű iskolákban a tanulók száma 16.359 volt. A magyar tanításvizsgáló elemi iskolákat 3746 tanuló látogatta.

Évekkel ezelőtt megindult már Nyitrán a mozgalom magyar elemi iskola létesítésére, ezideig azonban nem sikerült annak megteremtése. Az első alkalommal mintegy háromszáz magyar gyermek jelentkező volt, a legutóbbi összeírás alkalmával már csak 72 gyermek jelentkezett. Az iskolaügyi hatóságoktól ez év szeptemberében rendelet érkezett, mely szerint igazolni kell, hogy a jelentkezők a népszámlálás során magyarnak vallották magukat. A statisztikai hivatal útján sikerült olyszámu jelentkező magyar nemzetiségű tanulót igazolni, hogy most már semmi törvényes akadály nem volna a nyitrai magyar elemi iskola létesítésének, és így most remélik a nyitrai magyarok, hogy végre mégis megnyithatják a magyar elemi iskolát.

Szlovákiában nincsen magyar tannyelvű földműves iskola és így a magyar gazdák elől el van zárva a lehetséges szakismeretek megszerzésére. Erre való tekintettel a Magyar Párt gazdasági osztálya a téli hónapokban a magyar falvakban 3 hetes tanfolyamokat rendez, amelyeken a

gazdaifjakon kívül részt vesznek a saját gazdaságukban gazdálkodó önálló gazdák is. A szakosztálynak meg vannak a megfelelő gazdasági tanerői és a tanfolyamok tanterve is.

A további tervek szerint a tanfolyamok megrendezése után a magyar gazdaifjúság részére 2–3 hónapos elméleti és gyakorlati tanfolyamok útján teljes értékű kiképzést kívánnak nyújtani. Ezeket a tanfolyamokat a tervek szerint valamelyik központi fekvésű városban tartják, lehetőleg a népfőiskola elgondolása keretében.

A nyári hónapokban a gazdasági előadó rendszeresen látogatja a magyar falvakat, ahol tanácsal látja el a gazdákat.

Statisztika Tudósító.

3. Szerb nemzetiségi iskolai oktatás. A szerb közoktatásügyi miniszter nyilatkozott nemrég a szerb nemzetiségi iskolai oktatásról. Az új Szerbia lehetővé tette minden népcsoportnak, hogy teljesen szabadon saját nemzeti kultúrájuk és nemzeti felfogásuk szerint tanítsák ifjúságukat. Ez az új szellem lehetővé tette a német, magyar, román, albán és más nemzetiségi iskolák felállítását. Ezekben az iskolákban német, magyar, román és albán életfelfogás és világnézet szerint történik az oktatás. Bánságban több mint hétszáz osztályban tanultak különböző nyelven a diákok. Mindenütt a nemzetiség, illetve a nép fiai tanítják a fiatalságot. A szerb kormány magyar és német középiskolákat is nyitott és így 7 teljes és 4 alsóosztályú gimnázium, két tanítóképző, két kereskedelmi akadémia és 14 polgári iskola működik különböző nyelveken. Kevés kivétellel minden gyermek anyanyelvű iskolába jár. Az állam támogatja ezeket a népi iskolákat mégpedig úgy, hogy az iskola összes dologi kiadását viseli és a tanerők fizetését is folyósítja. A szerb és a népi tanerők között semmi különbséget nem tesznek.

Statisztikai Tudósító.

4. Német és magyar iskolaviszonyok Horvátországban. A horvátországi németek jogi viszonyainak szabályozása után sor került a német iskolaügy rendezésére is. A rendezésnek nagy akadálya a tanító és tanárhiány, a horvátországi németiség mégis, rövid idő alatt a semmiből szép iskolaszervezetet létesített.

Ma már 270 német elemi iskola működik 553 osztállyal, amelyekben 330 tanerő 21.000 tanulót oktat. Egy-egy tanító délelőtt és délután változó osztályokban átlag két osztályban tanít. Ezenkívül állítottak 24 kisegítő iskolát. Tanerők kiképzésére tanfolyamokat létesítettek, ezekben négy középiskolát végzett férfiakat és nőket képeztek ki arra, hogy a nagy tanítóhiányon átmenetileg segítsenek.

Valamennyi német iskola a közoktatásügyi minisztérium német iskolaügyi osztályának van alárendelve. Nyolc kerületi tanfelügyelőség van, német tanfelügyelőkkel. Ezek közvetlenül a minisztérium alá tartoznak. A kerületi tanfelügyelőségek székhelyei: Zimony, Ruma, Vukovár, Vinkovce, Eszék, Nasic, Verőce és Banyaluka. A zágrábi és zágrábkörnyéki iskolák közvetlen a német iskolai ügyosztály felügyelete alá tartoznak.

Nagy tanár- és helyiséghiány mutatkozik a német középiskoláknál is.

Eszéken német tanítóképzőintézet működik 191 fiú- és leánytanulóval négy évfolyamban. Ugyanitt nyolcosztályos reálgimnázium is működik 890 tanulóval. Rumán német reálgimnázium van 500 tanulóval. Polgári iskolák vannak Zimonyban 355 és Indián 262 tanulóval. A tanerőhiány igen nagy, a kevés tanerő között is soknak nincsen oklevele. A polgári iskolákban elemi iskolai tanítók is tanítanak, akik viszont így hiányoznak az elemi iskolából. Nagy nehézséget okoz a tanításnál, hogy a tanulók nagy része nem tud németül, pedig valmennyi német származású.

A német népcsoport újabb elemi- és középiskola nyitását vette tervbe. Jelentős támogatást kapnak a horvát közoktatási minisztériumtól, a még hiányzó összeget gyűjtés útján szerzik meg.

Messze elmarad ettől a horvátországi magyarság iskolaviszonya. Folyóiratunk múlt számában megírtuk, hogy a horvát belügyminiszter jóváhagyta a „Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség” alapszabályait. A zágrábi székhellyel működő szervezet céljaul tűzte az elhanyagolt állapotban levő horvátországi magyar kisebbség szellemi kultúrájának ápolását, a magyar iskolaügy megszervezését. Ezt a célt a szövetség a következő esz közökkel kívánja előmozdítani: 1. A magyar nép és magyar ifjúság vallásos és erkölcsi szellemben való nevelésével. 2. A magyar nyelv, magyar hagyományok, szokások, népviseletek ápolásával és fejlesztésével. 3. A népművelődést előmozdító könyvek, folyóiratok, képek, filmek kiadásával és terjesztésével. 4. Könyvtárak, olvasóköri alapításával és fenntartásával. 5. Magyar nyelvű műkedvelő előadásokkal. 6. Az iskolai nevelést előmozdító segély megszerzésével. 7. Magánintézmények alapításával és fenntartásával. 8. A magyar földműveltség általános és szakműveltségének nevelését célzó tanfolyamok rendezésével. Magyar tanítók, lelkesek és kulturmunkások és előadók nevelésével. Utazó tanítók alkalmazásával. 8. A magyar diákokról, inasokról való gondoskodásával, inas és diákokthonok létesítésével.

A horvátországi magyarság most ettől reméli, hogy az őt megillető jogok megvalósítása valóra válik.

Statisztikai Tudósttő.

5. A latin betűk használata Németországban. Tudvalevő, hogy Németországban évek óta teljesen mellőzték a latin betűk használatát, újságok és iskolakönyvek egyaránt gótbetűkkel jelentek meg. Egy idő óta az újságok, közöttük nagy berlini lapok is, latin betűkkel jelennek meg. Az elmúlt tanévben újabb lépés történt ebben az irányban. A birodalmi közoktatásügyi miniszter ugyanis elrendelte, hogy ezentúl az iskolakönyvek az ú. n. német betűírás helyett latin betűkkel jelenjenek meg. Ahol a tankönyvek már ilyen írással jelennek meg, ott a német írásmódot teljesen elhagyják, csak a nyomtatott betűket tanítják továbbra is. Ezt a rendelkezést azzal indokolják, hogy a latin írásmód közelebb áll ahhoz az írásmódhoz, amelyen a német irodalom első tanúi följegyeztettek. Ez az írásmód a korai középkorban Európa írásmódora volt és csak a gótok változtatták ezt később az ú. n. német írásmódra. A latin betűkkel tehát a germán középkor írásmódját állítják visz-

szá. Egyébként, amikor az új Európa előkészítése van tervben, kívánatos az egységes európai írásmód is. A rendelet szerint az írás lehet álló vagy dőlő, de semmi esetre hátra dőlő.

Die Deutsche Schule.

6. Katonák érettségi vizsgálója Németországban. A katonai szolgálatot végző gimnáziumi tanulóknak lehetővé akarják tenni, hogy katonai szolgálatuk mellett is, könnyen elkészülhessenek az érettségi vizsgára. A közoktatásügyi minisztérium „Wegweiser zur Reifeprüfung“ címen 8 füzetet adott ki, amelyek az érettségi vizsga anyagát tartalmazzák rövid összefoglalásban: 1. a németből, 2. a történelemből, 3. a földrajzból, 4. a természettudományokból, 5. a matematikából, 6. az angol nyelvből, 7. a francia nyelvből, 8. a latin nyelvből. A füzetek F. Hirt Leipzig kiadásában jelentek meg, áruk füzetenként 0,40 márka.

7. Kerti munka a svájci iskolákban. A tanügyi hatóság Svájc minden községéhez felszólítást küldött, hogy az iskoláknak megfelelő területet bocsássonak rendelkezésre, ahol az iskola ifjúságát kerti munkával foglalkoztassák. A svájci iskolák régi kívánsága, hogy a kerti munkát fakultatíve taníthassák, gyakorló terület nélkül azonban ezt sikeresen nem teheték, habár a tantervekben is szerepel. A felhívás szerint a kerti munka nemcsak gyakorlati hasznáért fontos, hanem kiváló nevelési eszköz is. A természettel való közvetlen érintkezés, a szabadban való hasznos munka nemcsak hat és maradandó értékű benyomásokat kelt. Ráevel az életfolyamatok tudatos megfigyelésére, megszeretteti a hazai röggel való foglalkozást és tiszteletet ébreszt azok iránt, akik nagy fáradsággal a hazai földet megmunkálják. Bőséges alkalmat nyújt a közösségi érzés ébrentartásához és elősegíti a kéznek és szellemnek harmonikus kiművelését.

Schweizer Erziehungs Rundschau.

8. Idegen nyelvek a francia középiskolákban. A francia középiskolákban eddig a tanuló szabadon választhatott két idegen nyelvet az angol, német, olasz és spanyol közül. Ujabb rendelkezés szerint az első kötelező idegen nyelv a német nyelv, második nyelvnek lehet választani az angol, olasz vagy spanyolt.

9. Főiskolák megszüntetése az USA-ban. A Die Deutsche Schule 1. évi márciusi számában közli, hogy az Északamerikai Egyesült Államokban pénzügyi nehézségek miatt eddig 50 főiskolát szüntettek meg.

10. Az iskolák állapota Spanyolországban. A spanyol közoktatásügy még mindig erősen szenved a polgárháború szomorú következményeit. Magában Madridban 44 iskolaépületet romboltak szét a bombák, ezeket most állítják helyre. Igen nagy a tanítóihiány is. Az 500-nál kevesebb lakosságú községek iskoláit a katolikus egyháznak rendelték alá. A hitoktatást és templombajárást az egész vonalon ismét elrendelték.

11. A népiskola VIII. osztályának kötelező látogatása Svájcban. A svájci nevelésügyi tanács kimondta, hogy olyan helyeken, ahol a népiskola már teljes nyolcosztályú, ott a VIII. osztály látogatása alól nem menthető fel senki.

Mulasztások igazolásánál figyelembe veendő, ha a tanuló mezei munkával volt elfoglalva.

12. Elzászi tanügy. Elzászban rendszeresítették a „Hauptschulét“. Ez az osztrák iskolafaj, a rendelkezés szerint, azokat a tehetséges tanulókat veszi fel, akik nem óhajtanak tudományos pályára lépni és a népiskola IV. osztályának elvégzése után az előírt fölvételi vizsgát sikerrel leteszik. A Német-birodalom az újonnan meghódított nyugati és keleti területeken mindenütt rendszeresíti ezt az iskolát a népiskola tehetségesebb tanulói részére. Háború utánra az a terv, hogy az egész birodalomban felállítják ezt az iskolát „Volksschule der Leistungsfähigen“ címen.

Szenes Adolf.

LAPSZEMLE.

A Magyar Paedagogia. most megjelent 1942. évi 4—5. számának első nagyobb tanulmánya *Prohászka Lajos: A korszellem és a nevelői felelősség.* amely mint elnöki megnyitó a Magyar Paedagogiai Társaság 1943. februárjában tartott ünnepi nagygyűlésén hangzott el. Mélyen látó lélekkel mutat a háborús idők értékértékelésére, amely a nevelői munkára is kihat, sőt sokszor azt félretoltni igyekszik. Pedig a jellem, amelynek kialakítását hiányosnak látták az iskolában, nem az izmok erejét, az idegek ellenálló képességét jelenti egyedül, vagyis »nem lehet löörökben kifejezni.« A katonai szellemű nevelés nem azonos a jellemneveléssel, annak csak egy része lehet. Az általános humán nevelés az, ami az örök emberi értékeket megőrzi és kifejleszti. Ezért a nevelőnek nem szabad rezignáltan visszavonulnia, hanem a kor szellemében megnyilvánuló tendenciákat meg kell nemesítenie. A mai technikai korszellem mellett, amely a háború után is uralkodó marad majd, hinni kell és hitet kell kelteni a szellemi felsőbbrendűség iránt. A nevelők mindenkor megértették a korszellemet, ehhez alkalmazkodni is tudtak, de most is meg kell maradnia annak a hitnek, hogy a nevelés az egyéniség tisztelete és a hagyomány tisztelete nélkül nem lehetséges.

A második nagyterjedelmű tanulmány *Jankovits Miklós: Iskolai nevelésügyi állapotrajzok.* A tanulmánynak a szerző által közölt vázlata jó tájékozódást nyújt a munka szempontjairól, amely vázlatot adjuk a következőkben.

»I. 1. Kiinduló tétel: a növendék ismerete nélkül nem lehet nevelni a) sem egyes növendéket, b) sem osztályt, 2. A gyermek megismerésében alapvető jelentőségű a nevelés körülményeinek felderítése. Ezt kívánja: a) az eddigi lélektani vizsgálatoknak a növendék életkörülményei irányában való kiterjesztése, b) adott helyen és időpontban a nevelés sajátos feladatainak megállapítása, c) korunk egyik vezető elve: a szociális gondolat előretörése. II. 1. A nevelés körülményeinek összefoglalása: nevelésügyi állapotrajz. Eddigi kezdeményezések, irodalom. 2. A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium Neveléslélektani Intézetének munkaterve az összes fővárosi népiskolák állapotrajzának előkészítésére; a kérdőív ismertetése. III. 1. Részlet a próbaképen

feldolgozott VIII., Mária Terézia-téri közs. gyakorló népiskola helyzetképéből a) számszerű adatok, b) grafikus ábrázolás. IV. 1. Miféle nyilvánvaló hasznót jelent az iskolai nevelésügyi állapotrajz a) tanítónak, vagy tanárnak, b) az igazgatónak és felügyelőnek, c) iskolafenntartó hatóságnak 2. Nevelésügyi állapotrajzok jelentősége a sajátos magyar nevelési rend és mód kialakulása szempontjából.

A Kisebb Közlemények sorában Terestyéni Ferenc az első tanulmány gondolatköréhez közeleső kérdéssel foglalkozik, »Szellem-ellenes-e a mai fiatalság?« Az ifjúság egy részében a szellemiek iránt való érdeklődés halványult, de teljesen nem szűnt meg. Kétségbeesni nincs ok, mert oktatási válság nem egyúttal szellemi válság is.

Kemény Ferenc értékes gondolatokat vet fel „Gondolatok és gondok a Kitűnőek Iskolája körül» címen, amelyek Zilahy Lajos terve nyomán keltek írójában. E gondolatok csoportjai: A tanulók és sorozásuk, a tanárok, tanítás és nevelés, épület, fenntartás, a jövő.

A mindig igen nagy értékű »Irodalom« ismertetőik után vegyes cím alatt Szenes Adolf ismerteti és méltatja dr. Udvarhelyi Károly kartársunknak idei bemutatóját »Földrajzi didaktikai kiállítás az állami polgári iskolai tanárképző főiskola gyakorló iskolájában» címen.

Magyar Tanítóképző. A folyóirat márciusi számában Grész Leo »A mennyiségletű házi feladatok vezetése, beadása, előkészítése és számonkérése» címen ismerteti eljárását és lépéseinek indokolását. Ha nem is tesszük magunkévá minden kicsiségben a tanulóknak adott utasításait (hány sor legyen az egyes leckék között, milyen számmal írják fel a feladat sorszámát, stb.), azonban a célszerű beosztás és egyéb szempontok következetes kivitelezése fontosságáról meg tud győzni. Eljárásában igyekszik kizárni azokat az okokat, amelyek miatt a külső forma nem megfelelő, vagy arra vezetnek, hogy a tanuló nem készíti el házi feladatait, illetve az iskolában másolja le azokat. Többek között szól arról, hogyan és mikor adja fel a feladatokat (egy jóhangú tanuló mondja be a feladatot, még pedig az óra elején), milyen feladatokat kell adni és hányat, (bőles mérséklet), miképpen ellenőrzi azokat (tanulók segítsége az ellenőrzésben). Az író elismeri, hogy nem ez az egyetlen helyes út; de nem lekicsinyelendő munka a tanári eljárásban.

Az áprilisi számban Molnár Oszkár »A gyakorló iskolai tanító« nehéz munkakörét ismerteti, amelynek anyagi elismerése a VII. fizetési osztálynál kimerül. Ennél szomorúbb helyzetben vannak a hasonló munkakört betöltő polgári iskolai tanárok, akik még az utolsó fokozat előtt sem kapnak semmi megkülönböztetést. A gyakorló iskolákban működő nevelők kettős és mindkét fokon megerőltetőbb munkát végeznek. A jelöltek akadályt jelentő beavatkozásán kívül sok energiát fogyaszt a helyes útra vezetés, másrészt többletmunkát jelent a jelöltek előkészítése. Cikkét érdemes volna teljes terjedelmében megőrkíteni folyóirat-szemlénk sorában! Vincze Sándor »Az ifjúsági önképzőkör néhány időszerű kérdése» címen szintén olyan nehéz kérdéseket érint, amelyek a mi iskoláinkat is érdekelheti. Keresi a módját, hogy a vajdúdó önképzőköri életet miként lehetne virágzóvá tenni. Ennek

módját a mostani kultuszminiszter Kolozsváron elhangzott beszédében látja: »Közép- és középfokú iskoláinkban el kívánom mélyíteni a hungarológiai oktatást és nevelést; a magyar öntudatra való nevelést már a kisdédóvóban és a napközi otthonokban kell kezdeni.« Az önképzőkörök tárgyává kell tenni a magyarságismeretet. A nyelvvédő és nyelvtisztító folyamatnak útát kell engedni itt fokozott mértékben, amit a magyar nyelvi órákon teljesen betölteni nem lehet.

A folyóirat májusi számának vezető tanulmánya dr. Somos Lajos: *Az akarati élet nevelése.*

Jeges Károly: *Egy új szemléltetési eszköz: a kézi pergőgép használhatóságáról* ír, amelynek lényege, hogy egy mozgás több fázisát rögzítik meg fűzetbe összekapcsolt lapokon, s ezeket pergetve szemünk mozgásfolyamatot vél látni. Bejelenti, hogy ilyen füzeteket bocsájt ki dr. Bukovszky Ferenc tanárral a mennyiségtan és természettan számára.

A Nevelésügyi Szemle 1943. évi 1–2. számában közli Imre Sándor cikket: *A nevelés szerepe a nemzet életében.* Rövid gondolatmenete: a nemzetre jobb időt, jobb, különb emberek hozhatnak, ezért szükséges az emberek minőségét alakító nevelés. A nevelést sokan a maguk célja érdekében kezükbe akarják venni. A nevelés célja a jobb jövő, ezt a feladatot kell vállalnia és megoldania. A nevelés akkor teljesíti kötelességét, ha az új nemzedéket a nemzet magaslatára emeli fel, ha tehát biztosítja a nemzet haladását. A nevelés szerepe más béke idején és más háború idején.

Csanády Sándor *a magyar irodalom tanításának válságával* foglalkozik, ami a középiskolák nagy kérdése.

Bálint Sándor »*Az Alföld közművelődési kérdéseivel és feladataival*« ismerteti meg nagy vonásokban és úgy látja, hogy az alföldi iskoláknak feladata lesz az alföldi embereknek nem külsőségeit, hanem lényegét felkarolni.

Gémesi József »*A szegedi kisdíák hivatástudatának ébredése*« címen ismerteti a szegedi gimnáziumi tanulóknak kérdőíves módszerrel lefolyt vizsgálatának eredményeit.

Seres József cikke »*Az alföldi vidéki tanítóság önképzési lehetőségeiről*« szól, mert erre az önképzésre igen nagy szükség van. Főleg anyagi nehézségek akadályozzák meg folyóiratok és könyvek vásárlását.

A folyóirat 3–4. számában Hanzó Lajos ismerteti Tessedik Sámuel *pedagógiai rendszerét*, aki erősen érezte a magyar paraszt szükségleteinek megfelelő iskola hiányát. Ezen a téren azután úttörő volt.

Nagy Miklós egyik előadását közli a folyóirat »*Az igazgató szerepe a tanárok továbbképzésében és az osztályfőnököknevelésben*« címen. A tartalmás cikket melegen ajánljuk minden iskolafaj tanárainak és igazgatójának figyelmébe.

Megyer József »*Ady a gimnáziumban*« mérsékelt felfogást mutat. Részletesen foglalkozva a kérdéssel megállapítja, hogy a gyűlölködőkkel ellentétben Adynak igen értékes dolgai vannak, amelyeket meg kell és lehet ismertetni az ifjúsággal anélkül, hogy Ady-kultusz válna belőle.

Fekete Lajos *a német írásújtást* ismerteti, amelyet a Cselekvés Iskolája egyik múlt évi számában bemutatunk.

Eckerdt Elek a kereskedelmi üzemi gyakorlatok kérdésével foglalkozik az Országos Közoktatási Tanács által kiadott Vezérkönyv kapcsán.

Zimándi Pius »Válságban van-e a magyar irodalom tanítása?« Szerinte válságról nincsen szó, csak bizonyos nehézségekről, amelyeken segíteni lehet.

Mennyiségtani és Természettudományi Didaktikai Lapok.

Amint v. Fraknói József az előszóban jelzi, három évi szünet után ismét megjelenik a mennyiségtan és természettudományok részére didaktikai célú folyóirat.

Az új alakú folyóirat (15x21 cm) két részre osztva jelenik meg. Az egyik »tanári rész« (az első szám megjelent 1943. február 1-én), a másik a »tanulói rész« (első száma megjelent március 15-én). Az első rész tartalma: Előszó; Megemlékezés Galileiről; Hangsebesség-mérés a Hortobágyon; Vázlatok a biológia szynoptikus tanításához; Helium II.; Koncentráció a fizika és kémia tanításában; Magyar mesterszavak a természettudományokban; Statisztika a gimnáziumok fizikai gyakorlatairól; A foszfor meggyűjtása az Ilosvay-készülékben. Ezeken kívül könyvismertetések.

A második számként megjelent tanulói rész tartalma: Palileo Galilei; Galileinek egy valószínűségszámítási dolgozatáról; Azonosságok alkalmazásairól; Néhány szó a geometriai szerkesztésekről; A középtértékekről; Pythagorasi számhármassok; Geometriai kísérletek; Nehéz osztzkodás; kitűzött gyakorlatok és feladatok; Tájékoztató.

A folyóirat íróinak sorából felemlítjük a már régebbi idő óta írásaikról jól ismert Nagy L. Józsefet, Dr. Gyulai Zoltánt, Bodrossi Lajost, Millner Tivadart, Dr. Szabó Ferencet, Jaloveczky Pétert, Öveges Józsefet.

A folyóirat évente négy tanári és négy tanulói részt ad ki. Szerkesztői (mennyiségtan) dr. Veress Pál egyet. c. nyilv. rkiv. tanár és (természettudományi rész) Porcsalmy Zoltán gimn. igazgató.

A tanári rész előfizetési ára 8 P, a tanulói részé 6 P.

Cím: Ujpest, Kassai-u. 24/a.

Nevelés (ezelőtt Pedagógiai Szeminárium) 4. számában első sorban Imre Sándor értekezése hívja fel figyelmünket: *A mai ember legfőbb vonásai.* Az előző nagy háborúban, különösen a vége felé, keveset törődtünk azzal, hogy az azt vívó katonák lelkében micsoda változások történhettek. Ez hiba volt, amit még egyszer elkövetni nem szabad. A mai, vagy más szóval modern ember jelzőt az érdemli, aki a mostani idők nehézségeit átérzi. Az önző ember, akár fiatal, akár idős, csak önmagával és a maga érdekeivel törődik. A gondolkodó ember lelkét azonban a háború ma is megrendíti, mint az előbbi úgynevezett világháború idején és után. Az eszmélkedő ember megérti, hogy a népeknek ellentétes érdekei vannak, de a most végbemenő értékpusztítás, azt, hogy kinek használhat ez, megérteni nem tudja. A mában élő ember érdeklődése elsősorban a maga és családja életének fenntartását érintő anyagi ügyekben válik nyomasztóvá, háttérbe szorul minden szellemi természetű kérdés. De ezzel párhuzamosan érdeklődési köre ki is tárgul. A sok hiány, vagy tökéletlen megoldás ráeszméltet, hogy igen sok, eddig lényegtelennek látott dolog és anyag milyen fontos szerepet játszik az egyén

és a nemzeti közösség életében. A közvetlen jövőre való gondolás felébreszti a közösség megérzését. Belátja, hogy egyéni érdekei csak a nemzeti közösség jövőjének gürbőjével oldható meg. A gondolatvilággal együtt alakul át az érzelmi kör is. Mindenki nyugtalan, a saját és a közösség sorsát illetően. Ebben a vonatkozásban látszik meg, ki erős és ki gyengélelkű ember. Ez utóbbi a problémát azzal oldja meg, hogy minden, az élethez szükséges dolgot másokra való tekintet nélkül igyekszik megszerezni. Ezzel a korlátozások kiterjesztésére kényszeríti a vezetőket. Az erős lelkű ember átérzi, hogy mások is hasonló helyzetben vannak, sőt olyanok is élnek, akik nehézségei még az övéinél is nagyobbak. Ez szabja meg kötelességeit és a közösséggel szemben való felelősségét. A kötelesség felismerése indítja el a törekvéseket. Felismeri, hogy a várt békés időknek kiteljesítője nem ő, hanem utódjai lesznek. Ennek elérése sok lelkierőt kíván, a kishitűség, a csüggedés legyőzését. A jövőbe való tekintés a figyelmet az újabb nemzedék nevelésére fordítja. Ügyel arra, hogy a mostani és a jövő nemzedék között ellentét ne alakuljon ki. Ezenkívül az utánunk jövő nemzedéknek cselekvőképességét fokozni kell. A közösségnek, a közösség egy ember életén túl terjedő céljainak volta nem új, megvolt ez a háború előtt is, de ezek meglátása most világosabbá és általánosabbá vált. Mindenki érezheti, hogy mások erősítése, megnyugtatósa visszahat a magunk erejének, nyugalmanak fejlődésére is.

Hegedűs István a zsinórirás átalakításának kedvező jövőbeli fejlődéséről ír bizakodó hangon. A több éves gyakorlat mutatta meg, hogy módosításra szükség van (megjegyezzük, hogy ez a módosítás a németeknél írásuk különleges nehézségei miatt fokozottabban következett be).

A Könyvek sorában jelenti a folyóirat, hogy a népiskolák új, felső tagozata részére rövidesen megjelennek a szükséges és a tanítóság »ezreinek« részéről kívánt vezérkönyvek. Ez úgy látjuk, mélyebb és a múltban gyökerező hibára mutat rá, a tanítóság ki nem elegendő kiképzésére. A nagyobb teljesítmény jobb és tartósabb tanítóképzést kíván.

Az 5. számban Háros Antal ismerteti a zsinórirás 12 éves múltját. Érdekes, hogy a zsinórirásról szóló cikkeken soha említés nem történik a hasonló külföldi törekvésekről. Pedig ez nem bizonyíték a gondolat kizárólagos magyar volta mellett. Dobos László »Szempontok a Toldi összefoglalásához« című cikkében Szántó Lőrinc feldolgozási módjához csatlakozik.

A folyóirat ismerteti a főváros 1943. évi tanügyi költségvetésének tárgyalását. Ez alkalommal Krompaszky Miksa bizottsági tag úgy vélte, hogy a polgári iskola igazi magyar típus és legmegfelelőbb a magyar nép számára. A hozzászólók egyike megállapította, hogy a polgári iskola nem tekinthet versenytársának az elemi iskola felső négy osztályát, mert feladatkörük más természetű.

A 6. szám első helyén *Kodály Zoltán*, az énekpedagógus munkáját, értékét méltatja dr. Sonkoly István nagy lelkesedéssel. Némi kétkedést érzünk azonban, amikor a genfi ritmizálás elvéről szólva azt írja: »Talán sikerül e biciniák révén ennek meghonosodni.« Véleménye szerint nem vigasztalanabbé a magyar zenei jövő, mert »az új magyar zenekultúra hajnalhasadása bearanyozza az égboltot.«

Pejtsik Árpád, aki a pesti József fiúárvház növendéke, majd később

tanára volt, igen értékes és kimerítő tanulmányt írt »*Árvák, árvaházak*« címen. Érdeemes elolvasni, mert hiszen minden gyermek, akit szülei iskolába íratnak, életének nem jelentéktelen részére a tanító-tanár kezére bízna, az iskolában amolyan »félárva.« Akinek lelkében a szerzőéhez hasonló gondolatok merültek fel, megértőbb lélekkel nyúl minden, még nem árva tanítványa dolgához is.

Igen időszerű kérdésről olvasunk e szám Figyelő rovatában: hogyan tekintsük azt az esetet, amikor a közigazgatási hatóság a tanítót, a nyári szünetben főleg, díjazás nélkül közigazgatási ténykedésekre kirendeli? Megállapítása igen helyesen 'az, hogy ez először is nem lealázó, másodszor anyagi sérelmet sem jelent. Mindnyájan a veszélyben levő közösség tagjai vagyunk, amelyért saját érdekünkben mindent meg kell tennünk.

A 7. számban Walter Ferenc megjelent ismertetése »*A kettősmérleg, mint szemléltető és ellenőrző eszköz a számlantanításban*«, minden tanárt érdekel, aki a népiskolából belépő gyermeket vezeti tovább e szakban. Ha maga nem veszi is át és fejleszti tovább ezt a tanítási módot, mindenesetre jobban megérti a gyermek megnyilatkozásait, azoknak forrását.

Nagy Jenő: »*A tehetséges népiskolai tanulók jövője*« című cikkében ismerteti, milyen továbbtanulási lehetősége van a népiskola felső tagozatát végzett gyermeknek (mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi középiskolában), mi az anyaga a felvételi vizsgáknak. Kíváncsnak látja még azt is, hogy ennek az iskolafajnak tehetséges tanulói óvónői és tanítói pályára is átmeheszenek. A kiadott rendeletnek azért is örül, mert így várható, hogy az V. osztályba majd több, s valószínűleg jobb tanuló is jelentkezik. Lelki szemeivel már látja, hogy tanulói a közgazdasági egyetem hallgatói.

Réhely Oszkár kartársunk két cikkét is közli a Nevelés. Az első címe: »*Természetvédelem a fővárosi polgári iskolában*«. A második: »*Mikszáth-óra a polgári iskola IV. osztályában*«. Ez utóbbit túlméretezettnek látjuk terjedelmében és kíváncságaiban.

A 8. számban Loschdorfer János kartársunk ismerteti gondolatait az iskolai tanuló-könyvtárakról: »*Az ifjúsági könyvtár szerepe az iskolai életben*« címen. Elsősorban az ifjúsági könyvtárra vonatkozó hivatalos rendelkezet közli, majd hat pontban foglalkozik a megszervezés körüli szempontokkal és tennivalókkal. Legérdekesebb a hatodik pontban felvetett gondolata: nem volna-e jól felszerelt iskolában az I. és II. osztályos magyar olvasókönyv mellőzhető? Ennek egyik indítékát abban látja, hogy a tanuló esetleg már a megvásárlás után azonnal átolvassa tankönyvét és a tanár már bejárt utakat tör. (Bár mindig így volna! Sokat lehet olvasni, de elég nem. Ugy gondoljuk, hogy még a tanuló olvasottsága mellett is marad mondanivalója a jó tanárnak.) Azt sem lehet állítani, hogy egy írásmű teljes terjedelmében többet és célravezetőbbet mutat, mint a kikapott részlet. Bármely írónak vannak olyan könyvrészletei, amelyekkel lelki fejletlenségük miatt tanulóinkat megismertetni nem lehet, viszont ugyanabban a műben vannak olyan részletek, amelyek amellett, hogy a magyarságismeretet tökéletesítik, még olvastathatók is a 10–15 éves gyermekkel. A szerző írása mindenesetre igen jó útbaigazító szempontokat nyújt annak a tanárnak, aki iskolája tanuló-könyvtárát kiegészíteni, vagy megalapozni óhajtja.

Síró Üdön »Tanítás és bírálat« címen felhívja a figyelmet, hogy a bemutatott mintatanításokat (bemutató tanításokat) milyen szempontból kell tekinteni, ha abból valaki tanulni kíván. Tíz pontban foglalja össze azokat a követelményeket, amelyekkel minden idők jó tanítójának számot kell vetnie.

Kovács József »Az óralátogatások fontossága« kérdését fejtegeti. Az úgynevezett hospitálást szükségesnek tartja 1. az egyöntetű fegyelmezés, 2. az egységes nevelői eljárás kialakulása szempontjából; 3. tanulságot nyújt a helyes módszer és a tanítványokkal való bánás szempontjából, 4. a tanítói eljárásban útbaigazításokat ad.

Matzkó Gyula.

A GYAKORLÓ ISKOLA KÖNYVTÁRA.

A gyakorló polgári iskola kiadásában megjelenő metodikai könyvsorozatból eddig megjelentek:

I. kötet. *Az élet iskolája.* A gyakorlóiskola tanártestületének közreműködésével szerkesztette: Szenes Adolf. Ára. füzve 10 P, vászonkötésben 12 P.

II. kötet. *Tréfás számtani feladatok és játékok szerepe a számtan tanításban.* Irta: Szenes Adolf. Ára kötve 3.50 pengő.

III. kötet. *Mennyiségtanítás az élet iskolájában.* I. rész: A számtan és algebra tanításának vezérkönyve. Irta: Szenes Adolf. Ára füzve 5.60 P, kötve 6.80 pengő.

Ugyanitt megjelent: *Módszeres dolgozatok.* Irta: Kratofil Dezső. Ára: 2.80 pengő.

IV. kötet. *Mennyiségtanítás az élet iskolájában.* II. rész. A könyviteltanítás vezérkönyve. Irta: Szenes Adolf. Ára 4.80 P.

V. kötet: Matzkó Gyula: *Kísérleteztető fizikatanítás.* Ára 12 pengő, tanároknak 8 pengő.

VI. kötet: Jeges Sándor: *A biológia tanításának vezérkönyve.* Ára: iskoláknak 10 P, tanároknak 7 P.

VII. kötet. Múth János: *A magyar nyelv tan módszeres megvilágításban.* Ára: 4.40 pengő.

VIII. kötet. Dr. Udvarhelyi Károly: *Vázlatok a földrajztanításhoz, — mit rajzoljunk a földrajzi órán,* IV. kiadás ára 10.— pengő.

IX. kötet. Fogassy Ödön: *Szöjgd (kézimunka) mintalapok.* Ára 6.80 P.

X. kötet. Jeges Sándor: *Vázlatok a természetrajztanításhoz.* Ára 5.60 P.

XI. kötet. Udvarhelyi Károly: *Földrajzoktatás a cselekvő iskolában, — földrajzi gondolkodásra való nevelés,* Ára 12 pengő.

XII. kötet. Matzkó Gyula: *Vázlatok a fizikatanításhoz.* Ára: 8.60 P.

XIII. kötet. Sztrokay Mária: *Magyar hímzés-varrás.* (100 mintalap. A szerző gyűjtései és eredeti rajzai.) Ára: 12 pengő.

XIV. kötet. Kovács B. Jánosné Ruda Erzsébet: *A nevelő testgyakorlás tanításanyagnak tanmenetszerű felosztása.* Ára: 3.50 pengő.

XV. kötet. Jeges Sándor: *Vegyktanítás a cselekvő iskolában.* Ára 10 pengő, tanárok részére 7.50 pengő.

XVI. kötet. *Fogassy Ödön: Kézimunka (szőlőjd)-mintalapok. II. sorozat. Huzalmunkák gyűjteménye.* Ára 7.50 pengő.

XVII. kötet. *Szántó Lőrinc: A magyar nyelv és irodalom tanítása.* Ára 12 P 60 f., tanároknak 8 pengő. (Elfogyott.)

XVIII. kötet. *Kratofil Dezső: Mennyiségtanítás az élet iskolájában. III. rész. A geometria tanításának vezérkönyve.* Ára 12 P 60 fillér.

XIX. kötet. *Jeges Sándor: Természettan. (Gyakorlati tanítások). I. rész.* Ára: 12 pengő.

XX. kötet. *Szántó Lőrinc: A nevelő fogalmazástanítás alapvonalai.* Ára: 8 pengő 40 fillér. (Elfogyott.)

XXI. kötet. *Udvarhelyi Károly: Magyarország földrajza az iskolában és szülőföldismertetés. Második kiadás előkészületben.*

XXII. kötet. *Matzkó Gyula: Fizika. (Gyakorlati tanítások). I. rész.* Ára: 8 pengő 60 fillér.

XXIII. kötet. *Jeges Sándor: Természettan. (Gyakorlati tanítások). II. rész.* Ára: 12 pengő.

XXIV. kötet. *Matzkó Gyula: Fizika. (Gyakorlati tanítások II. rész.)* Ára: 8 pengő 80 fillér.

XXV. kötet. *Udvarhelyi Károly: Európa földrajza az iskolában.* Ára: 10 pengő.

XXVI. kötet. *Szántó Lőrinc: A magyar helyesírás-tanítás alapvetése.* Ára 6 pengő.

XXVII. kötet. *Hollóné Hatos Kornélia: A kézimunkaoktatás vezérkönyve.* Ára 13 pengő 50 fillér.

XXVIII. kötet. *Vicsay Lajos: Hogyan vezetessük a történelmi munkanaplót? Ára: 13 pengő, Tanároknak 20% engedmény.*

XXIX. kötet. *Sztrokay Mária: Magyar leánykák magyaros ruhában.* Ára: 5 pengő 60 fillér.

XXX. kötet. *Vicsay Lajos: Történelmi Olvasókönyv a világtörténelem tanításához. I., II. Ára kötetenként 15 P. Tanároknak 20% engedmény.*

XXXI. kötet. *Hollóné Hatos Kornélia: Emléki hímszámok. Ára: 6 P.*

XXXII. kötet. *Schleicher Lajos: Korszerű német nyelvtanítás. Ára: 7.60.*

XXXIII. kötet. *Vicsay Lajos: Történelmi Olvasókönyv a magyar történelem tanításához. I. II. (Második kiadás). Ára kötetenként 15 pengő. Tanároknak 20% engedmény.*

Szántó Lőrinc: Magyar helyesírási gyakorló füzet a polgári fiú- és leányiskola I., II. és III—IV. oszt. számára. (VKM. eng. száma: 111521/1942. V. 1.) Egy-egy füzet ára: 64 fillér.

Dr. Udvarhelyi Károly: Földrajzi munkanapló a polgári iskolák számára. (7. füzet. V. K. M. eng. sz. 104.876/1942. V. ü. o.) Ára füzetenként 64, 72, 80 fill.

Kiadványunk jelen füzet 80 oldal. A Cselekvés Iskolájára a f. évi előfizetési díj a Magyar Bank R. T. szegedi fiók Szeged 26228 számú csekk-számlájára küldendő be.

NYOMATOTT: ABLAKA GYÖRGY KÖNYVNYOMDÁJÁBAN, SZEGED. 1943.

CSELEKVÉS ISKOLÁJA

PEDAGÓGIAI DOLGOZATOK

Tartalom:

1. **Dr. Várkonyi Hildebrand**: Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából. Példák, elemzések. (Hetedik közlmény.)
2. **Dr. Krammer Jenő**: A magyar nyelv tanításának kérdése nemzetiségi polgári iskoláinkban.

GYAKORLATI PEDAGÓGIA

1. **Szántó Lőrinc**: Petőfi: A Tisza c. költemény tárgyalása.
2. **Vicsay Lajos**: Hunyadi, kereszténység védőpajzsa.
- Schleicher Lajos**: Beszámoló a Debreceni Nyári Egyetem német nyelvi továbbképző tanfolyamán szerzett tapasztalatokról.
4. **Dr. Udvarhelyi Károly**: A levegő páratartalma és lecsapódás.
5. **Megyeri János**: A vegytan és a honvédelmi ismeretek.
6. **Krix Márton**: A törtek kivonása.
7. **Matzkó Gyula**: Természettan a mai Németországban.
8. **Fáber József**: Boríték készítése értékesebb levelezőlapok gyűjtésére és megőrzésére.

IRODALOM — KÜLFÖLDI TANITÁSI MOZGALMAK — LAPSZEMLE — HÍREK

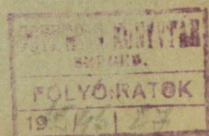
Kratofil Dezső, Matzkó Gyula, dr. Noszlopi László, Szenes Adolf, dr. Udvarhelyi Károly, Vicsay Lajos.

XI.

tanév

1942 — 43. tanév 1-4. sz.

Megjelenik tanévenként 5 kettős szám-
jelzésű könyvalakú füzetben, 32 ívnyi terjedelemben.
Kiadja „A Gyakorló Polgári Iskola Könyvtára”.
Igazgató: Kratofil Dezső. Állami Polgári Iskolai
Tanárképző Főiskola gyakorló iskolája. Szeged,
Boldogasszony-sugárút 8. szám.
Előfizetési ára egy tanévre 12 pengő.

A

CSELEKVÉS ISKOLÁJA

PEDAGÓGIAI DOLGOZATOK

Tartalom:

1. **Dr. Várkonyi Hildebrand:** Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából. Példák és elemzések. (Folytatás.) (Nyolcadik közlemény.)
2. **Dr. Szőkefalvi Nagy Zoltán:** Tankönyveink pedagógiai értékelése.

GYAKORLATI PEDAGÓGIA

1. **Szántó Lőrinc:** Petőfi: Téli esték c. költemény tárgyalása.
2. **Vicsay Lajos:** Az országépítő barokk.
3. **Schleicher Lajos:** Énekeljünk a német órán!
4. **Dr. Udvarhelyi Károly:** Canadai Államszövetség.
5. **Krix Márton:** A kamatláb kiszámítása következtetéssel.
6. **Megyeri János:** A szénvegyületekről általában.
7. **Fáber József:** Dugóhúzó készítés.

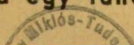
IRODALOM — KÜLFÖLDI TANITÁSI MOZGALMAK — LAPSZEMLE — HÍREK

Dr. Jankovits Miklós, Kratofil Dezső, Krix Márton, Megyeri János, Szántó Lőrinc, Szenes Adolf, dr. Udvarhelyi Károly, Vicsay Lajos, dr. Visy József.

XI.
név

1942 — 43. tanév 5-7. sz.

Megjelenik tanévenként 5 kettős számjelu könyvalakú füzetben, 32 ívnyi terjedelemben. Kiadja „A Gyakorló Polgári Iskola Könyvtára”. Igazgató: Kratofil Dezső. Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola gyakorló iskolája. Szeged, Boldogasszony-sugárút 8. szám.
Előfizetési ára egy tanévre 12 pengő.

A

CSELEKVÉS ISKOLÁJA

PEDAGÓGIAI DOLGOZATOK

Tartalom:

1. **Dr. Várkonyi Hildebrand:** Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából. Példák és elemzések. (Folytatás.) (Kilencedik közlemény.)

GYAKORLATI PEDAGÓGIA

1. **Szántó Lőrinc:** Petőfi: Az Alföld c. költemény tárgyalása. 2. **Vicsay Lajos:** A hadügy fejlődése. (Összefoglalás.) 3. **Dr. Schleicher Lajos:** A németnyelvi olvasmányok visszhangja tanulóink lelkében. 4. **Dr. Udvarhelyi Károly:** Belső és Kelet-Ázsia gazdasági élete. 5. **Megyery János:** Kaucsuk és gumi. 6. **Krix Márton:** A negatív szám fogalma. 7. **Matzkó Gyula:** Természettan a mai Németországban. 8. **Fáber József:** Háromlábú, félgömbölké forgástest mintázása.

IRODALOM — KÜLFÖLDI TANITÁSI MOZGALMAK — LAPSZEMLE — HÍREK

Kratofil Dezső, Matzkó Gyula, Szenes Adolf, Vicsay Lajos. Dr. Visy József.

XI.
tanév

1942 — 43. tanév 8-10. sz.

Megjelenik tanévenként 3 könyvolakú füzetben.
Kiadja „A Gyakorló Polgári Iskola Könyvtára”
Igazgató: Kratofil Dezső. Állami Polgári Iskolai
Tanárképző Főiskola gyakorló iskolája. Szeged,
Boldogasszony-sugárút 8. szám.
Előfizetési ára egy tanévre 12 pengő.

